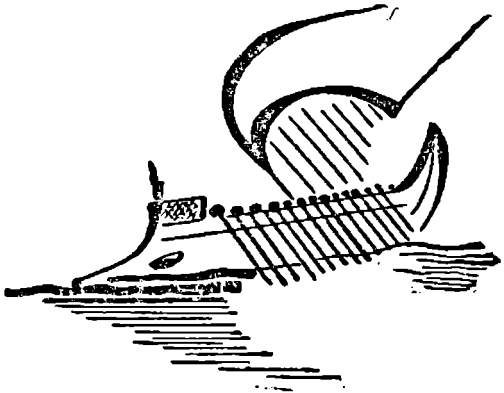

ღ ღვთაებები

საგონებები
და
გველი კლესიანი

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“
თბილისი — 1986

არგონაეტების ლაშქრობა კოლხეთში ოქროს საწმისისათვის ძველი ელადის ერთ-ერთი უველაზე სახელგანთქმული და პოპულარული მითია, რომლის სიუჟეტებიც ახლაც საყოველთაო ინტერესს იწვევს. იმ ლაშქრობის რეალობის დასამტკიცებლად ექსპერიმენტული მოგზაურობა განახორციელა ცნობილმა ინგლისელმა მწერალმა-მეცნიერმა ტიმ სევერინმა.

წიგნში მეცნიერულ-პოპულარულადაა გადმოცემული ბერძნული მითის სიუჟეტი, მისი გენეზისი და რეალობის პრობლემა, არგონაეტების მოგზაურობის მარშრუტი. არქეოლოგიური აღმოჩენების საფუძველზე წარმოჩენილია ძველი კოლხეთი — აია. დახასიათებულია არგონაეტების უმთავრესი პერსონაჟები (აიეთი, მედეა) და მათი ასახვა ბერძნულ ლიტერატურისა და სხვათა ხელოვნების ძეგლებში. დიდი ადგილი ეთმობა „ოქროს საწმისის“ რაობას და ძველი კოლხეთის „ოქრომრავლობას“.

რეცენზენტი პროფ. რ. ბორდუჯიანი

1905020000 — 062

П ————— 211 — 86

М 601(08) — 86

© გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1986

წიგანთქმა

„თუ როგორ იყო სახელგანთქმული ძველად ეს ქვეყანა, ცხადპყოფენ ამას მითები, რომლებიც მოგვეთხრობენ იასონისა და ამაზე უწინ კი ფრიქსეს ლაშქრობაზე“

ასე წერდა ჯერ კიდევ თითქმის ორი ათასი წლის წინ კოლხეთის შესახებ ძველი მსოფლიოს ერთ-ერთი ყველაზე უფრო გამოჩენილი გეოგრაფოსი და ისტორიკოსი სტრაბონი¹. სახელოვან ბერძენ მეცნიერს არგონავტების შესახებ თქმულება ნამდვილ ამბად მიაჩნდა და თავგამოდებით ეპაექრებოდა თავის წინამორბედს, ძვ. წ. II ს-ის ცნობილ ბერძენ ისტორიკოსსა და გრამატიკოსს დემეტრიოს სკეპსისულს: „ეფიციუ ზევსს, რომ ნამდვილად იყო ეს შორეული მოგზაურობა, ისევე როგორც ოდიშევისისა და მენელაოსისა², რომელთა შესახებ ახლაც მიუთითებენ და ირწმუნებიან ჯერ კიდევ ჰომეროსის ნაწარმოებების დროიდან. აიას ხომ მიგვეითითებენ ფასისთან, ხოლო აიეტი რომ კოლხეთში მეფობდა, სარწმუნოა იქაურებში ეს სახელი ადგილობრივია... რაც იასონს გადახდა თავს, არგოსა და არგონავტებს, ყველანი ერთი აზრისა არიან ამის შესახებ და ნუთუ ჰომეროსმა გამოიგონა ოკეანეში აიეტთან მგზავრობა და არავითარი ისტორიული საფუძველი არსაიდან აულია?“

არგონავტების შესახებ ბერძნული მითი მართლაც საყოველთაოდ იყო ცნობილი და ჰომეროსიდან მოკიდებული საოცრად პოპულარული მთელს ანტიკურ სამყაროში: ამ თქმულების საფუძველზე არაერთმა ბერძენმა თუ რომაელმა ხელოვანმა, პოეტმა თუ ღრამატურგმა, მხატვარმა თუ მოქანდაკემ შექმნა თავისი ნაწარმოებები. საკმარისია დავასახელო გამოჩენილი მწერლები — ჰესიოდე და ევმელოს კორინთელი, დიდი ბერძენი ტრაგიკოსები ესქილე, სოფოკლე და ევრიპიდე, უცნობი ხელოვანი, დელფოში რომ სიკიონელთა საგანძურის ფრიზი გამოაქანდაკა³ და შესანიშნავი ათენელი მხატვარი-კერამიკოსი ღურისი, ლირი-

კოსი პოეტები მიმწერმე, ანაკრეონტი და პინდარე, ელინისტური ეპოქის⁴ პოეტი და მეცნიერი აპოლონიოს როდოსელი, სახელგანთქმული რომაელი პოეტი და მოაზროვნე სენეკა და კიდევ სხვა მრავალი. ერთხმადაა აღიარებული, რომ ანტიკურ ლიტერატურაში არგონავტების კოლხეთში ოქროს საწმისისათვის ლაშქრობა ტროის ომის შემდეგ ყველაზე უფრო სახელგანთქმული ამბავია.

ბერძნული მითი არგონავტების შესახებ ძალზე პოპულარული იყო და არის ანტიკური პერიოდის მერმეც და ახლაც. საინტერესოა, რომ XVIII საუკუნის ცნობილი ფრანგი დრამატურგი პიერ კორნელი — ავტორი ტრაგედიისა „მედეა“ — წერდა: „ანტიკურობას არ შემოუნახავს ჩვენთვის სხვა რამ ამბავი უფრო საყოველთაოდ ცნობილი, ვიდრე არგონავტების მოგზაურობაა“. არგონავტიკის თემაზე 1820 წელს ავსტრიელმა ფრანც გრილპარცერმა შექმნა დრამა, რომელიც სამ ნაწილად იყო ლექსად წარმოდგენილი: „სტუმართმოყვარე“, „არგონავტები“ და „მედეა“. ცნობილია სხვა მხატვრულ-დრამატული და ფერწერული ნაწარმოებებიც ევროპულმა ხელოვნებამ რომ შექმნა XIX და XX საუკუნეებში⁵, მაგრამ მათ შესახებ საუბარი ახლა ძალზე შორს წაგვიყვანდა...

არგონავტების ოქროს საწმისისათვის ლაშქრობის შესახებ ბერძნული თქმულება მჭიდროდაა დაკავშირებული ჩვენ ქვეყანასთან — ძველ კოლხეთთან⁶, რომელიც დღეიდან დღე დასავლეთ საქართველოს მიწა-წყალს მოიცავდა, ხოლო მისი ისტორია საქართველოსა და ქართველი ხალხის ერთიანი ისტორიის განუყოფელი ნაწილია. ამიტომაც საქართველოში თქმულება არგონავტების მოგზაურობის შესახებ და მასთან ერთად საუკუნეების მანძილზე შექმნილი მითოლოგიურ-მხატვრული სიუჟეტები და სახეები (განსაკუთრებით — კოლხთა მეფის ასული მედეა) ძველთაგანვე იზიდავდა ქართველი კაცის ყურადღებას და აცხოველებდა ინტერესს ბერძენთა და ქართველთა უძველესი ხანის ურთიერთობათა მიმართ.

ქართულ ფილოლოგიურ სამეცნიერო ლიტერატურაში აქამად კარგადაა შესწავლილი და ნაჩვენებია, რომ მითს არგონავტების შესახებ იცნობდა (უპირატესად ბიზანტიური წყაროების გზით) უკვე ძველი ქართული მწერლობა (ექვთიმე ათონელი, ეფრემ მცირე). არგონავტთა მითის სხვადასხვა ვერსიები გადმოცემულია XVIII—XIX საუკუნეებში შექმნილ „მითოლოგიურ კრებულებში“, რომელნიც ხელნაწერების სახითაა დაცული⁷.

ქართველ ისტორიკოსთაგან არგონავტებას შესახებ თქმულებას იხსენიებს XVIII საუკუნის დიდი მეცნიერი ვახუშტი ბაგრატიონი: „ხოლო ესე ოდიში ისახულა ორითა სახელითა: პირველად მეგრელინი, რამეთუ ეგროს ალაშენა ქალაქი და უწოდა ეგრი. ამას სწერენ ეგროპელნი კოლხიდად, სადიდამ იაზონ წარიღო ოქროს რუნი ანუ საწმისი. არამედ ჭალაკი იგი აქა არსად მოიპოვების, არცა მატთანე ჩუენი მოიხსენიებს მას“⁸.

საკმაოდ ვრცლადაა გადმოცემული თქმულება არგონავტების შესახებ იოანე ბატონიშვილის „კალმასობასა“⁹ და თეიმურაზ ბატონიშვილის წიგნში „ივერიის ისტორია“¹⁰. ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში კი პირველად აკაკი წერეთელმა გადმოსცა. მას ეკუთვნის ათმარცვლოვანი ლექსით გამართული დრამატული პოემა „მედია“, რომელიც ავტორს სამ ნაწილად ჩაუფიქრებია („მედია კოლხიდაში“, „მედია ელადაში“, „მედიჲ სამშობლოში დაბრუნებული“), მაგრამ მხოლოდ პირველის დაწერა მოუსწრია¹¹. აკაკის „მედია“ რამდენადმე განსხვავდება თავისი შინაარსითა და კონცეფციით არგონავტიკის ჩვენთვის ცნობილი ვერსიებისაგან. ამასთან კარგად ჩანს, რომ ავტორს ღრმად შეუსწავლავს არგონავტიკასთან დაკავშირებული ანტიკური ხანის წყაროები (აპოლონიოს რიდოსელის, სტრაბონის, აპიანესა და სხვათა თხზულებები)¹².

კიდევ უფრო საინტერესოა ის „შენიშვნები“, რომელიც აკაკის თავის „კრებულში“ (1897 წ. № 2) გამოუქვეყნებია¹³: „ისტორიის წინასწართქმულობისა და მითების სამშობლოდ საზოგადოდ საბერძნეთია ცნობილი.. უმეტესობა დღემდისაც დაჯერებულია, რომ ისინი შექმნა ელინების ალტყინებულმა ფანტაზიამ. მაგრამ ჩვენ კი დარწმუნებული ვართ, რომ, პირიქით, ბერძნებმა გაიტანეს სხვა ქვეყნებიდან სულ სხვა ქვეყნების ამბები, შეისისხლხორცეს, თავისებურად გადააკეთეს და ფერცვლილი უკანვე დააბრუნეს. ამას ნამდვილად გვიმტკიცებენ, სხვათაშორის, ძველისძველი მითები „პრომეთეოსზე“ და „იაზონ-მედიაზე“. ერთიცა და მეორეც ჩვენი ქვეყნის შვილია: აქ შობილან, აქ გაზრდილან და კოლხეთით ასე გადასულან ზღაპრულ ელადაში“... თუ თანამედროვე მეცნიერების პოზიციებიდანაც ზოგადად შევხედავთ ამ დებულებას, ის არც თუ ისე გულუბრყვილოდ უნდა მივიჩნიოთ. დღეს ზომ სწორედ ასევე ბევრი მეცნიერი ამტკიცებს, რომ ელინური მითოლოგიას ჩამოყალიბებაზე დიდი გავლენა მოახდინეს სხვა ხალხების, პირველ რიგში, ძველი აღმოსავლეთის თქმულებებმა და ლეგენდებმა. აკაკი წერეთლის

ზემოხსენებულ „შენიშვნებში“ ბევრი სხვა საინტერესო (თუმცა ზოგჯერ თანამედროვე მეცნიერებისათვის ძნელად გასაზიარებელი) მოსაზრებებიცაა გამოთქმული. მაგ., ამირანისა და პრომეთეს მითის ურთიერთობაზე, მედეას, აიეტის და კირკეს სახელების წარმომავლობაზე, მდინარე ფასისისა და ამარანტის მითის შესახებ¹⁴ და სხვ. საინტერესოა აგრეთვე, რომ იმავე „შენიშვნებში“ ავტორი წერს: „ჩვენ გადაწვეტილი გვაქვს „მედიას“ ტრილოგიად დაწერა... როცა სამივეს ერთად გამოვცემთ, მაშინ უფრო ვრცელს გამოკვლევას ჩავურთავთ ზემოთქმულის შესახებ“. ასე რომ, სრულიად გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, ჩვენი დიდი მგოსანი არგონავტიკასთან დაკავშირებული პრობლემების პირველ ქართულ მკვლევარადაც გვევლინება.

არგონავტიკის შესახებ ბერძნული თქმულება (მისი როგორც ადრინდელი, ასევე გვიანდელი ვერსიები) მეტად მნიშვნელოვანი წყაროა საქართველოს, კერძოდ, მისი ერთ-ერთი უძველესი სახელმწიფოს კოლხეთისა. და ბერძნულ სამყაროსთან მისი ურთიერთობის ისტორიისათვის. ამიტომაცაა იგი თანამედროვე ქართული საისტორიო და ფილოლოგიურ მეცნიერებათა განსაკუთრებული ყურადღების საგანი. არგონავტიკისა და მასთან დაკავშირებული პრობლემების შესწავლაში უდიდესი როლი შეასრულა კლასიკური ფილოლოგიის ქართულმა სკოლამ, რომელსაც საფუძველი ჩაუყარეს გამოჩენილმა ელინისტებმა — აწ განსვენებულებმა პროფესორმა გრიგოლ წერეთელმა და აკადემიკოსმა სიმონ ყაუხჩიშვილმა. ქართულ ენაზე ითარგმნა და გამოიცა ბერძენ რომაულ ავტორთა არაერთი თხზულება თუ ცალკეული ცნობები საქართველოს რომ შეეხება¹⁵. ჩვენთვის კი ამჯერად განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა პროფესორ აკაკი ურუშაძის ნაშრომი „ძველი კოლხეთი არგონავტიკის თქმულებაში“ (თბილისი, 1964), სადაც თავმოყრილია ე. წ. ელინური, ელინისტური და ბიზანტიური ხანის ავტორთა (და მათი ძველი კომენტატორების) ყველა ცნობა (ბერძნული ტექსტი და პარალელური ქართული თარგმანი) არგონავტიკისა და კოლხეთზე. პროფ. აკ. ურუშაძის დასახელებული წიგნი და მის მიერ ქართულ ენაზე თარგმნილი აპოლონიოს როდოსელის პოემა „არგონავტიკა“ სათანადო კომენტარებით თვალსაჩინო წვლილია არგონავტიკისა და ძველი კოლხეთის ისტორიის პრობლემების კვლევაში.

არგონავტიკისა და მასთან დაკავშირებით ძველი კოლხეთის ისტორიის, ისტორიული გეოგრაფიის, ეთნოკულტურული გარემოს, სოციალურ-ეკონომიკური წყობის, კულტურისა და რელიგიის და სხვ. მრავალ

საკითხზე უკვე გამოქვეყნებულია ქართველ მეცნიერთა (ს. ყაუხჩიშვილის, აკ. ურუშაძის, გ. მელიქიშვილის, თ. ყაუხჩიშვილის, თ. მიქელაძის, რ. გორდუზიანის და სხვ.) უაღრესად საინტერესო და მნიშვნელოვანი გამოკვლევები თუ ცალკეული მოსაზრებები, რომელნიც (ისევე როგორც სხვა საბჭოთა და საზღვარგარეთელ მეცნიერთა ნაშრომები) განხილული და დამოწმებული იქნება ამ წიგნის მომდევნო თავებში.

სულ ახლახან კი არგონავტიკისა და მასთან დაკავშირებით ძველი კოლხეთის ისტორიის პრობლემების კვლევას ახალი ბიძგი მიეცა. მის თაოსნად ამჯერად გამოჩენილი ინგლისელი მკვლევარი-მოგზაური და მწერალი ტიმ სევერინი მოგვევლინა...

1984 წლის გაზაფხულზე ლონდონიდან 14 მარტით დათარიღებული უჩვეულო წერილი მივიღე. ფურცელზე, რომელზედაც ტექსტია დაბეჭდილი, თავზე დიდი წითელი ფერის ასოებით ინგლისურად აწერია „მოგზაურობა გმირებისა“. მის ქვემოთ კი მარჯვენა კუთხეში გამოსახულია პატარა ოცნიჩბიანი აფრიანი ნავი. წერილს ხელს აწერს ტიმ სევერინი. ამ წერილში მისი ავტორი მათუწყებდა, რომ ოცნიჩბიანი ნავით აპირებს არგონავტების მარშრუტის განმეორებას და მთხოვდა აღმომჩინა დახმარება მისი ექსპერიმენტის მეცნიერული შედეგების შეჯამებაში, როდესაც საქართველოს მოაღწევდა და მოგზაურობას დაასრულებდა...¹⁶

ტიმ სევერინის მოგზაურობისა და ამ ექსპერიმენტის მიზნებისა და მისი მეცნიერული მნიშვნელობის შესახებ დაწვრილებით ამ წიგნის ერთ-ერთ შემდგომ თავში იქნება საუბარი. ახლა კი აქ არ შეიძლება არ გავიხსენო, რომ არგონავტთა ლაშქრობის მარშრუტის (თუნდაც მისი ცალკეული მონაკვეთების) გამეორების იდეა საქართველოშიც კარგა ხანია არსებობდა. ჯერ კიდევ 1970 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალგაზრდა მასწავლებლებმა და სტუდენტებმა ქალაქ ფოთის საზოგადოებრიობისა და საქართველოს საზღვაო-სანაოსნო სამსახურის დახმარებით ააგეს ძველი კოლხური ნიშუშის ხომალდი „ოქროს საწმისი“ და განახორციელეს მოგზაურობა ჯერ მდინარე ყვირილა-რიონის დაყოლებით (შორაპან-ქუთაისი-ვანი-ფოთი), ხოლო 1971 წელს — შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს გასწვრივ (ფოთი-ბათუმი-პალიასტომი-ანაკლია-ოჩამჩირე-სოხუმი-ფოთი)... რა თქმა უნდა, ამ მოგზაურობათა და ტიმ სევერინის ექსპერიმენტის ურთიერთშედარება და გატოლება არ შეიძლება, მაგრამ აქ თვით იდეაა ხაზგასასმელი და აღსანიშნავი. საინტერესოა, რომ უნივერსიტეტის პირველი „არგო-

ნატების“ ამ წამოწყებას მაშინ სხვა მიმდევრებიც გამოუჩნდნენ და შემდგომ წლებშიც მოეწყო რამდენიმე მსგავსი ახალგაზრდული ექსპედიცია...¹⁷ ყოველივე ეს, რა თქმა უნდა, შემთხვევით არაა და მოწმობს ქართველი ახალგაზრდობის დიდ ინტერესსა და სიყვარულს მშობლიური ქვეყნის უძველესი წარსულისა და მისი კულტურის მიმართ.

ძველი არგონავტების ნაკვალევზე ტიმ სევერინის მომავალი მოგზაურობა საკავშირო ტელევიზიისა და პრესის მეშვეობით¹⁸ საქართველოშიც განდა ცნობილი და იმთავითვე დიდი აღტკინება და ინტერესი გამოიწვია. ახალი არგონავტების შესახებდრად ემზადებოდნენ არა მხოლოდ მეცნიერები, არამედ ახალგაზრდა სპორტსმენებიც. მათ შორის იყო სამი შესანიშნავი ჭაბუკი: გიორგი (გოგლიკა) ჩოგოვაძე, ძმები — კახაბერ (კახა) და გიორგი (გოგიტა) ჩხაიძეები... უაღრესად კეთილშობილური და ვაჟკაცური ჩანაფიქრი ჰქონდათ ამ ახალგაზრდებს: იახტით უნდა გაეცურათ მდ. რიონი (დინების გაყოლებით) და ფოთში შეხვედროდნენ ახალ არგონავტებს, მაგრამ თბილისის ზღვაზე ვარჯიშისას უბედურმა შემთხვევამ იმსხვერპლა მათი სიცოცხლე და მით უმძიმესი ტკივილი მიაყენა მთელ ჩვენს საზოგადოებას¹⁹. ერთ-ერთი მათგანი — კახა ჩხაიძე ჩემი სტუდენტი იყო და ზოგიერთი რამ, რის შესახებაც ამ წიგნშია საუბარი უკვე მოსმენილი ჰქონდა ლექციებზე ამიტომაც უფლებას ვაძლევ ჩემს თავს ეს წიგნი ამ ახალგაზრდების ნათელ ხსოვნას მიუძღვნა.

ქველი ბერძნული თქმულება არგონავტიკის შესახებ

ოქროს საწმისისათვის აიეტის ქვეყანაში არგონავტების ლაშქრობის შესახებ თქმულება ფართოდ იყო ცნობილი ძველ ბერძნულ მწერლობაში და მას არაერთი მხატვრული ქმნილება მიეძღვნა. სამწუხაროდ, არგონავტიკის თემაზე შექმნილ მხატვრულ ნაწარმოებთაგან უნრავლესობა დღემდე მხოლოდ ცალკეული ფრაგმენტების სახითაა მოღწეული¹, შედარებით სრულად კი შემონახულია ძვ. წ. VI—V საუკუნეების ლირიკოსი პოეტის პინდარეს IV პითიურ ოდასა² და ძვ. წ. III ს-ის ბერძენი მეცნიერისა და პოეტის აპოლონიოს როდოსელის ფართოდ ცნობილ პოემაში „არგონავტიკა“³. არგონავტების კოლხეთში ლაშქრობის ამბავი ვრცლადაა შემონახული აგრეთვე ერთ პროზაულ ნაწარმოებში, რომელსაც ჰქვია „ბიბლიოთეკა“ და შეცდომით მისი ავტორობა მიეწერებოდა ძვ. წ. II საუკუნის ათენელ მითოგრაფოსს, ისტორიკოსსა და ლექსიკოგრაფ-კომენტატორს აპოლოდორეს.⁴ არგონავტიკის შესახებ მეტ-ნაკლებად სრულად შემონახულ ნაწარმოებთაგან უნდა ვახსენოთ აგრეთვე ახ. წ. IV საუკუნეში გალექსილი პოემა „არგონავტიკა“, რომლის ავტორობა კარგა ხანს შეცდომით ლეგენდარულ ორფევსს მიეწერებოდა, მაგრამ ამჟამად ფსევდო-ორფევსის სახელითაა ცნობილი⁵.

ზემოდასახელებულ ლიტერატურული წყაროების საფუძველზეა შესაძლებელი არგონავტთა შესახებ ბერძნული თქმულების ძირითადი შინაარსის აღდგენა...

ოდესღაც, ძველი ელადის (საბერძნეთის) ჩრდილოეთ ნაწილში მდებარე ერთ-ერთი ოლქის — ბეოტიის დიდსა და სახელგანთქმულ ქალაქ ორქომენს განაგებდა ქართა მეფის ეოლოსის ძე ათამანტი. ორი შვილი ჰყავდა მას: ასული ჰელე და ვაჟი ფრიქსე — ღრუბელთა ქალღმერთის ნეფელეს ნაშიერნი. მაგრამ ათამანტიმა შეიყვარა თებეს მეფე კადმოსის ვერაგი ასული ინო და ცოლად შეირთო იგი. სულ მალე ბოროტმა დედინაცვალმა მისთვის აგრე საქულველი ქალის — ათა-

მანტის პირველი მეუღლის შვილების თავიდან მოცილება განიზრახა და საამისოდ საშინელი მზაკვრობა ჩაიდინა: მისი შეგონებით მონა-
ლული ხორბალი დათესეს, რასაც მოუსავლიანობა და საშინელი შიმ-
შილი მოჰყვა. მეფე ათამანტმა რჩევისათვის დელფოს მისანთან გააგ-
ზავნა თავისი ქვეშევრდომი. მაგრამ ინოს მიერ მოსყიდულმა ათამან-
ტის შიკრიკებმა მეფეს აუწყეს, რომ თითქოს დელფოს მისანი ყოე-
ლისშემძლე ღმერთებისათვის ჰელესა და ფრიქსეს მსხვერპლად შე-
წირვას მოითხოვდა. სასიკვდილოდ განწირულ შვილებს დედამ ღვთა-
ება პერმესის ნაბოძები ოქროსსაწმისიანი გრძნეული და მფრინავი
ვერძი მოუვლინა. ვერძმა ნუფელეს შვილები ზურგზე შეისვა და შო-
რეული ქვეყნის აია-კოლხეთისაკენ გაამგზავრა. გზად ჰელე ვერძის
ზურგიდან გადმოვარდა და ზღვაში ჩავარდა იქ, სადაც დღეს დარდა-
ნელის სრუტეა. შემდეგ ზღვის ამ მონაკვეთს ბერძნებმა „ჰელეს ზღვა“
ან „ჰელესპონტი“ უწოდეს. ფრიქსე კი ოქროსსაწმისიანმა ვერძმა უვ-
ნებლად მიიყვანა საწადელ ქვეყანაში, სადაც ამ დროს მეფობდა გო-
როზი და ძლიერი მეფე აიეტი — მზის შვილი. აიეტმა შეივრდომა
უცხო ქვეყნიდან ლტოლვილი ჭაბუკი, შესაფერისად აღზარდა იგი და
მერმე თავის ერთ-ერთ ქალიშვილზე ქალკიოპეზე დააქორწინა. ოქ-
როსსაწმისიანი ვერძი თავის ღმერთებს შესწირა აიეტმა (სხვა ვერ-
სიით, ვერძი ფრიქსემ შესწირა ზევსს — ბერძენთა უმთავრეს ღვთა-
ებას), ხოლო ტყავი კი დასაცავად მიიხდო გველეშაპს, რომელსაც
არასოდეს ეძინა თურმე...

მეფე აიეტის საბრძანებელში შენახული ოქროს საწმისის ამბავმა
მალე მიიღწია საბერძნეთს...

ამ დროს თესალიის ქალაქ იოლკოსში მეფობდა პელიასი, რომელ-
მაც ვერაგულად წაართვა ტახტი თავის ძმას ესონს, ხოლო ტახტის
კანონიერი მემკვიდრე ესონის ძე იასონი მშობლიური ქალაქიდან გა-
აძევა. მცირეწლოვანი იასონი თესალიის ერთ-ერთ მთაზე პელიონზე
გადამალეს, სადაც მას ბრძენი კენტავრი ქირონი ზრდიდა — სწორედ
ის ქირონი, რომელსაც ელინური მითოლოგია მიაწერს აქილევისა და
სხვა გამოჩენილი გმირების აღზრდას.

ოცი წლის რომ გახდა, იასონი მშობლიურ ქალაქ იოლკოსში დაბ-
რუნდა და მეფე პელიასს ძალით მიტაცებული მამისეული სამეფო
ტახტის დაბრუნება მოსთხოვა. ვერაგმა პელიასმა სამეფო ტახტის
დათმობა არ მოისურვა და ამიტომაც იასონს საზღაურად აიეტის შო-
რეულ ქვეყანაში დაცული ოქროს საწმისის დაბრუნება მოსთხოვა:

„დაემორჩილდები შენ სურვილს; მაგრამ მე უკვე სიბერის მძიმე ასაკი მბორკავს, შენი ახალგაზრდობის ყვაველი კი ახლა დაღანებს. შენ შეგიძლია დააცხრო ქვესქენლის ღვთაებათა რისხვა. ფრიქსე მოგვიწოდებს, მივიდეთ აიეტის საბრძანებელში, რათა გამოვიხსნათ მისი სული და წამოვიღოთ იმ ვერძის სქელსაწმისიანი ტყავი, რომლის წყალობითაც ფრიქსე ოდესღაც გადაურჩა პონტოს და დედინაცვლის უღვთო ისრებს. ეს ჩემთან მოსულმა საოცარმა სიზმარმა გამომიცხადა. მე შევეკითხე კასტალიის სამისნოს, რათა გამეგო, რა მეღონა. მისანმა ამიხსნა, რაც შეიძლება ჩქარა მომეწყო ხომალდით ლაშქრობა. შეასრულე ეს საქმე თანხმობით და ვფიცავ, რომ მოგვეუთვნება ერთმმართველობა და მეფობა. ფიცის სიმტკიცის მოწმედ იყოს ზევსი ორთა ჩვენთა წინაპარი!“ ასე გალექსა პელიასის სიტყვა ძვ. წ. VI—V საუკუნეების ბერძნული საგუნდო ლირიკის უდიდესმა წარმომადგენელმა — პოეტმა პინდარემ თავის IV პითიურ ოდაში (თარგმანი აკაკი ურუშაძისა).

აიეტის საბრძანებლიდან ოქროს საწმისის დაბრუნებას რომ ავალეებდა იასონს, ვერაგი პელიასი ღრმად იყო დარწმუნებული, რომ ტახტის მოცილე ჭაბუკი უფლისწული ამ პირობას ვერ შეასრულებდა — შორეული და ერთობ საშიში ნაოსნობისას უთუოდ დაიღუპებოდა, რამეთუ ძალზე შორს იყო და ხომალდით ნაოსნობისათვის მიუწვდომელი აიეტის ქვეყანა. ამასთან ბერძნებში აიეტი უძლეველ მეფედ იყო მიჩნეული: „არავინაა კოლხთა მეფე აიეტზე უმძლავრესი, თუმც შორსაა ჩვენგან, მაგრამ თუ მოისურვა, თვით ელადანაც კი წამოვა სალაშქროდ“ — ასე ათქმევინებს თავისი სახელგანთქმული პოემის ერთ-ერთ პერსონაჟს ძვ. წ. III საუკუნის პოეტი აპოლონიოს როდოსელი.

ჭაბუკი იასონი მეფე პელიასის უმძიმეს დავალებას არ შეუშინდა და ოქროს საწმისის შორეული ქვეყნიდან ჩამოტანა ივალა. საამისოდ სამზადისს შეუდგა და პირველ რიგში აიეტის ქვეყანაში გასამგზავრებლად ხომალდის აგება დაიწყო. ეს ხომალდი პელიონის მთის ძირში შენდებოდა, სწორედ იქ, სადაც თვით იასონი იზრდებოდა. ამ ხომალდს „არგო“ უწოდეს, თითქოს იმიტომ, რომ მისი მშენებელი იყო ოქროს საწმისისათვის ლაშქრობის ერთ-ერთი მონაწილე — ქალღმერთ ათენას მსახური არგოსი, რომელსაც თვით ათენა აძლევდა რჩევა-დარიგებას.

იასონმა ოქროს საწმისისათვის აიეტის ქვეყანაში ლაშქრობის ამ

ბავი მთელ ელადას აუწყა და მასში მონაწილეობა შესთავაზა. მის მოწოდებას თითქოს ორმოცდაათამდე სახელოვანი ვაჟკაცი გამოეხმაურა.

ძველ ბერძენ ავტორთა (პირველ რიგში პინდარეს და აპოლონიოს როდოსელის) გადმოცემით, თითქოს მათ შორის იყვნენ: „ტკბილ ჰანგთა მამა, სახელოვანი ორფეუსი“, მამით თრაკიელი, რომელიც „სიმღერთა ჰანგით მთებში ურყევ კლდეთ და მდინარეთა ტალღებს აჯადოებდა“; ღვთაება ჰერმესის „მამაცი და ცბიერებაში გამოცდილი“ ვაჟები ექიონი და ერიტე; ოილეუსი — „სიმამაცით გამორჩეული და კარგად გაწაფული მტრებზე თავდასხმაში, როს მოწინავე ფალანგა უკუიქცეოდა“; ლინკეუსი — „დიდღ ღონითა და ბასრი თვალით აღ-კურვილი, რომელსაც შეეძლო განეჭვრიტა მიწისქვეშეთშიც“; იფიკლე — „შუბის ტუარცნასა და ხელჩართულ ბრძოლაში გამოცდილი“; ძმები დიოსკურები — „მძლე პოლიდევე და ცხენოსნობაში გამოცდილი ფენმარდი კასტორი“; სიმდიდრითა და ვაჟკაცობით თავმოწონებული აგვიე, რომელსაც „ძალზე სურდა ეხილა კოლხეთის მიწა და თვითონ აიეტიც — კოლხთა ბელადი“; მოფსოსი — „მისნობასა და ფრინველთმკითხობაში გამოცდილი“ და სხვანი. საინტერესოა, რომ არგონავტთა შორის ასახელებენ მეფე პელეგისის ერთ-ერთი ძმის ნელეგის ვაჟს პერიკლემენეს — „პოსეიდონმა რომ უსაზღვრო ძალა მიანიჭა და ცხარე ომში ჩაბმულს ისეთი ღონე ჰქონდა, როგორსაც ზირჩევდა“. კიდევ მეტი — თვით მეფე პელეგისის ვაჟი აკასტეც კი შეუერთდა იასონის ლაშქარს. „არგო“ ხომალდის მესაჭეობა ათენა ქალღმერთის შეგონებით ითავა ტიფისმა, რომელსაც „ძალუდდა წინასწარ განეჭვრიტა თუ როდის აღელდებოდა უსაზღვრო ზღვა, როდის ამოვარდებოდა ქარიშხალი და შეეძლო მზისა და ვარსკვლავების მეშვეობით სანაოსნო დროის დადგენა“. თავდაპირველად არგონავტთა შორის იყო ბერძენთა უძლეველი გმირი ჰერაკლეც, რომელსაც ლაშქრობის ხელმძღვანელობაც კი შესთავაზეს, მაგრამ მისივე წინადადებით მეთაურობა იასონს მიანდევს. ასე რომ, ოქროს საწმისისათვის სალაშქროდ იმ დროს ყველა სახელგანთქმული ბერძენი ვაჟკაცი შეიკრიბა (აპოლონიოს როდოსელის თქმით, მხოლოდ გმირი თესევსი აკლდათ მათ, ისიც იმიტომ, რომ „პირითუსს გაჰყვა მეგზურად და შავი ბორკილი კრავდა მაშინ ტენასეს მიწის ქვეშ“). თითქოს მთელი ელადა დაიძრაო ოქროს საწმისისათვის სალაშქროდ. თუმც არგონავტების უმრავლესობა თესალიის სახელგანთქმული ქალაქებიდან (ლა-

რისა, ფილაკე, ფერე, ალოპე, გირტონი და სხვ.) იყვნენ, მაგრამ მათ შორის ერივნენ აგრეთვე გმირები ათენიდან, სპარტიდან, პილოსიდან, არგოლიდიდან, ეტოლიიდან, ფოკიდიდან, მესენიიდან, სამოსიდან, მილეტიდან და საბერძნეთის სხვა ოლქებიდან და ქალაქებიდან. იმდენად სახელგანთქმულნი იყვნენ თავიანთი გმირობით ოქროს საწმისისათვის სალაშქროდ გამზადებულნი, რომ, აპოლონიოს როდოსელის თქმით, მათ შემხედვარეთ ასე ეგონათ: „იმავე დღეს მგზნებარე ცეცხლით მოსპობენ ალბათ გმირები აიეტის სასახლეს, თუ ის ნებით არ დაანებებს მათ საწმისს“.

საზეიმოდ გააცილეს ბერძნებმა არგონავტები ქალაქ იოლკოსიდან აიეტის ქვეყნისაკენ ოქროს სალაშქროდ მიმავალნი. კიდევ ერთხელ უნდა დავიმოწმო აპოლონიოს როდოსელი (აქაც, და, ისე როგორც ყველა სხვა შემთხვევაში, აკაკი ურუშაძის თარგმანით): „იმ დღეს ყველა ღმერთებმ დაცქეროდნენ ზეციდან ხომალდს და ღვთისდარ მამაც ვაუკაცებს, რომლებიც ზღვაზე მიცურავდნენ“.

იოლკოსიდან სწრაფმავალი არგოთი გამგზავრებულ არგონავტებს გზად მრავალი ხიფათიც გადახდებათ (დაიღუპებიან მესაჭე ტიფისი და იდმონი, ჩამოცილდებათ ჰერაკლე, დაკარგული მეგობრის ჰილასის საძებნელად რომ გაეშურება) და მრავალ გმირობასაც ჩაიდენენ: გაათავისუფლებენ უსინათლო მეფე ფინევსს მტაცებელი ფრინველებისაგან — ჰარპიებისაგან (საკვებს რომ უშოწყალოდ ართმევდნენ უმწურო მოხუცს); შეებრძოლებიან სპილენძისფრთებიან არსებებს — სტიმფალიდებს და სხვ. არგონავტებმა დიდი ვაი-ვაგლახით გასცურეს პირქუში „მოხეტიალე“ კლდეები, შავი ზღვისკენ მიმავალ სრუტესთან რომ იყვნენ აღმართული და რომელთა გადალახვა მანამდე ვერცერთმა მოკვდავმა ვერ შეძლო.

სრუტეების გასცურვის შემდეგ არგონავტები ჩაუვლიან შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროს და იქ მოსახლე ამორძალებს, აგრეთვე სხვადასხვა ტომებს, რომელთა შორის არიან ხალიბებიც — რკინის დამუშავებით სახელგანთქმულნი... და ბოლოს არგონავტები მიადწევენ მდ. ფასისის შესართავს, შეაცურებენ თავის ხომალდს მდინარის ფართო კალაპოტში, მიადგებიან აიეტის მთავარ ქალაქს — კუტიას. ვერ შეჰბედავენ ბერძენი გმირები დიდ ჭალაში მუხის ხეზე ჩამოკიდებული ოქროს საწმისის მოდარაჟე გველუშაპთან შებრძოლებას. ამიტომაც ეახლებიან მეფე აიეტს და სთხოვენ ოქროს საწმისს, სანაცვლოდ კი უცხო მტრებთან ზრძოლაში დახმარებას ჰპირდებიან.

მაგრამ მეფე აიეტი, რომელსაც ოქროს საწმისის დათმობა არ სურს, იასონს სთავაზობს სულ სხვა პირობის შესრულებას, აპოლონიოს როდოსელი რომ ასე გადმოგვცემს: „აიეტს ორი ზრახვა უტრიალებდა გულში: თავს დასხმობდა უცხოელებს და აქვე მოეკლა ისინი, თუ მათი ძალა გამოეცადა. ფიქრის შემდეგ მეორე უმჯობესი ეჩვენა და იასონს შენაცვლებით მიუგო: „უცხოელო, რა საჭიროა, ყველაფერს დაწერილებით რომ მიახმობ? თუ მართლაც ღმერთების შთამომავალი ხართ... მოგცემ წასაღებად შენ ოქროს საწმისს, ოღონდ, თუ ინებებ, უნდა გამოიცადო. მამაც ვაჟკაცებს არ ვეკიდები შურით, როგორც ის მეფე ელადისა, თქვენ რომ ახსენეთ (ე. ი. მეფე პელიასი, იასონი შორეულ ქვეყანაში ოქროს საწმისისათვის რომ გამოგზავნა — ო. ლ.). ეს იქნება გამოცდა მამაცობისა და ღონისა იმ საშიშარ საქმეში, რომელსაც თვითონ საკუთარი ხელებით ვასრულებ. არესის ველზე საბალახოდ გაშვებული მყავს ორი სპილენძისფეხებიანი ხარი, რომლებიც ხახიდან ცეცხლს აფრქვევენ. მე მათ უღელში ვაბამ და არესის ოთხი დღიური ხოდაბუნისაკენ მივრეკავ. ამ ხოდაბუნს სწრაფად გხნავ ბოლომდე გუთნით და ხნულებში დეოს პურის თესლს კი არ ვყრი, არამედ საზარელი გველეშაპის კბილებს, რომლებიც იარაღ-ასხმულ ვაჟკაცებად გარდაიქმნებიან; ჩემს წინააღმდეგ ყოველი მხრიდან დაძრულთ იქვე ვფანტავ და ჩემი შუბით ვსაბობ. ხარებს უღელში დილით ადრე ვაბამ, ხოლო საღამოს ჟამს მკას ვწყვეტ. თუ შენც ასე შეასრულებ ამ საქმეს, იმავე დღეს წაიღებ საწმისს მეფესთან. სხვათ-რივ კი არ მოგცემ და ნურც იმედს იქონიებ. უღირსი საქმე იქნება, მამაცად შობილმა ვაჟკაცმა უმდაბლეს კაცს დაუთმოს რამე...“

ვერ ძალუძდა ბერძენ გმირთა წინამძღოლს კოლხთა მეფე აიეტის პირობის შესრულება... მაგრამ იასონი შეუწყვარდება კოლხთა მეფის ასულს, სახემშვენიერ გრძნეულ მედეას და დაეხმარება ოქროს საწმისისათვის მოსულ ბერძენს. მედეა იასონს ჯადოსნური წამლებით აღჭურავს, ურჩხულის კბილებიდან აღმოცენებული გოლიათების დახოცვის საშუალებასაც ასწავლის და იასონიც ასე, მხოლოდ მედეას შემწეობით შეძლებს მეფე აიეტის პირობის შესრულებას. მედეამ საშინელი ურჩხულიც მიაძინა, ბერძენებმა მოიტაცეს უკვე დაუცველი ოქროს საწმისი და თავის სამშობლოს მიაშურეს. მათ თან გაჰყვა მედეაც, რომელსაც იასონმა ცოლად შერთვა აღუთქვა... ზღვაში ბერძენ მეკობრეებს, ოქროს საწმისის მზაკვრობით გამტაცებლებს, დაეწრა კოლხთა მეფის აიეტის მიერ წარგზავნილი კოლხთა ლაშქარი უფლის-

წულ აფსირტეს მეთაურობით, მაგრამ ბერძნებმა ვერაგულად მოკლეს ისიც. მრავალი ხეტიალისა და თავგადასავლის შემდეგ არგონავტები სამშობლოში ბრუნდებიან. ისევ და ისევ მედეას შემწეობით შეძლებს იასონი იოლკოსში სამეფო ტახტის დაბრუნებას... მაგრამ გაივლის ხანი, იასონი უღალატებს მედეას და სხვა ქალს შეირთავს. აქედან იწყება მედეას ახალი ტრაგიკული თავგადასავლები.⁸ მედეას ცხოვრება ელადაში უკვე სხვა თემაა და იგი სცილდება არგონავტიკის უმთავრეს სიუჟეტს — ბერძენთა ლაშქრობას ოქროს საწმისისათვის აიეტის ქვეყანაში.

არგონავტიკის თემაზე შექმნილ ნაწარმოებთა გაცნობისას საესე-ბით აშკარაა, რომ აქ ბევრი ელემენტია ზღაპრული, პოეტური ფანტაზიის შენათხზი, არეულია ხშირად სხვადასხვა ეპოქის გეოგრაფიული და ეთნიკური ცნებები, ისტორიული მოვლენები. ამიტომაც თანამედროვე მეცნიერების უმთავრესი მიზანი ისაა, რომ დაადგინოს, რაა ამ თქმულებაში რეალურ საფუძველზე აღმოცენებული, ზუსტად გამოიგნოს ურთიერთისაგან არა მხოლოდ რეალური და ზღაპრული, არამედ გამოავლინოს თქმულების უძველესი ბირთვი, მისი წარმოქმნის დრო და პირობები, ამასთან დაადგინოს და დაათარილოს სხვადასხვა ეპოქაში დამატებული ელემენტები და რეალიები. ეს მით უფრო აუცილებელია იმიტონაც, რომ მკვლევართა ერთი ნაწილი, რომელთა შორის არიან საკმაოდ ავტორიტეტული მეცნიერებიც, ერთობ სკეპტიკურად უყურებენ მითის ისტორიულ წყაროდ გამოყენების შესაძლებლობას, საერთოდ, და განსაკუთრებით კი ბერძნული მითებისას, სახელდობრ — არგონავტების კოლხეთში ლაშქრობის შესახებ მითის ისტორიული საფუძველის რეალობას.

როდის შეიქმნა თქმულება არგონავტიკის შესახებ?

ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა რომ შეეძლოთ, პირველ რიგში, აუცილებელია იმის დადგენა, თუ როდის მოხდა ამ თქმულების ლიტერატურული გაფორმება, უფრო ზუსტად, მისი ჩაწერა.

თქმულებას არგონავტების ლაშქრობის შესახებ იცნობს უკვე პომეროსი. ამის უტყუარ მოწმობადაა მიჩნეული⁹ ის, რომ პოემაში „ილიადა“ იხსენიება არგონავტების წინამძღოლი იასონი, კუნძულ ლემნოსის დედოფალი ჰიფსიპილე და მათი ვაჟი ევენოსი (VII, 468),

აქედან ჩანს, რომ არგონავტიკის ერთ-ერთი უმთავრესი სიუჟეტი — კუნძულ ლემნოსზე ყოფნა უკვე ასახულია „ილიადაში“. ჰომეროსის მეორე დიდ პოემაში „ოდისეა“ მოხსენიებული არიან არგონავტთა შესახებ თქმულების მთავარი პერსონაჟები: მეფე აიეტი (X, 137; XII, 70), მისი და — გრძნეული დედოფალი კირკე (IX, 31; X, 36) — კუნძულ „აიაიას“ (X, 135; XI, 70; XII, 2) გამგებელი, იასონი (XII, 72), პელიასი (XI, 256) — თესალიის მეფე იასონს რომ ოქროს საწმისის აიეტის ქვეყნიდან ჩამოტანა დაავალა, აგრეთვე კრეთესი (არგონავტთა წინამძღოლის იასონის პაპა), ესონი (იასონის მამა), ფერეტი და ამითაონი (იასონის ძმები), მერმეროსი (რომელსაც მედეას ვაჟიშვილად მიიჩნევენ), და ბოლოს წარმოდგენილია აიეტისა და მისი დის — კირკეს გენეალოგიაც (X, 138—139): „ორივე იშვა მოკვდავმანათობელი ჰელიოსისა და დედა პერსესაგან, რომელიც ოკეანემ წარმოქმნა“, აგრეთვე, რაც განსაკუთრებითაა ამჯერად ჩვენთვის მნიშვნელოვანი, ჰომეროსის „ოდისეას“ XII სიმღერის 70—72 ტაეებში ნათქვამია: „მხოლოდ ერთმა საზღვაო ხომალდმა, ყ ვ ე ლ ა ს-თ ვ ი ს ს ა ნ უ კ ვ ა რ მ ა ა რ გ ო მ, აიეტისაგან მომავალმა გასცურა პლანქტებში, ალბათ იმასაც მაშინვე მიახეთქებდა იქ უზარმაზარ კლდეებს, მაგრამ ჰერამ გაატარა, რადგან იასონი უყვარდა“. ამრიგად, სავსებით აშკარაა, რომ ჰომეროსის დროს უკვე არსებობდა არგონავტთა შესახებ თქმულების ძირითადი ბირთვი: არგონავტების ოქროს საწმისისათვის ლაშქრობა აიეტის ქვეყანაში. სწორედ აიეტია არგონავტთა შესახებ თქმულების მთავარი მოქმედი პირი და ყველა გვიანდელი ვერსიით გამგებელი იმ ქვეყნისა, სადაც ოქროს საწმისი ინახება. კიდეც მეტი! სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია აგრეთვე მოსაზრება, რომ ფოლკლორული არგონავტიკა (ე. ი. ზეპირსიტყვიერად არსებული თქმულება) დაედო საფუძვლად ჰომეროსის „ოდისეაში“ მისი მთავარი გმირის — ოდისეესის ზღვაში მოგზაურობათა აღწერის ისეთ სიუჟეტებს, როგორცაა სკილა და ქარიბდისი,² სირინოზები,³ დედოფალი კირკე,⁴ პლანქტები,⁵ ლესტრიგონები⁶ და სხვ.⁷

ჰომეროსის ცხოვრებისა და მის მიერ შექმნილი პოემების („ილიადა“ და „ოდისეა“) დროის შესახებ სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში თუმცა აზრთა სხვადასხვაობაა, უმრავლესობა მაინც იმ აზრისაა, რომ ჰომეროსის პოემების საბოლოო გაფორმება მოხდა ძვ. წ. IX—VIII ან უფრო VIII—VII საუკუნეებში.⁸ მაგრამ ჰომე-

როსის „ოდისეა“ სრულებითაც არაა ერთადერთი ნაწარმოები იმ პერიოდისა, როდესაც წერილობითი ბერძნული ლიტერატურა იქმნებოდა და რომელშიც არგონავტების შესახებ თქმულებაა ფიქსირებული. არგონავტთა შესახებ თქმულებას იცნობს, ე. წ. კიკლიური პოეზიაც. „კიკლოს“ ძველბერძნულად ნიშნავს „რკალს“, „ციკლს“. ამიტომ პოემებს, სადაც რომელიმე დიდი მოვლენის შესახებ თქმულებათა მთელი რკალი, ანუ ციკლი იყო გადმოცემული, „კიკლიურ პოემებს“ უწოდებდნენ. ასე მაგ., პოემები ტროის ომის შესახებ მოგვითხრობდნენ ყველაფერს: ომის გამომწვევ მიზეზს; ბრძოლის მსვლელობასა და მის დეტალებს, ტროის დანგრევას, ელინი გმირების სამშობლოში დაბრუნებასა და მათ შემდგომ თავგადასავალს. ფიქრობენ, რომ კიკლიური პოემების უმრავლესობა ძვ. წ. VIII—VII საუკუნეებში იქმნებოდა.⁹ სამწუხაროდ, კიკლიურ პოემებს ჩვენამდე არ მოუღწევიათ, მაგრამ გვიანდელ ავტორებთან დაცული ცნობების საფუძველზე ფიქრობენ, რომ თუმცა კიკლიური პოემები უმთავრესად ტროის ომისა და თებეს შესახებ თქმულებებს ეძღვნებოდა, მაინც, არგონავტიკის ცალკეული სიუჟეტები წარმოდგენილი იყო, მაგალითად, პოემაში „დაბრუნებანი“, რომლის ავტორობა ჰავია ტროიქენელს მიეწერება და აგრეთვე პოემაში „ექალიის აღება“, რომლის შემთხვევლად მიჩნეულია კრეოფილე სამოსელი — ანტიკური ტრადიციით თვით ჰომეროსის მეგობარი თუ სიძეც კი.¹⁰

არგონავტთა შესახებ თქმულების გენეზისის დროის განსასაზღვრავად უადრესად დიდმნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ, როგორც სამართლიანად შენიშნავს აკაკი ურუშაძე, ჩვენთვის საინტერესო თქმულებას დეტალურად იცნობს ბერძნული ლიტერატურული ეპოსის უდიდესი წარმომადგენელი, ელინური რელიგიისა და მითოლოგიის სისტემატოლოგი ჰესიოდე, რომელიც აგრეთვე ძვ. წ. VIII—VII საუკუნეთა მიჯნაზე მოღვაწეობდა. ჰესიოდეს სახელგანთქმულ პოემაში „თეოგონია“, რომელიც ბერძენ ღმერთთა წარმოშობის შესახებ მოგვითხრობს, მოხსენიებულნი არიან „მოკვდავთმანათობელი ჰელიოსის ძე აიეტი“ და მისი ასული „კოკჰმშვენიერი მედეა“, რომელიც იასონმა „მალი ხომალდით“ იოლკოსში მიიყვანა, მას შემდეგ, როდესაც „ქედმაღალი, შეუბრალებელი და ბოროტმოქმედი პელიასის“ უძმიესი დავალება შეასრულა. ჰესიოდე პირველი ავტორია, რომელიც იხსენიებს მედეასა და იასონის ვაჟს, სახელად მედიოსს. ასევე ჩვენამდე მოღწეულ ლიტერატურულ ძეგლთა შორის ჰესიოდესთანაა პირ-

ველად მოხსენიებული კოლხეთის მდინარე ფასისი, რომელიც მსოფლიოს უდიდეს მდინარეთა (ნილოსი, ისტროსი, მეანდროსი და სხვ შორისაა დასახელებული.¹¹

არგონავტთა შესახებ მითის ცალკეული სიუჟეტები გადმოცემულ ყოფილა ძვ. წ. VIII—VII საუკუნეების სხვა ავტორთა თხზულებებშიც, კერძოდ, ჰესიოდეს სკოლის პოეტთა პოემებში, აგრეთვე ევმელოს კორინთელთან, ე. წ. ნავპატიკურ ეპოსში და სხვ.¹² ეს ნაწარმოებებიც, სამწუხაროდ, შემონახული არაა, მაგრამ ზოგიერთი ფრაგმენტი ციტატების სახითაა დამოწმებული ჰომეროსის, პინდარეს, აპოლონიოს როდოსელის სქოლიასტებთან. ამ ფრაგმენტებიდან ნათლად ჩანს, რომ ძვ. წ. VIII—VII საუკუნეების ბერძნულ მწერლობაში უკვე სრული სახით იყო დამუშავებული არგონავტიკის ყველა მთავარი სიუჟეტი, მათ შორის ოქროს საწმისის კოლხეთში მოხვედრის ამ ბავი, არგონავტების ნუსხა, მათი თავგადასავლის ცალკეული ეპიზოდები (მაგ., თავგადასავალი კუნძულ ლემნოსზე, უსინათლო ფინეეს და სხვ.). ანტიკური ტრადიცია ძვ. წ. VII—VI საუკუნეებში მოღვაწე ეპიმენიდეს მიაწერს ავტორობას პოემისა „არგონავტიკა“, რომელიც აგრეთვე, სამწუხაროდ, შემონახული არაა. არგონავტიკის სიუჟეტებს ავითარებენ ძვ. წ. VII—VI საუკუნეების ბერძენი ლირიკოსი პოეტები მიმნერმე, სტესიქორე ჰიმერელი, სიმონიდე კეოსელი. ასე მაგ., შემონახულია ერთი საინტერესო ფრაგმენტი მიმნერმეს პოემიდან „ნანო“: „თვით იასონიც ვერასოდეს ვერ წამოიღებდა დიად საწმისს აიადან, თუმც ტვირთშიმე გზა განვლო ზვიადი პელიასის უძნელესი დავალების აღსასრულებლად: ვერც ოკეანის ლამაზ ნაკადს ვერ მიაღწევდნენ არგონავტები, მედეას სიყვარულს რომ არ ეშველა“ (თარგმანი აკაკი შრუშაძისა).

არგონავტიკის თემატიკა დამუშავებული ჰქონია (მაგრამ ჩვენამდე არ მოუღწევია) ბერძნული დრამის მამამთავარს ესქილესაც (ძვ. წ. 525—456), რომელმაც პირველმა შექმნა ტრილოგია კავკასიონის კლდეზე მიჯაჭვული პრომეთეს შესახებ.

ჩვენამდე მოღწეულ ადრეული ხანის ავტორთა შორის კი, ვისთანაც ვრცლადაა გადმოცემული თქმულება არგონავტების შესახებ, არის ბერძნული საგუნდო ლირიკის უდიდესი წარმომადგენელი პინდარე, რომლის ცნობრების ხანად ძვ. წ. VI საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი და V საუკუნის პირველი ნახევარია მიჩნეული (ძვ. წ. 522/518 — 442/433 წწ.). ძვ. წ. V საუკუნის 60-იან წლებში შეუქმნია

მას თავისი ერთ-ერთი საუკეთესო ნაწარმოები — IV პითიური ოლა, სადაც დაწვრილებითაა გადმოცემული არგონავტთა შესახებ თქმულების უმთავრესი მომენტები.

ამრიგად, შეიძლება უყოყმანოდ დავასკვნათ, რომ ძვ. წ. VIII—VII საუკუნეებში, როდესაც იქმნებოდა პირველი ბერძნული ლიტერატურული ნაწარმოებები,¹³ სწორედ მაშინ მოხდა არგონავტთა შესახებ თქმულების ლიტერატურული დამუშავებაც და შესაძლოა — მისი წერილობითი ფიქსირება. ამასთან ისიც აშკარაა და თითქოს უცილობელი, რომ ჰომეროსი კი არ იყო პირველწყარო, არამედ თვით ჰომეროსთან, ჰესიოდესთან და სხვა ადრინდელ ავტორებთან დაცული სიუჟეტები არგონავტიკისა მომდინარეობენ ერთი საერთო წყაროდან. ეს პირველწყარო კი არგონავტების ოქროს საწმისისათვის მოგზაურობის შესახებ არსებული ზეპირსიტყვიერი თქმულება უნდა ყოფილიყო.¹⁴ მაგრამ ახლა ჩვენს წინაშე დადგა რთული საკითხი: როდის შეიქმნა თვით ეს ზეპირსიტყვიერი თქმულება არგონავტების ოქროს საწმისისათვის აიეტის ქვეყანაში ლაშქრობის შესახებ და რაღაც ისტორიული სინამდვილის ანარეკლია იგი თუ უბრალოდ ზღაპრული შენათხზი?

მითი, როგორც ისტორიული რეალობის ამსახველი წყარო, უადრესად რთულია და სპეციფიკური. მისი ისტორიულ წყაროდ გამოყენება ყოველთვის უდიდეს სიძნელებთანაა დაკავშირებული და ამიტომაც მოითხოვს იგი სრულიად განსაკუთრებულ სიფრთხილეს. მითის ისტორიული ინტერპრეტაცია იმიტაცაა გართულებული, რომ იგი თაობიდან თაობებს გადაეცემა ზეპირსიტყვიერად და ჩვენამდე უმეტესწილად გვიანდელი დანამატებით და პოეტურად გააზრებული ვერსიებითაა მოღწეული. ამიტომაცაა, რომ თანამედროვე მეცნიერებას ხშირად უმძიმს იმის განსაზღვრა, თუ რომელ ისტორიულ ფაქტსა თუ რეალობაზეა ორიენტირებული ესა თუ ის მითი თუ ეპიკური ნაწარმოები.

მიუხედავად იმისა, რომ მითის, როგორც ისტორიული წყაროს, გამოყენების შესახებ სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში სრულიად ბუნებრივი აზრთა სხვადასხვაობაა, მაინც სულ უკიდურესი სკეპტიკოსებიც კი ვერ უარყოფენ იმას, რომ, თუ როგორც წესი არა, ზოგჯერ მაინც, ზეპირსიტყვიერ ეპოსს აქვს ისტორიული, რეალური საფუძველი. უფრო ზუსტად: იგი ინახავს მოვლენებს რაღაც ძალიან დიდ, რეალურად განხორციელებული მოვლენის შესახებ. ჩვეულებ-

რივ ეს ისეთი ისტორიული მოვლენებია, რომელთაც უდიდესი როლი შეასრულეს ანა თუ იმ ხალხის ისტორიაში. ხალხური პოეზიის ისტორიის სპეციალისტები თითქმის ერთხმად ამტკიცებენ, რომ ყოველი ხალხის ისტორიაში არის მომენტები — დიდი ისტორიული მოვლენები, რომლებიც აღვლვებენ საერთო-სახალხო ფანტაზიას და ამიტომაც აცხადებენ ლირიკულ-ეპიკურ სიმღერებში. ასეთებად მიიჩნევენ, მაგ., სლავურ თქმულებათა ციკლს მეფე ვლადიმირის შესახებ, ფრანგულ ეპოსს კარლოს დიდსა და როლანდზე და სხვ.¹⁵ ხალხური ეპოსის ისტორიის ერთ-ერთი უდიდესი მკვლევარის ა. ვესელოვსკის (1838—1906 წწ.) საკმაოდ მოსწრებული თქმით, „ხალხური პოეზია თავისებური ისტორიული სამსჯავროა...“¹⁶ ამიტომაცაა აუცილებელი განსაზღვრა იმისა, თუ რა ისტორიული ფაქტი შეიძლებოდა დასდებოდა საფუძვლად ამა თუ იმ დიდ ეპიკურ ნაწარმოებს და კერძოდ — არგონავტიკას.

რამდენადაც ჩვენამდე მოღწეული წერილობითი ლიტერატურული ძეგლებიდან თქმულება არგონავტიკის შესახებ პირველად ჰომეროსის პოემებშია ფიქსირებული, ამდენად ბუნებრივია ჯერ გავერკვეთ, რამდენად რეალურ-ისტორიულ საფუძველზეა აღმოცენებული თვით ჰომეროსის მიერ გალექსილი თემა — ტროის ომი. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ჯერ კიდევ სამი ათეული წლის წინ, ე. ი. მანამ, ვიდრე ინგლისელი მეცნიერი მაიკლ ვენტრისი ე. წ. მიკენურ წარწერებს გაშიფრავდა,¹⁷ იქნებ არც იყო აუცილებელი საკითხის ამგვარად დასმა. უკვე XIX საუკუნის 70-იან წლებში დილეტანტი-არქეოლოგის ჰაინრიხ შლიმანის საყოველთაოდ ცნობილმა ბრწყინვალე არქეოლოგიურმა აღმოჩენებმა ტროასა და მიკენში შექმნეს და განამტკიცეს ის აზრი, რომ ჰომეროსის პოემებში წარმოდგენილია რეალური სურათი ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრის საბერძნეთისა, ანუ, როგორც მას უწოდებენ, მიკენური ან აქეური ხანისა.¹⁸ ამ აზრს აძლიერებდა ისიც, რომ ჰომეროსთან აღწერილი რეალები დადასტურდა არქეოლოგიური აღმოჩენებითაც. ასე მაგ., ჯერ კიდევ შლიმანმა მიაკცია ყურადღება მიკენის ერთ-ერთ სამარხში აღმოჩენილ ტახტის 60-მდე ეშეს და ჰომეროსის „ილიადაში“ (X, 261—265) აღწერილობის საფუძველზე გამოთქვა მოსაზრება, რომ ისინი ტყავის მუზარადზე დასამაგრებლად იყო განკუთვნილი. მართლაც, ჩვენი საუკუნის 50-იან წლებში განახლებული გათხრებისას მიკენის ერთ-ერთ სამარხში აღმოჩნდა სპილოს ძვლისაგან დამზადებული ქანდაკება მეომრისა,

რომელსაც ტახის ეშვებით გაწყობილი მუზარადი ახურავს.¹⁹ ასევე „ილიადაში“ მოხსენებული აიაქსის ფარი — „ადაშიანის სიმალლისა“, გამოსახულია ბრინჯაოს ერთ-ერთ სატევარზე, რომელზეც ლომებზე ნადირობის სცენაა წარმოდგენილი. შეიძლებოდა სხვა მაგალითების მოტანაც.²⁰ თითქოს აშკარა იყო ჰომეროსის მიერ აღწერილი საზოგადოების რეალობა და მტკიცედ დამკვიდრდა კიდევ დებულება, რომ ჰომეროსი ტროის ომის თვითმხილველი და თანამედროვე თუ არ იყო, ყოველ შემთხვევაში, ცხოვრობდა ძალიან მახლობელ ეპოქაში. ზოგიერთმა მეცნიერმა იგი აქაველ (ე. ი. მიკენური ხანის) პეფეთა კარის პოეტად და მათი გმირული საქმეების განმადიდებლადაც კი მიიჩნია. მაგრამ გავიდა ხანი და ახალი არქეოლოგიური მონაცემები და ჰომეროსისეული აღწერილობა ერთმანეთს სულ უფრო და უფრო დასცილდა. აღმოჩნდა, რომ ჰომეროსი არ იცნობს აქედნი ცივილიზაციის უმთავრეს ელემენტებს, აგრე ნათლად რომაა თანამედროვე არქეოლოგიის მიერ გამოჩვენებული. ეს ელემენტებია: აქაველ მმართველთა მძლავრი ციკლოპური წყობით ნაგები ციხეები, გუმბათიანი მონუმენტური სამარხები, ფრესკული კედლის მხატვრობა, წყალსადენები და საკანალიზაციო სისტემა და მრავალი სხვა. ჰომეროსი არ იხსენიებს არც დამწერლობას, რომელიც უკვე არსებობდა ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში. ხოლო ჩვენი საუკუნის 50-იან წლებში ინგლისელი მეცნიერის მაიკლ ვენტრისის მიერ მიკენური წარწერების (ე. წ. ხაზოვანი B) დეშიფრაციამ და მის შედეგად ამ წარწერების ფართოდ წაკითხვამ და ანალიზმა წარმოაჩინეს საკმაოდ ცენტრალიზებული სახელმწიფო ეკონომიკა, სოციალური იერარქია, რთული ფისკალური აპარატი და სხვა ელემენტები, რომლებიც სრულებით არ ემთხვევა ჰომეროსის მიერ აღწერილი საზოგადოების სურათს. ამიტომ დღეს მეცნიერთა უმრავლესობა იმ აზრისაა, რომ სინამდვილეში მიკენური ცივილიზაცია სრულიად უცნობი იყო ჰომეროსისათვის და მის პოემებში აღწერილი სურათი განეკუთვნება მხოლოდ ძვ. წ. IX—VIII საუკუნეებს.²¹ მაგრამ მიუხედავად ამისა და ჩვენთვის ახლა სწორედ ესაა არსებითი, თითქმის ყველა მკვლევარი ერთხმად აღიარებს, რომ ჰომეროსის პოემების საფუძველი იყო ზეპირი პოეტური ტრადიცია, რომელიც დასაბამს იღებს იმ უძველეს ეპოქაში, რომელსაც აქედნი ან მიკენურ ეპოქას უწოდებენ და რომელიც ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრით (უფრო სწორად: XV—XII სს-ით) თარიღდება. „ზებირსიტყვიერი პოეტური შემოქმედების“ პო-

მეროსის პირველწყაროდ აღიარების კონცეფციის ავტორები (დ. პე-იჯი, ს. ბაურა, ტ. ვებსტერი, ი. ტრონსკი, რ. გორდეზიანი, ი. ანდრე-ევი და სხვ.) ამტკიცებენ, რომ ჰომეროსი უკანასკნელი რგოლია იმ გრძელი ჯაჭვისა, რომელსაც ქმნიან მთქმელი-პოეტები, ე. წ. აედე-ბი, რომლებიც უხსოვარი დროიდან განადიდებდნენ ტროის ომს.

სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში (პირველ რიგში, შვედი მეცნიერის მ. ნილსონის ნაშრომებში)²² საკმაოდ თვალნათლივია ახ-ლა წარმოჩენილი ჰომეროსის პოემებსა და ბერძნული ეპოსის სხვა ძეგლებში ფიქსირებული ბერძნული ჰეროიკული თქმულებების საკ-მაოდ მჭიდრო კავშირი სწორედ მიკენურ ეპოქასთან და მის კულტუ-რასთან. უაღრესად დიდმნიშვნელოვანია, რომ ის გეოგრაფიული პუნქ-ტები (მიკენი, ტირინთოსი, თებე, ორქომენი, იოლკოსი, ათენი, პი-ლოსი, თვით ტროა და სხვ.), რომელთაც უკავშირდება უძველესი ჰე-როიკული თქმულებანი, მიკენური ეპოქის რეალურად არსებული ცენტრებია და არქეოლოგიურად გამოვლენილ-დადასტურებული.²³ ყურადღებას აქცევენ სპეციალისტები ხაზგასმით იმ ნიუანსსაც, რომ უძველეს თქმულებებში უპირატესობა ენიჭებათ აქაველ ბერძენ ტო-მებს, რომელნიც წამყვან როლს ასრულებდნენ მიკენურ ეპოქაში. იონიური ცენტრები, რომლებიც მიკენური საზოგადოების დაცემის შემდეგ აღწვევენ უპირატესობას, თქმულებათა უძველეს ციკლში არ პირველობენ, ხოლო დორიელები, რომელნიც საბერძნეთში გვიან გა-მოჩნდებიან, ძალიან იშვიათად ან საერთოდ არ ფიგურირებენ უძვე-ლეს თქმულებებში.²⁴ ყოველივე ეს იმის უცილობელ მოწმობადაა მიჩნეული, რომ ჰომეროსის პოემებსა და სხვა ნაწარმოებებში ფიქ-სირებული ჰეროიკული თქმულებები მიკენური ეპოქის ნაყოფია.²⁵ მიკენური ეპოქა არის ბერძნული მითების ძირითადი ბირთვის ისტო-რიული საფუძველი; ეს თქმულებები მითოლოგიზირებული ისტორი-ის მრავალ ქეშმარიტ ელემენტს შეიცავს. ამ თქმულებათა შემქმნე-ლები იყვნენ „აქეური“ ტომები, რომელნიც, როგორც ახლა ე. წ. მი-კენური ხაზოვანი „B“ დამწერლობის გაშიფვრის შემდეგაა უყოყმა-ნოდ აღიარებული, მეტყველებდნენ (და წერდნენ) ბერძნულ ენაზე (მის ე. წ. პროტოარქაულ-კვიპროსულ დიალექტზე).

ძველი ბერძნული ზეპირსიტყვიერი ჰეროიკული თქმულებებისა და ლიტერატურულ ძეგლებთან მათი ურთიერთკავშირის თვალსაზრი-სით საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს აგრეთვე ძველი ბერძნული ეპოსის ლინგვისტური სისტემის თავისებურებანიც. იგი სპეციალისტებს წარ-

მოუდგებათ როგორც თავისებური „ზედიალექტი“, რომელიც სავსებით აშკარად სცილდება ძვ. წ. VIII—VII საუკუნეების ბერძნულ კილოცათა გავრცელების ცალკეულ არეალებს. ცნობილი საბჭოთა ფილოლოგის ი. ტრონსკის მტკიცებით,²⁶ ჰომეროსის ენა იტევს სხვადასხვა დროისა და დიალექტების სიტყვათწარმოებასა და სიტყვათა შესატყვისობას და მაინც, ყოველივე ეს ერთიან სისტემაშია მოქცეული, მოწესრიგებულია მის სემანტიკურ და რიტმულ-პროსადიკურ დაპირისპირებაში. მთელი რიგი მონაცემების საფუძველზე ი. ტრონსკი ასკვნის, რომ ჰომეროსის ენის წინამორბედი იყო მიკენური ეპოქის ზეპირ-პოეტური ენა — პოეტური ზედიალექტი.

პოეტური ზედიალექტი უაღრესად თავისებური ფენომენია და მისი არსებობა გასაგებს ხდის წერილობით ლიტერატურულ ძეგლებში უძველეს თქმულებათა ასახვის გზებს. უძველესი პოეტური ზედიალექტი მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი კანონზომიერებით ვითარდება. ეს განვითარება განპირობებულია მრავალსახოვანი დიალექტების ყოველდღიურ მეტყველებასთან რთულ ურთიერთობაში. ზეპირ-პოეტური ზედიალექტი შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ მაშინ, თუ არსებობს უწყვეტი პოეტური ტრადიცია, რომლის სპეციფიკურ მატარებლად ძველ ბერძნულ ეპოსში მიჩნეული არიან აედები. ისინი იყვნენ ჰეროიკული, ეპიკური, დიდაქტიკური, რელიგიური თუ სხვა რაგის სიმღერების პროფესიონალი ზეპირმემსრულებლები. ისინი თაობიდან თაობებს გადასცემდნენ ამ სიმღერებს. მონეტიალე აედები იძულებული იყვნენ ესარგებლათ ისეთი ენით, რომელიც ყველასათვის გასაგები იქნებოდა მთელს საბერძნეთში, სადაც უამრავი დიალექტი არსებობდა. ეს იყო უაღრესად კონსერვატიული ენა, რომელიც ძალზე იშვიათად თუ ახლდებოდა და იცვლებოდა. ამ ენის ზედმიწევნით ფლობისათვის მთქმელი-პოეტის მეხსიერება ინახავდა ზეპირ-სიტყვიერი პოეტური ფორმულების უამრავ მასალას. აღიარებულია, რომ სწორედ ეს ფორმულა, რომელიც გადმოსცემდა მთავარ მოვლენას, წარმოადგენდა რეალური ისტორიული ინფორმაციის მთავარ გადამცემს და აისახა კიდევაც წერილობით ლიტერატურულ ძეგლებში. ანბანური წერა გახდა ზეპირსიტყვიერი თქმულებების ლიტერატურული ჩანაწერის საფუძველი, იმავე დროს — მძლავრი ტრამპლინი გადასვლისა ფოლკლორიდან წერილობით ლიტერატურაზე, „ტრადიციული“ მომღერლიდან ინდივიდუალურ პოეტზე. მართალია, როგორც ვარაუდობენ, პოეზია ამ დროს ჯერ კიდევ არაა წიგნად განივთ-

ბული და კელავინდებურად ზეპირსიტყვიერი შემოქმედებითაა შემოფარგლული, იგი მოსასმენადაა და არა საკითხავად, მაგრამ თანდათანობით ფოლკლორული ტექსტის ადგილს მკვიდრად იკავებს წერილობით გაფორმებული ლიტერატურული ნაწარმოებები. ფიქრობენ, რომ ჰომეროსის ღროისათვის ეს პროცესი უკვე დასრულებულია. აქ კიდევ ერთხელ უნდა გავიხსენოთ სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში უკვე დადგენილად მიჩნეული ფაქტი, რომ ჰომეროსის ენა-ძალზე ახლოა მიკენური ეპოქის ბერძნულთან, რომელსაც ე. წ. პროტოარკადიულ-კვიპროსულ დიალექტად მიიჩნევენ. უაღრესად საინტერესოა ჰომეროლოგების დაკვირვება: ბერძნული ეპოსის ენა ნაკლებ დინამიკურია და თითქოს ვერ ძალუძს შემდგომი განვითარება. ი. ტრონსკის მტკიცებით ეპიკური პოემები (ჰეროიკული და დიდაქტიკურიც) ელინურ, ელინისტურ და ნის შემდეგ პერიოდებშიც — გვიანრომაულ და ბიზანტიურ ეპოქაშიც კი იქმნება ამ ენაზე.²⁷ ეს უაღრესად დიდმნიშვნელოვანი დასკვნაა, რამდენადაც ენასთან ერთად ეპიკურ ნაწარმოებებში (მათ შორის ძალიან გვიანდელშიც კი) თავს ინახავს რეალურ-ისტორიული მოვლენების უძველესი სიუჟეტური ქარგა, მათი ძირითადი ბირთვი.

რა თქმა უნდა, ჩვენამდე მოღწეულ წერილობით ფიქსირებულ ნაწარმოებებში (რომელნიც უკეთეს შემთხვევაში მხოლოდ ძვ. წ. VIII საუკუნის შემდგომ ხანას განეკუთვნებიან) წარმოდგენილი უძველესი თქმულებები საკმაოდ ტრანსფორმირებულია და პირვანდელ საწყისთან შედარებით ერთობ სახეცვლილი. ძველი ბერძნული ეპოსის მკვლევარები სამართლიანად აღნიშნავენ, რომ აქ (ე. ი. ლიტერატურულ წერილობით ძეგლებში) ძალზე ხშირია შემთხვევები, როდესაც სხვადასხვა ეპოქის მატერიალური და სულიერი კულტურის ელემენტები, რელიგიური მსოფლმხედველობა და პოლიტიკური კონცეფციები ერთმანეთთანაა მკიდროდ გადახლართული და გაერთიანებული. ზოგჯერ საქმე გვაქვს საკმაოდ უცნაურ და ხშირად კი პარადოქსალურ კომბინაციებთანაც კი. მაგრამ ეს ყველაფერი გასაგებიცაა, რამდენადაც ლიტერატურულ ძეგლებში წარმოდგენილი და ასახულია მოვლენები, რომელნიც რამდენიმე ასეული და ზოგჯერ ათასეული წლის წინათაა მომხდარი. ასეთ შემთხვევაში, სრულიად ბუნებრივია, ჩვენს მკითხველს გაუჩნდეს არც თუ ისე უსაფუძვლო სკეპსი. სი იმის მიმართ, თუ რამდენადაა შესაძლებელი ჩვენამდე მოღწეულ ლიტერატურულ ვერსიებში გამოვავლინოთ უძველესი თქმულების

რეალურ-ისტორიული საფუძველი. მაგრამ ასეთი ექვი შეიძლება გაუჩნდეს მხოლოდ იმას, ვინც არ იცნობს ხალხური ეპიკური პოეზიის ე. წ. ფორმულურ ტექნიკას. ამ თვალსაზრისით ბერძნული ეპოსის შესწავლაში თვალსაჩინო და დღეს საყოველთაოდ აღიარებული წვლილი შეიტანეს ცნობილმა ამერიკელმა ფილოლოგმა მილმან პარკიმ და მისმა მოწაფეებმა.²⁸ მ. პარკის განმარტებით, ფორმულა ესაა „ერთსა და იმავე მეტრიკულ პირობებში რეგულარულად გამოყენებული გამოთქმები რაიმე ძირითადი აზრის გადმოსაცემად“. თვლიან, რომ სწორედ ფორმულა, ე. ი. სტანდარტული, უცვლელად განმეორებული ჯგუფი სიტყვებისა,²⁹ ხოლო ზოგჯერ კი მთელი ნაწილიც ტექსტისა, წარმოადგენს ეპიკური თხრობის ძირითად სტრუქტურულ ელემენტს, რომელიც იმავე დროს ასრულებს „ისტორიული ინფორმაციის კონდენსატორისა და გადამცემის ფუნქციას“.³⁰ ეპიკური თხრობის თავდაპირველი ავტორები კი იყვნენ სწორედ ჩვენს მიერ ზემოთხსენებული აედები — მოხეტიალე მომღერლები და ლექსის მთქმელები — ისინი, ვინც მთელი ბერძნული სამყაროსათვის გასაგები ეპოსის ენით, ანუ ე. წ. ზედიალექტით მოუთხრობდნენ გარდასულ დროთა ამბავს თავიანთ მსმენელებს. სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ხაზგასმულია აედების როლი მიკენური ეპოქის ისტორიული მოვლენების გადმოცემაში. ფიქრობენ, რომ აქეური (ე. ი. მიკენური) ეპოქის რეალიების გადმოცემისას აედები მკაცრად იცავდნენ ძირითადი (ე. ი. ისტორიული) ფაქტის გადმოცემის სიზუსტეს, ვინაიდან მრავალრიცხოვანი მსმენელი არ აპატიებდა მათ საყოველთაოდ ცნობილი და თაობიდან თაობაში ხალხის მიერ განდიდებული ამბავის დამახინჯებას³¹. აედების არსებობა მიკენის ეპოქის გამგებელთა კარზე არტეოლოგიური გათხრებისას აღმოჩენილი ფრესკითაცაა დადასტურებული.³²

სწორედ აედების მეშვეობით ელინურმა ეპოსმა მიიღო უზარმაზარი ზეპირსიტყვიერი მემკვიდრეობა, სადაც პოეტური ფორმულების სახით დაკონსერვებული იყო მიკენური ეპოქის უმთავრესი ისტორიული მოვლენები. აქ არ შეიძლება არ დავიმოწმოთ ბერძნული ეპოსის ერთ-ერთი გამოჩენილი მკვლევარის ს. ბაურას დასკვნა: „ზეპირსიტყვიერი, ფორმულებით წარმოდგენილი სტილი, მსგავსი „ილიადა“ და „ოდისეას“ სტილისა, ცალკეული გაქვავებული ფრაზების სახით ასეული წლების მანძილზე ინახავდა შორეული წარსულიდან მომდინარე უამრავ ცნობას. ისევე როგორც ამ პოემებმა მოიტანეს სრუ-

ლიად მოულოდნელი დეტალები მიკენური ცივილიზაციისა იმ დრომდე, როდესაც ზოგიერთი მათგანი უკვე გაუგებარი იყო, ასევე შემოინახა ეპოსმა ცნობები ტროისა და ტროის ომის შესახებ, მომდინარე იმ ადამიანებისგან, რომელნიც იცნობდნენ ამ ომის ამბავს მასში უშუალო მონაწილეობით³³. რამდენადაც გადაჭარბებული არ უნდა იყოს ეს დასკვნა, ის მაინც უცილობელია, რომ ძვ. წ. VIII—VII სს-ის ბერძნულ ლიტერატურას აქედური ხანის ისტორიული ფოლკლორი ასაზრდოებდა. ბერძნულმა ლიტერატურამ კი მანამდე არსებული ზეპირსიტყვიერი ლეგენდარულ-მითური ხასიათის თქმულებანი გარკვეულ წესრიგში მოიყვანა. მასთან ერთად, მას მეტწილად ისტორიის (თუ საისტორიო ნაწარმოების) ფორმაც მიანიჭა და ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა სრულიად გარკვეულ და კანონიზირებულ სისტემაში მოაქცია. მაგრამ ისიცაა აქ ხაზგასასმელი, რომ ეს ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა, აგრე თვალსაჩინოდ რომაა ფიქსირებული ძველ ბერძნულ ლიტერატურულ ძეგლებში, ზეპირსიტყვიერ ეპოსში იყო უკვე წარმოდგენილი. ბერძნული ფოლკლორული ტრადიცია, რომელიც ინახავს მოგონებას დიდი ისტორიული მოვლენების შესახებ, როგორცაა თქმულება ტროის ომის შესახებ, თებეს ციკლი, გადმოცემა წინაბერძნული მოსახლეობის — პელასგების შესახებ³⁴ და სხვა, შემოინახა უძველესი გეოგრაფიული თუ ეთნიკური სახელწოდებანი, ისტორიულ პირთა სახელები³⁵. უკვე მაშინ ზეპირსიტყვიერ პოეზიაში ჩამოყალიბდა რთული სისტემა თქმულებათა ციკლისა, რომელთა მონაწილენი არიან არა მხოლოდ ერთი და იმავე ეპოქის გმირები, არამედ მათი შთამომავალნი. ამ თვალსაზრისითაა სწორედ უადრესად დიდმნიშვნელოვანი, რომ ტროის ომის მონაწილენი არიან არგონავტების შთამომავალნი. ასე მაგ., ტროის ომის ერთ-ერთი მთავარი გმირი აქილევსი — არგონავტთა ლაშქრობის მონაწილის პელევსის ძეა, ხოლო პელევსის ძმის — არგონავტის ტელამონის ვაჟია ტროის ომის მონაწილე აიანტი, „დიდად“ წოდებული — განსხვავებით მეორე აიანტისაგან, რომელიც აგრეთვე ტროის ომის მონაწილეა და შვილია ერთ-ერთი არგონავტისა — ოილევსისა და ა. შ. საინტერესოა, რომ ჰერაკლემ, არგონავტთა მოგზაურობის თავდაპირველი მონაწილე, ტროის ომის დროისათვის უკვე აღარაა და მისი მშვილდი და ისარი კი ზელთ აქვს ფილოქტატეს, რომლის ხელითაც დაიღუპება პარისი ტროის ომის მეთავე წელს...

ამრიგად, ამ დეტალებშიც, სავსებით აშკარაა სრულიად გარკვე-

ულად ჩამოყალიბებული ქრონოლოგიური და გენეალოგიური სისტემები, საიდანაც თვალნათლივ ჩანს, რომ არგონავტების ლაშქრობა ოქროს საწმისისათვის განხორციელდა ტროის ომის წინარე ხანაში.³⁶ ასე ესმოდათ ეს თვით ძველ ბერძნებს კარგა ხნის შემდეგაც. ასე მაგ., ძვ. წ. V საუკუნის დიდი ბერძენი ისტორიკოსის — „ისტორიის (მეცნიერების) მამად“ წოდებული ჰეროდოტეს მტკიცებით („ისტორია“, 1, 4) იასონის მიერ მედეას მოტაცების შემდეგ — მეორე თაობაში ტროის მეფის პრიამის ძემ ალექსანდრე — პარისმა მოიტაცაო საბერძნეთიდან ელენე, რაც გახდა ტროის ომის მიზეზი.³⁷

ტროის ომს თანამედროვე მეცნიერთა უმრავლესობა ისტორიულ ფაქტად მიიჩნევს და მას ძვ. წ. XIII ს-ის 30-იანი წლების ახლო ხანით ათარიღებს.³⁸ არგონავტთა ლაშქრობა ოქროს საწმისისათვის კი მის წინ ერთი თაობით ადრე მაინც უნდა განხორციელებულიყო.

არგონავტების უმესახებ თქმულების სიძველეს სხვა არაპირდაპირი მონაცემიც მოწმობს. ძველი ბერძნული ტრადიცია არგონავტებს ხშირად მინიებს უწოდებს. ასე მაგ., პინდარე წერდა: „ოქროს საწმისისათვის ზღვაში გასულ მინიებს ღვთაებრივი პატივი დაენერგათ“. ასევე არგონავტებს მინიებად მოიხსენიებენ ჰეროდოტე, აპოლონიოს როდოსელი, სტრაბონი, ორფიკული „არგონავტიკის“ ავტორი, რომელი პოეტი იუვენალი და სხვ., აგრეთვე პინდარეს, ლიკოფრონ ქალკიდელის, აპოლონიოს როდოსელის სქოლიასტები.³⁹ საინტერესოა ახ. წ. II საუკუნის ბერძენი მოგზაურისა და მწერლის პავსანიას ცნობილ წიგნში „ელადის აღწერა“ (IV, 33, 7)⁴⁰ დაცული ცნობა, რომ ვინმე პროდიკოს ფოკეელს მიეწერება ავტორობა პოემისა „მინიადა“. ფიქრობენ, რომ ამ პოემაში სწორედ არგონავტთა უმესახებ თქმულება იყო გადმოცემული.⁴¹ მაგრამ მაინც გასარკვევია, თუ რატომ იწოდებოდნენ არგონავტები მინიებად. ჭერ კიდევ დიდი ბერძენი გეოგრაფოსი და ისტორიკოსი სტრაბონი განმარტავდა: „(პომეროსი) ორქომენეს მინიურს უწოდებს მინიების ტომის მიხედვით. ამბობენ, რომ აქედან გადასახლდნენ ზოგიერთი მინიები იოლკოსში. აქედანაა, რომ არგონავტებს მინიები ეწოდათ“. ე. ი. მინიებად იწოდებოდა საბერძნეთის უძველესი ტომი,⁴² რომელიც თავის მამამთავრად ორქომენის ლეგენდარულ მეფე მინიასს მიიჩნევდა. ორქომენი კი იყო ქალაქი, რომელსაც მჭიდროდ უკავშირდება მითი ოქროს საწმისის უმესახებ: მინიასის შთამომავალი იყო ორქომენის მეფე ათამანტი, მისი შვილები ჰელე და ფრიქსე. ასე რომ, „მინიელი“ იყო ფრიქსეც, რომელ-

მაც ოქროსსაწმისიანი ვერძით პირველმა ბერძენთაგან მოაღწია აიეტის ქვეყანას. ბერძნულ მითოლოგიაში შეიძლება მოვიძიოთ სხვა საინტერესო მითითებანიც, რომელნიც არგონავტების წინამძღოლს იასონს ორქომენის ლეგენდარულ მეფე მინიასთან აკავშირებენ. ასე მაგალითად, ერთ-ერთი ვერსიით (პინდარეს სქოლიონებში რომაა შემონახული) იასონი თვით მინიასის ერთ-ერთი ქალიშვილის კლიმენეს ასულის აღკვეთის ძეა. ასევე მითოლოგიური ტრადიციით იასონის პაპა კრეთესი ორქომენის მეფის ათამანტის ძმაა. ამიტომაცაა, რომ აპოლონიოს როდოსელის პოემაში „არგონავტიკა“ (III, 359) ფრიქსეს უფროსი ვაჟი — არგოსი მეფე აიეტს უცხადებს, რომ იასონი „ჩვენთვის მამისეული ნათესავია“. ყოველივე ზემოთქმული კიდევ ერთი მოწმობაა იმისა, თუ როგორაა ბერძნულ მითოლოგიურ ტრადიციაში ხშირად ერთიან სისტემაში მოქცეული გენეალოგიური სქემები. მეორე მხრივ, ზემოთქმული იმის მოწმობაცაა, რომ ფრიქსეს მიერ ოქროსსაწმისიანი ვერძით აიეტის ქვეყანაში გამგზავრება და არგონავტების ოქროს საწმისისათვის ლაშქრობა ერთი დიდი ეპიკური თქმულების ორგანული ნაწილებია! ეს თქმულებაც მიკენურ ეპოქაში წარმოიშვა და მიკენური, ე. ი. აქეური ეპოსის ორგანული შემადგენელი ნაწილია,⁴³ რაც დასტურდება იმითაც, რომ არგონავტიკასთან დაკავშირებულ ამ თქმულებებში არსად არ იხსენიებიან დორიელები, რომლებიც სწორედ მიკენური (აქეური) ცივილიზაციის განადგურების შემდეგ დაეუფლებიან ბეოტიასა და თესალიას, რომელიც მანამდე პელაზგების სამკვიდრებლად არის ბერძნულ მწერლობაში ერთხმად მიჩნეული.

ბეოტიის ქალაქი ორქომენე (ფრიქსეს სამშობლო) და თესალიისა იოლკოსი, საიდანაც დაიწყო არგონავტების ლაშქრობა ოქროს საწმისისათვის, როგორც ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები მოწმობენ, ძვ. წ. II ათასწლეულში წარმოადგენდნენ ძველი ელადური კულტურის უდიდეს ცენტრებს. ორქომენეს სიძლიერეს მოწმობს აქ აღმოჩენილი სასახლეთა ნაშთები და მონუმენტური მრგვალი ფორმის სამეფო აკლამები (თოლოსი).⁴⁴ კიდევ უფრო მრავლისმეტყველი არქეოლოგიური ძეგლებია აღმოჩენილი უკანასკნელ ხანებში იოლკოსსა და მის მიდამოებში. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ის ფაქტი, რომ ძველი იოლკოსის მახლობლად ბერძენმა არქეოლოგებმა აღმოაჩინეს პატარა გამაგრებული დასახლება (ე. წ. „ქალაქი-თანამგზავრი“) ვალავნის კედლებით, სასახლის კომპლექსითა და სამეფო აკლ-

დამებით. არქეოლოგიური მასალით, რომელიც ძვ. წ. XIII საუკუნეში თარიღდება, ამ სამოსახლოზე მხოლოდ ერთ ან ორ თაობას უცხოვრობია. ასე რომ, ქრონოლოგიურად ეს დასახლება ემთხვევა აოგონავტების გამგზავრების ხანას. გამოთქმულია ჰიპოთეზა, რომ შესაძლოა ეს სასახლე იასონის მამას ეკუთვნოდა და იგი ტახტის მოცილე პელიასმა გაანადგურაო. ეს კი უაღრესად დიდმნიშვნელოვანი ფაქტია: თუ ბერძენ არქეოლოგთა ვარაუდი დადასტურდა, მაშინ ჩნდება საფუძველი, რომ იასონიც ისტორიულ პირად ვაღიაროთ!⁴⁵

ამრიგად, თქმულება არგონავტების ოქროს საწმისისათვის ლაშქრობის შესახებ მიკენური ეპოქის ბერძნული ეპოსის ერთ-ერთი შემადგენელი და უძველესი ნაწილია, ამასთან ეს თქმულება ტროის ომის შესახებ ციკლზე უფრო ძველია. ამ თქმულებების რეალურ-ისტორიულ საფუძველს ქმნიან ზეპირსიტყვიერი ფორმულები, სახეები და მოტივები, რომელთა უმრავლესობა თანამედროვე მეცნიერთა ერთი საკმაოდ ავტორიტეტული ნაწილის აზრით, მიკენური წარმოშობისაა.⁴⁶ ამის თვალსაჩინო დასტურია ის ეპითეტებიც, რომლითაც მიკენური ეპოქის პოლიტიკური ცენტრები იხსენიებიან ჰომეროსის პოემებში: „ოქრომარავალი მიკენი“, „მტკიცეკედლიანი ტირინთოსი“, „ქარგად ნაგები იოლკოსი“. ეს ეპითეტები მართლაც ზუსტად შეესატყვისება ძვ. წ. XIV—XIII საუკუნეების რეალურ სურათს, არქეოლოგიურად რომაა დადგენილი.⁴⁷ როგორც ცნობილია, ზემოთ დასახელებული ცენტრები ძვ. წ. XII ს-ში განადგურებულია⁴⁸ და კარგა ხანს იქ ცხოვრება აღარ აღმდგარა,⁴⁹ ყოველ შემთხვევაში, ჰომეროსის დროს იმ ცენტრებისათვის ზემოხსენებული ეპითეტები ყოველად შეუფერებელია. „ქარგად ნაგები იოლკოსიც“ — არგონავტთა ლაშქრობის საწყისი პუნქტი, XII საუკუნეში დანგრეულია.⁵⁰ კიდევ მეტი — XI—IX საუკუნისათვის მთელ თესალიაში მხოლოდ ერთადერთი ნაგებობაა (ისიც იოლკოსში) ჯერჯერობით ფიქსირებული...⁵¹ ასე რომ, მიკენური ეპოქიდან მომდინარე ინფორმაცია ზეპირსიტყვიერ ეპოსში ფორმულებით რომაა წარმოდგენილი, სრულიად გარკვეული რეალური ისტორიული საფუძვლის შემცველია. თუმცა მასთან ერთად ისიც უნდა ვაღიაროთ, რომ ეპიკური ფორმულა სრულებითაც არაა უცვლელი, არამედ ზოგჯერ მიესადაგება ხოლმე მისთვის უცხო კონტექსტსაც და ამიტომაც ზოგჯერ პირვანდელ მნიშვნელობასაც იცვლის. მაგრამ თუ ყოველივე ზემოთქმულის ასპექტში განვიანალიზებთ ლიტერატურულ ძეგლებში (ჰომეროსიდან მოკიდებული საშუალო

საუკუნეების კომენტატორების ჩათვლით) წარმოდგენილ არგონავტების შესახებ ყველა ვერსიას, უცილობლად შევამჩნევთ არგონავტიკის ძირითადი სიუჟეტის უაღრესად კონსერვატიულობასა და საოცარ ერთგვაროვნებას. ყველა ვერსიაში (ადრინდელსა თუ სულ გვიანდელში) უცვლელი რჩებიან მთავარი მოქმედი პირები (აიეტი, მედეა, იასონი) და მათი ხასიათები, ლაშქრობის მოტივი (ოქროს საწმისი) და ობიექტი (აიეტის ქვეყანა), ხოლო მისკენ მიმავალ გზაზე პლანქტების (ანუ მოხეტიალე კლდეების) გაცურვა (არგონავტების ერთ-ერთი მთავარი გმირობა).

ზემოთქმულის შეჯამებიდან ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ არგონავტების შესახებ თქმულების უძველესი ბირთვი შექმნილია მიკენურ ხანაში. მას საფუძვლად უნდა დადებოდა მიკენური ანუ აქეური პერიოდის ზღვაოსანთა პირველი მოგზაურობა ძალზე შორეულ ქვეყანაში, სადაც მანამდე ზომალდით არავის მიუღწევია (გაიხსენეთ, რომ ფრიქსემ მფრინავი ჯადოსნური ვერძის წყალობით მიაღწია მხოლოდ აიეტის საბრძანებელს). ეს მოგზაურობა ძველი ბერძნული ტრადიციის თანახმად, როგორც უკვე ითქვა, ტროის ომის, ე. ი. ძვ. წ. XIII საუკუნის 40-იანი თუ 30-იანი წლების უწინარეს უნდა განხორციელებულიყო.

სად მდებარეობდა აია?

არგონავტებმა ოქროს საწმისისათვის ილაშქრეს აიეტის ქვეყანაში ანუ აიაში. თუმც სახელწოდება „აია“ ჩვენამდე მოღწეულ ლიტერატურულ ტექსტებში პირველად მხოლოდ ძვ. წ. VII—VI საუკუნეების ლირიკოსი პოეტის მიმნერმეს თხზულებაში „ნანო“ იხსენიება,¹ სავსებით უეჭველია, რომ ეს სახელწოდება იმთავითვე ფიგურირებდა არგონავტთა თქმულების უძველეს ვერსიებში. აკი უკვე ხომ ჰომეროსი იხსენიებს მეფე აიეტს, ხოლო თვით ძველ ბერძენთა განმარტებით, აიეტი ნიშნავს აიას მკვიდრს. სტეფანე ბიზანტიელი ასეთ განმარტებას გვაძლევს: „...აია: ...მისგანაა „აიეტეს“, როგორც „აზი“ — „აზიატეს“, ისე „აია“ — „აიატეს“ და „აიეტეს“.² ამ მხრივ საინტერესოა აგრეთვე პინდარეს სქოლიონებში შემონახული ცნობა, რომლის ავტორობა ძვ. წ. V საუკუნის მწერალს ფერეკიდეს მიეწერება: „...აიაში ოქროს საწმისის მოსატანად აიეტისაგან“.³ ასე რომ, აიეტის საბრძანებლისა და აიას იდენტურობა სავსებით აშკარაა.

ზოგიერთ მკვლევარს „აია“ აიეტის დის — გრძნეული დედოფლის კირკეს ადგილსაცხოვრისადაც მიაჩნია, რის გამოც „აიას“ ლოკალიზაციას შეუძლებლად მიიჩნევენ და საამისოდ იმოწმებენ ჰომეროსის საშუალო საუკუნეების კომენტატორებს, რომელნიც მართლაც მარჩიელობდნენ ზოგჯერ: „აიაელი კირკე — ტირენიის კუნძულ აიაიდან ან კოლხეთის აიაიდან...“ სწორედ კირკეს საცხოვრებელი კუნძულის შესახებ ამგვარმა, საკმაოდ ბუნდოვანმა წარმოდგენებმა და მითითებებმა შეუქმნეს ზოგიერთ მკვლევარს სკეპსისი აიას ლოკალიზაციის შესაძლებლობის შესახებ. აქ ხაზგასმით უნდა შევნიშნო, რომ კირკეს მართლაც რომ იღუმალი და მრავალი ზღაპრული ელემენტით მოცული კუნძულისა და აიეტის საბრძანებლის ერთმანეთთან გაიგივება, ვფიქრობ, მართებული არაა. თავი რომ დავანებოთ თუნდაც იმას, რომ მაგ., ჰომეროსის „ოდისეაშიც“ და აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკაშიც“, თვალნათლივ ჩანს, რომ კირკესა და აიეტის სამფლობელოები ერთმანეთისაგან საკმაოდაა დაცილებული, იმავე დროს ისინი სხვადასხვა სახელითაც იხსენიებიან. კირკეს „კუნძული“, როგორც წესი, მოხსენიებულია სახელწოდებით „აიაია“ (იხ. ჰომეროსის „ოდისეა“, X, 135; XI, 70; XII, 2; შდრ. აგრეთვე აპოლოდორეს „ბიბლიოთეკა“, I, 9, 24/5; იოანე მალალა, „ქრონიკები“, 2; სვიდა და სხვა ბერძენ ავტორთა სქოლიონები). ასევე განასხვავებს ერთმანეთისაგან „აიას“ — აიეტის სამეფოს და „აიაიას“ — კირკეს კუნძულს აპოლონიოს როდოსელიც (შდრ. მაგ., II, 417, 422, 1094, 1141, 1185, 1267; III, 306, 1061; IV, 255 და IV, 559, 850). ამრიგად, კირკეს საცხოვრისი არის „აიაია“, აიეტისა კი — „აია“ და მათი გაიგივება საკმაოდ გაძნელებულია. თუმც აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ აკ. ურუშაძემ ყურადღება მიაქცია „ოდისეას“ (XII, 1—4) ცნობას: „ხომალდი მიაღდა აიაიას კუნძულს, სადაც აისზე შობილი ეოსის სასახლეში ფერხული ეწყობა და სადაც ჰელიოსი აღმოსვლას იწყებს“ და საესებით მართებულად დაასკვნა, რომ კირკეს სამყოფელი დასავლეთში კი არაა საგულგებელი, არამედ — აღმოსავლეთში.⁴ მაგრამ ამჟერად ჩვენთვის პირველ რიგში „აია“-ს საკითხია გასარკვევი.

მკვლევართა ერთ ნაწილს „აია“ ქალაქის სახელწოდებად მიაჩნდა (ეს აზრი ახლაც ფართოდაა გავრცელებული, განსაკუთრებით არასპეციალისტთა შორის). ამგვარი დასკვნის საფუძველს შედარებით გვიანდელი ბერძენ-რომაელ ავტორთა და მათი საშუალო საუკუნეების კომენტატორთა მითითებანი ქმნის. ისინი პირდაპირ იხსენიებენ

აია ქალაქს და მას მდინარე ფასისზე ასახელებენ, ხოლო ზოგჯერ — დიოსკურიასთანაც კი აიგივებენ. ცნობილი რომაელი მწერალი-ენციკლოპედისტი პლინიუსი, მაგალითად, აიას მდ. ფასისზე მდებარე კოლხეთის სხვა ქალაქებთან ერთად მოიხსენიებს.⁵

საშუალო საუკუნეებშიც აია ქალაქის სახელწოდებად მიაჩნდათ. ჰომეროსის პოემის „ოდისეას“ ერთ-ერთი კომენტატორი ასე განმარტავს: „აია კოლხეთის ქალაქია. აიას მოქალაქე კაცი „აიაოსია“, მოქალაქე ქალი — „აიაია“. მაგრამ იმავე კომენტატორთან ერთი საინტერესო შენიშვნაცაა — „აიაიე“ იხმარება „კოლხიკეს“ ნაცვლად ადგილის სახელის მიხედვით.“⁶ „აია“ სახელის სხვადასხვა კონტექსტში მოხსენიების საფუძველზე ფილოლოგები სამართლიანად მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ არგონავტიკის უძველეს ვერსიებში აია ქალაქს კი არ აღნიშნავს, არამედ ქვეყანას, სადაც ილაშქრეს არგონავტებმა. პროფესორმა თინათინ ყაუხჩიშვილმა ძვ. წ. V საუკუნის დიდი ბერძენი ისტორიკოსის, „ისტორიის მამად“ წოდებული ჰეროდოტეს ცნობების ყოველმხრივი ანალიზის შედეგად დაასკვნა, რომ აიას სინონიმია კოლხეთი, ამასთან „აია“ ამ ქვეყნის ძველი სახელწოდებაა, „კოლხიდა“ — შედარებით ახალი. ამიტომაცაა ჰეროდოტესთან მოხსენიებული კომპოზიტი „აია-კოლხიდა“.⁷ მაშასადამე, არგონავტიკის უძველეს ვერსიებში ქვეყანა, სადაც არგონავტებმა ილაშქრეს, ბერძნებისათვის „აიას“ სახელით იყო ცნობილი, ხოლო უფრო გვიან კი — „კოლხიდად“ მოიხსენიება. ასევე ძალზე ნიჟანდობლივია, რომ აპოლონიოს როდოსელთანაც აია კოლხეთის სინონიმად და მის პარალელურად იხმარება. საკმარისია დავასახელო ერთი მაგალითი: „არგონავტიკის“ II წიგნის 1267 ტაეპში ნახსენებია „აიას ქალაქი კუტაია“. ხომ სავსებით აშკარაა, რომ „აია“ ქვეყანაა, რომელსაც აპოლონიოს როდოსელი სხვაგან კოლხეთს უწოდებს,⁸ ხოლო „კუტაია“ მისი ქალაქი!

ახლა ჩვენს წინაშე დადგა ურთულესი და საკმაოდ სადისკუსიო საკითხი: სად მდებარეობდა აიეტის ქვეყანა „აიად“ წოდებული? ბერძნულ საკუთარ სახელთა წარმოების კანონების თანახმად, აიეტი ნიშნავს „აიას“ მკვიდრს. მიუხედავად იმისა, რომ ძველი ბერძენი ავტორები თითქმის ერთხმად „აიას“ კოლხეთთან აიგივებენ, ხოლო უკვე ძვ. წ. VIII საუკუნიდან⁹ აიეტი ერთსულოვნად კოლხეთის მეფედაა ყველა ნაწარმოებში დასახელებული,¹⁰ მაინც „აიას“ (ე. ი. იმ ქვეყნის, სადაც არგონავტებმა ოქროს საწმისისათვის ილაშქრეს) ადგილ-

მდებარეობის შესახებ აზრთა სრული სხვადასხვაობაა სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში. ნიშანდობლივია, მაგ., გერმანელი მეცნიერის რიხარდ ჰენიგის მტკიცება: „შეუძლებელია იმის დადგენა, თუ როგორი იყო თავდაპირველი მითი, რომელსაც იცნობენ ჰომეროსი და ჰესიოდე, ვიდრე მას მიეცემოდა დამახასიათებელი და ჩვენთვის მნიშვნელოვანი თავისებურებანი. როგორც ჩანს, კოლხეთი და ოქროს საწმისი ჩართულია მითში უფრო გვიან, როდესაც განხორციელდა მდ. ფასისისაკენ ბერძენთა დაზვერვები და ლაშქრობანი ნადავლის ხელში ჩასაგდებად. ეს მოხდა ძვ. წ. VIII საუკუნეში... თუმც პირდაპირ შეიძლება ითქვას, რომ იასონის შესახებ თავდაპირველი მითი აღწერდა მხოლოდ ელინთა პირველ გამოჩენას შავ ზღვაში... ძვ. წ. VIII საუკუნის შემდეგაა მითში ჩართული ყველა მისი ცნობილი დამახასიათებელი თავისებურებანი — კოლხეთში ლაშქრობა, ოქროს საწმისის მოტაცება და მთელი პოეტური შენატხზი, რომლითაც მოცულია მედეას სახე...“ ამ „დებულებას“ მისი ავტორი მხოლოდ იმით „ასაბუთებს“, რომ „ჰომეროსთან არ იხსენიება მედეა, კოლხეთი, ოქროს საწმისი“. საინტერესოა, რომ რ. ჰენიგი თავის ზემოაღნიშნულ მოსაზრებას მხოლოდ „მიხვედრას“ უწოდებს და დასძენს: „იგი არაფრით არ მტკიცდება, მაგრამ კულტურის ისტორიის თვალსაზრისით სავსებით რეალურია“-ო.¹¹ საკმაოდ უცნაური მტკიცებაა, ყოველგვარ მეცნიერულ ლოგიკას მოკლებული! არსებითად იმასვე იმეორებს საბჭოთა მეცნიერი ლ. ელნიცკი: „ეჭვს გარეშეა, რომ არგონავტიკის თავდაპირველ ვარიანტში ადგილი არ ჰქონდა აიასსა და კოლხეთის ლოკალიზაციას შავი ზღვის კავკასიურ სანაპიროზე... არგონავტიკა საკოლონიზაციო მოძრაობის „იდეოლოგიის“ გარკვეული გამოხატულებაა, ამდენად მისი გეოგრაფიული გარემო კოლონიზაციასთან ერთად ფართოვდება“. ამის საფუძველზე „ასკენის“ ლ. ელნიცკი: „ბერძნული კოლონიების — ფასისის და დიოსკურიის დაარსება არა უადრეს ძვ. წ. VII ს. არის terminus ad quem აიეტისა და კოლხეთის ლოკალიზაციისათვის კავკასიაში“.¹² სამწუხაროდ, დასახელებულ ავტორს თავი აღარ შეუწყუხებია იმის სამტკიცებლად, თუ მაინც სად (თუ არა კავკასიაში?) უნდა ვეძიოთ „აიეტი“ და „კოლხეთი“ ძვ. წ. VII საუკუნის წინარე ხანაში.

სხვა ავტორებიც (რომელთა შორის უნდა დავასახელო ცნობილი გერმანელი ფილოლოგი ა. ლესკი¹³ და საბჭოთა მკვლევარი ა. ბოლტუნოვა¹⁴) ფიქრობენ, რომ არგონავტების შესახებ თქმულების უძვე-

ლეს ვერსიებში აია; ე. ი. აიეტის საბრძანებელი ჯერ კიდევ არ იყო დაკავშირებული კოლხეთთან და გაიაზრებოდა როგორც რაღაც იღუმალი ქვეყანა სადაც სამყაროს სულ უკიდურეს ნაწილში მოქცეული. ამ მოსაზრებას იმით ასაბუთებენ, რომ თითქოს ძვ. წ. VIII საუკუნემდე ბერძნები საერთოდ არ იცნობდნენ კოლხეთს, ხოლო არგონავტებთან დაკავშირებული სიუჟეტები ანალოგიებს პოეებზე ძველი აღმოსავლეთის მითოლოგიაში, აიასთან დაკავშირებული ტერმინები კი — შუამდინარეთის ხალხთა ენებში.

სულ უკანასკნელ ხანებში ამავე საკითხებს შეეხო დასავლეთ-გერმანელი ხეთოლოგი ფ. ჰაასი, რომელიც თავის ნაშრომებში¹⁵ ცდილობს დაამტკიცოს, რომ არგონავტიკის უძველესი ვერსიით „აია“ მითური ქვეყანაა, სადაც „ქვეყნის დასასრულში“ მდებარე და მას საერთო არაფერი აქვს კოლხეთთან. ამ დებულების საილუსტრაციოდ ფ. ჰაასი წარმოადგენს თავისთავად ძალზე საინტერესო ხეთურ წყაროებს, რომელნიც მოწმობენ, რომ ცენტრალურ და ჩრდილოეთ ანატოლიის პროტოხეთური მოსახლეობის რელიგიურ წარმოდგენებში და რიტუალებში დიდ როლს ასრულებდა ცხვრის ან თხის ტყავი, როგორც სამეფოს კეთილდღეობის სიმბოლო. ამავე დროს, ვერძის ტყავი ზოგჯერ გააზრებულია როგორც განაყოფიერების ღვთაება ან კიდევ საგანგებო ძალის მქონე ფეტიში, რომელზედაც ქვეყნის კეთილდღეობაცაა დამოკიდებული. გერმანელი მეცნიერი იმოწმებს აგრეთვე ხეთური წყაროების ცნობებს, რომ საწმისი ზოგჯერ მუხის ხეზეა ჩამოკიდებული (ისევე როგორც მითში არგონავტების შესახებ) და სხვ. მეორე მხრივ, იასონ-მედეასა და საწმისის მოდარაჯე ურჩხულის სიუჟეტთან დაკავშირებით ფ. ჰაასი ხედავს ტიპოლოგიურ პარალელებს (თუმცა არც თუ პირდაპირსა და დამაჯერებელს) ხეთურ წყაროებში ფიქსირებულ მითთან გველ ილუიანქაზე, რომელსაც ქალღმერთი ინარა ერთ-ერთი დღესასწაულისას სასმელებით დაათრობს და ვინმე ხუფასიას მეშვეობით შებოჭავს. მაგრამ ხეთური მითიდან სრულებითაც არ ჩანს, რომ ილუიანქა ოქროს საწმისის მოდარაჯე ურჩხულია. მოტივსაც, რომლის გამო ინარამ ურჩხულის დამარცხება მოინდომა,¹⁶ არაფერი აქვს საერთო მედეას ქცევასთან, რომელიც იასონის სიყვარულითაა გონებადაკარგული.

ზემოთ მოკლედ განხილული მონაცემების საფუძველზე ფ. ჰაასი ასკვნის, რომ თქმულება ოქროს საწმისის შესახებ ცენტრალურ-ანატოლიური, ხათური (პროტოხეთური) წარმოშობისაა და ამიტომ კოლ-

ხეთში ვერ წარმოიშობოდაო. ამრიგად, აია და მასთან დაკავშირებული თქმულება ოქროს საწმისის შესახებ კოლხეთში მხოლოდ ძვ. წ. 750 წლისთვისაა ბერძენი კოლონისტების მიერ მიღებული დადატანილიო. ვფიქრობ, რომ მთელი ეს მსჯელობა, ბერძნული არგონავტიკის უძველეს ვერსიაში მოხსენიებული „აიას“ ლოკალიზაციისათვის ყოვლად გაუმართლებელია, ვინაიდან არავინ ამტკიცებს, თითქოს მითი ოქროს საწმისის შესახებ კოლხეთში იყოს წარმოშობილი (თუმცა როგორც მომდევნო თავში ვნახავთ, ბევრი მითოლოგიური რეალიები ეთნოგრაფიული მონაცემებით კოლხეთშიც დასტურდება). აქ მთავარი და არსებითი ისაა, რომ თქმულება არგონავტების ოქროს საწმისისათვის აიეტის ქვეყანაში ლაშქრობის შესახებ კოლხეთში კი არაა წარმოშობილი (და, სხვათა შორის, არც ხეთურ სამყაროში!), არამედ იგი აქედური ანუ მიკენური ხანის, ე. ი. ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრის ბერძნული ეპოსის ორგანული შემადგენელი ნაწილია (ისევე, როგორც ტროის ომი და თებეს ციკლი). რაც შეეხება ბერძნულ ეპოსში ოქროს საწმისის, როგორც სამეფო ხელისუფლებისა და სამეფოს კეთილდღეობის სიმბოლოს, ეს მოტივი ბერძნულ-აქედურ სამყაროში შეიძლება მართლაც ხეთურ-ანატოლიური სამყაროდან იყოს შესული. ძველი აღმოსავლური მითოლოგიური სიუჟეტებისა და სახეების ბერძნულ მითოლოგიაში გავრცელების არაერთი მაგალითია დღეს ცნობილი. საკმარისია დავასახელოთ თუნდაც ის ფაქტი, რომ ჰესიოდეს მიერ დამუშავებული ციკლი თქმულებებისა სამყაროსა და ღმერთების წარმოშობაზე და სხვ., სათავეს ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა მითოლოგიაში იღებს.¹⁷

ძველი აღმოსავლური მითოლოგიური სიუჟეტებისა თუ რელიგიური რწმენა-წარმოდგენების მიკენური ხანის საბერძნეთში გავრცელების არაერთი გზა არსებობდა: ზოგჯერ სავაჭრო-ეკონომიკური თუ კულტურული ან პოლიტიკური კონტაქტების შედეგად გარკვეული სიუჟეტის ნასესხობასთან გვაქვს საქმე, ზოგჯერ ესა თუ ის მითოლოგიური მოტივი შეიძლება სრულიად ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად გაჩნდეს სხვადასხვა ხალხებში. არც ისაა გამორიცხული და იქნებ სწორედ უფრო საფიქრებელი ისაა, რომ ოქროს საწმისი, როგორც სამეფო ხელისუფლებისა და ქვეყნის კეთილდღეობის შესახებ რწმენა-წარმოდგენა, საერთო ინდოევროპული ფენომენია, რომელიც ხათურმა (პროტოხეთურმა) ტექსტებმა შემოინახეს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ პრაინდოევროპული ეთნოსის პირვანდელ სამშობლოდ

თამაზ გამყრელიძისა და ვიახრესლავ ივანოვის ახალი თეორიის თანახმად¹⁸ მიჩნეულია სწორედ ძველი წინა აზია, საიდანაც მოხდა ძველი ბერძნული დიალექტების მატარებელი ტომების გამოცალკეება და მათი თანდათანობითი გავრცელება ჯერ მცირე აზიის ცენტრალურ და დასავლეთ ნაწილში, ხოლო შემდეგ — კონტინენტურ საბერძნეთსა და ეგეოსის ზღვის კუნძულებზე, მაშინ სავარაუდებელია, რომ ოქროს საწმისის შესახებ რელიგიური რწმენა-წარმოდგენები ბერძნებმა თავიანთი პირვანდელი სამშობლოდან წაიღეს.¹⁹ ამ თვალსაზრისით ინტერესს მოკლებული არაა ის ფაქტიც, რომელსაც თვით ფ. ჰაასემ მიაქცია ყურადღება და აღნიშნა კიდევ: პელოპიდთა სამეფოს შესახებ არსებულ ბერძნულ ლეგენდაში, რომელიც ბერძნულ მითოლოგიაში ერთ-ერთ ყველაზე უფრო არქაულადაა მიჩნეული, ოქროს საწმისი წარმოდგენდა სამეფოს განსახიერებას.²⁰ ასეთ შემთხვევაში კი შეუძლებელია არ გავიხსენოთ, რომ ბერძნული მითოლოგიის თანახმად პელოპიდების ოჯახის დამაარსებელი პელოპსი (საბერძნეთის ერთ-ერთი ოლქის პელოპონესის ეპონიმად რომაა მიჩნეული) არის შვილი ტანტალოსისა, რომელიც ერთ-ერთი ვერსიით მცირე აზიის მმართველი იყო (წარმოშობით კი ლიდიელი ან ფრიგიელი თუ პაფლაგონელი).

ამრიგად, ფ. ჰაასის ნაშრომებში წარმოდგენილი ძალზე საინტერესო მასალა ოქროს საწმისის კულტის ანატოლიის პროტოხეთურ მოსახლეობაში გავრცელების შესახებ, სრულებითაც არ წარმოდგენს საფუძველს იმის სამტკიცებლად, რომ თითქოს არგონავტების საბოლოო მგზავრობის ასპარეზად კოლხეთი მხოლოდ ძვ. წ. VIII ს-ის მეორე ნახევრიდან მივიჩნიოთ. აქვე უნდა ხაზგასმით შევნიშნო, რომ თუ ოქროს საწმისი სამეფო ხელისუფლების სიმბოლოა, მაშინ მისთვის ლაშქრობის აგრე პოპულარობა საბერძნეთში ძვ. წ. VIII საუკუნის შემდგომ რამდენადმე გაუგებარი ვახდება. ცნობილია, რომ სწორედ ძვ. წ. VIII—VII საუკუნეებიდან საბერძნეთის მიწა-წყალზე ყალიბდება სახელმწიფოებრიობის სრულიად თავისებური ფენომენი — პოლისი ანუ ქალაქი-სახელმწიფო, რომლის იდეოლოგია მკვეთრად უპირისპირდება მონარქიას და საერთოდ მონარქიულ იდეოლოგიას. ეს კიდევ ერთი მოწმობაა არგონავტების ოქროს საწმისისათვის ლაშქრობის მოტივის სიძველისა და მისი წინაპოლისური ეპოქის ანუ სწორედ მიკენური ეპოქისადმი კუთვნილებისა.

ახლა კვლავ დავუბრუნდეთ აიას ქვეყნის ლოკალიზაციის საკითხს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მკვლევართა ერთი ნაწილი არამცთუ სექტიკურად უყურებს „იას“ ქვეყნის ადგილმდებარეობის დადგენის შესაძლებლობას, არამედ იგი მიაჩნიათ საერთოდ რაღაც უმისამართო ქვეყნად, რომელსაც თითქოს არავითარი კავშირი არ აქვს შავი ზღვის სანაპიროებთან. მაგრამ თუ გავიზიარებთ ასეთ თვალსაზრისს, მაშინ საერთოდ ყოვლად გაუგებარი და უაზრო გახდება მთლიანად მითი ოქროს საწმისისათვის ლაშქრობის შესახებ და მისი არაჩვეულებრივი პოპულარობა ბერძნულ სამყაროში ანტიკური საზოგადოების განვითარების მთელ მანძილზე. ამ თემაზე არაერთმა ბერძენმა თუ რომაელმა მწერალმა, პოეტმა თუ დრამატურგმა, მხატვარმა თუ მოქანდაკემ შექმნა თავისი ნაწარმოებები. კიდევ ერთხელ დავასახელოთ გენიალური ჰომეროსი, გამოჩენილი მწერლები ჰესიოდე და ევმელოს კორინთელი, დიდი ბერძენი ტრაგიკოსები ესქილე, სოფოკლე და ევრიპიდე, უცნობი ხელოვანი დელფოში სიკიონელთა საგანძურის ფრიზი რომ გამოაქანდაკა და შესანიშნავი ათენელი მხატვარი-კერამიკოსი დურისი, ლირიკოსი პოეტები მიმნერმე, ანაკრეონტი და პინდარე, ალექსანდრიული ეპოქის პოეტი და მეცნიერი აპოლონიოს როდოსელი, სახელგანთქმული რომაელი პოეტი და მოაზროვნე სენეკა და კიდევ სხვა, რომელი ერთი. ერთხმადაა აღიარებული, რომ ძველ ბერძნულ საგმირო ეპოსში არგონავტების კოლხეთში ლაშქრობა ტროის ომის შემდეგ ყველაზე უფრო სახელგანთქმული ამბავია. მითი არგონავტების შესახებ ძალზე პოპულარული იყო მთელი ანტიკური პერიოდის განმავლობაში და მის მერმეც (არას ვიტყვი ამ მითის პოპულარობაზე რენესანსისა და შემდგომი ხანის ევროპულ ლიტერატურასა და ხელოვნებაში). მაგრამ სწორედ ბერძენთა შორის ამ მითის აგრე არაჩვეულებრივი პოპულარობაა თითქოს რამდენადმე უცნაური: ხომ კარგადაა ცნობილი, რომ ბერძნული მითები, როგორც წესი, მოგვითხრობენ ძველ ელინთა არაჩვეულებრივ საგმირო საქმეებზე — ძლევაშობილი ლაშქრობები, უცხო ქვეყნების დაპყრობა-დამორჩილება, მდიდარი ნადავლის მოხვეჭა, ქალაქების დაარსება და სხვა მისთანანი, საქვეყნოდ რომ განადიდებდა ბერძენთა გმირობასა და ვაჟკაცობას! მაგრამ თუ კარგად ჩავუყვირდებით ჩვენთვის ახლა საინტერესო ბერძნული მითის შინაარსს, თვალნათლივ დავინახავთ, რომ კოლხეთში არგონავტებს მაინცადამაინც საარაკო გმირობა არაფერი ჩაუდენიათ. მითის მიხედვით ხომ კარგად ჩანს, რომ კოლხთა მეფის ასული მედეა რომ არა, არგონავტები და მათი წინამძღოლი

იასონი ვერც აიეტის პირობას შეასრულებდნენ, ვერც ოქროს საწმისს მოიტაცებდნენ და ვერც სამშობლოში დაბრუნდებოდნენ მშვიდობიანად. ამ ასპექტში დიდ ინტერესს იწვევს ისიც, რომ ძველი ბერძნული სახვითი ხელოვნების ძეგლებზე ზოგჯერ წარმოდგენილია ისეთი სიუჟეტებიც, რომელნიც ლიტერატურული წყაროებით ცნობილი არაა. ასე მაგ., ერთ-ერთ ძველ ბერძნულ მოხატულ ჭურჭელზე (ე. წ. წითელფიფურულ ლარნაკზე), რომელიც ძვ. წ. V საუკუნის დასაწყისის ცნობილი ბერძენი ოსტატის დურისის ნახელავადაა მიჩნეული, გამოსახულია ოქროს საწმისის მოდარაჯე გველეშაპი, რომლის ხაზიდან ამოდის წვეროსანი მამაკაცი. წარწერა გვამცნობს, რომ ესაა იასონი — არგონავტთა წინამძღოლი, რომლის დასახმარებლად მოსულა იქვე გამოსახული ათენა — ქალღმერთი.²² გველეშაპის მიერ იასონის გადაყლაპვის სიუჟეტი უცნობია ჩვენამდე მოღწეული არგონავტიკის ლიტერატურულ ვერსიებს შორის. ეს გამოსახულება იმის მოწმობაა, რომ საკუთრივ კოლხეთში ბერძენთა წინამძღოლს იასონს, მითის ზოგიერთი ვერსიით მაინც, მხოლოდ ქალღმერთ ათენას მეშვეობით დაუღწევია თავი ოქროს საწმისის მოდარაჯე გველეშაპისაგან და შემდეგ კი მედეას დახმარებით მიუღწევია საწადელისათვის, აკი მიმნერმეც (ძვ. წ. VII—VI სს-ის ბერძენი პოეტი) აღიარებდა: „თვით იასონიც ვერასდროს ვერ წამოიღებდა დიად საწმისს აიადან, მედეას სიყვარულს რომ არ ეშველა“. კიდევ მეტი: ბერძნული მითის თანახმად, არგონავტებმა ვერაგულად მოკლეს კოლხი უფლისწული აფსირტე და რის ვაი-ვაგლახით დააღწიეს თავი აიეტის მიერ იასონის შესაპყრობად წარგზავნილ კოლხ მეომრებს... და მიუხედავად ყოველივესი, ძველ ბერძნულ ეპოსში, როგორც ვთქვით, არგონავტების კოლხეთში ლაშქრობა ერთ-ერთ ყველაზე უფრო საგმირო საქმედამიჩნეული.

ასეთ ვითარებაში ბუნებრივია ვიკითხოთ: რატომ იყო თქმულება არგონავტების ოქროს საწმისისათვის აიეტის ქვეყანაში ლაშქრობის შესახებ აგრე პოპულარული ბერძენთა შორის? რა არის ის არსებითი და ძირითადი, რამაც, ეპოსის ცნობილი მკვლევარის ა. ვესელოვსკის სიტყვები კიდევ ერთხელ რომ გავიმეოროთ, „ააღელვა საერთო სახალხო ფანტაზია და ამიტომაც აისახა ლირიკულ-ეპიკურ სიმღერებში?“ რა ისტორიული ფაქტი მანამდე გაუგონარი გმირობისა უნდა დასდებოდა საფუძვლად არგონავტთა მოგზაურობის შესახებ აგრე პოპულარულ და საქვეყნოდ განდიდებულ თქმულების შექმნას?

მე ვფიქრობ, რომ არგონავტების შესახებ მითის აგრე პოპულარობას აქვს ორი ასპექტი და წინასწარ მინდა ვთქვა — ორივე რეალურ საფუძველზე აღმოცენებული: არგონავტები იასონის ხელმძღვანელობით არიან შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ გზის გამკვლევნი და ბერძნული სამყაროსათვის ახალი ქვეყნის (აია-კოლხეთის) აღმოჩენნი!

ჯერ კიდევ გენიალური ჰომეროსი თავისი „ოდისეას“ XII სიმღერის 59—72-ე ტაეპებში, სადაც აღწერილია პლანეტები ანუ „მოხეტიალე კლდეები“, შავი ზღვის მისადგომებთან (ე. ი. თანამედროვე ბოსფორის სრუტეში) რომ ყოფილან თითქოს აღმართული,²³ წერდა:

„იქ დაკიდული კლდეებია,
რომელთაც ხმაურით ეხეთქება შავთვალა
 ამფიტრიტეს დიდი ტალღა.
ნეტარი ღმერთები მათ „მოხეტიალე
კლდეებს“ (პლანეტებს) ეძახიან.
მათ ვერ გაუფრენს ახლოს ფრთოსანი,
ვერც მხდალი მტრედები, რომელთაც მამა
 ზეესისათვის ამბროსია შიაქვთ.
აღამიანთა არც ერთი ზომალდი, რომელიც კი
 იქ მისულა, არ გადარჩენილა:
ზღვის მძვინვარება და ცეცხლის ბობოქარი
 ალი ერთად ფიცრებსლა და ვაჟაკთ
 გვამებს მოაქანავებს.
მხოლოდ ერთმა საზღვაო ზომალდმა,
ყველასათვის სანუკვარმა „არგომ“,
აიეტისაგან მომავალმა გასცურა პლანეტებში“.

(ა. ურუშაძის თარგმანი)

ჰომეროსის შემდგომაც ბერძნულმა სამყარომ არგონავტების მიერ პლანეტების (ე. ი. დარდანელ-ბოსფორის სრუტეების) ზომალდით გავლა შავ ზღვაზე ბერძენთა ნაოსნობის დასაწყისად მიიჩნია. აპოლონიოს როდოსელიც შენიშნავდა: „პირქუშმა კლდეებმა, კვლავ რომ დაშორდნენ ერთი მეორეს, ძირი გაიდგეს და სამარადისოდ შეჩერდნენ. ნეტარმა ღმერთებმა ოდესღაც გადაწყვიტეს, რომ თუკი ვინმე ამ კლდეებს იხილავდა და გადასცურავდა, ისინი უმოძრაო კლდეებად უნდა ქცეულიყვნენ“. კიდევ უფრო თვალსაჩინოდ არგონავტთა დამსახურება წარმოსახა ბერძნული საგუნდო ლირიკის უდიდესმა წარმომადგენელმა პინდარემ (ძვ. წ. V ს.): „ნახევრად ღმერთების (არგო-

ნავტების — ო. ლ.) ამ ლაშქრობამ შემაჯახებელ კლდეთა მოძრაობას საზღვარი დაუდო. შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ ცურვას კი ბერძენთათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა ჭერ კიდევ აქეურ პერიოდში, როცა მოეწყო ლაშქრობა ტროისათვის, რომელიც შავი ზღვის მისადგომებთან იყო განლაგებული. შემდეგ კი ეს განსაკუთრებით თვალნათლივ გამოიკვეთა ძვ. წ. VIII—VII სს-ში, როდესაც იწყება ძველ ბერძენთა დიდი საკოლონიზაციო მოძრაობა, ე. ი. ბერძენთა განსახლება და ახალი აგრარული და სავაჭრო ქალაქების დაარსება შავიზღვისპირეთში. ამ რთული გზის პირველგამკვლევნი კი სწორედ არგონავტები იყვნენ, რომელთაც გაავრცელეს აგრეთვე პირველი ცნობები შავიზღვისპირეთის შესახებ ბერძნულ სამყაროში, განსაკუთრებით კი მდიდარი და მრავალი სიკეთით აღსავსე კოლხეთის შესახებ.

ამიტომაც მიიჩნია ბერძენმა ხალხმა იმთავითვე არგონავტები თავის სათაყვანებელ გმირებად, თითქმის ღმერთებს გაუტოლა ისინი (პინდარემ ხომ „ნახევრად ღმერთები“ უწოდა მათ) და საუკუნეების მანძილზე ჭეროვან პატივს მიაგებდა მათ გმირობას, ახალი საზღვაო გზების გაკვლევასა და ახალი ქვეყნების აღმოჩენაში რომ გამოიხატა.²⁴ უბრალოდ რომ ვთქვათ, ძველმა ბერძენებმა ისევე აღიქვეს და პატივი მიაგეს შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ პირველ წარმატებულ ცურვას, როგორც შემდგომმა თაობებმა კოლუმბს ატლანტიკის გადაცურვისა და ამერიკის აღმოჩენისათვის.

ამრიგად, თუ თქმულების უძველეს ვერსიას გამოვაცილით მის ძირითად მოტივს, ე. ი. არგონავტების მიერ შავი ზღვის სრუტეების პირველ გაცურვას, თქმულება არგონავტების შესახებ მაშინვე დაკარგავს მთელს თავის დედააზრს. ძვ. წ. VIII საუკუნეში და მის შემდგომ კი შავი ზღვის სრუტეების გადაცურვა უკვე ჩვეულებრივი იყო. კიდევ მეტი! ამ დროს არამცთუ პირველი მოგზაურობანი არაა მოულოდნელი, არამედ ბერძნული ქალაქები და სამოსახლოებიც (ე. წ. ბერძნული კოლონიები) კია დაარსებული მარმარილოს ზღვის სანაპიროებსა და შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზეც.²⁵ ამას კი წინ უსწრებდა უკვე რეგულარული საზღვაო მიმოსვლა. ამიტომაც შავი ზღვაც უკვე ამ დროს იწოდება ბერძნულად „პონტოს ევქსინოს“ (ე. ი. „სტუმართმოყვარე ზღვად“), განსხვავებით ჰოსროსის ეპოქისაგან, როდესაც სტრაბონის სიტყვებით მას „აქსინოს“. ე. ი. „არასტუმართმოყვარე“ ერქვა.²⁶ ასე რომ, ძვ. წ. VIII საუკუნეში შა-

ვი ზღვის სრუტეების გაცურვა და შავი ზღვის სანაპიროების მიღწევა ვერ ჩაითვლება ისეთ დიდ გმირობად, რომელიც ისეთი დიდი ძალის მხატვრული ეპიკური ნაწარმოების შექმნას გამოიწვევდა, როგორც არგონავტების ოქროს საწმისისათვის მოგზაურობაა აიეტის ქვეყანაში. ეს მითი უკვე, როგორც წინა თავში დავრწმუნდით, მიკენურ ხანაში შეიქმნა და იგი აქაველი ზღვაოსნების შავი ზღვის სრუტეების პირველ გაცურვას მიეძღვნა. მართლაც ძვ. წ. XIV — XIII საუკუნეებში ბერძნულმა ზღვაოსნობამ და ვაჭრობამ განვითარების განსაკუთრებით მაღალ დონეს მიაღწია. ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები (კერძოდ მიკენური კერამიკისა) მოწმობენ აქედური ელადის ცხოველსავე სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობას არა მხოლოდ სამხრეთ და დასავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთთან, არამედ მცირე აზიასთან (სადაც უკვე აქაველ ბერძენთა ახალშენებიცაა აღმოჩენილი, მაგ. მილეტში), განსაკუთრებით ტროასთან, რომელიც შავი ზღვისაკენ მიმავალ გზაზე მდებარეობდა. საინტერესოა იმის აღნიშვნაც, რომ ზოგიერთ მეცნიერს ტროის ომის შესახებ ბერძნული თქმულება შავი ზღვის სრუტეებისათვის აქაველთა ბრძოლის ანარეკლადაც კი მიაჩნია.²⁷

არგონავტებს რომ მართლაც შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ ეკავათ გეზი, ამას თვალნათლივ მოწმობს ე. წ. ლემნოსის სიუჟეტიც, რომელიც თქმულების ერთ-ერთ უძველეს და ორგანულ ნაწილადაა მიჩნეული: „ილიადაში“ (VII, 468; XIII, 747) ხომ უკვე იხსენიება იასონისა და კუნძულ ლემნოსის გამგებელი ქალის ჰიპსიპილეს ვაჟი ეგნეოსი. სამართლიანად შენიშნა რისმაც გორდეზიანმა,²⁸ რომ არგონავტები, რომელთაც მოგზაურობა იოლკოსიდან დაიწყეს, კუნძულ ლემნოსზე მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეჩერდებოდნენ, თუ ისინი შავი ზღვისაკენ მიემართებოდნენ. საინტერესოა აღინიშნოს: ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები მოწმობენ, რომ ძვ. წ. III—II ათასწლეულებში ლემნოსი მჭიდროდაა დასახლებული²⁹ და შესაბამისად ლემნოსის ეპიზოდის გაჩენაც არგონავტების შესახებ მითის უძველეს ციკლში შემთხვევითი არაა. რისმაც გორდეზიანმა გაამახვილა აგრეთვე ყურადღება კიდევ ერთ საინტერესო მომენტზე, კერძოდ, ჰომეროსის „ილიადაში“ იხსენიება გეოგრაფიული სახელწოდება „ჰელესპონტი“, რომელიც მოგვიანო ხანის წყაროებშიც თრაკიული ქერსონესისა და მცირე აზიის გამყოფი სრუტის აღმნიშვნელია. მითის თანახმად სწორედ ამ სრუტეში გადმოვიარდა ოქროს ვერძიდან აიეტის ქვეყანაში ძმასთან ერთად მიმავალი ჰელე და ამიტომაც ეწოდა ამ

ადგილს ჰელესპონტი, ე. ი. „ჰელეს ზღვა“. ბუნებრივია, ორქომენიდან აიასაკენ ლტოლვილებს იმ შემთხვევაში მოუწევდათ მხოლოდ ამ სრუტეზე გადაფრენა, თუ აია შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარეობდა.³⁰

ამგვარად, სავსებით ნათელია, რომ არგონავტიკის უძველესი და პირველივე ვერსიის ისტორიულ საფუძველს წარმოადგენდა ბერძენთა მიერ შავი ზღვის სრუტეების გაცურვა და შავი ზღვის სანაპიროებზე მდებარე ქვეყნების პირველგაცნობა. „აია“ კი, რომელიც ამ პირველ მოგზაურობისას მოინახულეს ბერძნებმა, უთუოდ იყო რეალურად არსებული მდიდარი და ძლიერი ქვეყანა, რომელსაც შემდგომ საუკუნეების მანძილზეც განადიდებდა დიდი ბერძნული ლიტერატურა. ჭერ კიდევ სტრაბონმა, ძველი სამყაროს ერთ-ერთმა უდიდესმა გეოგრაფოსმა და ისტორიკოსმა, სავსებით სწორად (ახალი დროის ზოგიერთი მეცნიერისაგან განსხვავებით) შენიშნა: „(პომპროსთან) კარგადაა ნათქვამი: „ყველასათვის სანუკვარი არგო“, ვინაიდან ხომალდით მოგზაურობა მოხდა ცნობილ და კარგად დასახლებულ ადგილებში. როგორც სკეპსისელი³¹ ამბობს, იმოწმებს რა მიმწერმეს, რომელიც აიეტის საცხოვრისს ოკეანეში ათავსებს, პელიასმა იასონი გაგზავნა აღმოსავლეთისაკენ, მაგრამ თუ ამას მივიღებთ, მაშინ სარწმუნო არ იქნება არც ეს ლაშქრობა საწმისისათვის უცნობ და იღუმალ ადგილებში და არც უდაბურ, დაუხახლებელ და ჩვენგან აგრე დაშორებულ მხარეებში მოგზაურობა გახდებოდა ესოდენ სახელგანთქმული და ყველასათვის სანუკვარი“. სტრაბონის აზრი სავსებით გასაგები და ლოგიკურია: „არგოსა“ და არგონავტების მოგზაურობა იმიტომაა აგრე განდიდებული და „ყველასათვის სანუკვარად“ ქცეული, რომ იგი მოხდა კარგად ცნობილსა და დასახლებულ ადგილებში. სამწუხაროდ, როგორც ვნახეთ, ახალი დროის ზოგიერთმა მეცნიერმა, ჭერ კიდევ ორი ათასი წლის წინ სტრაბონის მიერ აგრე თვალსაჩინოდ და დამაჯერებლად ხაზგასმული ფაქტი უგულუბელყო და არამცთუ აიეტის ქვეყანა მიიჩნია რაღაც არარსებულ, არარეალურ ქვეყნად, არამედ თვით ბერძენთა პირველი მოგზაურობა შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ გამორიცხა არგონავტთა შესახებ თქმულების პირვანდელი ვერსიებიდან. ამით კი ყოველგვარი საფუძველი გამოაცალა თვით თქმულებას არგონავტების გმირობის შესახებ და სრულ უზრობად გახადა იგი.

ქართულ საისტორიო და ფილოლოგიურ სამეცნიერო ლიტერატურ-

რასი იმთავითვე აია რეალურ ქვეყნად იქნა მიჩნეული. და კოლხეთთან გაიგივებული.³² მაგრამ აქვე უნდა ითქვას, რომ კონკრეტულად აიას ლოკალიზაციის შესახებ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაშიც აზრთა გარკვეული სხვადასხვაობაა. მკვლევართა ერთი ნაწილი აიას შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე ვარაუდობს და უნდა ითქვას, რომ არც თუ უსაფუძვლოდ: მიიჩნევენ, რომ ძველ აღმოსავლურ (ჯერ ასურულ და შემდგომ ურარტულ) წყაროებში თითქოს სწორედ ქოროხის აუზსა და მის სამხრეთით იხსენიება კოლხთა ძლიერი გაერთიანება. ამიტომ ამ თვალსაზრისს საკმაოდ ყურადღებით უნდა გავეცნოთ.

საინტერესოა, რომ ჯერ კიდევ ცნობილი დილეტანტი-არქეოლოგი, ტროისა და მიკენის პირველადმომჩენი ჰაინრიხ შლიმანი აიას ქვეყანას სადაც ბათუმის მიდამოებში ვარაუდობდა და მას ამ მიდამოებში რუსეთის საარქეოლოგიო საზოგადოებისაგან 1883 წელს გათხრების ჩატარების უფლებაც კი უთხოვია, მაგრამ უარი მიუღია. ჩვენთვის ამჯერად საინტერესო ისაა, რომ შლიმანს თურმე „ამ მიდამოებში იზიდავდა ძველი საბერძნეთისა და კოლხეთის ოდინდელი მჭიდრო ურთიერთკავშირები“.³³ ძნელი სათქმელია ახლა რა საფუძველი ჰქონდა ასეთი განცხადებისათვის ჰაინრიხ შლიმანს, რომელიც ძველი ბერძნული წყაროების (პირველ რიგში კი ჰომეროსის) საკმაოდ ღრმად ცოდნასთან ერთად გასაოცარი ინტუიციითაც იყო დაჯილდოვებული.

აიას შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე ლოკალიზაციის შესაძლებლობის საკითხს ფართოდ განიხილავს პროფესორი თეიმურაზ მიქელაძე.³⁴ თავისი თვალსაზრისის დასამტკიცებლად მკვლევარს არაერთი საინტერესო და ფრიალ ანგარიშგასაწევი არგუმენტები მოაქვს, რის შედეგადაც ასკვნის: „თუ „არგონავტიკის“ გვიანდელ ვერსიებს დავემყარებით, დავინახავთ, რომ არგონავტების ლაშქრობის ადგილი აიეტის სამეფოა, რომელსაც „ოდიესასა“ და ჰეროდოტეს გარდა, ყველა წყარო კოლხეთს უწოდებს. ასეთ ერთობლივ დამოწმებას არ შეიძლება ანგარიში არ გაუწიოთ. საფიქრებელია, რომ აიეტის სამეფო კოლხების ქვეყანაა და იგი ტერიტორიულად იქ მდებარეობდა, სადაც საფუძველი ჩაეყარა კოლხეთის დიდ გაერთიანებას, რომელიც დამოწმებულია სარდურთა II წარწერაში და რომელსაც შეიძლება ევმელოსის ცნობაც გულისხმობს. აქედან უნდა მომდინარეობდეს არგონავტების ლაშქრობის კოლხეთთან დაკავშირება, ხოლო ამ უკანასკნელის ცენტრის ჩრდილოეთით გადა-

ნაცვლების შემდეგ, უფრო გვიან ფასის-რიონის მხარესთან გაიგივე-
ბა. ეს გასაგებიცაა, რადგან გვიანი პერიოდის ავტორებისათვის კოლ-
ხეთი ფასის-რიონის მხარე იყო. მაგრამ აიას სამეფო, როგორც ზემოთ
მიღებული პირობითი ქრონოლოგიის, ისე ბერძნული ტრადიციის და
არგონავტების მითში აღწერილი ყოფის მიხედვით, წინ უსწრებდა
კულხას გაერთიანებას. ამიტომ დაგვებადა აზრი: მითში ოქროს საწ-
მისის შესახებ აიეტის სამეფოს სახით ხომ არ აირეკლა დაიენის სა-
მეფო, რომელიც ჯერ კიდევ ძვ. წ. XII ს-ის მიწურულშია დამოწმე-
ბული ტიგლათფილესარ I წარწერაში“.

თ. მიქელაძის მთავარი არგუმენტაცია შემდეგში მდგომარეობს:
ძვ. წ. VIII საუკუნისათვის (50—40-იან წლებში) სამხრეთ-აღმოსავლეთ
შავიზღვისპირეთში დადასტურებულია კოლხთა ძლიერი პოლიტიკუ-
რი გაერთიანება, რომელიც ურარტუს მეფის სარდური II-ის წარწე-
რაში „კოლხა // კულხას“ სახელით იხსენიება.³⁵ შესაბამისად ამავე
ტერიტორიაზეა საგულეებელი აიეტის სამეფოც, რომლის არსებობა
ძვ. წ. XIII საუკუნის უწინარესაა სავარაუდებელი. ამიტომაც თ. მი-
ქელაძე ვარაუდობს, რომ მითში ოქროს საწმისის შესახებ აიეტის სა-
მეფოს სახით აირეკლა სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში არ-
სებული ძლიერი პოლიტიკური გაერთიანება, რომელიც წინ უსწრებ-
და იმავე ტერიტორიაზე კოლხა // კულხას სამეფოს შექმნას. ასეთად
მან მიიჩნია ასურული წყაროების დაიენის (ურარტული წყაროების—
ღიაუხის) სამეფო. თ. მიქელაძე ხედავს აგრეთვე გარკვეულ კავშირს
აია და დაიანი // დაიენი სახელებს შორისაც.³⁶ მე პირადად აიასა
და დაიენის გაიგივების შესაძლებლობას ვერ გავიზიარებ, რამდენა-
დაც ასურული წყაროების დაიენის (შესაბამისად უფრო გვიანდელი
ხანისათვის — ურარტული წყაროების ღიაუხის და ბერძნული წყარო-
ების ტაოხების ტომის საცხოვრისი) ადგილ-სამყოფელი საკმაოდ
კარგადაა ცნობილი აკადემიკოს გიორგი მელიქიშვილის გამოკვლე-
ვებით:³⁷ ძვ. წ. XII საუკუნეში დაიენი მეთავეობდა მდ. ევფრატის
ზემო წელსა და კიდევ უფრო მის ჩრდილოეთით მცხოვრებ ტომთა
დიდ გაერთიანებას. დღევანდელი არზრუმისა და ყარა-სუს სათავე-
ებთან მდებარე ოლქები წარმოადგენდნენ დაიენის სამხრეთ პერიფე-
რიას, ძირითადად კი დაიენის ტერიტორია დასახლებული ოლქების
ჩრდილოეთით ვრცელდებოდა და ისტორიული საქართველოს ერთ-
ერთი პროვინციის — ტაოს მიწა-წყალს ემთხვეოდა. დაიენი არასო-
დეს არ წარმოადგენდა ზღვისპირა ქვეყანას. ასურეთის მეფის ტიგ-

ლათფილესარ I ერთი წარწერის თანახმად, ერთ-ერთი ბრძოლის დროს „ზემო ზღვის“, ე. ი. შავი ზღვის პირას მცხოვრებ ტომთა „60 მეფის“ ლაშქარი დაიანის მოკავშირედ გამოდის. აქედანაც ჩანს, რომ თვით დაიანის ტერიტორია შავ ზღვამდე არ ვრცელდებოდა.³⁸ ეს ვარაუდობა კი, ბუნებრივია, იმთავითვე გამორიცხავს დაიანის აიასთან გაიგივებას: აია ხომ ზღვისპირა ქვეყანაა!

აიას ლოკალიზაციასთან დაკავშირებით ძალზე საყურადღებოა აკადემიკოს ვიორგი მელიქიშვილის მოსაზრებანი. ერთი მხრივ, იგი არ ეთანხმება იმ მკვლევარებს, რომელნიც არგონავტების მითში კოლხეთის თემას გვიანი (ე. ი. ძვ. წ. VIII ს-ის და შემდეგი) დროით ათარიღებენ, „რადგან ძვ. წ. VIII ს-ის ბოლოდან, ყოველ შემთხვევაში, როდესაც განადგურდა (კიმერიელების შემოსევების შედეგად) ეს ძლიერი ძველი კოლხური სამეფო, ძველბერძნულ წარმოდგენებში ამგვარი კოლხეთის გაჩენისათვის თითქოს საფუძველი არც უნდა ყოფილიყო“. მეორე მხრივ, აკად. გ. მელიქიშვილის აზრით „არც ისაა სავალდებულო, რომ კოლხეთის თემის გაჩენა ამ თქმულებაში მეტისმეტად შორეულ ხანას, ტროის ომის წინა პერიოდს დავუკავშიროთ... თუმც იქვე ავტორი დასძენს: „შავიზღვისპირეთის კოლხეთის (კილხის) შესახებ ასურულ წარწერებში დაცული ცნობების ზემოთმოტანილი ინტერპრეტაციით თითქოს არც იმის საფუძველი არსებობს, რომ ასეთი კოლხეთი ესოდენ შორეულ ხანაშიც არ ივარაუდება“. ამჭერად ჩვენთვის სწორედ „ზემოთმოტანილი ინტერპრეტაციაა“ უადრესად საყურადღებო. გ. მელიქიშვილმა პირველად მიაქცია ყურადღება ტიგლათფილესარ I წარწერაში კოლხთა ეთნიკური სახელის მოხსენიებას და დღევანდელ სოფელ იუნჯალუსთან (მალაზგირთის მახლობლად) აღმოჩენილი ეს წარწერა ასურელთა მეფისა ასე წაიკითხა: ტიგლათფილესარ I თავის თავს უწოდებს „ნაირის ქვეყნის დამპყრობელს თუმედან დაიანიმდე (აგრეთვე), კილხის ქვეყნის დამპყრობელს ვიდრე დიდ ზღვამდე“. გ. მელიქიშვილის ინტერპრეტაციით ხსენებულ წარწერაში საუბარია ორ ქვეყანაზე—ნაირისა და „ზღვისპირა“ ქვეყნების გაერთიანებაზე: „საინტერესო ის არის, რომ ეს უკანასკნელი (ე. ი. ზღვისპირა ქვეყანა — ო. ლ.) აქ „კილხი“-ს, ე. ი. როგორც ვფიქრობთ, კოლხის // კოლხეთის სახელით იხსენიება. ამრიგად, ჩვენ საშუალება გვეძლევა ვილაპარაკოთ კოლხური გაერთიანების ბრძოლებზე ძვ. წ. XII—XI სს. ასურეთის ხელისუფლებასთან“.³⁹ ამგვარად, ასურული წყაროების გ. მელიქიშვილისეული ინ-

ტერპრეტაციით დოკუმენტურად დასტურდება სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში კოლხთა ეთნიკური სახელის პირველი მოხსენიება და მათი პოლიტიკური გაერთიანება, რომელიც უფრო გვიან — ძვ. წ. IX—VIII საუკუნეების ურარტულ წყაროებში წარმოგვიდგება როგორც ძლიერი სამეფო — „კოლხა“ თუ „კულხას“ სახელით ცნობილი. ასეთ შემთხვევაში ბუნებრივია გაჩნდეს გარკვეული საფუძველი აიას თავდაპირველი ლოკალიზაციისათვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში და მაინც, მიუხედავად ამისა, მე თავს უფლებას მივცემ დღეს არ გავიზიარო ეს დებულება (თუმცა ადრე ზემოხსენებული მოსაზრებისა გახლდით!).⁴⁰ ამჯერად ჭერჭერობით ერთადერთ (თუმც ვალიარებ, არც თუ ისე დამაჯერებელ) კონტრარგუმენტს წამოვყენებ: ძვ. წ. XII—XI საუკუნეების ასურულ წყაროებში წარმოდგენილი პოლიტიკური გაერთიანება („კილხი“) ჯერ კიდევ არაა მტკიცედ კონსოლიდირებული ერთობა. აკად. გ. მელიქიშვილის სამართლიანი შენიშვნებით, „ამაზე მიგვიტოთებს თუნდაც დიდი მრავალრიცხოვნება „ზემოზღვისპირა მხარის“ (კილხი // „კოლხეთის“) მეფეებისა (თუქულთი — ნინურტა I ლაპარაკობს ნაირისა და ზემოზღვისპირა 40 მეფეზე, ტიგლათფილესარ I კი იხსენიებს ამ მხარიდან მოსულ 60 მეფეს კიდევ სხვა მეფეებთან ერთად). ამ დროს აქ თითქოს მყარი ტომთა კავშირიც კი არ უნდა ყოფილიყო (გაერთიანებას ერთი მეთაური არ უჩანს)“⁴¹ გ. მელიქიშვილის ეს დასკვნა ძალზე საყურადღებოა: ნათლად ჩანს, რომ სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში იმ დროისათვის, როდესაც არგონავტთა ლაშქრობა ივარაუდება (ე. ი. ძვ. წ. XIII ს-ის 40 წლებამდე) და მას მერმეც კარგა ხანს, არ ჩანს ჯერ კიდევ ისეთი კონსოლიდირებული გაერთიანება, რომლის სათავეში დგას ერთპიროვნული პოლიტიკური ლიდერი — ისეთი, როგორადაც მეფე აიეტს წარმოგვიდგენს არგონავტიკის ყველა ვერსია! აქვე უნდა დავძინო ისიც, რომ აიეტი, როგორც წესი, წარმოგვიდგება სამიწათმოქმედო ქვეყნის ლიდერი, ე. ი. ისეთი ქვეყნისა, რომლის ძლიერება ბარულ მეურნეობაზეა დაფუძნებული. მისი რეზიდენციაც (ქვეყნის მთავარი პოლიტიკური ცენტრი) დიდი და სანაოსნო მდინარის გაყოლებაზეა ქვეყნის შიგნით, იქვეა ოქროს საწმისიც. ჭოროხის აუზში მდებარე ქვეყნის ასეთად მიჩნევა ძალიან გაძნელებდა. სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი ძირითადად მთავორიანი ქვეყანაა, ხოლო ჭოროხიც ყოველად მიუწვდომელი იყო ზღვიდან ნავის შესაცურებლად.

მაშ, სადა უნდა ვივარაუდოთ არგონავტიკის უკვე უძველეს ვერსიებში მოხსენიებული აიეტის ქვეყანა და თვით აია?

ჩემის აზრით, უთუოდ ანგარიშგასაწვევია ბერძნული ტრადიცია თვით მეფე აიეტის შესახებ. აიეტი, როგორც უკვე ითქვა, „აიას“ მკვიდრს ნიშნავს. აიეტია არგონავტიკის ერთ-ერთი მთავარი მოქმედი პირი და ყველა ვერსიით იგია გამგებელი იმ ქვეყნისა („აია“), სადაც ოქროს საწმისია შენახული. აიეტს კი ყველა, დღეს ჩვენამდე შემონახული, წყარო რიონისპირეთის კოლხეთს უკავშირებს. გავიხსენოთ თუნდაც მრავლისმეტყველი ცნობა სტრაბონისა: „აიას ზომ მიგვანიშნებენ ქალაქ ფასისთან“. ქალაქი ფასისი კი სტრაბონის დროს სწორედ დღევანდელი რიონის შესართავთან მდებარეობდა და, მაშასადამე, აქ პირდაპირაა დასახელებული, რომ აია ის ქვეყანაა, სადაც ქალაქი ფასისი მდებარეობს. კიდევ მეტი! სტრაბონი იქვე აღნიშნავს: „ხოლო ის, რომ აიეტი კოლხეთზე მეფობდა სარწმუნოდაა მიჩნეული: იქაურებში ეს სახელი ადგილობრივია“. მართლაც, რამდენიმე საუკუნის შემდეგ კოლხეთის ისტორიულ პირთა შორის კიდევ გამოჩნდა ერთი აიეტი — წარჩინებული დიდკაცი ლაზი, რომელიც აქტიურ როლს ასრულებდა ახ. წ. VI ს.-ის ბიზანტიელ-სპარსელთა ომიანობის დროის ლაზიკის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.⁴²

არანაკლებ მნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ თვით ბერძენ ავტორთა ცნობით, აიეტი კოლხეთის სამეფო დინასტიის დამაარსებლად გვევლინება. ცნობილი ბერძენი ისტორიკოსი და მხედართმთავარი ქსენოფონტი, რომელმაც ძვ. წ. 401 წელს თავისი ლაშქრით მოიარა შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთი სანაპიროები, იუწყება: „ფასისზე ახლა აიეტის შთამომავალი მეფობს“.⁴³ რომელი ისტორიკოსი პლინიუსიც კოლხეთის მეფე საელაქს „აიეტის შთამომავალს“ უწოდებს.⁴⁴ ზომ აშკარაა თითქოს, რომ ეს ცნობები ასახავენ კოლხეთის სამეფო კარზე შემუშავებულ შეხედულებას, რომელიც თავის გენეალოგიას მძლეთამძლე აიეტს უკავშირებდა და მით თავისი ხელისუფლების უზენაესობის რწმენას განამტკიცებდა არა მხოლოდ ქვეშევრდომთა შორის, არამედ საგარეო ურთიერთობაშიც, რაც ბერძენთათვისაც გამხდარა ფართოდ ცნობილი.

მაინც ყველა ეს ცნობა, რამდენადაც საგულისხმო და მნიშვნელოვანი არ უნდა იყოს იგი, განეკუთვნება გაცილებით გვიანდელ (ე. ი. არგონავტების მითის შექმნიდან თითქმის მთელი ათეული საუკუნისა და კიდევ უფრო შემდგომ) ხანას და ასახავს უთუოდ ძვ. წ. VI—IV

სს-ის ძლიერი კოლხური სახელმწიფოს კარზე დამკვიდრებული სამეფო ხელისუფლების იდეოლოგიას.⁴⁵ ამიტომ, ბუნებრივია, ეს ცნობები, თუნდაც ისინი ძალიან ძველი ტრადიციის გამოვლინებადაც რომ მივიჩნიოთ, მაინც ვერ გამოდგება საილუსტრაციოდ და პირდაპირ მოწმობად იმისა, რომ აიას ქვეყანა და აიეტის საბრძანებელი დღევანდელი მდ. რიონის აუზშია საგულვებელი. ასეთ ვითარებაში უნდა დადგინდეს, არსებობდა თუ არა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ისეთი მალაღგანვითარებული საზოგადოება, რომელიც შეიძლებოდა არეკლილიყო მითის თავდაპირველ ვერსიაში და შემდგომ კი ბერძენთა მიერ საუკუნეების მანძილზე აგრე განდიდების საგანს რომ წარმოადგენდა, და ასევე — გვაქვს თუ არა რაიმე რეალური საფუძველი იმის სამტკიცებლად, რომ კოლხთა დიდ პოლიტიკურ გაერთიანებას საფუძველი ჭოროხის აუზში კი არ ჩაეყარა (როგორც ამას დღეს მკვლევართა უმრავლესობა ვარაუდობს), არამედ რიონის აუზში (უფრო სწორად — კოლხეთის დაბლობზე)?

ვიდრე ამ საკითხს ვუპასუხებდე, აუცილებელია მცირე განმარტება ქართველურ ტომთა წარმოშობისა და მათი თავდაპირველი ბინადრობის არეალიდან თანდათანობით ვრცელ ტერიტორიაზე განსახლების შესახებ. დღეს სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ერთხმადაა აღიარებული, რომ ქართველური ენები (ე. წ. სამხრეთკავკასიური) ქმნიან ერთ საერთო გენეტურ ჯგუფს, რომელიც შედგება საკუთრივ ქართლისაგან და მისი მონათესავე სვანურისა და მეგრულ-ჭანურისაგან (ანუ ზანურის⁴⁶ ან, როგორც უფრო უკანასკნელ ხანებში მას უწოდებდნენ — კოლხურის⁴⁷). ეს დიალექტები (ზოგჯერ მათ ენებსაც უწოდებენ) ისტორიულად ერთი საერთო ფუძე-ენიდან, ე. წ. საერთო-ქართველური (ანუ პროტოქართველური) ენის დაშლის შედეგად არიან წარმოშობად. ფიქრობენ, რომ საერთო-ქართველური ენის მატარებელი ეთნოსი (ხალხი) უკვე არსებობდა, ყოველ შემთხვევაში, ძვ. წ. IV—III ათასწლეულებში (და შესაძლოა უფრო ადრეც!).⁴⁸ მეცნიერ-ლინგვისტებმა შეძლეს ამ საერთო-ქართველური ფუძე-ენის ძირითადი ლექსიკისა და ენობრივი სისტემის მახასიათებლების აღდგენა⁴⁹ და ამ ენაში შემონახული ფაუნისა და ფლორის აღმნიშვნელი სიტყვების საფუძველზე საერთო ქართული ფუძე-ენის მატარებელი ეთნოსის თავდაპირველ საბინადროდ მალაღმთიანი ზონა მიიჩნიეს. ასეთად ზოგიერთს დიდი კავკასიონი ჰგონია,⁵⁰ სხვები, კი მცირე კავკასიონს ვარაუდობენ.⁵¹ ამ უკანასკნელის ქართველთა

თავდაპირველი სამშობლოდ მიჩნევის სასარგებლოდ მეტყველებს არა მხოლოდ დღეს რეალურად მიჩნეული სურათი ქართველ ტომთა თანდათანობითი განსახლებისა დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე სწორედ სამხრეთიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით,⁵² არამედ ისიც, რომ როგორც ბოლო წლების ლინგვისტურმა და ისტორიულ-ფილოლოგიურმა კვლევამ გამოავლინა, უკვე ძვ. წ. IV—III ათასწლეულებში წინა აზიის გარკვეულ გეოგრაფიულ არეალში ხდებოდა პროტოქართველების, პროტოინდოევროპელი და პროტოსემიტების იმდენად ინტენსიური ურთიერთობა, რომ ცალკეული სიტყვები ერთი ენიდან გადადიოდა მეორეში და პირუკუ. ისე რომ, დღეს ლინგვისტები ზემოხსენებულ ენებში აფიქსირებენ მრავალ საერთო სიტყვასა და გამოთქმების მთელ ლექსიკურ პლასტებს, აგრეთვე მსგავსი ენობრივი ნიშნების (როგორც ენის ბგერითი შედგენილობის, ასევე მისი სტრუქტურულ-გრამატიკული მახასიათებლების) გაჩენას.⁵³ ასეთი მჭიდრო კონტაქტები ძველი წინა აზიის უძველეს „პროტოინდოევროპულ“ და „პროტოსემიტურ“ მოსახლეობასთან შესაძლებელი იყო მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ „პროტოქართველთა“ თავდაპირველი ბინადრობის ადგილსამყოფელად მცირე კავკასიონსა თუ მის სამხრეთით და აღმოსავლეთით მდებარე ტერიტორიებს მივიჩნევთ. სწორედ აქედან იყო შესაძლებელი კონტაქტები ძველადმოსავლურ ცივილიზაციებთან, რაც აისახა როგორც ენაში; ასევე მატერიალურსა და სულიერ კულტურაში.

ფუძე-ენის მატარებელი ეთნოსის განვითარების გარკვეულ საფეხურზე ხდებოდა მისი თანდათანობითი განსახლება ჯერ მეზობელ ტერიტორიებზე, შემდეგ კი მოსახლეობის სწრაფად გამრავლების შედეგად, დიდი ჯგუფები იწყებდნენ თავიანთი თავდაპირველი საცხოვრისიდან აყრას და სხვაგან გადასახლებას. ამ პროცესს ხალხთა მიგრაციებს უწოდებენ. დღეს რეალურად დადასტურებული ქართველური ენების (საკუთრივ ქართული, სვანური, ზანური ანუ მეგრულ-ქაზური) მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, საერთო ქართველური ენის ნატარებელ ეთნოსს თავდაპირველად გამოეყო დიდი ეთნიკური ერთობა, რომლის ენა თანდათანობით დაცილდა ფუძე-ენას და შექმნა დღევანდელი სვანური.⁵⁴ თანამედროვე ენათმეცნიერებაში ენათა დიფერენციაციის დათარიღების საგანგებო მეთოდი არსებობს, რომელსაც გლოტოქრონოლოგიურ მეთოდს უწოდებენ და რომელიც გულისხმობს ფუძე-ენის მონათესავე ენებად დაშლის პროცესის აბსოლუტურ

დათარიღებას ლექსიკურ-სტატისტიკური მონაცემების საფუძველზე.⁵⁵ ამ მეთოდის გამოყენებით ვარაუდობენ, რომ სვანურის გამოყოფა დაახლოებით 40 საუკუნის წინ უნდა მომხდარიყო, ე. ი. ძვ. წ. II ათასწლეულის დასაწყისში, ხოლო დაახლოებით ათასი წლის შემდეგ უნდა გათიშულიყო ქართულ-ზანური ერთობა, რომლის დიფერენციაციის შედეგად წარმოიშვენ საკუთრივ ქართულისა და ზანურის (ანუ მეგრულ-ჭანური) მატარებელი ეთნიკური ერთობანი.⁵⁶

საერთო ქართული ფუძე-ენის დაშლის პროცესის საერთო სურათი სავსებით აშკარაა, მაგრამ არ უნდა გამოვიციხოთ, რომ საერთო ქართველური ფუძე-ენის დაშლის შედეგად წარმოიშვენ სხვა მონათესავე ენებისა თუ დიალექტების მატარებელი ეთნიკური ერთობანიც, რომელთაც შემდგომ სხვა მონათესავე თუ არამონათესავე ეთნიკურ ჯგუფებთან ურთიერთობაში დაკარგეს თავისი ენობრივი ინდივიდუალობა, ასიმილირებულ იქნენ და ამიტომაც დღემდე თავი ვერ შემოინახეს. ყოველ შემთხვევაში, საერთო ქართული ფუძე-ენის მატარებელი ეთნოსიდან ჯერ სვანების, ხოლო შემდგომ საკუთრივ ქართულის და მეგრულ-ჭანურის მატარებელ ეთნიკურ ერთობათა გამოყოფის ზემოაღწერილი პროცესი სავსებით აშკარაა და სამეცნიერო ლიტერატურაში ერთხმადაა აღიარებული, მაგრამ, რა თქმა უნდა, ძნელია უყოყმანოდ გაიზიარო ამ პროცესის ცალკეული ეტაპების ზემოთ წარმოდგენილი დათარიღება, რომელიც, როგორც ითქვა, ე. წ. გლოტოქრონოლოგიის მეთოდზეა დაფუძნებული. არქეოლოგიური მონაცემებით საერთო ქართული ფუძე-ენის მატარებელი ეთნოსიდან ცალკეული ეთნიკური ჯგუფების გამოყოფა ძვ. წ. II ათასწლეულის დასაწყისზე უფრო ადრე უნდა დაწყებულიყო. კერძოდ, თ. მიქელაძე ვარაუდობს, რომ სვანურის გამოყოფა უნდა მომხდარიყო უკვე ძვ. წ. III ათასწლეულში და ამ დროიდან იწყება სვანურენოვანი მოსახლეობის გავრცელება დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, სადაც (კერძოდ ზღვისპირა ზოლში), როგორც ფიქრობენ, ძველი ჩერქეზულ-ადიდური მოსახლეობა იჩენს თავს.⁵⁷ სვანურენოვანი მოსახლეობის არსებობის კვალი დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ზღვისპირა ზოლში, რიონ-ენგურის აუზში დასტურდება საკმაოდ მეტყველი ტოპონიმიკური მონაცემებით და აგრეთვე არქეოლოგიური მასალით.⁵⁸ კერძოდ, შესაძლოა სვანურენოვანი მოსახლეობის დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ყოფნის ხანას განეკუთვნებოდეს ის თავისებური და სპეციფიკური კერამიკა

ჭობულეთის მახლობლად ისპანისა და ანაკლიის დიხა-გუძუბას ნამოსახლარების უძველეს ფენებში რომაა წარმოდგენილი.⁵⁹

ქართველთა ეთნიკური განვითარების შემდგომი საფეხური, როგორც უკვე ითქვა, ქართულ-ზანური ერთობის დაშლით აღინიშნა. ამ ერთობას გამოეყო მეგრულ-ჭანური, რომელიც უნდა ვიფიქროთ საკმაოდ მრავალრიცხოვან და ძლიერ ეთნიკურ მასას წარმოადგენდა. იგი იმთავითვე საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიაზე უნდა გავრცელებულიყო: ერთი მხრივ — ჭოროხის სამხრეთით, სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთსა და მის მიმდებარე მთაგორიან ზონაში, ხოლო მეორე მხრივ — დღევანდელ დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე — კოლხეთის დაბლობსა და ისტორიული მესხეთის ტერიტორიაზე.⁶⁰ ახლა ძნელი სათქმელია, როგორ მიმდინარეობდა ამ აღდგენილი ერთიანი ეთნიკური ჯგუფის განვითარება — მთელს ხსენებულ ტერიტორიაზე: ერთიანად კონსოლიდირებული საზოგადოების სახით, თუ მაინც განცალკევებულად? მე ვფიქრობ, რომ თავდაპირველად, ქართულ-ზანური ერთობის დაშლის შემდგომ წარმოქმნილი მეგრულ-ჭანური მოსახლეობა სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთსა და მის მიმდებარე მთაგორიან ზონაში, ერთი მხრივ, ხოლო დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, მეორე მხრივ, ერთმანეთისაგან მოწყვეტილად და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ვითარდებოდა. ამის მოწმობა უნდა იყოს არა მხოლოდ საკუთრივ მეგრულისა და ჭანურის (ლაზურის) ურთიერთისაგან განსხვავება დიალექტურ დონეზე (რაც, ბუნებრივია, მრავალი ათეული საუკუნის მანძილზე ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი განვითარების შედეგია დღევანდლამდე რომ გრძელდება), არამედ ძველ ურარტულსა და შემდგომ ბერძნულ (ხოლო უფრო გვიან სომხურ) წყაროებში დადასტურებული სურათი: სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთისა და მისი მიმდებარე მთაგორიანი ზონის ძირითად მოსახლეობად ხალიბები // ხალდები // ჭანები არიან დასახელებული⁶¹, ხოლო დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე — კოლხები. სწორედ ამ უკანასკნელებმა შეავიწროვეს სვანურენოვანი მოსახლეობა და თანდათანობით დაიკავეს დღევანდელი კოლხეთის დაბლობი ზღვის სანაპირო ზოლსა და რიონ-ენგურის აუზში. დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მეგრულ-ჭანური მოსახლეობის თანდათანობით დამკვიდრებასთან უნდა იყოს დაკავშირებული, როგორც ფიქრო-

ბენ,⁶² იმ ბრწყინვალე და მაღალგანვითარებული ბრინჯაოს კულტურის შექმნა, კოლხური კულტურის სახელით რომაა ცნობილი.

კოლხური კულტურა⁶³ უაღრესად თავისთავადი და უნიკალური სისტემაა, რომლის სახეს განსაზღვრავს მრავალფეროვანი ლითონის საომარი და განსაკუთრებით, სამეურნეო იარაღი, უაღრესად სპეციფიკური კერამიკა და ჭარგვალური ტიპის ხის არქიტექტურა.

ქრონოლოგიურად კოლხური კულტურა არსებითად გვიანი ბრინჯაოს ხანის კულტურაა, რომლის განმსაზღვრელი საწყისი ელემენტები უკვე ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე მეოთხედში იჩენს თავს,⁶⁴ ხოლო ამ კულტურის ფორმირების დასაწყისი ძვ. წ. XVI—XV საუკუნეებიდან ივარაუდება.⁶⁵ შეიძლება ითქვას, რომ ძვ. წ. XV—XIV საუკუნეებისათვის კოლხური კულტურა ყველა მისი განმსაზღვრელი ელემენტით კლასიკური სახითაა უკვე ჩამოყალიბებული და მის განვითარებაში არსებითად ორ მთავარ საფეხურს გამოყოფენ: პირველი ძვ. წ. XIV—XII საუკუნეებით თარიღდება (გვიანბრინჯაოს ადრეული ეტაპი), მეორე კი — ძვ. წ. XI—VII საუკუნეებით⁶⁶ (და ამრიგად ნაწილობრივ ადრერკინის ხანასაც მოიცავს). ჩვენთვის ამჟერად პირველი ეტაპია საგანგებოდ საინტერესო, რამდენადაც სწორედ ის ემთხვევა არგონავტთა ლაშქრობას და მათი შავიზღვისპირეთში გამოჩენის სავარაუდო ეპოქას.

ტერიტორიულად კოლხური ბრინჯაოს კულტურის გავრცელების სფეროდ ჩვენთვის საინტერესო პერიოდისათვის ძირითადად მიჩნეულია დღევანდელი დასავლეთ საქართველო: დიდი და მცირე კავკასიონი და მათ შორის მოქცეული კოლხეთის დაბლობი. ამასთან ამ კულტურის ელემენტები მცირე კავკასიონის სამხრეთით მდებარე ისტორიულ მესხეთსა და ლიხის ქედის აღმოსავლეთით — ისტორიულ შიდა ქართლშიც ვრცელდება, ხოლო ზღვის სანაპირო ზოლში თავს იჩენს დღევანდელი ორდუხს (თურქეთის) ტერიტორიაზეც⁶⁷.

მიუხედავად იმისა, რომ ზემოაღნიშნულ ტერიტორიაზე ძვ. წ. XIV—XII საუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლები ჯერ კიდევ ძალზე მცირე რაოდენობითაა გამოვლენილი და კიდევ უფრო ნაკლებ — არქეოლოგიური თხრებით შესწავლილი, მაინცაა შესაძლებელი საერთო სურათის წარმოდგენა.

პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს ის სახეობანი არქეოლოგიური ძეგლებისა, რომელთა საფუძველზეც უნდა წარმოვიდგინოთ ჩვენ არ-

გონავტების ლაშქრობის დროინდელი (ე. ი. ზოგადად ძვ. წ. XIV—XII სს.) დასავლეთ საქართველოს კულტურა.

ეს არქეოლოგიური ძეგლებია: ლითონის ნივთთა განძები თუ მათი ცალკეული აღმოჩენები,⁶⁸ ძველი სამთამადნო წარმოების ნაშთები,⁶⁹ ნამოსახლარები⁷⁰ და სამაროვნები.⁷¹

აქ დასახელებულ არქეოლოგიურ ძეგლთაგან პირველი ორი (ლითონის ნივთების განძები და სამთამადნო წარმოების ნაშთები) ნათელ წარმოდგენას გვიქმნიან ლითონის ინდუსტრიის განვითარების დონის შესახებ არგონავტების ლაშქრობის ხანისათვის. აქ საინტერესოა აღინიშნოს: პროფ. თ. მიქელაძემ ყურადღება მიაქცია იმ უღარესად საინტერესო ფაქტს, რომ არგონავტიკის ისეთ გვიანდელ ვერსიებშიც კი, როგორც პინდარეს IV პითიური ოდაა (ძვ. წ. V ს.) ან აპოლონიოს როდოსელის პოემაა (ძვ. წ. III ს.), კოლხეთში აღწერილია ისეთი საზოგადოება, რომლის საწარმოო საშუალებებს სპილენძის (ბრინჯაოს) იარაღი შეადგენდა. პინდარესთან „არგოს“ სპილენძის ღუზა აქვს, ხოლო იასონისა და პელიასის მეომრები სპილენძის მახვილებით და ლახვრებით არიან შეიარაღებული; ასევეა აპოლონიოს როდოსელთანაც: იხსენიება სპილენძის ცული, თუ მიწის სათხრელი იარაღები და ა. შ. („სპილენძისჩლიქიანი ხარები“, „სპილენძის უღელი“, „სპილენძის ბორკილები“), და ეს მაშინ, როდესაც პინდარესა და აპოლონიოს როდოსელის დროს რკინის ინდუსტრიას თითქმის ათასწლოვანი ისტორია ჰქონდა და სპილენძის იარაღიც კარგა ხნის განდევნილი იყო ყოველდღიური ყოფიდან. ამგვარად, არგონავტიკის გვიანდელ ვერსიებშიც კი საკმაოდ თვალსაჩინოდაა შემორჩენილი ის რეალიები, რომლებიც არგონავტიკის ეპიკური ციკლის შექმნის თავდაპირველ ეპოქას, ე. ი. ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარს უნდა მიეკუთვნოთ⁷² და ეს, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, რეალურად შეესატყვისება ძველი კოლხეთის ტერიტორიაზე არქეოლოგიურად დადგენილ ვითარებას.

არქეოლოგიური მასალების შესწავლის საფუძველზე სრულიად თვალსაჩინოა ტექნიკური პროგრესის სწრაფი ტემპი და მაღალი დონე. ამ დროისათვის დასავლეთ საქართველოში ბრინჯაოს მეტალურგიის განვითარება აღინიშნება მთელი რიგი სიახლეებით. მათგან უმთავრესი მაინც მრავალგვაროვანი და შესაბამისად სხვადასხვა თვისებებით აღჭურვილი შენადნობების მიღება და დამუშავება იყო, რაც, თავის მხრივ, მეტ-ნაკლებად სრულყოფილი სამეურნეო და საომარი

იარაღების, აგრეთვე მრავალსახოვანი სამკაულის დამზადების ფართო შესაძლებლობას ქმნიდა.

გვიანბრინჯაოს ხანის კოლხური ლითონის ნაწარმის საგანგებო ქიმიურმა და მეტალოგრაფიულმა ანალიზებმა ცხადყვეს, რომ მათი უმრავლესობის ქიმიური შედგენილობა მრავალი კომპონენტის შემცველია, უმეტეს შემთხვევაში კი მაინც ადრეულ ეტაპზე დარიშხანიანი, თუმცა მასთან ერთად კალიანი ბრინჯაოცაა გამოყენებული. საგანგებოდაა აღსანიშნავი გვიანბრინჯაოს ხანის ნივთების ტექნოლოგიური თვალსაზრისით ჩატარებული კვლევის შედეგები. დადასტურდა უაღრესად რთული ტექნიკური ხერხების ფართოდ გამოყენება: ქვისა და კერამიკის ყალიბებთან ერთად ლითონის ყალიბებით სარგებლობა; კვერვა (საგანგებო მოწყობილობებში), შედუღება, ტვიფრვა, ჰედვა, დაწურვა.⁷³ ამ რთულ და მაღალტექნიკურ საფუძველზე ვითარდებოდა დასავლეთ საქართველოში ბრინჯაოს კულტურა ძვ. წ. XV—XI საუკუნეებში.

ამ დროის ლითონის ნაწარმიც უაღრესად მრავალფეროვანია: საბრძოლო და სამეურნეო იარაღ-საჭურველი, სამკაული და ტანისამოსის მოსართავი და სხვ. მაინც კოლხური ბრინჯაოს კულტურის სპეციფიკურ სახეს უპირველესად სამეურნეო იარაღი განსაზღვრავს. ესაა, პირველ რიგში, თავისებური მოყვანილობის ცული, წალდი, თოხი და ე. წ. სეგმენტისებური იარაღი. სწორედ ეს ელემენტები განსაზღვრავენ ძირითადად კოლხური ბრინჯაოს კულტურის გავრცელების არეალსაც.

ახლა ჩვენს წინაშე დგება რთული საკითხი: სადაა ამ კულტურის თავდაპირველი სამშობლო? ამ საკითხს ჩვენთვის იმდენად აქვს მნიშვნელობა, რამდენადაც მკვლევართა აზრით სწორედ ამ კულტურის აყვავების ხანა აისახა მითში არგონავტების შესახებ აიეტის ძლიერი სახელმწიფოს სახით,⁷⁴ ამ უკანასკნელს კი, როგორც ვნახეთ, სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ვარაუდობენ და საამისოდ ერთ-ერთ არგუმენტად სწორედ ის მოაქვთ, რომ კოლხური კულტურის სამშობლო თითქოს ჭოროხის აუზია.⁷⁵

ჭოროხის აუზის საყოველთაოდ ცნობილი სიმდიდრე სპილენძის საბადოებით სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ ეს მთავორიანი რეგიონი წარმოადგენდა კოლხური ბრინჯაოს კულტურის სამშობლოს და მის თუნდაც ერთდერთ ნაწარმოო ცენტრს. სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ახლა სავსებით სწორადაა ხაზგასმული, რომ

აუცილებელია მკვეთრად გავმიჯნოთ ერთმანეთისაგან ლითონის (მადნის) მოპოვებელი კერები, ერთი მხრივ, და ლითონის ნივთების ჩამოსასხმელ-დასამზადებელი სახელოსნოების ადგილსამყოფელი — მეორე მხრივ.⁷⁶ ჩვენ არაერთგვაროვნად პირდაპირი მოწმობა არ გავგაჩნია იმის სამტკიცებლად, რომ ლითონის ნივთების დამზადება წარმოებდა იქ, სადაც ხდებოდა მადნის მოპოვება (თუმცა პრინციპულად ზოგჯერ არც ასეთი შემთხვევებია გამორიცხული). პირიქით, უნდა ვიფიქროთ, რომ სპილენძით მდიდარ მთაგორიან რაიონებში ხდებოდა ნედლეულის მოპოვება ნახევარფაბრიკატისა და ზოდების სახით, ხოლო ლითონის ნივთების დამზადება კი — სპეციალურ სახელოსნოებში, რომელნიც ბარში იყო განლაგებული და ადგილობრივი მეურნეობის განვითარების ინტერესებს ემსახურებოდა. ამის პირდაპირი მოწმობაა წარმოების ნაშთების აღმოჩენა კოლხეთის დაბლობის უძველეს ნამოსახლარებზე (მაგ., თოხის ჩამოსასხმელი ყალიბებისა ანაკლიაში,⁷⁷ ლითონის ჩამოსასხმელი ყალიბის ნატეხებისა და ციცხვებისა ნოსირში⁷⁸ და სხვ.⁷⁹) და განძებში.⁸⁰ სწორედ მეურნეობის (და, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, პირველ რიგში, სწორედ მიწათმოქმედების) ხასიათი განაპირობებდა ლითონის (სპილენძი, ბრინჯაო) სამეურნეო ინვენტარის მრავალფეროვნებას, როგორც ფუნქციონალური, ასევე ტიპოლოგიური თვალსაზრისით. ასე რომ, კოლხური ბრინჯაოს კულტურის სამშობლოდ მთაგორიანი ოლქები, კერძოდ ჭოროხის აუზი და მისი მადნეულით მდიდარი ოლქები კი არ უნდა მივიჩნიოთ, არამედ კოლხეთის ბარი! ამასთან გვაქვს საფუძველი ვამტკიცოთ, რომ კოლხური ბრინჯაოს ნივთების ძირითადი სახეობანი, მეურნეობის ადგილობრივი ხასიათით განპირობებული, თითქმის ერთდროულად ჩნდება მთელს კოლხეთის დაბლობზე. ამის თვალსაჩინო მოწმობაა კოლხური ბრინჯაოს კულტურის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო განმსაზღვრელი კომპონენტის — კოლხური ცულის გენეზისი, მისი ქრონოლოგიური და ტერიტორიული გავრცელების თავდაპირველი არეალი.⁸¹ კოლხური ბრინჯაოს კულტურის განმსაზღვრელი ელემენტები — ცული და მეტად თავისებური ფორმის თოხები გვხვდება ჯერ კიდევ ურეკის განძში, რომელსაც დღეს მკვლევართა უმრავლესობა ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე მეოთხედით (ფფრო ძვ. წ. XVIII—XVI სს) ათარიღებს.⁸² აი ამ განძში პირველად გამოჩნდება სამეურნეო იარაღის ახალი სახეობანი, რომელნიც ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხანებიდან მთელს დასავლეთ საქართველოში გავრცელებული

ახალი ბრწყინვალე კულტურის — კოლხური ბრინჯაოს კულტურის განმსაზღვრელ ელემენტებად იქცევიან. ესენია ბარისებური მოყვანილობის თოხები და განსაკუთრებით კი მანამდე დასავლეთ საქართველოსათვის უცნობი სახეობა ცულისა, ურეკის განძში მხოლოდ ორი ნიმუშით რომაა წარმოდგენილი. ამ ახალი ტიპის ცულებს ახასიათებთ ორფერდა ყუა და ოვალური სატარე ხვრელი, ექვსწახნაგოვანი ტანი და მომრგვალებული პირი. სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში⁸³ ამჟამად აღიარებულია, რომ სწორედ ამ ცულებისაგან განვითარდა ის სახეობა, რომლის განმსაზღვრელი ნიშნებია: ექვსწახნაგოვანი ტანი, ორფერდა ყუა და ოვალური სატარე ხვრელი, გორდა (რამდენადმე ასიმეტრიული) პირი და ნიღრი. ესაა სწორედ გვიანბრინჯაოს ხანის დასავლეთ საქართველოში ფართოდ გავრცელებული ე. წ. „კოლხური ცული“, რომელიც რამდენიმე ტიპოლოგიურ ვარიანტს ქმნის და წარმოადგენს კოლხური ბრინჯაოს კულტურის ერთ-ერთ ყველაზე უფრო არსებითსა და განმსაზღვრელ ელემენტს.⁸⁴ ამგვარად ჩვენთვის უაღრესად დიდმნიშვნელოვანი (კოლხური კულტურის გენეზისის თვალსაზრისით) კი ისაა, რომ ურეკის ტიპის ცულებიდან განვითარებული უძველესი სახეობები კოლხური ცულისა აღმოჩენილია მთელს აღმოსავლეთ შავიზღვისპირა ზოლში, როგორც მის სამხრეთ ნაწილში (ქობულეთი, ერგე, მახუნცეთი), ასევე ჩრდილო ნაწილში (გაგრა, ბიჭინთა, პილენკოკო, ლიხნე). ზუსტად ასევე, თითქმის ერთდროულად გვიანბრინჯაოს ადრეული ეტაპის ლითონის ნივთები, პირველ რიგში ცულები (ე. წ. I და II ტიპისა), აგრეთვე თოხები და სეგმენტები გვხვდება მთელს დასავლეთ საქართველოში, როგორც განძების, ასევე ცალკეული აღმოჩენების სახით.⁸⁵ ეს კი იმის უტყუარი მოწმობაა, რომ კოლხური ბრინჯაოს კულტურის ძირითადი სამშობლო მაინცდამაინც ჭოროხის აუზი კი არაა, არამედ მთლიანად დღევანდელი დასავლეთ საქართველოს ბარი, რომელსაც საჭირო ნედლეულით ჭოროხის აუზი და აგრეთვე დიდი კავკასიონის სამხრეთ კალთებზე განლაგებული მდინეულით მდიდარი ოლქები ამარაგებდა.

კოლხური ბრინჯაოს კულტურის ჩამოყალიბება დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე იყო ხანგრძლივი და რთული პროცესი, რომელიც საფიქრებელია, აქ უკვე ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე მეოთხედში მაინც დაიწყო და, როგორც ზემოთ აღინიშნა, დაკავშირებულია საერთო ქართული ფუძე-ენის მატარებელი ეთნოსი-

დან გამოყოფილი ქართულ-ზანური ერთობისა თუ მისი დაშლის შედეგად განცალკევებული მოსახლეობის ერთი დიდი მასის კოლხეთის დაბლობზე თანდათანობით დამკვიდრებასთან. ახალი ეთნიკური მასის შემოსვლას თან მოჰყვა უთუოდ ახალი ტექნიკური და მხატვრული წესების გავრცელებაც. ახლა ძალზე ძნელია ზუსტად განსაზღვრო იმისა, თუ საიდან, როდის და როგორ გაჩნდა ესა თუ ის ცალკე აღებული ელემენტი, რომელიც განსაზღვრავს გვიანბრინჯაოს ხანის კოლხური კულტურის, როგორც უადრესად თვითმყოფადი და ადგილობრივ ნიადაგზე აღმოცენებული ეთნოკულტურული ფენომენის სახეს. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ახალმოსახლეებმა, ერთი მხრივ, შეითვისეს ამავე ტერიტორიაზე უფრო ადრე მოსახლე ტომების (მათ შორის სენურენოვანი მოსახლეობის) ტექნიკური მიღწევები,⁸⁶ მეორე მხრივ, მათ მოიტანეს ახალი, უფრო პროგრესული ტექნიკური ჩვენები, საომარი და საშეურნეო იარაღის ახალი ფორმები, რომელნიც ძველ ქართველ ტომებს ძველი აღმოსავლეთის მაღალდაწინაურებული ცივილიზაციებთან მჭიდრო კონტაქტის შედეგად ჰქონდათ შეძენილი.⁸⁷

ლითონის ინვენტარი კოლხური კულტურის ერთადერთი განმსაზღვრელი ელემენტი როდია. ამ კულტურის გენეზისის და მისი შემქმნელი ეთნიკური ერთობის განსასაზღვრავად არანაკლებ (და იქნებ უფრო მეტადაც) მნიშვნელოვანია კერამიკა, რომელიც განსაკუთრებით თვალნათლივ უკანასკნელ წლებში იქნა გამოვლენილი და შესწავლილი.

სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში დღეს უკვე აღიარებულია, რომ გვიანბრინჯაოს ადრეულ ეტაპზევე ლითონის ნივთებთან ერთად დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს გარკვეულ რეგიონში (არსებითად კოლხეთის დაბლობზე, პირველ რიგში კი რიონის ველსა და მის შენაკადებს შორის მოქცეულ ტერიტორიაზე) ვრცელდება კერამიკის სპეციფიკური სახეობა, რომელიც მკვეთრად განსხვავდება წინამორბედი ხანის თიხის ნაწარმისაგან ანაკლიის მახლობლად „ღიზა-გუძუბას“ სახელით ცნობილ ნამოსახლარის ქვედა ფენაში („ღიზა-გუძუბა“ I) და ქობულეთის მახლობლად ისპანის ნამოსახლარზე რომაა დადასტურებული.⁸⁸

ამ ახალი ტიპის კერამიკამ პირველად თავი იჩინა ნაოხგაშუს (ცხაკიას მახლობლად) ქვედა ფენებში,⁸⁹ ხოლო უკანასკნელ ხანებში კი იგი აღმოჩნდა სხვა პუნქტებშიც. მათგან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ჭალადიდის „ზურგა“ (სადაც ჩვენ უკვე რადიოკარბონული

მეთოდით მიღებული თარიღები გვაქვს)⁹⁰ და ნოსირის ნამოსახლარი, სადაც კულტურული ფენების განლაგება და მათი სტრატოფიცირება საშუალებას იძლევა საინტერესო ქრონოლოგიური შკალის აგებასა.⁹¹ ჩვენ არ შევუდგებით ახლა ამ კერამიკის დეტალურ დახასიათებას, რომლის ნიმუშები სურათზეა წარმოდგენილი. აღვნიშნავ მხოლოდ, რომ ესაა უპირატესად შავად გამომწვარი კერამიკა, რომელიც ხასიათდება ფუნქციონალურად და ტიპოლოგიურად საკმაოდ მრავალფეროვანი ფორმებით (თასები, ჯამები, ქოთნები, კოჭბები, ტოლჩები, ქილები, დიდი ზომის დერგისებური ჭურჭელი და სხვ.), მრავალრიცხოვანი ორნამენტითა (ირიბი და მრგვალი ჭდეები, წიწვისებური შტრიხი, ღაროვანი ფესტონები, შევრონები, აგრეთვე რელიეფური კოპები თუ ძუძუსებური შვერილები და ა. შ.) და მეტად თავისებური ყურებით („ფრინველის მკერდისებური“, „ზომორფული“ და სხვ.).

სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში თ. მიქელაძის მიერ შემოთავაზებული კლასიფიკაციის თანახმად ამ ტიპის კერამიკაში განვითარების რამდენიმე საფეხურს გამოყოფენ, რომელთაგან ჩვენთვის ამჟამად განსაკუთრებით საინტერესოა ე. წ. პროტოკოლხური და ძველი კოლხური I პერიოდით დათარიღებული მასალები,⁹² ხოლო თუ ნოსირის მასალების მიხედვით ვიმსჯელებთ და გავიზიარებთ არქეოლოგ ელ. გოგაძის მიერ შემოთავაზებულ აბსოლუტურ თარიღებს, საკმაოდ საინტერესო და მეტყველ სურათს მივიღებთ. ნოსირის ნამოსახლარის სულ ქვედა ფენას (ე. წ. ნოსირი I) ელ. გოგაძე ძვ. წ. XVIII—XVI ან XIX—XVII სს. ათარიღებს⁹³, რაც კარგად შეესატყვისება კოლხური ბრინჯაოს კულტურის დამახასიათებელი ელემენტების პირველ გამოჩენას, ურეკის განძში რომაა დადასტურებული. კოლხური ბრინჯაოს კულტურის განვითარების ადრეულ ეტაპში კი (XV—XII სს.) ექცევიან ისეთი ნამოსახლარები, როგორცაა ნოსირი II და III, კეკულურის ზუგა (II ფენა) და ნაჭკის ზუგა (მდ. ტეხურის ხეობაში), ანაკლიის დიხა-გუძუბა III და IV, ნაოხვამუ I და II, ჭალადიდის ზურგა I—III⁹⁴.

ამგვარად, შუაბრინჯაოს ხანის დასასრულსა და გვიანბრინჯაოს ადრეულ ეტაპზე ახალი ტიპის კერამიკის გავრცელება (და როგორც უკვე ვნახეთ, მასთან ერთად ახალი ტიპის ლითონის ინვენტარისაც) დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე დაკავშირებული უნდა იყოს აქ მეგრულ-ჭანური მოსახლეობის დამკვიდრებასთან.⁹⁵

მაგრამ ახლა გასარკვევია, რა მოჰყვა შედეგად დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მეგრულ-ჭანური მოსახლეობის დამკვიდრებას? საამისოდ ჯერ უნდა თვალი გვაადევნოთ ამ მოსახლეობის თანდათანობითი მოძრაობის არეალს. საამისოდ ერთ-ერთ განმსაზღვრელ სპეციფიკურ ნიშნად კერამიკა შეიძლება მივიჩნიოთ. მიუხედავად იმისა, რომ გვიანბრინჯაოს ადრეული ეტაპის ნამოსახლარები ჯერ კიდევ სრულად არაა გამოვლენილი (და ამ თვალსაზრისით გეგმაზომიერი არქეოლოგიური ძიებაც არაა ჯერ წარმართული), მაინც საკმაოდ საინტერესო და მეტყველი სურათი ისახება დღეისათვის. თითქმის მთლიანად ერთდროულად, კოლხური გვიანბრინჯაოს ადრეულ ეტაპზე, ვრცელდება კოლხეთის დაბლობზე სპეციფიკური კერამიკა (თ. მიქელაძის კლასიფიკაციით ე. წ. პროტოკოლხური და ძველი კოლხური 1, ხოლო ელ. გოგაძის მიხედვით ნოსირი II—III-ის ტიპისა). შავი ზღვის სანაპირო ზონში ჩვენთვის საინტერესო ტიპის კოლხური კერამიკა ფიქსირებულია ჯერჯერობით ისეთ კარგად ცნობილ ნამოსახლარებზე, როგორიცაა ქობულეთის „ნამჭედური“, ყულევი, ანაკლიის დიხა-გუძუბა⁹⁶ და სხვ.⁹⁷ ხოლო ქვეყნის შიგნით — თითქმის მთლიანად რიონ-ყვირილას აუზში (ჭალადიდის „ზურგა“,⁹⁸ ქვალონის „ნაოხვამუ“,⁹⁹ დაბლაგომის „ნასაყდრევი“,¹⁰⁰ პატრიკეთის ნამოსახლარი,¹⁰¹ ჭიათურის მახლობლად „ჭარბელასა“ და „ნაციხვარის“ ბორცვები¹⁰²), აგრეთვე მდ. რიონის შენაკადების — მდ. ენგურის (პალური),¹⁰³ ტეხურისა (ნოსირი II—III, კეკულური ზუგა და ნაპვის ზუგა)¹⁰⁴ და აბაშის (აბედათის დიხა-გუძუბა)¹⁰⁵, აგრეთვე მდ. სუფსას აუზშიც (ლესა — ჯუმათი).¹⁰⁶

უაღრესად დიდმნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ სწორედ ამ ტერიტორიაზე, მაგრამ კიდევ უფრო მრავალ პუნქტში დადასტურებულია იმავდროული კოლხური ბრინჯაოს კულტურისათვის აგრე სპეციფიკური ლითონის ინვენტარიც (I ტიპის ცულები, თოხები, წალდეები, სეგმენტები). ამრიგად, ჩვენს წინაშეა უცილობელი და იმავე დროს დიდმნიშვნელოვანი ფაქტი კოლხეთის დაბლობის მჭიდროდ დასახლებისა და მასთან ერთად მისი სამეურნეო ათვისებისაც. ამ თვალსაზრისით უთუოდ დიდმნიშვნელოვანია გვიანბრინჯაოს ადრეული ეტაპის ზემოდასახელებული ნამოსახლარების შესწავლისას დადგენილი სურათი, ადგილობრივი მოსახლეობის სამეურნეო საქმიანობას რომ ასახავს. განსაკუთრებით თვალსაჩინოა მიწათმოქმედების სწრაფი დაწინაურება. ნამოსახლარების გათხრებისას თითქმის ყველ-

განაა აღმოჩენილი ქვის ხელსაფქვაეები (ნავისებური მოყვანილობის ქვედა ქვით), პურის საცხობად განკუთვნილი ბრტყელი ქვები, კაჟის ნამგლისპირები (ჩასართები). მიწათმოქმედებაში მარცვლეული კულტურების გაშენების დასტურია ენდემური ჯიშის ხორბლის მარცვლეულის (დიკა და მახა), აგრეთვე ფეტვის ხშირი აღმოჩენები. აღსანიშნავია აგრეთვე ვაზისა და ყურძნის წიპწების პოვნაც.¹⁰⁷ ასევე ნამოსახლარებზე მრავლად აღმოჩენილი დიდი ზომის ქვევრისა და დერგისმაგვარი ჭურჭელი, როგორც ფიქრობენ,¹⁰⁸ შესაძლებელია გამოიყენებოდა არა მარტო სითხის, არამედ მარცვლეულისა და მესაქონლეობის პროდუქტების შესანახადაც. მესაქონლეობის განვითარებაზე ბარის რაიონებში კი მოწმობს ნამოსახლარებზე აღმოჩენილი ცხოველთა ძვლები, რომელთა შორის ჭარბობს ტანმოორჩილი მსხვილფეხა რქოსანი საქონლის, აგრეთვე შინაური ღორის, თხისა და ცხვრის¹⁰⁹.

ბუნებრივია, რომ მიწათმოქმედება ბარში, ე. ი. სწორედ კოლხეთის დაბლობზე უნდა განვითარებულიყო და აქ, ვფიქრობ, უდიდესი როლი შეასრულა მდ. რიონმა, რომლის მნიშვნელობა ძველი კოლხური ცივილიზაციის ისტორიაში ჯერ კიდევ არაა სათანადოდ გამოკვლეულ-შესწავლილი.

მდ. რიონი (ძველად ფასისს რომ უწოდებდნენ ბერძნები) საკმაოდ დიდი და წყალუხვი მდინარეა და არა მხოლოდ კოლხეთის მასშტაბით. მისი საერთო სიგრძე 327 კმ-ია, რომელთაგან 150-ზე მეტი მოდის კოლხეთის დაბლობზე, სადაც რიონს მრავალი დიდი მდინარე მიერთვის, რის შედეგადაც მისი წყალკრების ფართობი ერთსამად იზრდება.¹¹⁰ ჩვენთვის ამჯერად ისაა საინტერესო, რომ მდ. რიონის წყალი განსაკუთრებით მდიდარია აზოტით და ფოსფორით. ამ თვალსაზრისით მისი მდ. ნილოსთან შედარებისას დადგინდა, რომ მცენარეთა შესათვისებელი ნივთიერებანი რიონის წყალში გაცილებით მეტი რაოდენობითაა, ვიდრე ეგვიპტის უდიდეს მდინარეში, რომლის სასიცოცხლო მნიშვნელობა მიწათმოქმედების განვითარებისათვის უძველესი დროიდანაა საყოველთაოდ ცნობილი. სპეციალური გამოკვლევებით დადგენილია მდ. რიონის დანატოვარი შლამის განსაკუთრებული გამანაყოფიერებელი მნიშვნელობა მარცვლეული კულტურებისათვის და მისი ხანგრძლივი დროის მანძილზე ზემოქმედების უნარი.¹¹¹ მეორე მხრივ, ცნობილია, რომ ჩვეულებრივ მაღალი ტემპერატურა და ხშირი ნალექები ხელს უწყობენ კოლხეთის დაბლობში მცენარეული საფარის, განსაკუთრებით ტყეების სწრაფ ზრდას, რაც

უღრესად ხელისშემშლელი იყო ძველად მიწათმოქმედების განვითარებისათვის. ამას თან ერთვის კოლხეთის დაბლობის კიდევ ერთი თავისებურება: დაჭაობებული ზედაპირი, ზედმეტი წყალი. ასეთ რთულ პირობებში ხალხურმა გენიამ შეძლო მდ. რიონის გამანაყოფიერებელი შლამის რაციონალურად გამოყენება და დაჭაობებული ტყიანი მასივების სამეურნეო სავარგულებად ქცევა: დაჭაობებული მიწის ზედაპირის რიონის წყლით „მორწყვა“, რის შედეგადაც მდინარის ნალექი — შლამი ნესტიან ზედაპირსაც ფარავდა და მით ნათესებისათვის მეტად ნოყიერ ნიადაგს ქმნიდა. ამ წესის გამოყენება მოითხოვდა საგანგებო არხების გათხრას — როგორც მდინარეული წყლის ჭაობიან ნიადაგზე გადასატარებლად, ასევე შლამისაგან დაწმენდილი წყლის ნაკვეთიდან გასაყვანად საგანგებო სადინარების გაკეთებას. ეს უკანასკნელი მდ. რიონის ხშირად აღიდებისა და ნაპირზე გადმოსვლის შემდეგაც იყო აუცილებელი. მაგრამ ეს არ იყო ერთადერთი გზა ჭაობიან ნიადაგთან ბრძოლისა მის სათეს ფართობად ქცევისათვის, რადგან საჭირო იყო მდინარეების (რიონისა და მისი შენაკადების) კალაპოტების დაცილებული ფართობების ათვისებაც. ამ მიზნით მიმართავდნენ უკანასკნელ დრომდე ეთნოგრაფიულ ყოფაში შემორჩენილ წესს: სათესი ფართობების ირგვლივ საღრენაყო თხრილების გაკეთებას, აგრეთვე ღრმა ჭების გათხრას ან კიდევ ნიადაგის ხელოვნურ მოზინვას. ეს წესები დაწვრილებით აქვს აღწერილი აწ განსვენებულ ქართველ ეთნოგრაფს მ. გეგეშიძეს, რომელიც სამართლიანად აღნიშნავს მათ სიძველეს.¹¹² მართლაც, მდ. რიონისა და აგრეთვე მის შენაკად მდინარეთა აუზებში ჩატარებული არქეოლოგიური კვლევებიდან დადასტურებულია, რომ უძველეს სამოსახლოებს თუ სამოსახლოთა ჯგუფს გარს აკრავს თხრილშემოვლებული სამეურნეო მოედნები, რომლებიც სამოსახლოებთან არხებით არიან დაკავშირებული. რაც უფრო დიდია სამოსახლო, მით უფრო ვრცელია მისი სამეურნეო ფართობი და მით უფრო რთულია მისი არხების ქსელი და საერთოდ საარხო სისტემა.¹¹³

ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხანებიდან მაინც კოლხეთის დაბლობი მეურნეობრივად ფართოდაა ათვისებული და საკმაოდ მჭიდროდ დასახლებულიც! ამას მოწმობს, როგორც უკვე არაერთგზის ითქვა, მრავალფეროვანი არქეოლოგიური მასალა, როგორც გვიანბრინჯაოს ძირეული ეტაპის ნასახლარების არქეოლოგიური თხრებით გამოვლენილი, ასევე არქეოლოგიური დაზვერვისას უძველეს ნამოსახლო-

რებზე მოპოვებული ამ ხანის კერამიკული ფრაგმენტები თუ მიწის სამუშაოების დროს აგრე მრავლად აღმოჩენილი ლითონის განძები და ცალკეული ნივთები.

კოლხეთის დაბლობის სამეურნეო ათვისება უთუოდ იყო ხანგრძლივი და რთული პროცესი, რომელიც მოითხოვდა უაღრესად ფართო მასშტაბისა და მოცულობის ძალზე შრომატევად მიწის სამუშაოებს, დაჭობებული და ნესტიანი ნიადაგის სათვის ფართობებად ქცევასა და ინტენსიური მიწათმოქმედების განვითარებას რომ ემსახურებოდა.¹¹⁴ აქ იგულისხმება ტყის მასივების გაკაფვა და ველური მცენარეული საფარისაგან სათესი ფართობის განთავისუფლება, სადრენაჟე არხების გათხრა და ხელოვნური მიწაზვიინულების შექმნა, მდინარეული შლამით ჭაობიანი ფართობებისათვის ხელოვნური თხრილებით წყლის შემოყვანა და დაწმენდილი წყლის უკან საგანგებო სადინარებით გაყვანა და ბოლოს ის პროცესები მარცვლეულის დათესვის, მოვლისა და მოსავლის აღებასთან რომაა დაკავშირებული.

რა პირობებში იყო შესაძლებელი იმ შორეულ ეპოქაში ასეთი კოლოსალური მიწისა და საერთოდ სამეურნეო ხასიათის სამუშაოების ჩატარება? ბუნებრივია, პირველ რიგში, მხოლოდ შესაბამისი შრომის იარაღების არსებობისა და მასთან ერთად კოლექტიური შრომის ეფექტურად ორგანიზაციის პირობებში. მართლაც, დღეს ჩვენს ხელთ უკვე მრავლად არსებული არქეოლოგიური მასალა (სწორედ ძვ. წ. XIV—XII სს-ით დათარიღებული) თვალნათლივ გვიჩვენებს დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე პირველ რიგში სასოფლო-სამეურნეო იარაღების არაჩვეულებრივ მრავალფეროვნებას ფუნქციონალური თვალსაზრისით. სწორედ მიწათმოქმედების განვითარებას ემსახურებოდა ლითონის სამეურნეო იარაღი — ყველაზე დამახასიათებელი და განმსაზღვრელი კომპონენტი გვიანბრინჯაოს ხანის დასავლურქართული, ე. ი. კოლხური კულტურისა: ცული და წალდი ტყის გასაკაფავად იყო განკუთვნილი, თოხი და ე. წ. სეგმენტური იარაღები კი ახოს ალების, ნიადაგის მომზადებისა და შემდგომი დამუშავებისთვის იყო აუცილებელი.¹¹⁵ მაინც საგანგებოდაა აღსანიშნავი თოხების არაჩვეულებრივი სიმრავლე და მრავალფეროვნება, რაც ადგილობრივი მოსახლეობის სამეურნეო ყოფაში მის განსაკუთრებულ როლზე და თოხური მეურნეობის შემდგომ ფართოდ დაწინაურება-განვითარებაზე მიუთითებს. ზოგიერთი მკვლევარი ამ დროისათვის არც პრიმიტიული სახნისის არსებობას გამორიცხავს.¹¹⁶

სოციალურ-პოლიტიკური განვითარების რა სტადიაზე იყო და როგორ იყო შესაძლებელი სამიწათმოქმედო მეურნეობით გამოწვეული ისეთი ფართო მასშტაბის მიწის სამუშაოების ეფექტური წარმართვა, რომლის შესახებ ზემოთ გვქონდა საუბარი? პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, აუცილებელი იყო მიწის სათხრელად და ტყეების გასაკაფავად შესაფერისი სამეურნეო იარაღით უზრუნველყოფა. უნდა ვიფიქროთ, რომ ჩვენს მიერ ზემოაღნიშნული მაღალი დონე ლითონის (ბრინჯაოს) მეტალურგიისა და მელითონეობის მრავალფეროვანი პროდუქცია (ცული, წალდი, სეგმენტი, თოხი და სხვა იარაღები) სწორედ ამ მიზანს ემსახურებოდა. შესაბამისად უნდა დავასკვნათ, რომ ინტენსიური მიწათმოქმედების განვითარების აუცილებლობა განაპირობებდა ხელოსნური წარმოების ფართო მასშტაბებს! მაგრამ სად მზადდებოდა ეს იარაღები და სად იყო განლაგებული ეს სახელოსნოები. ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ ყოველთვის მკვეთრად არაა გამოჩენილი ცნებები მეტალურგიისა და ლითონდამუშავების საწარმოო ცენტრების შესახებ, რაც ამჯერად ჩვენი განსჯის საგანთან დაკავშირებითაც მთელ რიგ გაუგებრობებს იწვევს. იძულებული ვარ კიდევ ერთხელ გავიმეორო, რომ კარგა ხანია სამეცნიერო ლიტერატურაში თითქმის გაბატონებულია მოსაზრება კოლხური ბრინჯაოს კულტურის თავდაპირველ და უძველეს კერად სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის, კერძოდ, კოროხის აუზის მიჩნევის შესახებ. ეს დებულება დაფუძნებულია არსებითად დასახელებული რეგიონის მთიან ზოლში სპილენძის საბადოთა კონცენტრაციასა და აგრეთვე სპილენძ-ბრინჯაოს ნაწარმის განძების განსაკუთრებულ სიმრავლეზე. მაგრამ ნიშნავს ეს, რომ გვიან-ბრინჯაოს ხანის აღრეული ეტაპის (ძვ. წ. XV—XII სს.) ყველა ლითონის ნაწარმი, რომელიც აგრე მრავლადაა უკვე ნაპოვნი მთელს დასავლეთ საქართველოში¹¹⁷ ზემოდასახელებული საწარმოო ცენტრის პროდუქციაა? ვფიქრობ რომ არა! ლითონის მოპოვება უთუოდ მადნეულით მდარად მთიან რაიონებში ხდებოდა, მაგრამ საკუთრივ ლითონის იარაღების დამზადება კი — უმეტესწილად ბარში, სადაც მსხვილ სამოსახლოებთან ახლოს იყვნენ უთუოდ განლაგებული ლითონდამუშავებელი სახელოსნოები, რომელნიც მარაგდებოდნენ შედარებით ახლოს განლაგებული მადნეულით მდარარი ოლქებიდან.¹¹⁸ ამიტომაც საფიქრებელია, რომ განძის სახით კოლხეთის დაბლობზე აღმოჩენილი ლითონის სამეურნეო იარაღები¹¹⁹ ძირითადად ადგილობ-

რივ ლითონჩამოსასხმელ სახელოსნოებშია დამზადებული და უკვე ამ დროს ეს სახელოსნოები ნედლეულს იღებდნენ არა მხოლოდ სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის სამთამადნო კერებიდან, არამედ აგრეთვე რაჭა-ლეჩხუმის, აფხაზეთისა და სვანეთის სპილენძის მადნეულით მდიდარი ოლქებიდან.¹²⁰ თუ ეს დასკვნა სწორია, მაშინ უაღრესად საყურადღებო ფაქტთან გვაქვს საქმე: ლითონის მოპოვებისა და ლითონის სამეურნეო (და აგრეთვე საბრძოლო) იარაღების თუ სხვა ნაკეთობათა ისეთი ფართო მასშტაბები, როგორც აქ ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხანებიდანაა ფიქსირებული და მიმდინარეობს საკმაოდ სწრაფი ტემპითა და აღმავალი გზით, ყოველად წარმოუდგენელია მდინის მფლობელი და მომპოვებელი მთის მოსახლეობის ბარის სასოფლო-სამეურნეო ოლქებთან რეგულარული სააღებშიცემო ურთიერთობათა გარეშე. სწორედ ეს იყო ერთ-ერთი საფუძველი და საკმაოდ მკვიდრი საფუძველიც, რომელიც დიდი და მცირე კავკასიონის სამთამადნო რაიონების და კოლხეთის დაბლობის ბარული მეურნეობის ეთნიკურად არაერთგვაროვან¹²¹ მოსახლეობას ერთიან ეკონომიკურ და, თუ გნებავთ, ერთიან პოლიტიკურ სისტემაში აერთიანებდა, რაც აისახა კიდევ ვრცელ ტერიტორიაზე ერთგვაროვანი მატერიალური კულტურის გავრცელებაში. ჩემის ღრმა რწმენით, ეს არ იყო მხოლოდ სტიქიური პროცესი: იგი მოითხოვდა გარკვეულ, მიწათმოქმედების ინტენსიურ განვითარებას და ზედმეტი პროდუქტის შექმნაზე აქცენტირებული პოლიტიკური ორგანიზაციის შექმნას. ასეთი პოლიტიკური ორგანიზმის შექმნა კი გამოიწვია პირველ რიგში კოლხეთის დაბლობის სამეურნეო ათვისების აუცილებლობამ. ტყის მასივების გაკაფვა და მასთან ერთად ჭაობიანი ადგილების სათეს სავარგულეზად ქცევა, მდ. რიონისა და მისი შენაკადების წყლების თავისებურ „სარწყავ“ სისტემად გამოყენება მოითხოვდა მოსახლეობის ფართო მასების გაერთიანებას, როგორც ადგილობრივი მეთემეების, ასევე, ალბათ, ძალდატანებით მოზიდულებისაც. თუ ამას დაემატებთ ზემოთქმულსაც — სამეურნეო იარაღებისა თუ მისი დასამზადებელი ლითონით მომარაგებას (ე. ი. მთისა და ბარის რეგულარულ ურთიერთობას), შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ინტენსიური მიწათმოქმედების განვითარება კოლხეთის დაბლობზე იყო ის უმთავრესი საფუძველი, თავისებური მასტიმულირებელი ძალა, რომელიც განაპირობებდა პოლიტიკური კონსოლიდაციის რთულ პროცესს. იქნებ ამიტომაცაა ბერძნული მითით აიეტში მიწათმოქმედის ფუნქცია განსახა-

ერებული. გავიხსენოთ, რომ არგონავტების შესახებ ბერძნული მითის თანახმად მიწათმოქმედებაა კოლხთა მეფის ძლიერების სიმბოლო და ამიტომაც იგი ოქროს საწმისის მოსაპოვებლად მოსულ ბერძენთა წინამძღოლს იარაღით კი არ ებაეჭრება, არამედ ხენა-თესვაში გამოიწვევს. ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხანებიდან კოლხეთის დაბლობზე მიწათმოქმედების სწრაფად დაწინაურების პროცესში უთუოდ დიდი როლი შეასრულა მდ. რიონმა, როგორც არა მხოლოდ დიდმა სამდინარო არტერიამ, თავისი შენაკადებით რომ უკავშირდებოდა მთელს კოლხეთს და მით ხელს უწყობდა ერთ მთლიან ორგანიზმად ჩამოყალიბებას, არამედ აგრეთვე როგორც მიწათმოქმედების მაცოცხლებელმა ძალამ. ამ საკითხებზე მსჯელობისას არ შეიძლება არ გავიხსენოთ ბერძენ ბუკოლიკურ პოეტ თეოკრიტეს სქოლიონებში დაცული ცნობა, რომელიც ძვ. წ. III ს-ის ბერძენ მეცნიერს მნასეასს მიეწერება: „კოლხებმა თავიანთი სახელწოდება მიიღეს კოლხოსისაგან, ფასისის ვაჟისაგან“. ამგვარად, ბერძნულ წყაროებში წარმოდგენილი გენეალოგიური სქემა აღიარებს ფასისის პირველობას. ხომ არაა აქ ასახული ფასისის, როგორც კოლხეთის მაცოცხლებელი ძალის დიდი სიმბოლური მნიშვნელობა? ერთი მხრივ, რიონის წყლის მარცვლული კულტურების გაშენების გამანაყოფიერებლად გამოყენება, მეორე მხრივ, წყალდიდობისას მის გამანადგურებელ ზემოქმედებასთან ბრძოლა მოითხოვდა ხალხის ფართო მასების კოლექტიურ ორგანიზაციას.¹²² ამას არ შეიძლება არ მოჰყოლოდა შედეგად ძირეული სოციალური ძვრები და ცვლილებანი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, რაც უძველეს სამოსახლოთა სტრუქტურაშიც აისახა.

შემჩნეულია, რომ ძველი სამოსახლოები, როგორც წესი, ერთიმეორის გვერდით მდებარე ორი, სამი და მეტი ბორცვისაგან შემდგარი ჯგუფით არიან წარმოდგენილნი და გარკვეული შუალედებით ერთი რომელიმე მდინარის გასწვრივ განლაგებულნი. ბორცვების ერთიან კომპლექსში, როგორც წესი, გამოიყოფა უფრო დიდი ზომისა და სიმაღლის, ამასთან ერთი ან ზოგჯერ ორი მზღუდავი ფართო თხრილით გარშემოვლებული ბორცვი, რომელსაც ცენტრალური ადგილი უკავია.¹²³ ამგვარად, სამოსახლოთა ტოპოგრაფიაში თვალნათლივ იკვეთება თითქოს ერთგვარი განსხვავება ერთიანი კომპლექსის შიგნით, რომელიც გარკვეულ სოციალურსა და, ალბათ, პოლიტიკურ-უფლებრივ დიფერენციაციაზე, დაწინაურებული (ჰეგემონი) გვარის 5. ო. ლორთქიფანიძე

დანარჩენთაგან იზოლაციის ტენდენციაზე მიუთითებს.¹²⁴ უნდა ვიფიქროთ, რომ ცენტრალური სამოსახლოს მეთაური — მთელი დასახლების მეთაურია, რომელიც უკვე გარკვეული უფლებებითაცაა აღჭურვილი. მის ხელთაა მთავარი უფლება — მოსახლეობის შეკრება საზოგადოებრივ სამუშაოებზე (პირველ რიგში ისეთისა, კოლექტიურ შრომას რომ მოითხოვს — ჭაობიანი და ტყით დაფარული მასივების სავარგულებად ქცევა, სადრენაჟო არხებისა და თავდაცვითი თხრილების გაკეთება და სხვ.). შესაბამისად მის ხელთაა ზედმეტი პროდუქტის მითვისება და გარკვეული სიმდიდრის დაგროვება. ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრის არქეოლოგიურ ძეგლებში ქონებრივი დიფერენციაციის მაუწყებელი მასალა ჯერ არ გაგვანია. ამის მიზეზი ისიცაა, რომ ამ პერიოდის სამაროვნები ჯერ არაა მიკვლეული და გათხრილ-შესწავლილი.¹²⁵ ქონებრივი დიფერენციაციის ნათელი სურათი კი სწორედ ცალკეულ სამარხთა ინვენტარის ურთიერთშედარებით ხდება ნათელი, როგორც ეს, მაგალითად, უფრო გვიანდელი ზანი-სათვის გვაქვს დადასტურებული ვანში, ითხვისში, საირხეში და სხვ.¹²⁶ მაგრამ უკვე ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში არსებული ქონებრივი (და შესაბამისად უფლებრივი) დიფერენციაციის არაპირდაპირ მოწმობად შეიძლება მივიჩნიოთ არქეოლოგიური ნივთების თავისებური და საინტერესო სახეობა — განძები, რომელნიც ლითონის სხვადასხვა ნივთებთან ერთად ხშირად შეიცავენ სპილენძის ზოდებსაც. მკვლევართა ერთი ნაწილი მათ „მელითონეთა განძებს“ უწოდებს, მაგრამ უფრო მართებული ჩანს მოსაზრება, რომ სპილენძის ზოდები სიმდიდრის, ქონების დაგროვების მოწმობა და გარკვეული სოციალურ-ეკონომიკური ტენდენციის მანიშნებელიც უნდა ყოფილიყო.¹²⁷ მაგრამ მართო სპილენძის ზოდები კი არა, განძის სხვა ნივთებიც (ცული, თოხი, ე. წ. სეგმენტისებური იარაღი და სხვ.) მიუთითებენ სიმდიდრის დაგროვებაზე, რამდენადაც ამ ნივთებს ხშირად წმინდა სამეურნეო ფუნქციასთან ერთად გაცვლითი ექვივალენტის (ე. ი. მერმინდელი შინაარსით — ფულის) დანიშნულებაც ჰქონდათ.¹²⁸

ამრიგად, ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრიდან მთელს დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე აგრე ფართოდ გავრცელებული ლითონის ნივთებისა და ზოდების შემცველი „განძები“ რეალურად არსებული ქონებრივი დიფერენციაციის მოწმობად შეიძლება მივიჩნიოთ.

ახლა თუ შევაჯამებთ ზემოთქმულს, შეიძლება გამოვთქვათ ვარა-

უდი, რომ მდ. რიონისა (და საერთოდ) კოლხეთის დაბლობის სამეურნეო ათვისებამ და ინტენსიური მიწათმოქმედების განვითარების აუცილებლობამ შექმნა ძლიერი ფუნდამენტი ახალი ტიპის, ერთ ორგანიზმად გაერთიანებული საზოგადოების ჩამოყალიბებისათვის. ბრწყინვალე კოლხური ბრინჯაოს კულტურა, აგრე თვალსაჩინოდ რომაა წარმოდგენილი დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, მაღალგანვითარებული სამიწათმოქმედო საზოგადოების ნაყოფია, ამიტომაც ბრინჯაოს მეტალურგიის (ამ სიტყვის ფართოდ გაგებით — მადნის გამოდნობა, ლითონის ნივთების დამზადება და ა. შ.) განვითარების მასტიმულირებელ ძალად უნდა ვაღიაროთ ბარული ინტენსიური მიწათმოქმედება, რომელიც ზედმეტი პროდუქტის დაგროვების ფართო შესაძლებლობას ქმნიდა და იყო დასაწყისი ადრეკლასობრივი ურთიერთობებისა, ე. ი. სახელმწიფოებრიობის ადრეული ეტაპის გენეზისისა.

ამრიგად, არსებობს გარკვეული საფუძველი ვარაუდისათვის, რომ მითში არგონავტების შესახებ აიას ქვეყნის სახით აისახა სწორედ კოლხეთის დაბლობზე (რომლის მთავარ სამეურნეო-სასიცოცხლო არტერიას მდ. რიონის აუზი წარმოადგენდა) განვითარებული საზოგადოება თავისი ბრწყინვალე ბრინჯაოს კულტურით და ინტენსიური მიწათმოქმედებით. ამ საზოგადოების პოლიტიკურ ლიდერად გვევლინება მეფე აიეტი. მისი ხელისუფლების რეალური პოლიტიკური შინაარსი ჩვენთვის უცნობია. ქვეყნის ასეთი საერთო ერთპიროვნული ლიდერის არსებობა გულისხმობს ისეთ საზოგადოებას, სადაც უკვე არსებობენ ცალკეულ თემებში დაწინაურებული მეთაურები (ლოკალური პოლიტიკური ლიდერები), რომელთა ზემოთ დგას ერთპიროვნული მბრძანებელი. ასეთი პოლიტიკური სტრუქტურის ჩამოყალიბება, თანამედროვე პალეოსოციოლოგიური კონცეფციის თანახმად, იყო რთული და მრავალმხრივი ფაქტორით განპირობებული პროცესი. ამ ფაქტორებიდან პირველ რიგისად მიიჩნევენ ოპტიმალურ ეკოლოგიურ გარემოს, საწარმოო ეფექტსა და დემოგრაფიულ ოპტიმუმს.¹²⁹ შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ჩვენს მიერ ზემოთ განხილულ არქეოლოგიურ მასალებში ყველა ეს ნიშანი თითქოს თვალნათლივანაა წარმოდგენილი: ა) ოპტიმალური ეკოლოგიური გარემო პირველხარისხოვანი მნიშვნელობის ფაქტორადაა აღიარებული. ამ თვალსაზრისით სწორედ უაღრესად ხელსაყრელი პირობები იყო კოლხეთის მიწა-წყალზე. მდ. რიონი თავისი გამანაყოფიერებელი წყლის

ხელოვნური რეგულაციის გზით ინტენსიური მიწათმოქმედების განვითარებას უწყობდა ხელს, ხოლო დიდი და მცირე კავკასიონის მთიანი ოლქების მადნეულით ღირებულად განაპირობებდა მეტალურგიის განვითარებას და საზოგადოების უზრუნველყოფას სამეურნეო თუ საომარი იარაღის დასამზადებელი ლითონით. მდიდარი ხე-ტყე საცხოვრებელ და სამეურნეო ნაგებობათა მშენებლობის ფართო შესაძლებლობას იძლეოდა (ამანაც განაპირობა კოლხეთისათვის აგრე ტიპური ჯარგვალური წესი ხით სახლების შენებისა ძვ. წ. III ათასწლეულიდან რომ დასტურდება და თავი უკანასკნელ დრომდე შემონახა)¹³⁰. მდინარეების ფართო ქსელი კი ცალკეულ ოლქებს შორის კომუნიკაციის საუკეთესო საშუალებასაც წარმოადგენდა.

ბ) საწარმოო ეფექტიც — ეკოლოგიური გარემოთი განპირობებული — საკმაოდ თვალსაჩინოდაა წარმოდგენილი ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრის კოლხური კულტურის არქეოლოგიურ ძეგლებში. როგორც დავინახეთ, მიწათმოქმედების, მესაქონლეობისა და ბრინჯაოს მეტალურგიის მაგალითზე სავსებით აშკარაა ბუნებრივი რესურსების რაციონალური გამოყენება, ცალკეულ ოლქებს შორის რეგულარული გაცვლა-გამოცვლა, შრომის კოოპერაცია (როგორც სამიწათმოქმედო სამუშაოებზე, ასევე მეტალურგიაში), სულ მზარდი ტენდენცია ზედმეტი პროდუქტის დაგროვებისა და შესაბამისად საზოგადოების პრივილეგირებული წრეების მიერ მისი მითვისებისა (ქონებრივი და შესაბამისად უფლებრივი დიფერენციაციის იმპულსებზე რომ მიუთითებს და არქეოლოგიურად აისახა სამოსახლოთა ტოპოგრაფიასა და განძების დაგროვებაში).

გ) დემოგრაფიული ოპტიმუმი დასტურდება გვიანბრინჯაოს ადრეული ეტაპის სხვადასხვა ტიპის ძეგლთა (ნამოსახლარები, განძები, ლითონის ცალკეული ნივთები და სხვ.) აღმოჩენებით დასავლეთ საქართველოს მრავალ პუნქტში — ბარში, მთის წინა ზოლსა და მთიანეთში. ამასთან მომდევნო პერიოდში ძვ. წ. I ათასწლეულში მოსახლეობის სიმჭიდროვე კიდევ უფრო თვალსაჩინოა და მოწმობს ინტენსიური მიწათმოქმედების განვითარების შედეგად ზედმეტი პროდუქტის დაგროვების ხარჯზე მოსახლეობის სწრაფი ტემპით გამრავლების ტენდენციას.¹³¹

ასეთი მაღალგანვითარებული საზოგადოება ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრისათვის შავიზღვისპირეთის არც ერთ სხვა რეგიონში დადასტურებული არაა. სწორედ ეს მამლევს უფლებას ვევა-

რატომ, რომ არგონავტების აიას ქვეყანაში მგზავრობის შესახებ ბერძნული მითის უძველეს ციკლში (მიკენური ხანით რომ თარიღდება) აისახა დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს მიწა-წყალზე არსებული დიდი პოლიტიკური გაერთიანება, რომლის მთავარ, მოწინავე ოლქს რიონის აუზი და კოლხეთის დაბლობი წარმოადგენდა. აიასწორედ ამ ქვეყანას უნდა გულისხმობდეს. თუმცა აქ ჩნდება ერთი, მაგრამ არსებითი ხასიათის წინააღმდეგობა. როგორც უკვე ვნახეთ, კოლხთა უძველესი პოლიტიკური გაერთიანება სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ივარაუდება: ჯერ ასურულ წყაროებში ძვ. წ. XII—XI სს. თითქოს „კილხის“, ხოლო შემდეგ ურარტულ წყაროებში „კოლხას“ სახელწოდებით, რაც სრულიად მართებულად კოლხეთთანაა გაიგივებული.

ძვ. წ. II ათასწლეულის დასასრულს და I ათასწლეულის დასაწყისში (ძვ. წ. VIII ს-ის 20-იან წლებამდე) თუ კოლხეთი დოკუმენტურად სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთშია (კერძოდ, ჭოროხის აუზშია) დადასტურებული, მაშინ რაღა უფლება თუ საფუძველი გვაქვს აიად (რომელიც კოლხეთის უძველესი სახელწოდებაა) რიონის აუზი და დღევანდელი კოლხეთის დაბლობი გამოვაცხადოთ? ამ კითხვაზე უყოყმანო პასუხის გაცემა საკმაოდ ძნელია. ერთი რამაა მხოლოდ უცილობელი: ძვ. წ. VIII—VII საუკუნეების შემდეგ ბერძნულ სამყაროში კოლხეთად მთლიანად დღევანდელი დასავლეთ საქართველო იგულისხმება.¹³²

მაშ კვლავ დგას რთული საკითხი: მითში არგონავტების შესახებ აიას სახელით აისახა ასურულ-ურარტული წყაროების კოლხა ჭოროხის აუზი თუ რიონისპირა ქვეყანა? აკად. გ. მელიქიშვილის ვარაუდით კოლხას სამეფოს ცენტრი „სადაც უფრო სამხრეთით უნდა ყოფილიყო და არა ფაზისზე (რიონზე), სადაც მას მოგვიანო ტრადიცია ათავსებს. იგი უფრო მეორე დიდი მდინარის — ჭოროხის ქვემოწელზეა სავარაუდებელი. ურარტუსთან ახლო კონტაქტი ასე უფრო ადვილად გასაგებია. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ აქ, ჭოროხის აუზში, არის საძებნი გვიანბრინჯაოს განთქმული კოლხური კულტურის სამშობლო, მისი უმთავრესი სამრეწველო რაიონი. ძველი კოლხური სამეფო, უეჭველია, ამ კულტურის შემოქმედი მოსახლეობის გაერთიანება იყო.“¹³³ ჩემის აზრით, დებულება, რომ ძველი კოლხური სამეფო იყო გვიანბრინჯაოს ხანის კოლხური ბრინჯაოს შემქმნელი მოსახლეობის გაერთიანება — საეჭვით სწორია (ეს საკითხი ზემოთ იყო

განხილული). მაგრამ საკამათოა ამ გაერთიანების პოლიტიკური ცენტრის ძიება ჭოროხის აუზში. სამისოდ ჩვენ არავითარი პირდაპირი მითითება ასურულსა და ურარტულ წყაროებში არ მოგვეპოვემა. ზემოთ მოტანილი მოსაზრების სასარგებლოდ ფაქტობრივად ორი არგუმენტი მხოლოდ მოტანილი: 1. „ურარტუსთან ახლო კონტაქტი ასე უფრო ადვილად გასაგებია“. მაგრამ, როგორც ცნობილია, კოლხასა და ურარტუს დამეზობლება განაპირობა კოლხას მიერ დიაუხის ყოფილი ტერიტორიების შემოერთებამ.¹³⁴ შესაბამისად ამ ტერიტორიებზე კოლხას პოლიტიკური ძალაუფლების გავრცელება მეორადი მოვლენაა და იგი კოლხას სამეფოს პოლიტიკური ცენტრის განმსაზღვრელ ორიენტირად ვერ გამოგვადგება. 2. „ჭოროხის აუზში არის საძებნი გვიანბრინჯაოს განთქმული კოლხური კულტურის სამშობლო, მისი უმთავრესი სამრეწველო რაიონი“. მაგრამ, როგორც უკვე ვნახეთ, ჩვენ არ გვაქვს მყარი საფუძველი იმისათვის, რომ ჭოროხის აუზი მივიჩნიოთ გვიანბრინჯაოს ხანის კოლხური კულტურის სამშობლოდ, მიუხედავად იმისა, რომ ჭოროხის აუზი მართლაც იყო „მისი უმთავრესი სამრეწველო რაიონი“. კოლხური ბრინჯაოს კულტურის ფორმირება ხდებოდა კოლხეთის დაბლობზე, სადაც ძვ. წ. II ათასწლეულიდან დამკვიდრდა დასავლურქართული მოსახლეობის დიდი მასა, რომელმაც ერთი დიდი გაერთიანების ქვეშ მოაქცია ჭერდიდსა და მცირე კავკასიონს შორის მოქცეული ტერიტორია, ხოლო შემდეგ ალბათ თავისი ძალაუფლება განავრცო მცირე კავკასიონის სამხრეთით, მათ შორის სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთშიც.

რატომაა გამორიცხული, რომ ასურულ-ურარტული წყაროების კილხი // კოლხა რიონისპირა ქვეყანასაც მოიცავდა? აკად. გ. მელიქიშვილის აზრით, ტიგლათფილესარ I-ის შემდგომ ხანაში, ძვ. წ. XI—IX საუკუნეებში „კოლხა გადაიქცა მყარ და ძლიერ გაერთიანებად, რომელმაც თავისი გავლენა განავრცო სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ვრცელ მიწა-წყალზე. ამან, უეჭველია, ხელი შეუწყო ამ მხარეში მცხოვრები ტომების კულტურული მონაპოვრების ერთიერთგაზიარებას და აქ მცხოვრები მოსახლეობის იმ კულტურული ერთობის ჩამოყალიბებას და განმტკიცებას, რომელიც „კოლხური კულტურის“ სახელითაა ცნობილი“¹³⁵ მაგრამ „კოლხური ბრინჯაოს“ კულტურა ხომ უკვე ძვ. წ. XVI—XV სს-ში იწყებს ფორმირებას და უკვე ძვ. წ. XIV—XII სს-ში თავისი კლასიკური სახით იგი, როგორც ვნახეთ, კოლხეთის დაბლობშია ჩამოყა-

ლიბებული? მაშ იქნებ უფრო ბუნებრივია ვივარაუდოთ, რომ, პირიქით, სწორედ აქ ჩამოყალიბებულმა პოლიტიკურმა ერთეულმა გააფრცელა თავისი პოლიტიკური გავლენა სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავი-ზღვისპირეთზე. ასეთი ვარაუდი არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს ასურულ-ურარტული წყაროების მონაცემს, რადგან დასახელებულ წყაროებში კილხი // კოლხას საზღვრები სრულად არაა მოხაზული. კიდევ მეტი! ურარტუს მეფის სარდურ II-ის წარწერიდან ხომ ნათლად ჩანს, რომ მას შეტაკება უხდება კოლხას სამეფოს სამხრეთ პროვინციებთან, რომელთაგან ერთი ნაწილი ახლანდელი ანექსირებული დიახენი-დიაუხის ხარჯზე. სწორედ კოლხას მიერ დიაუხის ყოფილი ტერიტორიების შემოერთებამ აქცია კოლხასა და ურარტუს სამეფოები ურთიერთის მეზობლებად. ამასთან აკად. გ. მელიქიშვილიც ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ურარტელებს კოლხას წინააღმდეგ ლაშქრობისას „ზღვისპირა რაიონებისათვის არ მიუღწევიათ“. სარდური II-ის წარწერაში მოხსენებული „სამეფო ქალაქი“ ილდამუსა გ. მელიქიშვილის აზრით „სამეფო რეზიდენცია არ უნდა იყოს“ (იქ მხნდარან კოლხას მეფის ნაცვლები). ილდამუსას ადგილმდებარეობაც ზუსტად არაა ცნობილი. საყურადღებოა, რომ თვით კოლხას მეფე ურარტელების წინააღმდეგ საომარ ოპერაციებში არ წინააღმდეგობობს. აქედან თითქოს შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მისი პოლიტიკური რეზიდენცია საკმაოდ მოშორებითაა და მან „ვერ მოასწრო ილდამუსის საშველად მისვლა“.¹³⁶

აპოლონიოს როდოსელი აიას მთავარ ქალაქს და მეფე აიეტის რეზიდენციას „კუტაიას“ უწოდებს. აპოლონიოს როდოსელთან გვხვდება ასეთი გამოთქმები: „აიას ქალაქი კუტაიასი“, „კუტაია ქალაქი“, „კუტაიის მხარე“, „კუტაიელი აიეტი“ და ა. შ.¹³⁷ აიას (ე. ი. კოლხეთის) კუტაიას, როგორც აიეტუსა და მედეას სამშობლოს, ახსენებენ სხვა ბერძენი მწერლებიც (ლიკოფრონ ქალკიდელი, კალიმაქე კვირენელი და სხვ.).¹³⁸ ძალზე საინტერესოა ძვ. წ. V ს-ის ბერძენი ისტორიკოსის ჰეროდოტეს ერთი ცნობა: „როდესაც ათამანტს, ეოლოსის ძეს, მსხვერპლად შეწირვას უპირებდნენ, აია-კოლხეთიდან მოვიდა კიტსორე და განათავისუფლა იგი“. იმავე ჰეროდოტეს განმარტებით, „კიტსორე ფრიქსეს ვაჟია“ და, მაშასადამე, მეფე აიეტის შვილიშვილი (არგონავტთა შესახებ მითის თანახმად ფრიქსეს, რომელიც კოლხეთში ოქროს საწმისიანი ვერძით ჩამოფრინდა, ცოლად ყავდა აიეტის ასული ქალკიოპე). პროფ. თინათინ ყაუხჩიშვილმა და-

მაჯერებლად უჩვენა, რომ „კიტისოროს“ ნიშნავს იგივეს, რასაც ქართულად „ქუთათელი“.¹³⁹

სახელთა სრული იდენტურობა ექვს არ იწვევდა, რომ ზემოხსენებულ წყაროებში სწორედ აწინდელი ქუთაისის მიდამოებში არსებული ქალაქი იგულისხმება.¹⁴⁰ მაგრამ მიკენური წარწერების გაშიფრვის შემდეგ, იმის გამო, რომ „კუტ“ ძირიანი სახელები ფართოდ აღმოჩნდა გავრცელებული სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, მცირე აზიასა და კუნძულ კრეტაზეც კი, სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოითქვა ექვი იმის შესახებ, რომ ბერძნულ წყაროებში მოხსენებული „კუტაია“ შესაძლოა არ გულისხმობდა თანამედროვე ქუთაისს თუ მასთან ახლო მდებარე კოლხურ ქალაქს.¹⁴¹ ქართველ ლინგვისტთა გამოკვლევით ტოპონიმი „ქუთაისი“ ჯერ კიდევ საერთო ქართველური ენის დონეზეა წარმოქმნილი¹⁴². რისმაც გორდეზიანმა ასეთი მოსაზრება გამოთქვა: „ქართულ კუტაიასა და კრეტულ კუტაიონ-ს შორის კავშირი დიდი ხანია შენიშნულია. კუტაიონ წინაბერძნული ჩამჩის, ბუტკოს მნიშვნელობის კუტ — ფუძის შემცველი აპელატივების გათვალისწინებით შეიძლება აღნიშნავდეს გამოცარიელებულ ადგილს მთებს შორის. თუკი გავითვალისწინებთ ქართველურ ენებში ფუძე ქუთ-ის მნიშვნელობას (დიალ. გამო-ქუთ-ე-ნა „გოგარის გულის გამოღება“, ქუთუთო და ა. შ.), შეიძლება ქართველური ტოპონიმის შემცველი ფუძისათვის იგივე სემანტიკა ვივარაუდოთ“.¹⁴³ აქ წამოჭრილ საკითხებზე საუბარი ლინგვისტების კომპეტენციაა¹⁴⁴. რაც შეეხება „კუტაია“-ს ლოკალიზაციას, ჩემის აზრით, მნიშვნელოვანია აპოლონიოს როდოსელის პირდაპირი მითითება — „იქ კუტაიის ხმელეთზე და კირკეს ველზე ამარანტის შორეული მთებიდან გამომდინარე მორევინი ფასისი მიაგორებს თავის ფართო ნაკადს ზღვისაკენ“. ფასისი კი აქ სწორედ მდ. რიონია, ხოლო ამარანტის მთად კი მიჩნეულია რაჭის ფასის მთა, რომელსაც ზეპირსიტყვაობა „ამირან-მთას“ უწოდებს (მიაქციეთ ყურადღება, რა საინტერესო ვითარებაა: აპოლონიოს როდოსელთან კავკასიონის სახელად „ამარანტ“ ზუსტად შეესატყვისება ადგილობრივ სახელწოდებას ძველი ქართული მითოლოგიის საფუძველზე აღმოცეცხლს: ამირანი ხომ კავკასიონის ქედზე იყო მიჯაჭვული!). ძველი კუტაიას ლოკალიზაციისათვის არანაკლებ მნიშვნელოვანია VI საუკუნის ბიზანტიელ ისტორიკოს პროკოპი კესარიელთან შემონახული უთუოდ ძველი ტრადიცია: „მდინარე რეონის სანაპიროებთან კოლხებს ძველადვე აუგიათ ციხე, რო-

მელიც შემდეგ ხანებში მათ მეტწილად მიწასთან გაუსწორებიათ, რადგან ის მეტად დაბალ ვაკეზე მდებარეობდა და მათი აზრით, ადვილი მისასვლელი იყო. მაშინ ამ ციხეს კოტაიონს უწოდებდნენ ელინური ენით, ამჟამად კი მას ლაზები ქუთათისს ეძახიან... სხვები კი ამბობენ: ძველ დროში ამ ადგილას ქალაქი იყო და კვიტაიონი ეწოდებოდაო; აქაური იყო აიეტი, რის გამოც პოეტები მას კვიტაიელს უწოდებენ, ხოლო კოლხეთის ქვეყანას კი — კვიტაიდსო“.

ამრიგად, ბერძენ და ბიზანტიელ მწერლებს კუტაია სწორედ დღევანდელ ქუთაისსა თუ მის მახლობლად ეგულებათ.

ქუთაისსა და მის მიდამოებში ჩატარებულმა არქეოლოგიურმა სადაზვერვო სამუშაოებმა უცილობლად უჩვენეს, რომ უკვე ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხანებიდან მაინც „ქუთაისის ქვეყანა“ ეკონომიკური და დემოგრაფიული თვალსაზრისით კოლხეთის ერთ-ერთი დაწინაურებული ოლქია. მაგრამ სადღეისოდ ჩვენს ხელთ არსებული არქეოლოგიური მასალა ჯერ კიდევ არაა საკმარისი „კუტაიას“ საბოლოო ლოკალიზაციისა და ქუთაისის უძველეს დასახლებათა ტიპისა და ფუნქციის განსასაზღვრავად.¹⁴⁵

ასე ამრიგად, არქეოლოგიური მონაცემებით და წერილობითი წყაროების ჩვენებებით (თუმცა არაპირდაპირის) ჩნდება გარკვეული საფუძველი ვივარაუდოთ, რომ არგონავტების ოქროს საწმისისათვის ლაშქრობის შესახებ მითში აიეტის ქვეყნის სახით აისახა დღევანდელ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში კოლხეთის დაბლობზე შექმნილი ძლიერი პოლიტიკური გაერთიანება, რომელიც იყო შემოქმედი მაღალგანვითარებული ბრინჯაოს კულტურისა, აგრე თვალნათლივ რომაა არქეოლოგიურ მასალებში წარმოდგენილი.

არგონავტიკის ჩვენამდე მოღწეული ვერსიები ვერ გვიქმნიან ნათელ სურათს „აია“ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური სტრუქტურის დასახასიათებლად.¹⁴⁶ მაგრამ მაინც გამოიკვეთება რამდენიმე ნიშანი, რომელიც შეიძლება არგონავტთა თქმულების წარმოქმნისა და თავდაპირველი ისტორიული ბირთვის ხანას მივაკუთვნოთ. ესაა პირველ რიგში თვით მეფე აიეტი (უკვე ჰომეროსთან მოხსენიებული და, მაშასადამე, უძველესი არგონავტიკის განუყოფელი ნაწილი) — მოწმობა იმისა, რომ „აია“ პოლიტიკურად კონსოლიდირებული საზოგადოებაა, რომლის სათავეშია ერთპიროვნული ლიდერი. ამ უკანასკნელის ხელისუფლება დაკანონებულია მისი ღვთაებრივი წარმოშობითაც. უკვე ჰომეროსისათვის ცნობილია, რომ აია

ქვეყნის გამგებელი მზის შვილია, რომ იგი, ისევე როგორც მისი და კირკე „იშვა მოკვდავთ-მანათობელი პელიოსისაგან“ („ოდისეა“, X, 137—138). ბერძენთა შორის გავრცელებული ასეთი შეხედულება აიეტის წარმომავლობაზე, რომელსაც ერთხმად გვიანდელი ავტორებიც (პესიოდე, ევმელოს კორინთელი და სხვ.) იმეორებენ, სრულუბითაც არაა შემთხვევითი და, როგორც ჩანს, იგი ადგილობრივ, კოლხური რწმენა-წარმოდგენების რეალური ასახვაა. მზე ხომ ძველ ქართველ ტომთა წარმართული პანთეონის ერთ-ერთი უმაღლესი ღვთაებაა, დღის სინათლის განსახიერება.¹⁴⁷ კოლხთა მიერ მზის, როგორც უმაღლესი ღვთაების თაყვანისცემა წარმართული კალენდრის ანალიზითაცაა დადგენილი.¹⁴⁸ ამასვე მოწმობს არქეოლოგიური მასალაც: კოლხური ოქროსა და ვერცხლის საყურებებისათვის აგრე ტიპური ვარდული, ხოლო ოქროსა და ბრინჯაოს ნივთებზე, აგრეთვე თიხის ჭურჭელზე ხშირად გამოსახული სეასტიკა (უფრო გვიან ქართული დედაბოდის შემკულობაშიც რომ შემოინახავს თავს) მზის სიმბოლოებადაა აღიარებული¹⁴⁹...

აიეტი, ბერძნული გადმოცემებით, სათავეს უდებს სამეფო დინასტიას. ჩვენ ზემოთ უკვე განვიხილეთ ბერძენ ავტორთა — ქსენოფონტის, სტრაბონის, პლინიუსის ცნობები, რომელთა თანახმად კოლხთა მეფეები თავის თავს „აეტიდებს“, ე. ი. აიეტის შთაჰომავალთ უწოდებდნენ. ოქროს საწმისიც — ხელისუფლების სიმბოლო და ბერძენთა და აიეტის ცილობის საგანი, აიას ქვეყნის პოლიტიკური სისტემის განმსაზღვრელია. ამ საზოგადოებამ, რომელიც აიეტშია განსახიერებული, უკვე იცის ზემოხსენებული სიმბოლოს პოლიტიკური ცნება და შესაბამისად მისი ფასიც: ოქროს საწმისის დაკარგვა ქვეყნის კეთილდღეობის, აიეტისათვის კი — პოლიტიკური ანუ ერთპიროვნული ხელისუფლების აღსასრულს ნიშნავს.

ძნელია ახლა ზუსტად განსაზღვრა, თუ პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების რა სტადიაზე იდგა ის საზოგადოება, რომელიც ძვ. წ. XIV—XIII სს-შია ფიქსირებული დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე და აისახა „აიას“ სახით არგონავტების ოქროს საწმისისათვის ლაშქრობის შესახებ თქმულების თავდაპირველ ვერსიაში. ჩემის აზრით, ეს ჭერ კიდევ არაა ყველა განმსაზღვრელი ნიშნით ჩამოყალიბებული სახელმწიფოებრივი ორგანიზმი. აიეტის ქვეყნის სახით ჩვენ ამ დროისათვის საქმე უნდა გვქონდეს ისეთ საზოგადოებასთან, სადაც უკვე არსებობენ ცალკეულ

თემებში დაწინაურებული მეთაურები (ლოკალური პოლიტიკური ლიდერები), რომელთა ზემოთ დვას ერთპიროვნული მბრძანებელი, რომლის ხელისუფლება უკვე ღვთაებრივად არის მიჩნეული და ამიტომაც უღებს იგი სათავეს მმართველი გვარის დინასტიას. ასეთი პოლიტიკური სტრუქტურა თავისი შინაარსით ძალზე უახლოვდება პოლიტიკური ინტეგრაციის წინასახელმწიფოებრივი წყობიდან სახელმწიფოზე გარდამავალ (უფრო სწორად — შუალედურ) ეტაპს. ასეთ პოლიტიკურ სტრუქტურას უწოდებენ „ჩიფდომს“ (ინგლისური სიტყვიდან „ჩიფ“, რაც ნიშნავს „ბელადს“) და მიიჩნევენ უნივერსალურ ფენომენად.¹⁵⁰ მაგრამ რამდენადაც სადისკუსიო არ უნდა იყოს გვიანბრინჯაოს ადრეულ ეტაპზე (ე. ი. ძვ. წ. XIV—XII სს-ის) დასავლურ-ქართული საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური სისტემის განსაზღვრა, დღევანდელ ეტაპზე ის მაინცაა უცილობელი, რომ არქეოლოგიური მონაცემების საფუძველზე აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი (დიდსა და მცირე კავკასიონს შორის მოქცეული კოლხეთის დაბლობი) ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში გვევლინება საკმაოდ მაღალდაწინაურებულ ქვეყნად, რომლის სახეს განსაზღვრავს: ა) ერთგვაროვანი მატერიალური კულტურა (თუმცა რიგი ლოკალური თავისებურებებით), რომელიც შეიძლება გარკვეულად პოლიტიკური კონსოლიდაციის შედეგიც იყოს; ბ) ინტენსიური, მარცვლელი კულტურების მოყვანაზე აქცენტირებული მიწათმოქმედება, რომელიც რთულ კოლმატაურ და სადრენაჟო მიწის სამუშაოებთან იყო დაკავშირებული და მოითხოვდა მოსახლეობის ფართო მასების კოლექტიური შრომის ორგანიზაციას (პოლიტიკური კონსოლიდაციის ერთ-ერთ არსებით მასტიმულირებელ ძალას); გ) ფრიად დაწინაურებული ბრინჯაოს მეტალურგია და ლითონის წარმოება უღარესად მრავალფეროვანი პროდუქციით (რომელთა შორის ძირითადია საომარი და სამეურნეო იარაღები) — ქვეყნის ეკონომიკისა და პოლიტიკური ხელისუფლების მძლავრი საფუძველი; დ) მესაქონლეობა, როგორც მთაში, ასევე ბარში; ე) მრავალპროფილიანი ხელოსნური წარმოება, განსაკუთრებით კერამიკული, რომლის პროდუქცია სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტის შენახვასა და მოხმარებასთანაა დაკავშირებული; ვ) სრულყოფილად ჩამოყალიბებული ტიპი დასახლებებისა, გეომორფოლოგიური პირობების გათვალისწინებით შესანიშნავად გააზრებული და ჭაობიანი ნიადაგისაგან ხელოვნურად და საიმედოდ იზოლირებული სისტემა საცხოვრებელი

და სამეურნეო ნაგებობებისა თავისებური ჯარგვალური არქიტექტურით. სამოსახლოთა ტოპოგრაფიაში შეიმჩნევა ჰეგემონი თემების დაწინაურებაც.

ყველაფერი ეს იმავე დროს თვალსაჩინო ილუსტრაციაა სტრაბონის ცნობისა: „(ჰომეროსთან) კარგადაა ნათქვამი: „ყველასთვის სახუცეარი არგო“, ვინაიდან ხომალდით მოგზაურობა მოხდა ცნობილ და კარგად დასახლებულ ადგილებში“.

არგონავტიკის გვიანდელი ვერსიები და კოლხეთი

ამ წიგნის წინა თავებში ჩვენ შევეცადეთ გვეჩვენებინა, რომ არგონავტების ოქროს საწმისისათვის აიეტის ქვეყანაში ლაშქრობის შესახებ ბერძნული თქმულების თავდაპირველი ბირთვი ჯერ კიდევ მიკენურ ხანაში შეიქმნა და მასში აისახა ბერძენ-აქაველთა პირველი მოგზაურობანი შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ, რაც ტროის ომის წინ, ე. ი. ძვ. წ. XIII ს-ის 30-იანი თუ 40-იანი წლების უწინარეს უნდა განხორციელებულიყო. ამ დროისათვის ბერძენთა მოგზაურობას შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ მაინც შემთხვევითი ხასიათი უნდა ჰქონოდა. არსებითად ეს იყო მხოლოდ მეკობრული ექსპედიციები მამაცი ზღვაოსნებისა, შორეული ქვეყნებისაკენ რომ მიილტვოდნენ სიმდიდრისა და სახელის მოსახვეჭად. მაგრამ სწორედ მაშინ გადაიდგა პირველი ნაბიჯები შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ მიმავალი გზების ასათვისებლად, რაც აისახა კიდევ არგონავტების შესახებ ბერძნული მითის უძველესსა და პირვანდელ ვერსიებში. აქი დაერწმუნდით კიდევაც, რომ ჰომეროსის, პინდარესა და აპოლონიოს როდოსელის თხზულებებში შემონახული ტრადიციის თანახმად პლანქტების, ე. ი. შავი ზღვის სრუტეების გატურვა ძველ ელინთა შორის აღიქმებოდა როგორც შავ ზღვაზე ნაოსნობის დასაწყისი. ასე რომ, ბერძენ-აქაველმა ზღვაოსნებმა უდავოდ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ მიმავალი გზების გაკვალვასა და ათვისებაში. ამ დროს გავრცელდა სწორედ ბერძენთა შორის პირველი ცნობები აიეტის მდიდარი და მრავალი სიკეთით აღსავსე ქვეყნის შესახებ. სწორედ მაშინ აქაველ ბერძენთა პირველი მოგზაურობებისას შეიქმნა თავდაპირველი ვერსია მითისა კოლხთა მდიდარი და ილუმალი ქვეყნის შესახებ, რომელიც შემდგომ თანდათანობით ხორცს იხსამდა, ხო-

ლო ბერძენთა და კოლხთა შორის ურთიერთობის გაცხოველების შესაბამისად კი ახალ პოეტურ სამოსელში ეხვეოდა.

ძვ. წ. XII ს-ის დასაწყისში, როდესაც აქეური ელადის პოლიტიკური ცენტრები განადგურდა, შეწყდა აქაველთა მოგზაურობანიც შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ.

ახალი ეტაპი ელინური სამყაროს კოლხეთთან ურთიერთობისა იწყება ძვ. წ. VIII—VII საუკუნეებიდან და იგი დაკავშირებულია იმ დიდ საზოგადოებრივ და სოციალურ ძვრებთან, რომელიც ძველი სამყაროს ისტორიაში „დიდი ბერძნული კოლონიზაციის“ სახელითაა ფართოდ ცნობილი.

ეს იყო ხანა ბერძენთა ფართო განსახლებისა ხმელთაშუაზღვისა და შავი ზღვის სანაპიროებზე. გამოჩენილი ბერძენი ფილოსოფოსის პლატონის ხატოვანი გამოთქმით „ბერძენები ცხოვრობდნენ დედამიწის გარკვეულ ნაწილში ფასისიდან (ქალაქი და მდინარე კოლხეთში — ო. ლ.) მოკიდებული პერაკლეს სვეტებამდე (ე. ი. გიბრალტარის სრუტემდე), ზღვის ირგვლივ, ისევე როგორც კიანჭველები ან ბაყაყები შემოველებიან ხოლმე ჭაობს“.

ბერძენთა მიერ ძვ. წ. VIII—VI საუკუნეებში დაარსებული ახალშენები ერთმანეთისაგან განსხვავდებოდნენ თავიანთი მიზანდასახულობით, სოციალური და პოლიტიკური სტრუქტურით. უმრავლესობა ე. წ. აგრარულ ახალშენებს წარმოადგენდა, რომლებიც ხშირ შემთხვევაში იქცეოდნენ ხოლმე დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ცენტრებად, ანუ ქალაქ-სახელმწიფოებად, პოლისს რომ უწოდებდნენ ძველი ბერძენები. უცხო ქვეყნებში დაარსებული პოლისები ფლობდნენ ირგვლივ მდებარე ვრცელ მიწებს და ეწეოდნენ მათ მიერ დამორჩილებული ადგილობრივი მოსახლეობის ფართო ექსპლოატაციას. ასეთი იყო, მაგალითად, ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში დაარსებული ბერძნული ქალაქი პანტიკაპეიონი (დღევანდელი ქერჩის ადგილას), ან კიდევ ქერსონესი (სევასტოპოლის მახლობლად), ოლბია (მდ. ბუგის შესართავთან) და მრავალი სხვა. ახალშენების დაარსებას თან სდევდა ადგილობრივი მოსახლეობის დამონება, მათი სრული კულტურული ასიმილაცია, ან კიდევ იძულებითი აყრა-გადასახლება. სამიწათმოქმედო ახალშენების დაარსება ბერძენებმა უპირატესად იქ შეძლეს, სადაც ადგილობრივი მოსახლეობა ჯერ კიდევ სუსტი იყო სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით და ვერ უწევ-

და წინააღმდეგობას მოსულ ბერძნებს. ხოლო იქ, სადაც უკვე არსებობდა სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების თვალსაზრისით დაწინაურებული საზოგადოება, ბერძნული კოლონიზაცია დიდ წინააღმდეგობებს წააწყდა და იქ აგრარულმა ახალშენმა, შემდგომ რომ დამოუკიდებელ პოლისებად უნდა ქცეულიყვნენ, ფეხი ვერ მოიკიდეს. ასეთ შემთხვევებში ბერძნები აარსებდნენ სავაჭრო ფაქტორიებს, რომელთაც ემპორიონებს უწოდებდნენ და ეწეოდნენ ადგილობრივ მოსახლეობასთან გაცხოველებულ ალებ-მიცემობას უკვე როგორც თანასწორუფლებიან პარტნიორებთან. ასე იყო, მაგალითად, ეგვიპტეში, სადაც ბერძნებმა ნილოსის შესართავთან დააარსეს დიდი სავაჭრო ქალაქი ნავკრატისი. ასევე მოხდა კოლხეთში, სადაც ბერძნებს დახვდათ სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული თვალსაზრისით მაღალგანვითარებული საზოგადოება, რომელსაც უკვე ჰქონდა პოლიტიკური ორგანიზაციის უმაღლესი ფორმა — სახელმწიფო, კოლხეთის სამეფო. ამავე დროს, როგორც არქეოლოგიური მასალები მოწმობენ, მთელი ზღვისპირა ზოლი ჭერ კიდევ ბერძენთა საკოლონიზაციო მოძრაობის დაწყებამდე დიდი ხნით ადრე მჭიდროდ იყო დასახლებული და ფართოდაც ათვისებული. ასეთ პირობებში, ბუნებრივია, ბერძნებმა ვერ შეძლეს აქ დამოუკიდებელი ქალაქ-სახელმწიფოების შექმნა და ძვ. წ. VI საუკუნიდან დააარსეს თავიანთი სავაჭრო ფაქტორიები დიდ კოლხურ საქალაქო ცენტრებთან: ფასისსა (დღევანდელი ფოთის მახლობლად) და დიოსკურიაში (დღევანდელ სოხუმთან), ხოლო უფრო გვიან — დღევანდელი ქობულეთისა და ოჩამჩირის მიდამოებშიც.¹

მაგრამ რა იზიდავდათ ბერძნებს კოლხეთში, როდესაც ისინი აქ თავიანთ სავაჭრო ფაქტორიებს აარსებდნენ? პირველი პასუხი ჩვენ შეიძლება სწორედ არგონავტების შესახებ ბერძნულ მითში ვიპოვოთ, რაც ჭერ კიდევ სტრაბონმა განმარტა სავსებით სწორად და თვალსაჩინოდ: „ამ ქვეყნის სიმდიდრე ოქროთი, ვერცხლითა, რკინითა და სპილენძით იყო მიზეზი, რისთვისაც მოეწყო ლაშქრობა“.

სწორედ პირველ რიგში ლითონით, კერძოდ რკინითა და ოქროთი სიმდიდრე იზიდავდა უთუოდ ბერძნებს კოლხეთში და ამ თემაზე შეიქმნა სახელგანთქმული მითიც ოქროს საწმისის შესახებ.

უფრო დაწვრილებით ამის შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი. ახლა კი მხოლოდ იმას აღვნიშნავ, რომ არქეოლოგიური მონაცემები თვალსაჩინოდ ასახავენ ბერძენთა ცხოველ სავაჭრო-ეკონომიკურ და

კულტურულ ურთიერთობას კოლხეთთან ძვ. წ. VI—IV საუკუნეებში. ძვ. წ. VI საუკუნეში სრულიად აშკარაა აღმოსავლურ-ბერძნული (იონიური) სავაჭრო-სახელოსნო ცენტრების აქტიური როლი, ხოლო ძვ. წ. VI საუკუნის დასასრულიდან, განსაკუთრებით კი V—IV სს-ში კოლხეთთან ვაჭრობაში დომინირებული მდგომარეობა ათენს (ატიკას) უკავია. ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები კოლხეთის სხვადასხვა ცენტრებში: მოხატული ნატიფი ბერძნული თიხის ჭურჭელი და ატიკური შავლაკიანი კერამიკა, მრავალფეროვანი და ძალზე მრავალრიცხოვანი ამფორები (ზეითუნის ზეთის, ღვინისა და მარცვლეულის გადასატანად რომ იყო განკუთვნილი), მაღალმხატვრული ტორეკტიკის ნიმუშები, მონეტები და სხვ. ძვ. წ. VI—IV სს-ში ბერძნულ სამყაროსა და კოლხეთს შორის გაცხოველებული სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის უტყუარი მოწმობაა! სწორედ ასეთი ახლო და პირდაპირი ურთიერთობა ქმნიდა ინფორმაციის რეალურ წყაროს, რაც უნდა ასახულიყო კიდევ არგონავტიკის სხვადასხვა დროის ვერსიებში.

ამრიგად, ბერძნულ-კოლხური ურთიერთობის ისტორიაში ორი, ერთმანეთისაგან თვისებრივად განსხვავებული ეტაპი გამოიყოფა: პირველი — აქეური, ძვ. წ. II ათასწლეულით თარიღდება და აღინიშნება ბერძენთა პირველი, არარეგალური მოგზაურობებით შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ. ამ დროს განეკუთვნება არგონავტების შესახებ თქმულებების პირველსაწყისებიც ბერძნულ ეპოსში. მეორე ეტაპი, იონიურ-ატიკური, ძვ. წ. VI—IV საუკუნეებისა, ბერძნულ სამყაროსა და კოლხეთს შორის გაცხოველებული, მეტნაკლებად რეგულარული ურთიერთობის ხანაა და აღინიშნება არგონავტების შესახებ მითის არაჩვეულებრივი პოპულარობით, ცალკეული სიუჟეტების დამუშავებით რთვორც ეპოსში (ჰესიოდე და მისი სკოლა, ნავპაქტიკა და სხვ.), დრამასა (ესქილე, სოფოკლე, ევრიპიდე) თუ პროზაში (ჰეროდოტე),³ ასევე სახვით ხელოვნებაში (რელიეფი, ქანდაკება, კერამიკული ფერწერა).⁴ ამიტომაც მკვლევართა საერთო აღიარებით, არგონავტიკა მრავალფენიანი ძეგლია. ეს იმას ნიშნავს, რომ ჩვენამდე მოღწეულ ვერსიებში სხვადასხვა ეპოქების ვითარებაა წარმოდგენილი და ეს სრულიად ბუნებრივია: ამა თუ იმ ეპოქის მწერალი თავისდროინდელ რეალურ ვითარებას ითვალისწინებდა და ამ ნიშნების ფონზე აღწერდა არგონავტების ლაშქრობას კოლხეთში. მაგრამ მაინც არის მთელი წყება ნიშნებისა, რომელიც ძველი კოლხეთის უცილობელ

სიმბოლოებადაა აღიარებული და მუდამ წითელი ზოლივით გასდევს არგონავტიკის ყველა დროის ვერსიას.

პირველი და არსებითი ისაა, რომ, როგორც უკვე ვნახეთ, მითში არგონავტების შესახებ ასახულია კოლხეთის ძლიერი პოლიტიკური გაერთიანების არსებობა როგორც იმ ხანებში, როდესაც მითის თავდაპირველი ვერსიები იქმნებოდა, ე. ი. ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში, ასევე ბერძნულ სამყაროსა და კოლხეთს შორის ყველაზე უფრო მეტად ინტენსიური სავაჭრო-ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობის პერიოდში, ე. ი. ძვ. წ. VI—V საუკუნეებში, როდესაც მითი არგონავტების შესახებ ყველაზე უფრო მეტადაა პოპულარული ბერძნულ სამყაროში. ამ დროისთვისაც კოლხეთი მახლობელი აღმოსავლეთის ერთ-ერთ უძლიერესსა და ფართოდ ცნობილ სახელმწიფოს წარმოადგენდა. ეს ძალიან კარგად ჩანს „ისტორიის მამის“ პეროდოტეს თხზულებიდან, სადაც მთელ მახლობელ აღმოსავლეთში მეწამული ზღვიდან კავკასიონამდე მხოლოდ 4 ეთნიკური ერთეული (ანუ ოთხი დიდი სახელმწიფო) იხსენიება: სპარსელები, მიდიელები, სასპერები (აღმოსავლურ-ქართული ტომები) და კოლხები. რამდენადაც აქ ასახულია მიდიის ძლიერების ხანა, ამდენად ეს ცნობა წინა აზიაში ძვ. წ. VI საუკუნის პირველი ნახევრის პოლიტიკური ვითარების ამსახველადაა მიჩნეული.⁵

ამ დროიდან ბერძნები კოლხეთს უწოდებენ დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს — შავი ზღვის სანაპიროზე დღევანდელი ბიჭვინთის მიდამოებიდან ჭოროხამდე და აღმოსავლეთით სკანდე-შორაპნის ხაზამდე.

ახალი არქეოლოგიური კვლევა-ძიება, აგრე ინტენსიურად რომ მიმდინარეობს დღეს მთელი ძველი კოლხეთის ტერიტორიაზე, არ ადასტურებს ჩვენს ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულ დებულებას, რომელიც ძვ. წ. VI—IV სს-ის კოლხეთს წარმოადგენდა (უპირატესად სტრაბონის ერთი ცნობის საფუძველზე) როგორც ტომობრივ სტრუქტურაზე დაფუძნებულ სუსტ და ეფემერულ პოლიტიკურ გაერთიანებად. პირიქით, ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები მოწმობენ, რომ ძვ. წ. VI—V საუკუნეებში კოლხეთი წარმოადგენდა ეკონომიკურად და კულტურულად მაღალდაწინაურებულ სახელმწიფოს — მრავალრიცხოვანი ქალაქებით თუ ქალაქური ტიპის დასახლებებით, განვითარებული მიწისმოქმედებით, მრავალდარგობრივი ხელოსნური წარმოებით და ფულადი მეურნეობით, გაცხოველებული სავაჭრო-ეკონომი-

კური ურთიერთობით გარე სამყაროსთან. ამასთან, არქეოლოგიური მასალები (კერამიკა, ლითონის ჭურჭელი, ოქროსა და ვერცხლის სამკაულები, მონეტები — კოლხური თეთრით რომაა წარმოდგენილი და ა. შ.) თვალსაჩინოდ მოწმობს არა მხოლოდ მკაცრ კულტურულ ერთიანობას, არამედ იმასაც, რომ ძვ. წ. VI—V საუკუნეებში კოლხეთის ცალკეული ოლქები მოქცეულია ერთიან ეკონომიკურ სისტემაში, რაც ქმნიდა მყარ საფუძველს კოლხეთის სახელმწიფოს ერთიანი პოლიტიკური კონსოლიდაციისათვის.⁶

ამრიგად, თუ არგონავტიკის თავდაპირველ ვერსიებში ასახულია ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში რეალურად არსებული კოლხთა ძლიერი პოლიტიკური გაერთიანება (უკვე სახელმწიფოებრიობის გზაზე შემდგარი პოლიტიკური სტრუქტურა), უფრო გვიან — არგონავტიკის შესახებ თქმულების ყველაზე უფრო პოპულარობის ხანაში, კოლხთა ძლიერი და მდიდარი ქვეყნის შესახებ წარმოდგენებს ძვ. წ. VI—V სს. კოლხეთთან რეგულარული ურთიერთობის შედეგად მიღებული რეალური ინფორმაცია ასაზრდოებდა და ამრავალფეროვნებდა!

მაგრამ არა მხოლოდ ზოგად ხაზებში, არამედ შეიძლება ითქვას, პოეტურ სამოსელში გახვეულ ცალკეულ მითოლოგიურ სახეებსაც რეალური საფუძველი ეძებნება. ასე მაგალითად, არგონავტიკის ყველა ვერსიაში კოლხეთი განვითარებული მიწათმოქმედების ქვეყანადაა წარმოდგენილი და ეს ნიშანი მეფე აიეტშია ბრწყინვალედ განსახიერებული:⁷ მიწათმოქმედება კოლხთა მეფის ძლიერების სიმბოლო და ამიტომაც იგი ოქროს საწმისის მოსაპოვებლად მოსულ ბერძენთა წინამძღოლს იარაღით კი არ ეპაექრება, არამედ ზენა-თესვაში გამოიწვევს, რადგან მხოლოდ მას ძალუძს „სპილენძისჩლიქებიანი, ცეცხლისმფრქვეველი ხარების უღელში შებმა“, სწორი ღრმა ხნულების გავლება, დილიდან დაღამებამდე დათესვა და მოსავლის მკა. მითიური კოლხეთის ეს სიმბოლოც, რომელიც აგრეთვე წითელ ზოლივით გასდევს არგონავტიკის ყველა ვერსიას, რეალურ საფუძველზეა აღმოცენებული და შესანიშნავადაა (როგორც წინა თავში ვნახეთ) ილუსტრირებული ძვ. წ. II და I ათასწლეულებს მეტად მრავალრცხოვანი არქეოლოგიური მასალებით. საკმარისია გავიხსენოთ ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრით დათარიღებული კოლხური ბრინჯაოს სასოფლო-სამეურნეო იარაღების არაჩვეულებრივი მრავალფეროვნება (ნაირსახოვანი თოხები და ცულები, წალღები, ე. წ. სეგმენტო-

სებური იარაღები და სხვ.) და კოლხურ ნამოსახლარებზე მარცვლული კულტურების ენდემურ ჯიშთა ნაშთების ხშირი აღმოჩენები.

მიწისმოქმედების წამყვანი როლი საკმაოდ თვალსაჩინოა შემდგომაც, ძვ. წ. I ათასწლეულის მთელ სიგრძეზე. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საყურადღებოა უკანასკნელ წლებში აღმოჩენილი კოლხური სამაროვნები (თ. მიქელაძის გათხრები), სადაც თითოეულ სამარხში ზოგჯერ ათეულობით ბრინჯაოსა და რკინის სასოფლო-სამეურნეო იარაღი (განსაკუთრებით თოხები) და, რაც საგანგებოდაა აღსანიშნავი, რკინის სახნისი თუ სახნის-სებური იარაღია აღმოჩენილი⁸. სასოფლო-სამეურნეო იარაღების სამარხებში აღმოჩენა, საერთოდ, იშვიათი შემთხვევაა მსოფლიო არქეოლოგიაში: „მიუხედავად იმისა, რომ მიწისმოქმედებამ ადამიანთა ცხოვრებაში მთელი გადატრიალება მოახდინა, სასოფლო-სამეურნეო იარაღები თითქმის არასოდეს არ გვხვდება სამარხებში“⁹ — წერდა გამოჩენილი ინგლისელი არქეოლოგი გორდონ ჩაილდი. კოლხეთში კი სასოფლო-სამეურნეო იარაღების სამარხებში აღმოჩენა¹⁰ საყოველთაოდაა დადასტურებული და მით ის თვალსაჩინო მოწმობაა ქვეყნის ეკონომიკაში მიწისმოქმედების წამყვანი როლისა, რაც აგრე ხაზგასმითაა წარმოდგენილი ძველ ბერძნულ მითოლოგიურ გადმოცემებშიც კოლხეთის შესახებ.

საგანგებოდაა აღსანიშნავი კიდევ ერთი, ასევე, შეიძლება ითქვას, სრულიად უნიკალური და ბრწყინვალე არქეოლოგიური აღმოჩენა სოფ. ურეკში. აქ ძვ. წ. VII—VI სს-ით დათარიღებულ კოლხურ სამაროვანზე, ერთ-ერთ სამარხში ბრინჯაოსა და რკინის მრავალ სასოფლო-სამეურნეო იარაღთან ერთად ნაპოვნია ბრინჯაოს მცირე ზომის ქანდაკება, რომელიც წარმოსახავს ტახტზე მჯდომ ქალს, ხელში რომ ბავშვი უკავია. ესაა „ღმერთების დიდი დედა“ ანუ „დიდი დედის“ ქანდაკება. მასთან ერთად აღმოჩნდა ბრინჯაოს ქანდაკებები ფრინველებისა, ხარისა, შველისა და ავაზის.¹¹ ძველი აღმოსავლური მითოლოგიის თანახმად ცხოველები და ფრინველები „დიდი დედის“ განუყრელი თანამგზავრები არიან და ანსახიერებენ „ღმერთების დიდი დედის“ უმთავრეს ფუნქციას. „დიდი დედა“ ხომ ნაყოფიერების სიმბოლოა, მიწათმოქმედების მფარველი, მცენარეულობისა და ცხოველთა გამამრავლებელი, ყოვლისშემქმნელი მიწის უმაღლესი ღვთაება.¹² „ღმერთების დიდი დედის“ კულტის არსებობა ამ დროის კოლხეთში სხვა მონაცემებითაც დასტურდება. 1984 წელს ვანის მახლობლად სოფელ სულორში (ერთ-ერთ ადგილას ადგილობრივი მოსახლეობა

„საკაკილეს“ რომ უწოდებს) შემთხვევით, მიწის სამუშაოების დროს აღმოჩნდა ძვ. წ. VIII—VII სს-ის კოლხური ბრინჯაოს ცული, რომლის ყუბაზე სკულპტურული კომპოზიციაა: გამოსახულია ორი მხედარი, რომელთაც ზურგზე ისრიანი კაპარკები აქვთ, ხოლო ერთ-ერთ მათგანს ხელთ კვერთხი უპყრია. ესენი უთუოდ არიან „ღმერთების დიდი დედის“ მხედრები, რომელთა გამოსახულებანი ფართოდ იყო გავრცელებული ძველ ხალხებში¹³. საინტერესოა, რომ თვით ვანშიცაა ნაპოვნი ძვ. წ. IV ს-ით დათარიღებული ოქროს საყურეები მხედრების გამოსახულებით, რომელიც ჩვენ „დიდი დედის“ მხედრებად მივიჩნიეთ.¹⁴ სულორის ახალი აღმოჩენა მოწმობს ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მითოლოგიური რწმენა-წარმოდგენების არაჩვეულებრივ სიმტკიცესა და უწყვეტ ეთნოკულტურულ ტრადიციებს. თავისთავად კი ეს შესანიშნავი არქეოლოგიური აღმოჩენები თვალსაჩინო მოწმობაა იმისა, რომ ამ დროისათვის კოლხეთში უკვე სისტემის სახითაა ჩამოყალიბებული სამიწათმოქმედო კულტი, აგრეთვე მითოლოგიური შემოქმედება მისი მხატვრული გააზრებისა და წარმოსახვის ფორმებით... ასე რომ, არგონავტიკის ყველა დროის ვერსიაში აგრე ხაზგასმული მაღალი დონე მიწათმოქმედებისა კოლხეთში რეალური სურათის ამსახველია. იგივე შეიძლება ითქვას თითქმის ყველა სხვა შემთხვევაშიც.

გვიანდელი არგონავტიკის, კერძოდ, აპოლონიოს როდოსელის ჩვენთვის უკვე კარგად ცნობილსა და არაერთგზის ნახსენებ პოემაში მხატვრულადაა აღწერილი სიღიადე კოლხთა მეფე აიეტის სატახტო ქალაქისა. ეს ქალაქი ჯერ, სამწუხაროდ, აღმოჩენილი არაა, მაგრამ აპოლონიოს როდოსელის დროინდელი კოლხეთის სხვა ქალაქების სიღიადესა და გარეგნულ ბრწყინვალებაზე ჩვენ ახლა შეგვიძლია ვიმსჯელოთ ვანის ძველი ქალაქის მიხედვით: თლილი ქვით ნაგები მძლავრი თავდაცვითი კედლები და კოშკები, კარიბჭის რთული ხუროთმოძღვრული კომპლექსი, ტაძრები და საკულტო ნაგებობანი, საყურთხეველები, ქვისა და ბრინჯაოს ქანდაკებანი და მრავალი სხვა, კარგადაა ცნობილი ჩვენი საზოგადოებისათვის და ამიტომ მის შესახებ სიტყვას აღარ გავაგრძელებ.¹⁵

მითოლოგიურ ტრადიციაზე დაფუძნებულ ეპიკურ არგონავტიკის გვიანდელ ვერსიებში ჩვენ ბევრი სხვა რეალიზაციე შეგვიძლია მოვიძიოთ და დავასახელოთ. მათგან ახლა ძველი მეტალურგი ტომები — ხალიბები უნდა ვახსენოთ. ძველი ბერძნული ტრადიცია ხალიბებს

საერთოდ მელითონეობის აღმოჩენას მიაწერს, მაგრამ განსაკუთრებით სახელგანთქმული ყოფილან ხალიბები რკინის დამუშავებითა და მაღალი ხარისხის ფოლადის დამზადებით. სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში უკვე კარგა ხანია ხალიბები თითქმის ერთხმად დასავლურ-ქართულ ტომებად (ჰანებად) არიან აღიარებული. მათი საცხოვრისი უძველესი დროიდან ვრცელ ტერიტორიაზეა დამოწმებული — ჰალისისა და ჭოროხის აუზში.¹⁶ „რკინის დედის ქვეყანას“ უწოდებენ მას ესქილე და სხვა ბერძენი მწერლებიც. თუმც, ხალიბთა მიწა-წყლის უმეტესი ნაწილი დღევანდელი საქართველოს ფარგლებს გარეთაა ნავარაუდები, მაგრამ სწორედ ჭოროხის აუზსა და მის მიმდებარე დასავლეთ საქართველოს მთელ ზღვისპირა ზოლში ამჟამად არქეოლოგიური კვლევა-ძიებით გამოვლენილია ძვ. წ. I ათასწლეულის პირველი ნახევრით დათარიღებული რკინის დამუშავებელი სახელოსნოსაწარმოების ასეულობით ნაშთები — რკინის სადნობი ქურები, უამრავი რაოდენობის წილები, ცეცხლგამძლე თიხის მარაგის შესანახად განკუთვნილი მოედნები და ა. შ.¹⁷ ამასთან რკინის გამონამუშევრები ისე მრავლადაა მთელს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ფიქსირებული, რომ სრულიად თამამად და გადაუჭარბებლად შეგვიძლია დავესესხოთ ესქილეს და ამ მხარეს „რკინის დედა“ ეუწოდოთ. ისიც ძალზე საინტერესოა, რომ, როგორც გათხრების პროცესში დადგინდა, ეს ძველი სახელოსნოები ნედლეულად იყენებდნენ მაგნეტიტურ ქვებსა და მით ჩვენ მივიღეთ დოკუმენტური დადასტურება ბერძენ მწერალთა ცნობებისა რკინის მადნის ე. წ. ფლოტაციის გზით მიღების ხალიბური წესის შესახებ: „... ამბობენ ხალიბური რკინა მეტად განსაკუთრებული წარმოშობისაა. როგორც გადმოგვცემენ, იგი მიიღება მდინარეთაგან ჩამოზიდული ქვიშიდან. ერთნი ამბობენ: ამ ქვიშას უბრალოდ რეცხავენ და ღუმელში აღნობენო. მეორენი კი ამტკიცებენ: რეცხვისაგან წარმოქმნილ დანალექს მრავალგზის ასუფთავებენ წყლით და ისე აღნობენ. მასში დებენ ეგრეთ წოდებულ ცეცხლგამძლე ქვას, რაც ამ ქვეყანაში ბევრია. ეს რკინა ბევრად უკეთესია ყველა სხვაზე“.¹⁸ ...და ძალზე საინტერესოა, რომ რკინის მიღების ეს „ხალიბურად“ წოდებული უძველესი წესი თითქმის უკანასკნელ დრომდე შემოინახა საქართველოში. განსვენებულ ეთნოგრაფს ნიკო რეხვიამვილს აღწერილი აქვს წიღისის რკინის („წედური რკინის“) დამუშავება, რომელიც სწორედ მადანში შავი ქვის (ე. წ. პიროლუზიტის) გარკვეული პროპორციით შერევაში გამოიხატებოდა¹⁹.

მაგრამ არგონავტიკის ყველა ვერსიის ძირითადი თემა ხომ მაინც ოქროს საწმისისათვის ლაშქრობაა, რაც ჯერ კიდევ სტრაბონმა სრულიად მართებულად ოქროსა და სხვა ლითონების მოსაპოვებლად გამართული ექსპედიციის პოეტურ გააზრებად მიიჩნია: „ამ ქვეყნის სიმდიდრე ოქროთი, ვერცხლითა, რკინითა და სპილენძით გვიხსნის ლაშქრობის სწორ საბაბს“.

ჩვენ უკვე ვნახეთ, თუ რა შესანიშნავადაა ილუსტრირებული არქეოლოგიური აღმოჩენებით ბრინჯაოსა და რკინის დამუშავების მაღალი დონე ძველ კოლხეთში, რაც ბერძნულ მითოლოგიურ ტრადიციაში ასახული რეალური ვითარების უტყუარ დასტურად უნდა მივიჩნიოთ. მაგრამ ოქრო მაინც მთელ ბერძნულ და რომაულ მწერლობაში ძველი კოლხეთის ყველაზე უფრო თვალსაჩინო სიმბოლო და მისი დამახასიათებელი (ტიპიურს რომ ეტყვიან) ნიშანთაგანია.

ვნახოთ ჯერ, თუ როგორ ესმოდათ ოქროს საწმისის შესახებ ლეგენდა თვით ძველ სამყაროში. ახ. წ. II—III საუკუნეების ბერძენ ევჰემერისტ-მითოგრაფს ხარაქს პერგამონელს მიეწერება ასეთი ცნობის ავტორობა: „ოქროს საწმისი იყო ეტრატებზე აღნუსხული ხერხი ოქროდამწერლობისა, რომლის გამოცო, ამბობენ, როგორც ღირსსაწმუნთა, „არგოს“ ლაშქრობა მოეწყო“. როგორც სამართლიანად ვარაუდობს აკ. ურუშაძე, ეს თავისებური გააზრებაა იმ შეხედულებებისა, რომელიც ძვ. წ. IV—III საუკუნეების ევჰემერისტ პალეფტიდან მომდინარეობს და რომელსაც ბეჯითად იმეორებდნენ საშუალო საუკუნეების ბერძენი მოღვაწენიც (მაგ., იოანე ანტიოქელი, სვიდა და სხვ.): „კოლხეთში დაცული ტყავი ნამდვილი ოქროს საწმისი კი არ იყო, ეს პოეტური მონაჭორია! არამედ ტყავებზე ნაწერი წიგნი, რომელიც შეიცავდა იმის აღწერას, თუ როგორ შეიძლება მივიღოთ ოქრო ქიმიის საშუალებით...“²⁰

უფრო საინტერესო (და ამასთან ერთად მეტად მნიშვნელოვანიც) იმ რიგის ცნობებია, რომლებიც კოლხეთში ოქროს მოპოვების თავისებური წესის შესახებ მოგვითხრობენ და მას ოქროს საწმისის ლეგენდას უკავშირებენ. სტრაბონის ცნობით: „კოლხეთში მდინარეებს ჩამოაქვთ ოქრო, რასაც ბარბაროსები დახვრეტილი ვარცლებითა და ტყავებით აგროვებენ. აქედან მომდინარეობს მითი ოქროს საწმისიან ტყავზე...“²¹ ხოლო ახ. წ. II საუკუნის მწერლის აპიანეს გადმოცემით: „კავკასიონიდან გამომდინარე მრავალ ნაკადულს უჩინარი ოქროს ქვიშა ჩამოაქვს. ადგილობრივი მცხოვრებლები სქელმატყლი-

ან ცხვრის ტყავს დებენ და აგროვებენ ქვიშას, რომელიც ამ ტყავებზე რჩება. ალბათ, ამგვარივე იყო აიეტის ოქროს საწმისიც“²².

ბერძენ მწერალთა ეს ცნობები, რომელნიც ოქროს საწმისის შესახებ მითის განმარტებას ისახევენ მიზნად, აგრეთვე სავსებით რეალურ საფუძველზეა აგებული: კოლხეთის მდინარეული ქვიშების ოქროს შემცველობა კარგად ცნობილი ფაქტია,²³ ხოლო ბერძენ მწერალთა მიერ ოქროს მოპოვების წესი თითქმის უქანასქნელ დრომდე შემოინახა სვანეთში, ე. ი. ისტორიული კოლხეთის მთიან რაიონებში. აწ განსვენებული ქართველი ეთნოგრაფის ლ. ბოჭორიშვილის აღწერით, „...ოქროს მოპოვებას სვანები ცხვრის ტყავის დახმარებით ახერხებენ. ფიცარზე გაჭიმულსა, თუ სხვაგვარი ხერხით გაშლილს ცხვრის ტყავს სათანადოდ დაამაგრებდნენ, რომ წყალს არ მოეთაცნა. ტყავის ბეწვიანი მხარე ზემოთ უნდა ყოფილიყო მოქცეული: „ბეწვი ოქროს დაიჭერდა და წყალი კი გადაივლიდა“, „სველი ტყავი ოქროს კენჭებს მოიწებებდა“, რადგან ოქრო უფრო მძიმეა, ვიდრე სილა, ამიტომ „ქვიშა ზევით რჩება და ოქრო ძირს ჩადის“. განსაზღვრული დროის შემდეგ ტყავს ამოიღებდნენ და გასაშრობად გაშლიდნენ. გამშრალ ტყავს დაბერტყავდნენ და „ოქროს კენჭებს“ გადმოჰყრიდნენ“²⁴.

ძველია თითქოს მოიძებნოს სხვა უფრო მჭერმეტყველური დადასტურება ძველ ბერძენ მწერალთა იმ ცნობებისა, რომელნიც ოქროს საწმისის შესახებ მითის წარმოშობის ახსნას ცდილობდნენ. მაგრამ სწორედ არქეოლოგიამ მოგვცა დღეს კიდევ უფრო სარწმუნო დადასტურება კოლხეთის ოქროთი ზომილდრისა, რის ზაზგასმასაც სხვადასხვა პოეტური ხერხებით აგრე გულმოდგინედ ესწრაფოდნენ მუდამ ძველი ბერძენები ამ ქვეყნის აღწერისას. ასე მაგალითად (ზემოთ მოტანილი ცნობები რომ აღარ გავიმეოროთ), ძვ. წ. III ს-ის პოეტის ლიკოფრონ ქალკიდელის თხზულებაში („ალექსანდრა“) კოლხი მეფის ასული ნედეა „ნერევის ნაშიერ ტრიტონს ოქროს დიდ თასს მიართმევს“. აპოლონიოს როდოსელთან კოლხთა მეფე აიეტს ოქროს მუზარადი ახურავს; პლინიუსის ცნობით, კოლხთა მეფე სავლაკი „უამრავ ოქროსა და ვერცხლს იპოვის ოქროს საწმისით განთქმულ თავის ქვეყანაში“ და ა. შ. ამავე თვალსაზრისით კიდევ ერთი ძველია საინტერესო. ესაა ძვ. წ. IV საუკუნეში ბერძენთა მიერ შეთხზული ეპიტაფია (დიდხანს შეცდომით არისტოტელეს რომ მიეწერებოდა) კოლხეთში დაკრძალულ მეფე აიეტზე: „ოქრომრავალი კოლხების მეუფე აიეტი ღმერთების ყოვლისმძლე სვემ აქ გააპატიოსნა“²⁵ აქ ყურად

ლებას იქცევს ეპითეტი „ოქრომრავალი“, რომლითაც ძველბერძნულ მწერლობაში მხოლოდ სიმდიდრით სახელგანთქმული ქალაქები იხსენიება (მიკენი, სარდი და ბაბილონი). მიკენის „ოქრომრავლობა“ ჰომეროსმა რომ აგრე საგანგებოდ მოიხსენია, ჰენრიხ შლიმანის საყოველთაოდ ცნობილი არქეოლოგიური აღმოჩენებითაა ილუსტრირებული. ასევე არქეოლოგიური გათხრებითაა დადასტურებული სიმდიდრე სარდისა და ბაბილონისა. ზუსტად ასევე კოლხეთის „ოქრომრავლობა“ ახლა არქეოლოგიური კვლევა-ძიებით ხდება ჩვენთვის თანდათან ცნობილი.

²⁵ ოქროს სამკაულები კოლხეთში ჯერ კიდევ ძვ. წ. III ათასწლეულშია ცნობილი, როგორც ამას საჩხერეს ყორღანებში ნაპოვნი საყურე მოწმობს.²⁶ სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში აღწერილია ძვ. წ. I ათასწლეულის დასაწყისით დათარიღებული ოქროს ზოდების აღმოჩენაც (ჭუბურისხინჯში, სამეგრელოში),²⁷ მაგრამ განსაკუთრებით მრავლადაა ძვ. წ. VI—IV და შემდგომი საუკუნეების ოქროს ნივთები და სამკაულები თითქმის ძველი კოლხეთის ყველა კუთხეში: ქობულეთ-ფიჭვნარსა²⁸ თუ გონიოში,²⁹ ძველი ფასისის მიდამოებში („სიმაგრეს“ ანტიკური ხანის ნამოსახლარი),³⁰ ოჩამჩირესა³¹ თუ სოხუმში³², წოსირსა³³ თუ საჩხერეში...³⁴

ოქროს ნივთები ყველაზე მრავლად მაინც ვანის ნაქალაქარზეა მოპოვებული. ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 70-იან წლებში ქართული გაზეთი „დროება“ იუწყებოდა: „ისე წვიმა არ მოვა, რომ იქ გორიდან არ ჩამოიტანოს ნიაღვარმა ხან ოქროები, ხან ოქროს ძეწკვი, ხან ბეჭდები, ხან რა და ხან რა ნივთეულება“... ოქროს სიმრავლეს აღნიშნავს აკად. ექვთიმე თაყაიშვილი, რომელსაც ეკუთვნის პატივი ვანში პირველი მეცნიერული არქეოლოგიური კვლევა-ძიებისა: „...აღვილობრივ მცხოვრებთა მონათხრობით აქ იპოვეს მდიდარი საფლავი და შიგ ჩატანებული ოქროს სამაჯურები, ბეჭდები, საყურეები, ოქროს ფულები, დიადემა, ცხენის საკაზმი ოქროს სამკაულები, ოქროს კვერთხი და სხვა ნივთები“.³⁵

ოქროს ნივთების სიმრავლე ვანში თვალსაჩინოდ დადასტურდა ახალი არქეოლოგიური კვლევა-ძიებითაც, როდესაც ძვ. წ. V—IV საუკუნეებით დათარიღებულ სამარხებში ასეულობით ოქროს ნივთი აღმოჩნდა და ამასთან თითქმის ყველა საიუველირო ხელოვნების ბრწყინვალე ნიმუშს წარმოადგენს: ცხოველთა ბრძოლის სცენების ამსახველი ჭედური გამოსახულებებით მორთული დიადემები, გავარ-

სით უხვად შემკული ნაირსახოვანი სასაფეთქლები და საყურეები, ცხოველთა (ჯიხვი, ვერძი, ხბო, ლომი, ტახი) თავების სკულპტურული გამოსახულებებით დაგვირგვინებული სამაჯურები, ფიალები, არწივების ჰერალდიკური გამოსახულებები, ნაირნაირი ყელსაბამები, მძივები და მძივსაკიდები (ხბოს, ჯიხვის, კუს და სხვა გამოსახულებებით რომაა შედგენილი), ავეგროზები და მრავალი სხვა. ამასთან, ამ ნივთების მხატვრულ-სტილისტურმა ანალიზმა, აგრეთვე წარმოების ნაშთების (ნამზადი) აღმოჩენამ ცხადყო, რომ ისინი ადგილობრივია დამზადებული და ძველი კოლხი ოქრომჭედლების ნახელავია.³⁶

ქართული არქეოლოგიის მიერ აგრე განსაცვიფრებელი სიმრავლით გამოჩვეულებული კოლხური ოქრომჭედლობის ბრწყინვალე ძეგლები თვალსაჩინო ილუსტრაციაა ძველი კოლხეთის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო დამახასიათებელი სიმბოლოსი — „ოქრომრავლობისა“, რაც გახდა კიდევ, ალბათ, საფუძველი მითისა ოქროს საწმისის შესახებ.

ამრიგად, არც თუ ისე დიდი ხნის წინ თანამედროვე მეცნიერებამ თითქმის არაფერი იცოდა რეალური ძველი კოლხეთის შესახებ და ამიტომაც ბევრს ძველი კოლხეთი რაღაც მითიურ ქვეყნად, ძველ ელინთა არაჩვეულებრივი ფანტაზიის ნაყოფად მიაჩნდა. მხოლოდ დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს მიწა-წყალზე აგრე ფართოდ და გეგმაზომიერად გაშლილმა არქეოლოგიურმა კვლევა-ძიებამ თანდათანობით წარმოაჩინა ძველი კოლხეთის ისტორიის მანამდე სრულიად უცნობი ფურცლები და დღეს ჩვენ შეგვიძლია უკვე ვიმსჯელოთ იმ ნიშნებისა და სტრუქტურების რეალობის შესახებ, რომლითაც ძველი კოლხეთი ფიგურირებს ბერძნულ მითოლოგიასა და ეპიკურ პოეზიაში.

ტიმ სევერინის ექსპერიმენტი

დასაწყისში რამდენიმე სიტყვა ტიმ სევერინის შესახებ. თვით ტიმ სევერინის მონათხრობით მისი გვარი წარმოშობით იტალიიდანაა (შუა იტალიიდან, ნეაპოლის მიდამოებიდან, სადაც იტალიკები მოსახლეობდნენ). შემდეგ ამ საგვარეულოს დევნა განუცდია და მისი წინაპრები ჯერ ჩრდილოეთ იტალიაში გადასახლებულან, შემდეგ თითქმის მთელი ევროპა მოუვლიათ და ბოლოს ირლანდიაში დასახლებულან. თვით ტიმ სევერინი ინდოეთშია დაბადებული, ხოლო ამჟამად ინგლისის მოქალაქეა. მას უსწავლია ოქსფორდის უნივერსი-

ტეტში, აგრეთვე აშშ-ში პენსილვანიის უნივერსიტეტში. მისი სპეციალობა მედიცინისტიკაა, ე. ი. საშუალო საუკუნეების ისტორია და კულტურა. მაგრამ მოწოდებით იგი მოგზაური და მწერალია. ამასთან წერს მხოლოდ იმის შესახებ, რაც თვითონ მას გადახდომია თავს ან თვითონვე განუცდია. ჯერ კიდევ სტუდენტობისას დაუწყია მას წერა და გამოუქვეყნებია წიგნების სერია, რომელნიც არც თუ ისე ფართოდაა ცნობილი: „მარკო პოლოს ნაკვალევზე (მოტოციკლით ვენეციიდან ჩინეთში)“, „მისისიპის მკვლევარნი“, „აფრიკული თავგადასავლები“ და სხვ.

შემდეგ კი, უკვე 35 წლის ასაკიდან ტიმ სევერინი გახდა მოგზაური-ექსპერიმენტატორი, ე. ი. მან მიზნად დაისახა წერილობით წყაროებში შემონახული ცნობების საფუძველზე რეკონსტრუქცია ძველად განხორციელებული მოგზაურობებისა იმავე წესითა და ხერხებით, რომელიც აღწერილ ეპოქას შეესატყვისებოდა. ეს უკვე ექსპერიმენტული მეცნიერების, ამ შემთხვევაში ექსპერიმენტული არქეოლოგიის სფეროს განეკუთვნება. გარკვეულად ამ სფეროში ტიმ სევერინს ჰყავდა გამოჩენილი წინამორბედი — ნორვეგიელი მეცნიერი ტურ ჰეიერდალი. მაგრამ ამ უკანასკნელს სულ სხვა პრობლემები იზიდავდა, კერძოდ — ოკეანეზე გავლით ხალხთა მიგრაციების პრობლემა. ამ თვალსაზრისით ტურ ჰეიერდალი უფრო ეთნოგრაფია. ტიმ სევერინის ექსპერიმენტები კი ძირითადად ზღვაოსნობის ისტორიასთანაა დაკავშირებული. ჯერ კიდევ 1976 წელს ტიმ სევერინმა ძველი ირლანდიური წესით ააგო ხარის ტყავებით შეკრული ნავი, გადასცურა ჩრდილოეთ ატლანტიკა და მიაღწია ამერიკის სანაპიროებს. მით მან ექსპერიმენტულად დაამტკიცა შესაძლებლობა და რეალურობა ირლანდიური გადმოცემებისა, რომელთა თანახმად ირლანდიელმა ბერმა ბრენდანმა ჯერ კიდევ V საუკუნეში (ე. ი. კოლუმბზე 1000 წლით ადრე) ნავტიკებით გადალახა ატლანტიის ოკეანე და მიაღწია ამერიკის კონტინენტს. ტიმ სევერინის ამ მოგზაურობას უდიდესი გამოხმაურება ჰქონდა, მას კი დიდი სახელი და აღიარება მოუტანა. ტიმ სევერინი აირჩიეს „სახელგანთქმულ კაპიტანთა“ კლუბის წევრად, ჰეიერდალისა და ჩიჩესტერის ტოლად. მის წიგნს „ბრენდანით“ (ასე უწოდა თავის ნაწვს ტიმ სევერინმა ირლანდიელი ბერის პატივსაცემად) მოგზაურობის შესახებ მიენიჭა ტომას კუკის სახელობის პრემია, როგორც საუკეთესო წიგნს მოგზაურობის შესახებ და კიდევ ერთი პრემია აგრეთვე, როგორც საუკეთესოს ზღვის შესახებ.

ამის შემდგომ ტიმ სევერინმა კიდევ ერთი საინტერესო მოგზა-

ურობა განახორციელა — მან გაიმეორა ლეგენდარული არაბი მოგზაურის სინდბადის მარშრუტი. 7 თვის მანძილზე მან თითქმის მთელ აზიას შემოუარა გემით „სოპარი“ — ომანიდან ჩინეთის ნავსადგურ კანტონამდე. ამ მოგზაურობასა და მის შესახებ შექმნილ ტიმ სევერინის წიგნს და კინოფილმს ასევე უდიდესი წარმატება ხვდა წილად.

1984 წელს კი ტიმ სევერინმა ახალი ექსპერიმენტი განახორციელა: გაიმეორა ჩვენთვის უკვე კარგად ცნობილი და ამ წიგნის წინათავებში ფართოდ განხილული თქმულების მიხედვით არგონავტების ოქროს საწმისისათვის ლაშქრობა.

რატომ აირჩია ტიმ სევერინმა ექსპერიმენტის საგნად არგონავტების მოგზაურობა და რა მეცნიერული მნიშვნელობა აქვს ამ ექსპერიმენტს? — ბუნებრივად იკითხავს ალბათ ამ წიგნის მკითხველი.

ჩვენ წიგნის წინათავებში ვნახეთ, რომ მეცნიერთა ერთი ნაწილი სკეპტიკურად უყურებს ბერძნების შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ მოგზაურობას ე. წ. მიკენურ ხანაში, როდესაც ბერძნული ისტორიულ-მითოლოგიური ტრადიციის თანახმად ივარაუდება არგონავტების ლაშქრობა. მოტივირება მათი არგუმენტაციისა, რომელიც ძირითადად ისტორიულ-ფილოლოგიური ხასიათისაა, ჩვენ უკვე განვიხილეთ და შეძლებისდაგვარად ვუჩვენეთ მისი უსაფუძვლობა. მაგრამ საკმაოდ ავტორიტეტულ მეცნიერთა ერთი ნაწილი, რომელთა შორის არიან ისეთი საქვეყნოდ აღიარებული მეცნიერები, როგორც არიან პ. მერლე, რ. კარპეტნერი, ჯ. გრეიემი და სხვ.² ამტკიცებს, რომ ძალიან ძლიერი და სწრაფი დინების (3-დან 8 კმ-მდე საათში)³ გამო შეუძლებელი იყო შავი ზღვის სრუტეების (დარდანელისა და ბოსფორის) გაცურვა ძვ. წ. VII საუკუნემდე, ე. ი. მანამ, სანამ ბერძნები გამოიგონებდნენ და ააგებდნენ ე. წ. პენტაკონტერს ანუ 50-ნიჩბიან „ზომალდს“. აქვე უნდა შევნიშნო, რომ აპოლონიოს როდოსელის და სხვა ავტორთა ცნობების თანახმად „არგო“ თითქოს 50-ნიჩბიანი იყო. მაგრამ სინამდვილეში, ე. ი. მიკენურ ეპოქაში (ე. ი. ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში) ბერძნული ზომალდები გაცილებით პატარა ზომისა იყო.⁴ ამიტომაც ტიმ სევერინმა მიზნად დაისახა ჩაეტარებინა ექსპერიმენტი — შესაძლებელი იყო თუ არა მიკენური ტიპის პატარა გალერით — 20-ნიჩბიანი ნავით შავი ზღვის სრუტეების გაცურვა და მდინარე რიონზე აღმასვლა.

„არგოს“ ასაშენებლად ტიმ სევერინმა წინასწარ საკმაოდ შრომატევადი და ღრმა მეცნიერული სამუშაო ჩაატარა. მან შეისწავლა ძველ

წერილობით წყაროებში შემონახული აღწერილობანი ბერძნული ზომალდებისა და აგრეთვე მათი გამოსახულებანი ბერძნული კერამიკული ფერწერის ძეგლებზე. აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ დღეს შემორჩენილია აგრეთვე მიკენური ეპოქის კერამიკა, რომელზედაც იმდროინდელი ზომალდებიცაა გამოსახული.

ძველი ბერძნული ცნობების თანახმად „არგო“ 50-ნიჩბიანი იყო, მაგრამ ცნობილია, რომ 50-ნიჩბიანი ზომალდი (ე. წ. პენტაკონტერი) ბერძნებმა მხოლოდ ძვ. წ. VII საუკუნიდან გამოიგონეს. ამიტომ ბუნებრივია, რომ ტიმ სევერინმა თავისი ექსპერიმენტის განსახორციელებლად ააგო უფრო პატარა ზომალდი, როგორც მიკენურ ეპოქაში იყო ხმარებაში. ახალი „არგო“ 20-ნიჩბიანი გალერეაა — ზუსტი ასლი ბერძნული საბრძოლო თუ საექსკორტო ზომალდისა. ცნობილი რომაელი ისტორიკოსი-ენციკლოპედისტის პლინიუსის ცნობით ზომ „არგო“ პირველი საბრძოლო ზომალდი იყო. ტიმ სევერინის რეკონსტრუირებული ზომალდის საერთო სიგრძე 15, 58 მეტრია, სიგანე 2,85 მეტრი.⁵ აქ დაცულია ძველი ბერძნული წესი ზომალდების მშენებლობისა: სიგანე სიგრძის დაახლოებით ერთ მეექვსედს უნდა შეადგენდეს! თავდაპირველად ასეთი ზომალდის შემცირებული პირი დაამზადეს და ინგლისში საუთჰემპტონის უნივერსიტეტის აუზში გამოცადეს. მოდელმა წარმატებით გაუძლო გამოცდას და ამის შემდეგ დაიწყო კიდევ ტიმ სევერინის იდეის პრაქტიკული განხორციელება.

არგონავტების შესახებ თქმულების თანახმად, როგორც უკვე ვიცით, „არგო“ პელიონის-თესალიის ერთ-ერთი მთის ტყეში მოჭრილი ხისგან ააგეს. სამწუხაროდ, ამჟამად პელიონის ფიჭვი იშვიათობაა, ამიტომაც ახალი „არგოს“ ასაგებად გამოიყენეს კუნძულ სამოსზე მოჭრილი ფიჭვი, რომლისგანაც წერილობითი წყაროების ცნობებით ხშირად შენდებოდა ძველად ბერძნული ნაგები.

ახალი „არგო“ ტიმ სევერინის უშუალო ხელმძღვანელობით შენდებოდა საბერძნეთის ერთ-ერთ კუნძულზე, რომელსაც სპეცი ჰქვია. ზომალდს კი აშენებდა საბერძნეთში სახელგანთქმული ნავთშენებელი ბასილიის დელიმიტროსი. მას დაუმზადებია ზოპალდის კორპუსი, შტევენები, კიჩო და სხვა დეტალები. თითქმის ნახევარ წელზე მეტ ხანს — მთელი შემოდგომისა და ზამთრის მანძილზე გაგრძელდა ახალი „არგოს“ აგება. მარტში ზომალდი უკვე მზად იყო და დაიწყო მისი გამოცდა არგოლიკოსის უბეში. ახალმა „არგომ“ გამოცდა ბრწყინვალედ ჩააბარა და მისი ძველი არგონავტების ხაკვალებზე გამგზავრე-

ბა კოლხეთის სანაპიროებისაკენ 1984 წლის მაისის პირველი რიცხვებისათვის დაინიშნა.

ხომალდზე აღმართული იყო ერთი სწორკუთხა აფრა, რომელზედაც ფარშუბით შეიარაღებული სამი მუზარადიანი მეომარია წარმოდგენილი, მეომართა ფარებზე კი ვერძის თავის სტილიზებული გამოსახულებია. საჰის მოვალეობას ასრულებს ნავის კიჩოზე გამართული ორი საგანგებო ნიჩაბი, რომელსაც ჩვეულებრივ თვით ტიმ სევერინი ამოძრავებდა. ხომალდის ცხვირი დელფინის თავს მოგვაგონებს და მასზე ორივე მხარეს დიდი თვალებია დახატული. საგანგებოდაა აღსანიშნავი ისიც, რომ ახალი „არგოს“ ასაშენებლად ლითონის არცერთი დეტალი არ გამოუყენებიათ, ყველაფერი აქ ხისაა — ლურსმნებიც კი! ასე რომ, ახალი „არგო“ შეძლებისდაგვარად იყო მიახლოებული მის პირველსავე და აი ახლა გამოსაცდელი იყო შეძლებდა თუ არა იგი იმის განმეორებას, რაც მითის თანახმად პირველმა არგონავტებმა დაახლოებით 3300 წლის წინ განახორციელეს, ე. ი. შავი ზღვის სრუტეების გასურვას, კოლხეთის სანაპიროებამდე მიღწევას და მდ. ფასისზე (დღევანდელ რიონზე) აღმასვლას.

ტიმ სევერინის ჩანაფიქრით ახალი „არგოს“ ეკიპაჟი ინტერნაციონალური უნდა ყოფილიყო და ესაა მისი იდეის კიდევ ერთი (მეცნიერულთან ერთად) კეთილშობილური ასპექტი. ახალი არგონავტებიდან 10 მუდმივი წევრი იყო. ესენი იყვნენ ძირითადად ინგლისელები და ირლანდიელები — კემბრიჯისა და ოქსფორდის უნივერსიტეტის ყოფილი და აწინდელი სტუდენტები. ამ უკანასკნელთა შორის იყვნენ ახალგაზრდები, რომელთაგან ერთი კლასიკურ ფილოლოგიას — ძველ ბერძნულ და ლათინურ ენებსა და ლიტერატურას სწავლობს, მეორე კი — საშუალო საუკუნეების არქიტექტურას და ამ ეპოქის ქართული ხუროთმოძღვრებითაცაა დაინტერესებული. მენიჩბეთაგან დანარჩენი ათნი იმ ქვეყნის წარმომადგენლები უნდა ყოფილიყვნენ, რომლის ტერიტორიულ წყლებში ახალი „არგო“ გაივლიდა: საბერძნეთში ბერძნები, თურქეთში — თურქები, ხოლო საბჭოთა კავშირში — საქართველოს სპორტსმენები.

მაისის პირველ რიცხვებში საბერძნეთის ქალაქ ვოლოსიდან (ე. ი. ძველი იოლკოსიდან) ახალმა „არგომ“ გეზი შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ აიღო. ძველი ბერძნული წეს-ჩვეულების თანახმად ახალ არგონავტებს საზეიმო გაცილება მოუწყვეს.

ახალი „არგო“ ზუსტად იმეორებდა არა მხოლოდ მარშრუტს, არა-

მედ ცურვის წესსაც. ისინი მოცურავდნენ ნაპირ-ნაპირ და, მაშასადამე, ზუსტად ისევე, როგორც ეს ძველ მწერლებს აქვთ აღწერილი მიკენური ეპოქისათვის. ასე მაგ., ცნობილ ბერძენ გეოგრაფოს-მეცნიერს ერატოსტენეს (ძვ. წ. 284—200 წწ.) ეკუთვნის მეტად საყურადღებო ცნობა, რომელიც სტრაბონის „გეოგრაფიაშია“ (1, 3, 2) შემონახული: „ძველი ხალხები ცურავდნენ ყაჩაღობისა და ვაჭრობისათვის, მაგრამ შუაგულ ზღვაში კი არა, არამედ ნაპირ-ნაპირ, როგორც იასონი...“ უნდა ითქვას, რომ ნაპირთან ახლოს, ე. ი. კაბოტაჟური ცურვა გემებისათვის საკმაოდ სახიფათოა, რამდენადღაც მოულოდნელმა ქარმა შეიძლება იგი ნაპირს მიახეთქოს და დაამსხვიროს.

ახალი „არგო“ ძველის მსგავსად საკმაოდ „სწრაფმავალი“ აღმოჩნდა. უკვე მაისის ბოლოს ახალმა არგონავტებმა მიღწიეს შავი ზღვის სრუტეებს და ტიმ სევერინის მონათხრობით სწორედ აქ დაიწყო ყველაზე მძიმე განსაცდელი. სრუტეებში დინება ზოგჯერ იმდენად ძლიერი იყო, რომ მისი დაძლევა შეუძლებელი ხდებოდა — სწრაფი დინება ჩვენ ნავს უკან, სამხრეთისაკენ მიაქანებდაო. ამიტომაც უხდებოდათ ახალ არგონავტებს ნავის ნაპირზე გადმოტანა და ლოდინი შედარებით ხელსაყრელი დინებისა. მხოლოდ 16 ივნისს შეძლო ახალმა „არგომ“ სრუტეების საბოლოოდ დაძლევა და შავ ზღვაში შემოსვლა. ამის შემდგომაც მრავალი ფათერაკი გადახდა თავს ტიმ სევერინის ეკიპაჟს — ძლიერი ქარები და წვიმები. ერთხელ ქალაქ სინოპესთან ახლოს ძლიერმა შტორმმა უკუნეთ დამეში ხომალდი აბობოქრებულ ზღვაში გაიტაცა. მიუხედავად დიდი განსაცდელისა, როდესაც ეკიპაჟის წევრთა სიცოცხლე ბეწვზე ეკიდა, ტიმ სევერინმა მაინც არც კომპასი გამოიყენა და არც რაციისათვის მიუშართავს (თუმც ხომალდზე ორივე ეს ხელსაწყო თან ჰქონდა). ტიმ სევერინმა, ძველი მოგზაურების მსგავსად, ტალღების მოყვანილობისა და ქარის მიმართულების მიხედვით ზუსტად განსაზღვრა ხმელეთის ადგილმდებარეობა და ხომალდი მტკიცედ მიაყენა სანაპიროს... კიდევ ბევრი რამ საინტერესო მიაშბო თავისა მოგზაურობის დეტალების შესახებ ტიმ სევერინმა, განსაკუთრებით ისეთი, რაც ზუსტად ეხმაურება ძველ ბერძენ მწერალთა ცნობებს არგონავტთა მოგზაურობასა და მათ თავგადასავლებს რომ შეეხება... მე ვერ მივცემ უფლებას ჩემ თავს ამ წიგნში გადმოვცე ტიმ სევერინის ნაამბობი მისი მოგზაურობის შესახებ... ის ჩემზე ბევრად უკეთესად შეძლებს ამის გადმოცემას. ამიტომაც უმჯობესია დაველოდოთ მის წიგნს, რომელშიც დაწვრილებით

იქნება აღწერილი მთელი მისი მოგზაურობა და განცდილ-დანახუ-
ლი... ასევე არ შეეუდგები იმის აღწერასაც, თუ როგორ შეხვდნენ
ტიმ სევერინს და მის ეკიპაჟს საქართველოში. ეს დაწერილებითაა
აღწერილი იმ დღეების პრესაში,⁶ ნაჩვენები საქართველოს ტელევი-
ზიის მიერ გადაღებულ 6 სერიიან ფილმში „იასონის ნაკვალევზე“,
აგრეთვე საკავშირო ტელევიზიის „კინომოგზაურთა კლუბის“ საგან-
გებო გადაცემაში. ამიტომაც საუბარს ახლა ტიმ სევერინის ექსპერო-
მენტის მეცნიერულ მნიშვნელობასა და მის შედეგებზე გავაგრძელებ
მხოლოდ.

არგონავტთა კოლხეთში ოქროს საწმისისათვის მოგზაურობა, რო-
გორც უკვე ვნახეთ, არაერთ ძველ ბერძენ მწერალს აქვს აღწერილი,
მაგრამ დღეს ჩვენამდე ყველაზე უფრო სრულყოფილად იგი შემონა-
ხულია ძვ. წ. III ს-ის შესანიშნავი ბერძენი მწერლისა და მეცნიერის
აპოლონიოს როდოსელის პოემაში „არგონავტიკა“. ტიმ სევერინმაც
სხვა მრავალრიცხოვანი ვერსიების გათვალისწინებით თავის გზამკე-
ლევად აპოლონიოს როდოსელის თხზულება აირჩია და სრულიად
მართებულადაც; დღეს სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში
ერთხმადაა აღიარებული, რომ აპოლონიოს როდოსელის თხზულება
არგონავტიკის თემაზე შექმნილ ნაწარმოებებთაგან ყველაზე უფრო
სრულყოფილია და მასში ამ სიუჟეტის უძველესი და თავდაპირველი
ვერსიებია წარმოდგენილი. არანაკლებ უზრადსაღებია ფილოლოგების
მიერ არაერთგზის ხაზგასმული ფაქტიც, რომ აპოლონიოს როდოსე-
ლი ხელშეუვალ ავტორიტეტად იყო მიჩნეული თვით ძველ სამყარო-
შიც და მისი ცნობებიც არასოდეს გაუხდია ვისმეს საკამათოდ, მაშინ
როდესაც სხვა ავტორთა ცნობებს არგონავტების შესახებ ძველადვე
ბევრი კრიტიკოსი ჰყავდა (საკმარისია გავიხსენოთ ცნობილი ბერძენი
გეოგრაფოსის სტრაბონის პაექრობა ასევე ცნობილ ძველ ბერძენ
მეცნიერთან დემეტრიოს სკეპსისელთან თუ მრავალი სხვა).

სწორედ ამიტომაც, ვიმეორებ, ტიმ სევერინმა თავის მეგზურად
აპოლონიოს როდოსელის პოემა „არგონავტიკა“ მიიჩნია. აპოლონიოს
როდოსელის თანახმად, კი, როგორც კარგადაა ცნობილი, არგონავ-
ტებმა იასონის მეთაურობით მოგზაურობა დაიწყეს საბერძნეთის ქა-
ლაქ იოლკოსიდან, გასცურეს დარდანელისა და ბოსფორის სრუტე-
ები და შავი ზღვის სანაპიროს გასწვრივ მიადგნენ შესართავთან
მდინარე ფასოსს, რომელიც კავკასიონის მთებში იღებს სათავესო.
აქედან სავსებით აშკარაა, რომ მდინარე ფასისი სწორედ დღევანდელი

მდ. რიონია. აქ არგონავტები მდინარეში შეაცურებენ თავიანთ ხომალდს და მიაღწევენ კოლხეთის მთავარ ქალაქ კუტაიას.

აპოლონიოს როდოსელის თხზულებიდან ისე ჩანს, რომ კოლხთა მეფის აიეტის საბრძანებელი ზღვის სანაპიროს მოცილებულია, იგი ქვეყნის შიდა ნაწილშია — „სწრაფმავალი“ არგოსათვის, თითქოს, ერთი ღამის სავალზე, ამასთან მდინარე ფასისს აყოლილი არგონავტებისათვის ხელმარცხნივ ჩანს ქალაქი კუტაია და კავკასიონის მთები, აპოლონიოს როდოსელის მიერ აგრეთვე ამარანტის (ე. ი. ამირანს!) მთებად წოდებული. ზუსტად ეს მარშრუტი გაიმეორა ტიმ სევერინმაც, რომელიც აპოლონიოს როდოსელთანაა აღწერილი.

დღეს უკვე ყველასათვის კარგადაა ცნობილი, რომ ტიმ სევერინის ექსპერიმენტი წარმატებით დამთავრდა. ახალმა „არგომ“ მისი ინტერნაციონალური ეკიპაჟით, რომელთა შორის იყვნენ საქართველოს მენიჩბებიც⁷, ზუსტად გაიმეორა აპოლონიოს როდოსელის მიერ აღწერილი გზა არგონავტებისა, დაძლია ყველა სიძნელე, გასცურა შავი ზღვის სრუტეები, მოადგა ძველი კოლხეთის სანაპიროზე ქ. ფოთს და განახორციელა თითქმის მსაათიანი აღმასვლა ნიჩბებით მდ. რიონზე. ამით ტიმ სევერინმა ექსპერიმენტულად დაამტკიცა, რომ ბერძენთა პირველი მოგზაურობა კოლხეთში ნამდვილად შესაძლებელი იყო ჯერ კიდევ ძვ. წ. XIII საუკუნეში, ე. ი. გვიანბრინჯაოს ეპოქაში. იმის გამო, რომ თანამედროვე ცივილიზაციის გავლენით (კაშხალი, ხიდები, საკომუნიკაციო ხაზები, ბორნები, ამასთან ხშირი შეჩერები) მდ. რიონზე დღეს ნაოხნობა საკმაოდ გართულებულია, ტიმ სევერინმა ნიჩბებით აღმასვლა რიონზე სოფ. ჭალადიდთან შეაჩერა. სოფ. ჭალადიდთან იმიტომ, რომ მდ. რიონის გაყოლებასე სწორედ აქაა აღმოჩენილი გვიანბრინჯაოს ხანის კოლხური ნამოსახლარი „ზურგა“⁸.

ტიმ სევერინის ექსპედიციამ საბოლოო ბანაკი, როგორც ცნობილია, მდ. რიონზე თანამედროვე ჭყვიშთან, ვანის ნაქალაქართან ახლოს დაიდო. ალბათ, ბევრს აინტერესებს (ხოლო ზოგიერთებს სამართლიანადაც უკვირთ), თუ რატომ მაინცა და მაინც ვანთან? ეს იყო თვით ტიმ სევერინის თავდაპირველი და ერთპიროვნული გადაწყვეტილება. ჯერ კიდევ 1984 წლის აპრილის თვეში, როდესაც ტიმ სევერინის წერილი ახალი მიღებული მქონდა და პასუხიც ვერ მოვასწარი, საქართველოში ჩამოვიდა ინგლისის ტელეკომპანიის ბი-ბი-სის წარმომადგენელი, ტიმ სევერინის მომავალი ექსპედიციის გადამღები ჯგუფის ხელმძღვანელი ჯ. მილლერი, რომელმაც სსრკ და საქართ-

ველოს ტელევიზიის წარმომადგენლებთან ერთად წინასწარ შემუშავებული პროგრამის მიხედვით დაათვალიერა ვანის ნაქალაქარი, „დაზვერა“ კატერით მდ. რაონი, გაეცნო სვანეთის, ქუთაისისა და თბილისის მუზეუმებში დაცულ ტიმ სევერინისათვის საინტერესო არქეოლოგიურ მასალებს. ტიმ სევერინის ვანში დაბანაკება და იქ მისი ექსპერიმენტის მეცნიერული შედეგების შექამება გადაწყდა არა იმიტომ, რომ ან ტიმ სევერინს, ან ვისმეს ქართველ მეცნიერთაგან (პირველ რიგში ვგულისხმობ ჩემ თავს) ვანი მიაჩნდეს ძველი კოლხეთის დედაქალაქად და მეფე აიეტის ადგილსამყოფელად. არა, ამიტომ არა! რამდენადაც ძველი კოლხეთის დედაქალაქი აპოლონიოს როდოსელთან „კუტაიად“ წოდებული, ჭერჭერობით აღმოჩენილი არაა, ხოლო ანტიკური ხანის კოლხური ცივილიზაცია მდ. რაონის გაყოლებაზე ჭერჭერობით ყველაზე უფრო თვალსაჩინოდ ვანშია გამოვლენილი და ფართოდ ცნობილიც, მხოლოდ ამიტომ გადაწყდა ვანში ტიმ სევერინის ექსპედიციის დაბანაკება. ამასვე განაპირობებდა, გარკვეულ წილად, ოქროს საწმისის შესახებ ლეგენდის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილის, კოლხეთის „ოქრომრავლობის“ დამადასტურებელი არქეოლოგიური ძეგლების ჭერჭერობით ყველაზე მრავალი და მრავალფეროვნად ვანში აღმოჩენა. ჯონ მილლერმა დაიმოწმა კიდევ ჩემს მიერ ლონდონში კლასიკური არქეოლოგიის IX საერთაშორისო კონგრესზე წაკითხულ მოხსენებასთან დაკავშირებით ლონდონის გაზეთ „ტაიმსში“ (1978 წ. 10.IX) გამოქვეყნებული რეცენზია სათაურით: „ვანი: ოქროს საწმისის ინსპირაცია?“⁹

ახლა როდესაც ტიმ სევერინის ექსპედიციის დასრულებიდან კარგა ხანი გავიდა (თითქმის ერთ წელზე მეტი!), მეც საკმაო დრო მქონდა კიდევ ერთხელ გამეაზრა ამ ექსპერიმენტის მეცნიერული მნიშვნელობა¹⁰ და ახლა უფლებას მივიცემ ჩემ თავს დაწერილებით მოვახსენო ქართველ საზოგადოებრიობას, რომელმაც აგრე დიდი და სრულიად ბუნებრივი ინტერესი გამოიჩინა ახალი არგონავტების საქართველოში მოგზაურობის შესახებ, იმ საკითხებისა და დისკუსიის შესახებ, რომელიც მქონდა როგორც ტიმ სევერინთან პირადი საუბრისას, ასევე ვანში გამართულ შემაჯამებელ პრეს-კონფერენციასა და ჩვენი (ტიმ სევერინის და ჩემი) ხანგრძლივი დიალოგისას, მთლიანად რომ ჩაიწერა და ფირზე აღბეჭდა ბი-ბი-სის ტელეგადამღებმა ჩვეუფმა.

ტიმ სევერინის დასამული კითხვების ერთი ნაწილი მოიცავდა მეცნიერული პრობლემების იმ წრეს, რომელიც ვრცლადაა განხილული

ამ წიგნის წინა თავებში, კერძოდ: რატომაა თქმულება არგონავტების ლაშქრობის შესახებ აგრე პოპულარული ძველსა და ახალ სამყაროში? სად მდებარეობდა აია-კოლხეთი და ქალაქი კუტაია? რას წარმოადგენდა კოლხეთი ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული განვითარების თვალსაზრისით? ეს უკანასკნელი საკითხი განსაკუთრებით აინტერესებდა ტიმ სევერინს. აქ გადამწყვეტი სიტყვა არქეოლოგიას ეკუთვნის და ამიტომაც მიიჩნევდა ახალი არგონავტების ხელმძღვანელი ქართველ არქეოლოგებს თავისი ექსპერიმენტის თანამონაწილედ. იმის შესახებ, თუ რას წარმოადგენდა კოლხეთი გვიანბრინჯაოს ხანაში, მე დაწვრილებით განვიხილე ამ წიგნის III თავში („სად მდებარეობდა აია?“), ხოლო ტიმ სევერინსა და მისი საქართველოში მოგზაურობისას მონაწილე მეცნიერთა და ჟურნალისტთა ფართო წრეს, ვანში გამართულ პრესკონფერენციაზე არქეოლოგიური მონაპოვრის მეცნიერული დოკუმენტაციის დიაპოზიტივების ილუსტრაციით მოვასხენე ქართველ არქეოლოგთა მიერ ჩატარებული კვლევის უმთავრესი შედეგები, რომელსაც აქ ძალიან მოკლედ გადმოვცემ.

არქეოლოგიური მონაცემებით სწორედ ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში თითქმის მთლიანად დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ჩამოყალიბებულია ერთგვაროვანი და მაღალგანვითარებული ბრინჯაოს კულტურა, რომელიც სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში „კოლხური კულტურის“ სახელითაა ფართოდ ცნობილი. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, აგრეთვე მდ. რიონის აუზში მრავლად აღმოჩენილი კოლხური ნამოსახლარები (აგრე დამახასიათებელი ჯარგვალური ტიპის ხის არქიტექტურით) ნათლად წარმოგვიდგენენ იმდროინდელი დასავლეთ საქართველოს დემოგრაფიულ სიტუაციას და მის ძალზე მჭიდროდ დასახლებას. არქეოლოგიური გათხრებისას მოპოვებული მეტად მრავალფეროვანი ნატიფი და შესანიშნავად ორნამენტირებული კერამიკა ხელოსნური წარმოების დაწინაურების მოწმობაა. მაგრამ არგონავტების მითთან დაკავშირებით, მაინც მიწათმოქმედებისა და ლითონის დამუშავების მაღალი დონის მაუწყებელ არქეოლოგიურ მასალაზე საგანგებოდ იყო ყურადღება გამახვილებული. ტიმ სევერინსა და პრესკონფერენციის მონაწილეებს ფერადი დიაპოზიტივებით ვუჩვენეთ მრავალფეროვანი არქეოლოგიური ძეგლები: ბრინჯაოს საომარი, სამეურნეო და სარიტუალო დანიშნულების ცულები, რომლებიც მორთულია გრავირებული

და პლასტიკური გამოსახულებებით; საბრძოლო იარაღ-საჭურველი, მრავალსახოვანი სამკაულები; მაღალი მხატვრული ოსტატობით შექმნილი ადამიანის, ცხოველთა თუ ფრინველთა ქანდაკებანი; მრავალფეროვანი სამიწათმოქმედო იარაღები; უაღრესად ნატიფი თიხის ჭურჭელი და მრავალი სხვა, არგონავტების კოლხეთში ლაშქრობის დროის კოლხეთის ეკონომიკური და კულტურული განვითარების საკმაოდ მაღალი დონის თვალსაჩინო მოწმობა, რაც აისახა კიდევაც არგონავტების შესახებ მითის თავდაპირველ ვერსიაში. ჩვენი აზრით, ყოველივე ეს უტყუარი დადასტურებაა თვით ძველ ბერძენთა წარმოდგენებისა არგონავტების ლაშქრობისდროინდელი კოლხეთის შესახებ, რაშიც ტიმ სევერინიც დაგვეთანხმა და რაც სტრაბონის „გეოგრაფიაშიცაა“ ასახული: „კარგადაა (პომეროსთან) ნათქვამი „ყველასთვის სანუკვარი არგო“, ვინაიდან ხომალდით მოგზაურობა მოხდა ცნობილ და კარგად დასახლებულ ადგილებში, თორემ მაშინ სარწმუნო არ იქნებოდა არც ეს ლაშქრობა საწმისისათვის უცნობ და იღუმელ ადგილებში; არც უღაბურ, დაუსახლებელ და ჩვენგან ასე დაშორებულ ადგილებში მოგზაურობა გახდებოდა ასე სახელგანთქმული და სანუკვარი“.

ტიმ სევერინზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ინფორმაციამ სასოფლო-სამეურნეო იარაღებზე, კოლხურ სამარხებში რომ გასაოცარი სიმრავლით იქნა აღმოჩენილი, რაც უნიკალური შემთხვევაა მსოფლიო არქეოლოგიაში; ასევე კოლხური ოქრომჭედლობის უზადო, მრავალრიცხოვანმა ძეგლებმა, რომელთაც შექმნეს ძველ ბერძნულ სამყაროში შეხედულება კოლხეთის, როგორც „ოქრომრავალი“ ქვეყნის შესახებ და ეს ფაქტი ოქროს საწმისის ლეგენდას დაუკავშირეს (უფრო დაწვრილებით ამ საკითხებზე საუბარია ამ წიგნის IV თავში: „არგონავტიკის გვიანდელი ვერსიები და კოლხეთი“).

არგონავტების კოლხეთში ლაშქრობის შესახებ თქმულებასთან დაკავშირებით ტიმ სევერინს სხვა მრავალი საკითხიც აინტერესებდა. ერთ-ერთი მათგანი, ბუნებრივია, იყო მდ. რიონზე ნავით ცურვა მდინარის დინების საპირისპიროდ, რამდენადაც აპოლონიოს როდოსელის პოემის თანახმად მეფე აიეტის სატახტო ქალაქი ქვეყნის შიგნით მდინარე რიონის გაყოლებახევა საგულვებელი, ხოლო ახალმა „არგომ“, როგორც ვნახეთ, ვერ შეძლო საკუთარი ძალებით ჭალადიდის შემდეგ ცურვის გაგრძელება, რასაც ხელი შეუშალა უაღრესად ცუდმა ამინდ-

მა, იმ დროს მდინარის დაბალმა დონემ, კალაპოტის ხანგრძლივად გაუწმენდაობამ, თანამედროვე ხიდებმა და კაშხალებმა...

მდინარე რიონი რომ ძველთაგანვე სანაოსნოდ იყო მიჩნეული, ამის დასტურად ტიმ სევერინს ჩვენ შევასხენეთ კარვად ცნობილი ცნობა სტრაბონისა (XI,2,17): „ფასისზე (იგულისხმება რიონ-ყვირილა) აღმა ცურვა შეიძლება შორაპნამდე“ და რომაელი. ისტორიკოსის პლინიუსისა („ბუნების ისტორია“, VI,13): „პონტოს მდინარეთა შორის ყველაზე განთქმული ფასისი სანაოსნოა უდიდესი ხომალდებისათვის 38500 ნაბიჯის (ე. ი. 53,5 კმ) მანძილზე და შემდეგ დიდ სივრცეზე — მომცროთათვის“. აქად სიმ. ჭანაშიას გამოკვლევით პლინიუსის მოცემულ მანძილებს „პირდაპირი ხაზით დაახლოებით ორპირამდე მიყვავართ, ნამდვილად კი საძიებელი პუნქტი შესაძლოა სუჯუნის რაიონში დაიდვას“¹¹. აქად სიმ. ჭანაშია იმოწმებს აგრეთვე გვიანდელ ცნობებსაც, კერძოდ, 1650—1652 წწ. იმერეთში მყოფი რუსი ელჩებისას: „ნიჩბიანი ნაევებით რიონზე ზღვიდან ყვირილას შესართავამდე დადიოდნენ“, აგრეთვე ვახუშტი ბაგრატიონისას: „ვლენან ნაევებით ზღვიდან ბაჟამდე“¹². რიონზე ნაოსნობის შესახებ საინტერესო ცნობები აქვს შეკრებილი საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის სპეციალისტს თამაზ ბერაძეს, რაც აგრეთვე მოხსენდა ტიმ სევერინს, კერძოდ: VI ს-ის ბიზანტიელი ისტორიკოსის აგათია სქოლასტიკოსისა — რომ მდ. ტეხურისა და რიონის შესაყართან დაბანაკებულმა ბიზანტიელებმა „ჭარით აავსეს ტრირემები და რაც კი ოცდაათნიჩბიანი ნაევი იყო შხად მდ. რიონში და სასწრაფოდ გაჰყენენ მდინარის დინებას“, აგრეთვე სხვა მრავალი მონაცემიც (1737 წელს შედგენილი დასავლეთ საქართველოს რუკა იმერეთის მეფის ალექსანდრე V-ს ბრძანებით რომ გაეგზავნა რუსეთის მთავრობას; ვახუშტი ბაგრატიონის, ვ. მავესკის, არქანჯელო ლამბერტისა და სხვ.), რომელნიც უტყუარად მოწმობს ზღვიდან მდინარე რიონზე რეგულარულ მიმოსვლას ყვირილის შესართავამდე¹³. ასე რომ, არსებობს სრული საფუძველი იმის სამტკიცებლადაც, რომ არგონავტებს თავისუფლად შეეძლოთ ზღვიდან რიონზე აღმასვლა აიეტის სასახლემდე. ამაში, სხვათა შორის, ადვილად დარწმუნდა ისიც. ვინც თავისი თვალით ნახა, თუ როგორ სწრაფად და ლაღად მოცურავდა რიონზე ახალი „არგო“, რომელსაც ტიმ სევერინის მარჯვე და მტკიცე ხელი მართავდა.

ამრიგად, ვგაქვს, ერთი მხრივ, ტიმ სევერინის მიერ წარმატებით განხორციელებული ექსპერიმენტი, მეორე მხრივ, ქართველი არქე-

ოლოგების მიერ გამოვლენილი საკმაოდ მაღალი დონე ძველი კოლხური საზოგადოების განვითარებისა ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში, ე. ი. მაშინ, როდესაც ივარაუდება იასონის მოგზაურობა კოლხეთში და პირველი კონტაქტები ბერძნებისა ქართველ ტომებთან. მაგრამ ეს ორი ფენომენი (ერთი მხრივ ბერძენთა მიერ შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ ცურვა ძვ. წ. XIII ს-ის პირველ ნახევარში, ხოლო მეორე მხრივ, მაღალგანვითარებული კოლხეთი) შეიძლება ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად არსებობდეს. ამიტომ, ბუნებრივია, ტიმ სევერინს აინტერესებდა, მოგვეპოვება თუ არა რაიმე სხვა დამამტკიცებელი მასალები ბერძნულ-ქართული კონტაქტების რეალურად არსებობის შესახებ სწორედ გვიანბრინჯაოს ხანაში. აქ გარკვევით უნდა ითქვას, რომ პირდაპირი არქეოლოგიური მასალა, კერძოდ ისეთი, როგორც ჩვენ უფრო მოგვიანო ხანისათვის (ე. ი. ძვ. წ. VI ს-ის შემდგომ) მრავლად გვაქვს (კოლხეთში აღმოჩენილი ბერძნული კერამიკა, ტორევეტიკა, გლიპტიკური ძეგლები, მონეტები და სხვ.), ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრისათვის, ე. ი. მიკენური (ანუ აქეური) ეპოქისათვის ჭერჭერობით არ მოგვეპოვება, მაგრამ ეს სრულებითაც არაა გასაკვირი და მოულოდნელი: ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში ბერძენთა მოგზაურობას შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ ჯერ კიდევ ერთობ შემთხვევითი ხასიათი ჰქონდა. არსებითად ეს იყო მხოლოდ პირველი ექსპედიციები მამაცი ზღვაოსნებისა, შორეული ქვეყნებისაკენ რომ მიილტვოდნენ სიძლიდრისა და სახელის მოსახვეჭად. ასეთი მოგზაურობები, ბუნებრივია, იშვიათად თუ დატოვებდნენ ნივთიერ კვალს. ამ დროს ხომ ბერძნებს არც თავიანთი სამოსახლოები დაუარსებიათ კოლხეთში და არც რეგულარული სავაჭრო ურთიერთობა დაუმყარებიათ ადგილობრივ მოსახლეობასთან. ასე რომ, თუ გავითვალისწინებთ ბერძენთა ამ პირველი მოგზაურობების ხასიათს, ძნელია მოველოდეთ ამ მოგზაურობების დამადასტურებელ უყოყმანო არქეოლოგიური მასალის აღმოჩენას, თუმც მომავალი კვლევა-ძიებისას არც ესაა გამორიცხული.

სამაგიეროდ გვაქვს სხვა ხასიათის, მაგრამ უთუოდ უაღრესად საყურადღებო მასალა, რომელიც მოწმობს, რომ სწორედ იმ დროისათვის, როდესაც ივარაუდება არგონავტთა ლაშქრობა კოლხეთში, ბერძნულ მწერლობაშიც ჩნდება პირველი ცნობები შავი ზღვის სანაპიროზე მოსახლე ტომებისა და გეოგრაფიული პუნქტების შესახებ. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში დამაჩერებლადაა ნაჩვენები,

რომ უკვე ჰომეროსი იხსენიებს უძველეს კოლხურ ტომს ხალიბებს ჰალიძონების სახელით და მათ ქვეყანას ალიბეს, მდ. სინგარიას პონტოს ჰერაკლესთან რომ ერთვოდა შავ ზღვას (დღევანდელი მდ. სანგარია), მდინარე პართენიოსს (აწინდელი მდ. ბარტან-სუ თუ ბარტინე), აგრეთვე პაფლაგონიელებს, ენეტების ტომს, ქალ. კიტორას და სხვ. 14.

ძალზე მნიშვნელოვანია ლინგვისტური კვლევის შედეგები: ასე მაგ.: ქართული კლასიკური ფილოლოგიის სპეციალისტებმა ყურადღება მიაქციეს, რომ ჰომეროსი იქთან კავშირში იხსენიებს ტერმინს „მოლი“, როგორც ჯადოსნური ძალის წამალს. ეს ტერმინი, რომელიც არაინდოევროპულადაა მიჩნეული, შეიძლება ბერძნულში ქართულიდან იყოს ნასესხები: „მოლი“ ხომ ქართულში ბალახის აღმნიშვნელია, ხოლო „ვეფხისტყაოსანში“ მას მაგიური მალამოს ფუნქციაც აქვს 15.

კიდევ უფრო მრავლისმეტყველია ის ფაქტი, რომ თანამედროვე ლინგვისტურ ლიტერატურაში (კერძოდ, ჰოლანდიელი ენათმეცნიერის ე. ფურნეს ნაშრომებში) დადგენილია ძველქართულ ნასესხობათა ლექსიკური ფენა ძველ ბერძნულში. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა „საწმისის“ ძველბერძნული სახელწოდება. ამ ცნების აღსანიშნავად ძველ ბერძნულ ენაში უფრო ხშირად ორი ტერმინია ნახმარი: ერთია — „დერმა“, ხოლო უფრო ადრინდელ ავტორებთან (ჰომეროსი, ჰეროდოტე, პინდარი) გვხვდება ტერმინი „კოსა“. ახლა ეს სიტყვა „კოვო“ ფორმით ზოგადად „ტყავის“ აღმნიშვნელად მიკენურ, ე. ი. ძვ. წ. II ათასწლეულში (XV—XIII სს.) ძველი ბერძნული ენის ერთ-ერთ დიალექტზე ე. წ. ხაზოვანი B დამწერლობით შესრულებულ წარწერებშიცაა დადასტურებული. იგი არაა ძირეულ ბერძნულ (თუ ინდოევროპულ) სიტყვად მიჩნეული. აკად. თამაზ გამყრელიძის განმარტებით, მიკენურ წარწერებში დადასტურებული „საწმისის“ აღმნიშვნელი ძველბერძნული სახელწოდების უძველესი ფორმა დასავლურქართველური წარმომავლობისა უნდა იყოს და ქართულ სიტყვას „ტყავ“ უნდა ეთანადებოდეს: საერთო ქართველური ტყავ, დასავლურქართველური — ტყოუ-ტკოვ. თამაზ გამყრელიძის აზრით, „თვით ფორმის თვალსაზრისით სავსებით ბუნებრივია, რომ დასავლურ-ქართული ტყოუ-ტკოვ სიტყვა „(ცხვრის) ტყავის“ მნიშვნელობით ბერძნებმა სწორედ კოვ — ფორმით გადაიღეს და თავკიდური, ბერძნულისათვის არაბუნებრივი ტყ-ტყ თანხმოვანთა ჩვეუთი კ — თანხმოვნით გაამარტივეს“ 16. ეს უაღრესად დიდმნიშვნელოვანი ფაქტია: მიკენურ (ე. ი. ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრით დათარი-

დებულ) წარწერებში დადასტურებული „კოვ“ სიტყვა „საწმისის“ აღსანიშნავად თუ მართლაც დასავლურქართველური (ე. ი. მეგრულ-ქანური) წარმოშობისაა (აქ გადამწყვეტი სიტყვა ლინგვისტების კომპეტენციას), ეს სწორედ იმ დროის ე. ი. იასონის კოლხეთში მოგზაურობისდროინდელი კონტაქტების შედეგი შეიძლება იყოს (მეორე მხრივ, ეს ფაქტი იმითაც იქნებოდა დიდმნიშვნელოვანი, რომ იგი იქნებოდა მოწმობა იმისა, რომ ამ დროს, ე. ი. ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხანებში ქართულ-ზანური ერთობა უკვე დიფერენცირებულია და მეგრულ-ქანური ცალკეა გამოყოფილი და გვიანბრინჯაოს ხანის კოლხური კულტურის შემქმნელიც სწორედ მეგრულ-ქანური მოსახლეობაა).

ამრიგად, ჰომეროსთან მოხსენიებული გეოგრაფიული და ეთნიკური სახელები, აგრეთვე ენობრივი მონაცემები¹⁷ ადასტურებენ იმ დებულებას, რომ ბერძენთა პირველი გამოჩენა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში და პირველი კონტაქტები კოლხეთთან სწორედ გვიანბრინჯაოს ეპოქაში უნდა განხორციელებულიყო, ე. ი. იმ დებულებას, რის დასამტკიცებლადაც განხორციელდა ტიმ სევერინის ექსპერიმენტი.

ტიმ სევერინმა არგონავტების მითთან და საქართველოს ძველი ისტორიისა და კულტურის პრობლემების ირგვლივ კიდევ სხვა მრავალი კითხვა დასვა. მათგან მხოლოდ ზოგიერთის შესახებ მოგახსენებთ.

ტიმ სევერინს საგანგებოდ აინტერესებდა ქართული ხალხური მედიცინის ისტორიის საკითხები, რამდენადაც არგონავტების შესახებ მითში კოლხთა მეფის ასული მედეა წარმოგვიდგება, როგორც სამკურნალო საქმის მცოდნე, განსაკუთრებით ბალახებით მკურნალობისა. აკი აპოლონიოს როდოსელი ხშირად იხსენიებს მედეას წამლებს, რომელთაგან ზოგიერთს „პრომეთეს წამალს“ უწოდებს და მიაჩნია, რომ იგი იმ ბალახიდანაა დამზადებული, რომელიც პრომეთეს სისხლზე აღმოცენდა (III, 845—852). პოემაში (III. 802—803) იხსენიება აგრეთვე მედეას „ყუთი, რომელშიც მრავალი წამალი ეწყო, ზოგი მკურნებელი და ზოგიც მომაკვდინებელი“. ამასთან ჩანს, რომ მედეასათვის ბალახებით მკურნალობა მის დედას და მამიდას — გრძნეულ კირკეს უსწავლებიათ. როგორც ცნობილია, ამ ცნობებს, კერძოდ, მედეას მიერ ბალახებით მკურნალობას მრავალი სხვა ბერძენი და რომაელი ავტორიც იხსენიებს. ჩვენ მოგახსენებთ ტიმ სევერინს, რომ, რა თქმა უნდა, ახლა ძნელად დასადგენია, თუ ზუსტად რა სახის იყო ის წამლები, ძველი ავტორები რომ იხსენიებენ, მაგრამ ძველ საქართვე-

ლოში სხვადასხვა ბალახებისაგან დამზადებული წამლებით მკურნალობა ფართოდ იყო გავრცელებული და დღეს საკმაოდ კარგადაა შესწავლილი ქართული მედიცინის ისტორიის მკვლევართა მიერ¹⁸.

არა მხოლოდ ძველი ქართული მედიცინის, არამედ არგონავტების მითთან დაკავშირებულ საკითხებთან ერთად ტიმ სევერინი საკმაოდ დრმა ინტერესს იჩენდა საერთოდ ქართული კულტურის გენეზისისა და ისტორიის საკითხების მიმართ, განსაკუთრებით ძველ ბერძნულ ცივილიზაციასთან კონტაქტების ასპექტში. აინტერესებდა მას აგრეთვე, თუ რამდენადაა შემონახული ანტიკური ხანის ადგილობრივი ტრადიციები შემდეგდროინდელ ქართულ კულტურაში და ა. შ.

ამ კითხვების პასუხად ტიმ სევერინს ჩვენ, ერთი მხრივ, არქეოლოგიური მონაპოვარი წარვუდგინეთ, ხოლო, მეორე მხრივ, წერილობითი წყაროების ანალიზის შედეგები. ასე მაგ., ვანის ნაქალაქარის დათვალიერებისას ტიმ სევერინზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ინფორმაციამ იმის შესახებ, რომ ამ ძველი კოლხური ქალაქის გათხრებისას დადგენილი რელბიური რიტუალები, მსხვერპლშეწირვის წესები და საგნები, ზოგიერთ საკულტო ნაგებობათა ფუნქცია და სხვ. სრულ და პირდაპირ პარალელებს პოულობს ქართულ ეთნოგრაფიულ ძეგლებში, აგრე მრავლად რომაა შემონახული საქართველოს მთიანეთში და ქართველი ეთნოგრაფების მიერ შესწავლილი¹⁹.

ტიმ სევერინის დიდი ინტერესი გამოიწვია სხვა ფაქტებმაც. ასე მაგ., ჩვენს სტუმარს განუუმარტეთ, რომ ბერძნულ საისტორიო და მხატვრულ მწერლობაში მოხსენიებული საკუთარი თუ გეოგრაფიული სახელწოდებანი, როგორც წესი, ადგილობრივ საფუძველზეა აღმოცენებული — ხშირ შემთხვევაში ან ადგილობრივი სახელის ელინიზირებული გადმოცემა ან პირდაპირი თარგმანია, ამასთან ეს სახელები დღემდეა ცოცხალი საქართველოში. ასე მაგ., განსაკუთრებით საინტერესოა ფასისის სახელწოდება, რომლითაც ბერძნულ მწერლობაში აღინიშნებოდა კოლხეთის უდიდესი მდინარე რიონი და აგრეთვე მის შესართავთან მდებარე ქალაქი. მრავალ მოსაზრებათა შორის აქ მე საეხებით ვიზიარებ რ. გორდენიანის აზრს²⁰, რომ ამ მდინარეს ფასისი დაარქვეს ბერძნებმა ოდესღაც აქ არსებული კოლხური დასახლებული პუნქტის ადგილობრივი სახელის ფათ-ის მიხედვით. რამდენადაც მდ. ფასისი უკვე ძვ. წ. VIII—VII საუკუნეების ავტორთან ჰესიოდესთან იხსენიება, ხოლო ბერძნების მიერ თავიანთი საეაქრო ფაქტორიის დაარსება ძვ. წ. VI საუკუნეზე ადრე არ ივარაუდება, ხომ

საესებით აშკარაა, რომ სახელწოდება ფასისი ბერძნულ მწერლობაში დღევანდელი ფოთის მახლობლად უკვე ძვ. წ. VIII ს-ში და მასზე უფრო ადრე მდებარე დიდი ადგილობრივი დასახლების სახელიდანაა წარმოდგარი. ნორვეგიელი მეცნიერის ჰანს ფოგტის მტკიცებით, ბერძნული „ფასის“ ფორმის ამოსავალია ქართველური (ქართულ-ზანური) „ფათი“, რომელიც ზანური (ე. ი. მეგრულ-ჭანური) „ფოთის“ კანონზომიერი შესატყვისია²¹. ასევე მდ. ცხენისწყალის ბერძნული სახელწოდება „ჰიპოსი“ (ე. ი. ცხენი), ყვირილასი „ბოასი“ (ბერძნულად „ყვირილს“ ნიშნავს) და მრავალი სხვა ადგილობრივი ქართული სახელწოდებების თარგმანია. მეორე მხრივ, მაგ., სტრაბონთან შემონახული ძველი ქართლის ქალაქების ბერძნული სახელწოდებანი „არმოდციე“ და „სისამურა // სევსამორა“ შესატყვისება ქართულ არმაზციხესა და წიწამურს²². ყოველივე ეს თვალსაჩინო მოწმობაა ბერძნულ-ქართული საკმაოდ ცხოველი კონტაქტებისა, რაც ასაზრდოებდა ბერძნულ საისტორიო და მხატვრულ ლიტერატურას. ამიტომაც ხშირად ბერძენ მწერალთა ცნობები, რომელნიც მითოლოგიურ საბურველშია მოქცეული და ერთი შეხედვით ლეგენდარულისა და ზღაპარულის შთაბეჭდილებას ტოვებენ, მეტწილად რეალურ საფუძველზეა აღმოცენებული და დღეს ეჭვიმუტანლად დასტურდება არქეოლოგიური აღმოჩენებით. ამის საილუსტრაციოდ ჩვენს სტუმარს საგანგებოდ მოვახსენეთ რამდენიმე საინტერესო ფაქტი.

ქართველ-ბერძენთა უძველესი კონტაქტების ანარეკლად უნდა მივიჩნიოთ ქართველი ფოლკლორისტების მიერ გამოვლენილ-დადგენილი ფაქტები ბერძნული და ქართული მითოლოგიური სახეებისა და სიუჟეტების თანხვედრითა თუ ტიპოლოგიური მსგავსების შესახებ. ასე მაგ., ტიმ სევერინს მოვახსენეთ აწ განსვენებული ქართველი ფოლკლორისტის პროფ. მიხეილ ჩიქოვანის მიერ ქართულ ზღაპრულ ეპოსში ფართოდ გავრცელებული სახე ჯადოსანი ქალისა, რომელიც მაგიური მოქმედებით თუ ჯადოსნური საგნების გამოყენებით ადამიანებს აქვავებს ან ცხოველებად აქცევს, რაც ამჟღავნებს დიდ მსგავსებას პომეროსის „ოდისეასა“ და აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკაში“ წარმოდგენილ გრძნულ დედოფალ კირკესთან, რომელიც აიეტის დაა²³. ასევე დიდ ინტერესს იწვევს ბერძნული პრომეთესა და ქართული ეპოსის გმირის ამირანის მითოლოგიური სახეების სიახლოვე, რაც ტიმ სევერინისათვის კარგად იყო ცნობილი. მაგრამ ამჟერად ტიმ სევერინის ყურადღება მივაქციეთ იმ გარემოებაზე, რომ

ადრეული ხანიდან (ყოველ შემთხვევაში ესქილეს დროიდან მაინც) ბერძენთა შორის განმტკიცებული იყო რწმენა იმის შესახებ, რომ პრომეთე კავკასიის ქედზე იყო მიჯაჭვული და ეს შესანიშნავადაა ასახული აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკაში“ (II, 1245—1250): „... და აი, უკვე გამოჩნდა პონტოს უეიდურესი ყურე და კავკასიის მალაღი მწვერვალებიც აღიმართნენ. აქ სპილენძის ბორკილებით პირქუშ კლდეებზე მიჯაჭვული პრომეთე თავისი ღვიძლით კვებავდა არწივს, რომელიც განუწყვეტლივ მიისწრაფოდა მისკენ...“ კიდევ მეტი, აპოლონიოს როდოსელის თხზულებიდან (III, 850—855) კარგად ჩანს, რომ ელინთა წარმოდგენით ბერძენი პრომეთე საღდაც კოლხეთის ახლოს იყო კავკასიონის ქედზე მიჯაჭვული: ²⁴ „...მედამ გაკრიალებული ყუთიდან ჩადოსნური წამალი ამოიღო, რომელიც, ამბობენ, პრომეთეს წამლად იწოდებაო... ამ წამლის მცენარე პირველად აღმოცენდა ტანჯული პრომეთეს იმ ზრქელი სისხლისაგან, რომელიც გაუშმაძლარმა არწივმა კავკასიონის ფერდობებზე დაღვარა...“

პრომეთეს ჯვკასიონის ქედზე მიჯაჭვის შესახებ აზრს სარწმუნოდ მიიჩნევდნენ და მტკიცედ იმეორებდნენ სხვა ბერძენი მწერლებიც. ასე მაგ., იმპერატორ ადრიანეს მოხელე ფლაბიუს არიანე, რომელმაც ახ. წ. 134 წელს კოლხეთში იმოგზაურა, თავის იმპერატორს მოასხენებს: „პიპოსიდან დაწყებული ასტლეფოსამდე და დიოსკურიამდე ჩვენ ვხედავთ კავკასიონის მთას, რომელიც სიმაღლით წააგავს ყველაზე მეტად კელტურ ალაებს. გვიჩვენებს ერთ-ერთი მწვერვალი — სტრობილოსი, რომელზედაც მითის თანახმად ზევსის ბრძანებით პრომეთესი ჩამოკიდა ჰეტესტომ“ ²⁵. კიდევ უფრო საინტერესო ისაა, რომ კოლხეთში არსებულ თქმულებას ადგილობრივი გმირის შესახებ, თავისი თავგადასავლით პრომეთეს რომ ეტოლებოდა, კარგად იცნობდნენ თვით ძველი ბერძნები. ახ. წ. II—III საუკუნეების მწერალი ფილოსტრატე თავის მკითხველებს არწმუნებდა: ადგილობრივი მცხოვრებნი „ისეთ თქმულებას ჰყვებიან, როგორსაც ელინები მღერიან მასზე (ე. ი. პრომეთეზე — ო. ლ.); რომ იქ მიჯაჭვული იქმნა პრომეთე და კაცთმოყვარეობის გამო მეორე ჰერაკლემ, — და არა თებელმა, რომელსაც აქაურები არ იცნობენ, — ვერ აიტანა ეს და ისრიით განგმირა ფრინველი, რომელიც პრომეთეს შიგნეულს ჩიჯენიდა. ზოგიერთები ამბობენ, რომ იგი მიჯაჭვული იყო გამოქვაბულში, რომელსაც მთის ძირში აჩვენებენ... ფრინველს — არწივს კავკასიის მოსახ-

ლენი მტრად მიიჩნევენ და ბუდეებს, რამდენსაც კი აკეთებენ არწივები კლდეზე, ცეცხლოვანი ისრების ტყორცნით წვავენ: მახეებსაც კი უგებენ მათ და ამბობენ პრომეთესათვის შურს ვიძიებთო. აი ამზომად სწამთ თქმულების სისწორე...“²⁶ ამ ცნობაში ყურადღებას იქცევს ბერძნული მითისათვის უცხო ვერსია, რომლის თანახმად პრომეთე გამოქვაბულშია მიჯაჭვული. ეს მომენტი კი, როგორც ცნობილია, სწორედ ამირანის შესახებ ქართული თქმულებისთვისაა დამახასიათებელი²⁷. საინტერესოა, რომ პრომეთეს მღვიმეში დატყვევების შესახებ გადმოცემას უფრო ადრე იცნობდა სტრაბონი, რომელსაც პრომეთეს შესახებ მითი პონტოს სანაპიროებიდან მიაჩნდა გავრცელებულად²⁸: „...ამ მითს ამტკიცებს კავკასიონისა და პრომეთეს შესახებ ამბებიც: ესენი პონტოდან გადმოაქვთ აქმცირე მიზეზით, რაკილა ხედავენ, რომ პაროპამისადეში არის წმინდა გამოქვაბული და მიუთითებენ თითქოს აქ ყოფილიყოს მიჯაჭვული პრომეთე და აქ მოსულიყოს ჰერაკლეც პრომეთეს გასათავისუფლებლად და ეს იყოს ის კავკასიონი, რომელსაც ელინები თვლიან პრომეთეს მიჯაჭვის ადგილად“ (XV, 1, 8). ამრიგად, თითქოს ეტყვას არ უნდა იწვევდეს, რომ კოლხეთში ცნობილი იყო ბერძნული მითი პრომეთეს შესახებ, მაგრამ იმავე დროს ბერძნებმაც იცოდნენ მსგავსი შინაარსის ადგილობრივი თქმულება...²⁹ მაგრამ ამჯერად სხვა მხარეცაა აქ ძალზე საინტერესო: მრავალგზის მითითება პრომეთეს ხსნისა ჰერაკლეს მიერ! ამ თვალსაზრისით ყურადღასაღებია ბერძენი ისტორიკოსის აპიანეს (დაახლ. 90—170 წწ.) ცნობა, რომ რომაელმა სარდალმა პომპეუსმა კოლხეთში ლაშქრობისას „მოიარა კოლხები, არგონავტთა, დიოსკურებისა და ჰერაკლეს იქ ყოფნის ამბების შესატყობად და განსაკუთრებით კი უნდოდა ენახა ტანჯვის ადგილები, რადგან ამბობდნენ, პრომეთე კავკასიონის ქედზე იყო მიჯაჭვული“³⁰. ეს ცნობა იმითაცაა კიდევ საინტერესო, რომ, როგორც ვხედავთ, ბერძნებში გავრცელებული იყო რწმენა ბერძენი გმირის ჰერაკლეს კოლხეთში ყოფნის შესახებ. აქ წინასწარ უნდა შევნიშნო, რომ არგონავტების შესახებ თქმულების თანახმად ჰერაკლეს მაშინ კოლხეთამდე არ მოუღწევია და იძულებული იყო არგონავტებს ჩამოცილებოდა, რადგან მისი დაკარგული მეგობრის ჰილასის საძებნელად გაემართა. ჰერაკლეს კოლხეთში მოსვლას ბერძნული ტრადიცია, როგორც ჩანს, საგანგებოდ პრომეთეს გასათავისუფლებლად ჩადენილ გმირობას უკავშირებს. კოლხეთში რომ კარგად იცნობდნენ ბერძნულ მითს პრომეთეს შესახებ და მას ადგილობრივი მკვიდრნი

თავისებურად აღიქვამდნენ, ჩანს ერთი უაღრესად საინტერესო ცნობიდანაც, რომელიც ცნობილ ბერძენ ისტორიკოსს დურისს (ძვ. წ. 340—275 წწ.) მიეწერება: „კავკასიის მცხოვრებნი მხოლოდ ზევსს და ათენას არ სწირავენ მსხვერპლს, ვინაიდან ისინი იყვნენ პრომეთეს დასჯის მიზეზნი, ჰერაკლეს კი განსაკუთრებულად სცემენ თაყვანს იმის გამო, რომ მან ისრით განგმირა არწივი პრომეთეს გულ-ღვიძლს რომ უქორტნიდა“³¹. ამ ცნობაში შესანიშნავადაა ახსნილი, თუ რატომ სცემენ თაყვანს ჰერაკლეს კოლხეთში: მან ხომ ტანჯვა-წამებისაგან იხსნა პრომეთე, რომელიც ქართული ეპოსის გმირის ამირანის ორეულია ბუნებრივია, რომ ამირან // პრომეთეს მხსნელი ჰერაკლე ადგილობრივი ხალხების თაყვანისცემის საგანი გახდა... და რაოდენ დიდი იყო ტიმ სევერინის გაოცება, როდესაც მას მოვახსენეთ, რომ ფაქტი ჰერაკლეს კულტის პოპულარობისა კოლხეთში არქეოლოგიურადაც ექვიმენტანლად დასტურდება. ამას მოწმობს ვანში აღმოჩენილი ბრინჯაოს გამოსახულება ჰერაკლესი³² და ოქროს ბალთა, რომელზედაც ნემურ ლომთან შებრძოლებული ჰერაკლეა გამოსახული³³. კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი ისაა, რომ ვანშივე აღმოჩენილია თიხის ტვიფარი ჰერაკლეს გამოსახულებით³⁴, რაც იმის მოწმობაა, რომ ჰერაკლეს გამოსახულებებს ვანშივე ამზადებდნენ. ეს მოსაზრება დაგვიდასტურა აგრეთვე ვანის ნაქალაქარის მახლობლად ე. წ. საყანჩიის ველზე ძვ. წ. III—II სს-ის ნამოსახლარის გათხრებისას ნაპოვნმა თიხის ყალიბმაც, რომელიც ასევე ჰერაკლეს გამოსახულების დასამზადებლადაა განკუთვნილი³⁵. აი ასე საოცრად დასტურდება არქეოლოგიური აღმოჩენებით ერთი შეხედვით ლეგენდარული ხასიათის ცნობებიც კი. ისინი თურმე რეალურ საფუძველზეა ხშირად აღმოცენებული. ამავე თვალსაზრისით ტიმ სევერინის ყურადღება მივაქციეთ მრავალთა შორის კიდევ ასეთ საინტერესო დეტალზეც.

არგონავტების შესახებ თქმულების სხვადასხვა ვერსიებში, როგორც ცნობილია, კოლხეთში ოქროს საწმისი „არესის ჭალაკში“ ინახებოდა³⁶. „არესის ველზე“ იყვნენ გაშვებული აიეტის „ცეცხლის-მფრტვეველი“ და „სპილენძისჩლიქებიანი ხარებიც“³⁷. ზოგიერთი ვერსიით, ვერძი, რომელმაც ფრიქსე კოლხეთში გადმოაფრინა, არესს შესწირეს მსხვერპლად, ხოლო ოქროს საწმისიც თითქოს აიეტის სატახტო ქალაქთან ახლოს არესის ტაძარში იყო დაცული³⁸. რატომაა აქ არესი აგრე წინ წამოწეული? არესი ხომ ბერძნული ღვთაებაა — ომის ომერთი თუმც უნდა აღინიშნოს, რომ არესის კულტი თვით

საბერძნეთში არ იყო მაინცდამაინც პოპულარული. საინტერესოა, რომ ტროის ომშიც არესი ტროელთა მხარეს იბრძვის აქაველ ელინთა წინააღმდეგ³⁹, თუმც ყოველივე ამას თავისი ახსნაც აქვს ბერძნულ მითოლოგიაში და ამჯერად იგი აქ ჩვენი ფართოდ განსჯის საგანი ვერ გახდება⁴⁰. ახლა ჩვენთვის ისაა უფრო საინტერესო და ასახსნელი თუ რატომაა არესის კულტი კოლხეთში ასე გამოჩინებული? კიდევ მეტრ, ბერძენი მწერლის პავსანიას ცნობით: სპარტიდან თერაპნამდე „რამდენი ტაძარიც კია აგებული ამ გზაზე, მათში ყველაზე უძველესია არესის ტაძარი... არესის ქანდაკება კი, ამბობენ, აქ დიოსკურებმა მოიტანეს კოლხთა ქვეყნიდანო. არესს ეძახიან თეროს სახელისაგან. ამბობენ, იგი არესის ძიძა იყოო. სრულიად შესაძლებელია, რომ კოლხებისაგან გაიგონეს და ეძახიან თერიტეს, ვინაიდან ელინებმა არ იციან არესის ძიძად თერო“⁴¹. ეს ცნობაც თვალსაჩინოდ მოწმობს არესის კულტის პოპულარობას კოლხეთში. მაგრამ ეს ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს ომის ბერძნული ღვთაების — არესის კულტი იყო კოლხეთში. ცნობილია, რომ ძველი ბერძნები უცხო ხალხების რელიგიური კულტების აღწერისას, თუ ესა თუ ის ღვთაება ფუნქციონალურად და გარეგნული თვისებებით ამჟღავნებდა მსგავსებას ამა თუ იმ ბერძნულ ღვთაებასთან, მაშინ მას ამ ღვთაების ბერძნული სახელით მოიხსენიებდნენ⁴². ასე რომ, სავესებით აშკარაა: არესის სახელით კოლხეთში იხსენიება ადგილობრივი ღვთაება ომიანობისა. მაგრამ გვაქვს კი საფუძველი ვივარაუდოთ, რომ კოლხეთში მართლაც არსებობდა ომის ღვთაების კულტი? ამ მხრივ უაღრესად საინტერესოა ქართული წარმართული კალენდრის ანალიზი, რომელიც მოგვცა აქადემიკოსმა ივ. ჭავჭავიძემ. მან ყურადღება გაამახვილა იმ ფაქტზე, რომ სულხან-საბა ორბელიანის ცნობით ქართულ სამწერლობო ენაში სამშაბათი დღის აღმნიშვნელია „არიასი“, რომელიც აშკარად ბერძნულ „არესს“ და რომაულ „მარსს“, ე. ი. ომის ღმერთს შეესატყვისებო. მაგრამ უფრო მნიშვნელოვანია ამ შემთხვევაში დიალექტური ფორმები: სამშაბათი მეგრულად „თახაშხად“ იწოდება, სვანურად — „თახაშ“-ად. ამავე დროს ჭანურში ოთხი სახელწოდებაა დადასტურებული: „ერკინაჩხა“, „ეკინაჩხა“, „ტიკინაჩხა“, „იკინაჩხა“. აკად. ივ. ჭავჭავიძე იმეგრული „თახა-შ-ხა“ და სვანური „თახა-შ“ სიახლოვის გამო სამშაბათი დღის სახელში სავედრებელი ღვთაების სახელად „თახა“-ს მიიჩნევს, ხოლო ჭანურში შემონახული ოთხი სახელიდან აღადგენს უძველეს ფორმას: „ტერკინ // ტარკუნ“. ამ უკანასკნელს

ივ. ჯავახიშვილი უკავშირებს ომიანობის ღვთაების ხეთურ სახელს „ტარხონ“, ამავე დროს ადასტურებს მსგავსი სახელების გავრცელებას ქართულ სინამდვილეშიც და ასკვნის: „სამშაბათი ქართველ ერს ღვთაება „ტარხონ“, „თარხონ“ ან „თარხო“-სთვის ჰქონია განკუთვნილი, რომელიც მარსის ანუ არიას შესატყვისად იყო მიჩნეული. „თახა“ ამ სახელის თუმც მერმინდელი, მაგრამ მაინც საკმაოდ ძველი ფორმა უნდა იყოს“⁴³. ე. ი. ირკვევა, რომ ქართულ წარმართულ კალენდარში ერთი დღე — სამშაბათი ომიანობის ღვთაების სავედრებლად იყო განკუთვნილი, რაც მოწმობს ამ ღვთაების კულტის ფართოდ გავრცელებას ძველ საქართველოში და არგონავტების შესახებ მითშიც კოლხეთში „არესის ქალაქის“, „არესის ველის“, „არესის ტაძრის“ მოხსენიება ოქროს საწმისთან კავშირში სრულებითაც არაა შემთხვევითი. ასევე არ უნდა იყოს შემთხვევითი ისიც, რომ ოქროს საწმისი, არესის ქალაქი, მუხის ხეზე იყო ჩამოკიდებული: მუხა ძველთაგანვე ქართველ ტომებში წმინდა ხედ იყო აღიარებული⁴⁴.

ტიმ სევერინს, როგორც მოგახსენეთ, არგონავტების მითთან დაკავშირებით მრავალი საკითხი „აწუხებდა“ და მრავალმხრივ ცდილობდა ბერძნულ მითში არეკლილი ადგილობრივი სიტუაციები დაენახა. მას საგანგებოდ აინტერესებდა კოლხეთში ცხვრის კულტის არსებობის დამადასტურებელი არქეოლოგიური მასალა. ამ მხრივ მან შეძლებისდაგვარად ამომწურავი ინფორმაცია მიიღო. განსაკუთრებით დაინტერესდა ბრინჯაოსაგან დამზადებული და II ათასწლეულის შუა ხანებით დათარიღებული ვერძისა და ვერძის თავის გამოსახულებებით რაჭიდან (გ. გობეჯიშვილის აღმოჩენები)⁴⁵ და სევანეთიდან (შ. ჩართოლანის მოპოვებული მასალები)⁴⁶. საინტერესოა, რომ გამომწვარი თიხისაგან დამზადებული ცხვრის მშვენიერი ქანდაკება ძვ. წ. VII ს-ისა ტიმ სევერინის ჩამოსვლამდე რამდენიმე დღით ადრე ვანის ნაქალაქარზეც აღმოჩნდა და იგი ბი-ბი-სის წარმომადგენლებმა და ტიმ სევერინის ფოტოგრაფმა დიდის ამბით გადაიღეს. ცხვრის კულტის ფართოდ გავრცელებამ კოლხეთში ტიმ სევერინი, ჩემი აზრით, რამდენადმე შორსმომავალ დასკვნებამდეც კი მიიყვანა, რაც მან საჯაროდაც რამდენიმე ინტერვიუშიც განაცხადა. იგი ფიქრობს, რომ ცხვრის კულტის არსებობა კოლხეთში გარკვეულ კავშირშია და საფუძველიცაა არგონავტთა ლაშქრობის შესახებ მითში ოქროს ვერძისა და საწმისის მოტივის გაჩენისა. მე უფლება მივეცი ჩემს თავს არ დავთანხმებოდი პატივცემულ სტუმარს მისეულ ინტერპრეტაციაში

მიტომ, რომ ცხვრის კულტი ძველთაგანვეა სხვა ხალხშიც ფართოდ გავრცელებული, ხოლო ოქროს ვერძი, რომლითაც მითის თანახმად ფრიქსე კოლხეთში გადმოფრინდა, „ბერძენი“ იყო-მეთქი.

სამაგიეროდ, ძალზე საინტერესოა ის ფაქტი, რომ დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ სამეგრელოში, შემონახულია წყება ლეგენდებისა, რომელშიც მთავარ გმირად ოქროს ვერძი გვევლინება. ერთ-ერთი ასეთი თქმულება ჩაუწერია ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში ა. გრენს. ამ თქმულების თანახმად, თითქოს მეფე გიორგის პყლია ჭკვიანი და ლამაზი ასული, აგრეთვე „ოქროს ბეწვიანი მძლავრი ვერძი“. მის ქალაქთან ენთო მარად ჩაუქრობელი ცეცხლი (სადაც დამანაშავეებს წვავენენ), ხოლო მიუვალ ციხეში გამომწყვდეული ჰყავდა 12 მზეთუნახავი, რომელთაც უძლეველი დევები იცავდნენ. მეფის ასულის სილამაზის შესახებ ხმას საბერძნეთამდე მიუღწევია და იქიდან საგანგებოდ ბერძენთა მეფის ვაჟი ხომალდით გამოგზავრებულია. მეფე გიორგის ბერძენი უფლისწული პატივით მიუღია, ხოლო მეფის ასულს იგი ჩონგურზე დაკვრით მოუხიბლავს. ქალსა და ვაჟს ერთმანეთი შეყვარებიათ. მეფის ასულს ბერძენი უფლისწულისთვის თითქოს წამალი მიუტანია და უთქვამს: „მამაჩემი ვერძის და მარცხებას, ცეცხლის ჩაქრობასა და 12 მზეთუნახავის დევებისაგან განთავისუფლებას მოგთხოვს. ამ პირობებს შენ ამ წამლის მეშვეობით შესძლებ“. მართლაც, ბერძენმა უფლისწულმა შეძლო მეფე გიორგის პირობების შესრულება...

ა. გრენის მტკიცებით, მეგრელებს ბევრი ასეთი გადმოცემა მოეპოვებათ, რომელნიც მედეა-იასონის შესახებ მითს ეხმაურებაო...⁴⁷

მართლაც, ცნობილ ქართველ გეოლოგსა და მხარეთმცოდნეს ა. ჭანტურას, რომელსაც დიდი ღვაწლი მიუძღვის სამეგრელოს მიწა-წყალზე არქეოლოგიური ძეგლების გამოვლენისა და გადარჩენის საქმეში⁴⁸, შეუკრებია მთელი ციკლი ზღაპრებისა, სადაც ფიგურირებს ოქროს ვერძი ან ოქროს კრავი. იგი ღვთაებად და გრძნეულ არსებად გვევლინება, შეუძლია ფრენა და ლაპარაკიც (მსგავსად იმ ვერძისა, ფრიქსე რომ ჩამოაფრინა მეფე აიეტის ქვეყანაში). მეგრული ზღაპრების ოქროს ვერძი თუ კრავი ქვეყნის კეთილდღეობის მფარველია და მისი სიმბოლო, მრავალი სიკეთის მომტანი და სიმდიდრის გამცემი, იგი სწელთა მკურნალიცაა და გამანაყოფიერებელი თვისებითაცაა აღჭურვილი, იგი სადადიანოს მფარველია და ეხმარება უცხო მტრებთან ბრძოლაში, ხშირად ოქროს კრავი მზეს ეთამაშება... მის

შესახებ იციან უცხო ქვეყნებში და ოცნებობენ მის ხელში ჩაგდებაზე...⁴⁹

ეს უაღრესად საინტერესო ციკლია თქმულებებისა და მოითხოვს შემდგომ შესწავლასა და ახალი მასალების მოძიებას, რაც ჩვენი ფოლკლორისტების კომპეტენცია და მოვალეობაა... ამ თქმულებებში წარმოდგენილი ოქროს ვერძის მითოლოგიური სახე სრულიად უეჭველად წინარექრისტიანული ხანისაა, რამდენადაც გრძნეული ვერძი ზღაპრებში „ღმერთადაა“ გამოცხადებული. ამიტომ გვაქვს საფუძველი ვივარაუდოთ სიძველე ოქროს ვერძის კულტისა და ისტორიული კოლხეთის ტერიტორიაზე არსებული უძველესი რელიგიური რწმენა-წარმოდგენებისა, რომელთა თანახმად ოქროს ვერძი (ან ზოგიერთ ზღაპარში — მისი სკულპტურული გამოსახულება) ქვეყნის მფარველ ღვთაებას და პისი კეთილდღეობის სიმბოლოს წარმოადგენდა...⁵⁰

უაღრესად მნიშვნელოვნად მეჩვენა ტიმ სევერინის დაინტერესება არგონავტების შესახებ მითის ერთი მოტივით — კოლხეთში ოქროს საწმისის მოდარაჟე გველეშაპის შესახებ. ტიმ სევერინი გულმოდგინედ ეძიებდა ქართულ ფოლკლორში რაიმე ანალოგიურ მოტივს. ამ თვალსაზრისით მისი განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია იმ ფაქტმა, რომ ქართულ ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში არსებობს გველს, როგორც ოჯახის და საოჯახო კერიის მფარველის („სახლის გველი“, „ოჯახის ფუძის გველი“) კულტი⁵¹. (ჩვენ ისიც კი ვუთხარით სტუმარს, რომ ეს მომენტი საკმაოდ საინტერესოა აღწერილი დიდი ქართველი რომანისტის კონსტანტინე გამსახურდიას „მთვარის მოტაცებაში“). ქობულეთ-ფიჭვნარის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი უძველესი კოლხური ნამოსახლარის („ნამჭედურის“) დათვალიერებისას ექსპედიციის ხელმძღვანელმა დ. ხახუტაიშვილმა ტიმ სევერინს აჩვენა გათხრებისას მოპოვებული თიხის ნივთები, რომელნიც გველის გამოსახულებებითაა მორთული. ტიმ სევერინმა საგანგებოდ ჩაინიშნა ეს ფაქტი და გამოთქვა ვარაუდი: ის რომ ძველ საქართველოში სწორედ გველია ოჯახის მფარველი, გასაგებს ხდის იმასაც, თუ რატომ მაინცდამაინც გველეშაპს დაევალა ოქროს საწმისის, როგორც ქვეყნის ყველაზე დიდი საუნჯის დაცვა და მფარველობა⁵².

რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, ბერძნული მითის ამ ასპექტისათვის აქამდე (ყოველ შემთხვევაში, ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში) ჯერ ყურადღება არავის მიუქცევია და ამ თვალსაზრისით საკითხიც არავის დაუსვამს⁵³. ტიმ სევერინის ეს უაღრესად საყურად-

დებო მოსაზრება იმითაა ღირსშესანიშნავი, რომ იგი ხაზს უსვამს ბერძნული მითის ადგილობრივ (ძველ კოლხურ) ფესვებს და მით აგონავტების ოქროს საწმისისათვის ლაშქრობის შესახებ ბერძნული მითი კიდევ ერთ რეალურ ელემენტს იძენს. არ შემოიძლია არ აღვნიშნო ის დიდი აღფრთოვანება, რომელსაც ტიმ სევერინი კოლხეთში მოგზაურობის იმ უკანასკნელ დღეს გამოთქვამდა ამ ფაქტის აღმოჩენით. მე კი თბილისში დაბრუნებისთანავე შევამოწმე აპოლონიოს როდოსელის პოემის ძველი ბერძნული ტექსტი. ამ ნაწარმოების ქართულ თარგმანებში „გველეშაპი“ ან „ურჩხულია“ ოქროს საწმისის მოდარაჯედ წარმოდგენილი⁵⁰, ბერძნული ტექსტის II თავის 1208-ე და 1269-ე, III თავის 128-ე ტეპებში ნახმარია ტერმინი „ოფის“, რაც ძველბერძნულად ნიშნავს „გველს“!⁵⁴.

ტიმ სევერინის მოგზაურობა საქართველოში მრავალმხრივია მნიშვნელოვანი. ახალმა აგონავტებმა, როგორც ცნობილია, დაათვალიერეს არქეოლოგიური გათხრები ვანში, ნოქალაქევიში, ქუთაისში, სვანეთში, ქობულეთ-ფიჭვნარში, ძალისში, მცხეთაში. თუმცე ტიმ სევერინს უკვე ჰქონდა წინასწარ გარკვეული ინფორმაცია საქართველოში მიმდინარე არქეოლოგიური გათხრების შესახებ, მაგრამ მაინცო, იმეორებდა მრავალგზის, პირადად ნანახმა ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბაო. მე დავრწმუნდი, რომ საქართველოში, ამბობდა თავის ინტერვიუებში ხაზგასმით ტიმ სევერინი, არქეოლოგიური კვლევები და ისტორიულ ძეგლთა მოვლა-პატრონობის საქმე სახელმწიფო ხელისუფლებისა და მათ ხელმძღვანელთა ზრუნვის შედეგად უმაღლეს დონეზეაო. საკმარისია თუნდაც დავიმოწმო სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გაზეთში „სოვეტსკაია კულტურა“ (1984 წლის 2 აგვისტოს № 92) გამოქვეყნებული ტიმ სევერინის განცხადება: „არსად სახელმწიფო არ ხარჯავს არქეოლოგიურ გათხრებზე იმდენ თანხებს, როგორც თქვენთან. თქვენი შემურდებათ მთელი მსოფლიოს მეცნიერთ. მე განცვიფრებული ვარ იმითაც, რომ თქვენი ხალხი ასე სათუთად უვლის თავის ისტორიას, რომ მითი აგონავტების შესახებ ცოცხლობს მათ გულებში. აჲ, კოლხეთის ძველ მიწაზე, მე შევხვდი მდიდარი კულტურის ადამიანებს, ნამდვილ ინტელიგენციას, მსოფლიო კლასის მეცნიერებს. ახლა მე უკვე დარწმუნებით შემიძლია ვთქვა: ჩემი „ოქროს საწმისი“ ეს ის ცოდნაა, რომელიც მე საბჭოთა მეცნიერთაგან მივიღე. დღეს მე კვლავ ვიგრძენი თავი სტუდენტად“.

ტიმ სევერინის მოგზაურობა საქართველოში ძალზე დიდი მოვ-

ლენა იყო და იგი უთუოდ დიდ როლს შეასრულებს მომავალში არგონავტიკასთან დაკავშირებული საქართველოს ისტორიის პრობლემების კვლევის საქმეში.

მინდა ვისარგებლო შემთხვევით და ტიმ სევერინთან შეხვედრებში მონაწილე ქართველ მეცნიერთა სახელით კიდევ ერთხელ გავიმეორო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმში გამართულ შეხვედრაზე თქმული და გულითადი მადლობა მოვახსენო ჩვენი რესპუბლიკის ხელმძღვანელობას, რომელმაც ყველა პირობა შექმნა „ახალი არგონავტების“ საქართველოში მოგზაურობის მაღალ დონეზე წარმართვისათვის, ყველა იმ რაიონის ხელმძღვანელებსა და მშრომელებს, სადაც ტიმ სევერინის ეკიპაჟმა იმოგზაურა (აჭარის ასსრ, ფოთის, ცხაკაიას, აბაშის, გეგეჭკორის, მესტიის, ქუთაისის, თერჯოლის, ვანის, მცხეთის), საქართველოს ტელევიზიისა და რადიომაუწყებლობის სახელმწიფო კომიტეტს, რომელსაც მთლიანად დააწვა უმძიმესი ტვირთი ამ მოგზაურობის ორგანიზაციისა, და რომელმაც მეცნიერებს ტიმ სევერინთან მნიშვნელოვან საკითხებზე აზრთა გაცვლა-გამოცვლის მშვიდი, საქმიანი ატმოსფერო შეგვიქმნა. ამ საუბრების დროს დაისვა მრავალი ახალი საინტერესო საკითხი, რომელთა გადაჭრა ისტორიკოსების, არქეოლოგების, ლინგვისტების, ფოლკლორისტების ერთობლივ მუშაობას მოითხოვს. ჩვენ შევეთანხმდით ტიმ სევერინთან, რომ მის მომავალ წიგნს არგონავტთა ნაკვალევზე მოგზაურობის შესახებ გამოვეხმაურებით რეცენზიით, რომელშიც ამ ექსპერიმენტის მეცნიერულ მნიშვნელობაზე გვექნება საუბარი და დამატებითი მასალა იქნება წარმოდგენილი ძველი კოლხეთის შესახებ. ტიმ სევერინის წიგნი კი უთუოდ გამოიწვევს მსოფლიო მეცნიერების ფართო წრეებში ცხოველ ინტერესს საქართველოს ისტორიისა და მისი კულტურის მიმართ. ამაშიცაა ტიმ სევერინის საქართველოში მოგზაურობის დიდი მნიშვნელობა. დასამალი არაა, რომ ევროპისა და ამერიკის (ასევე სხვა კონტინენტის) საზოგადოების ფართო მასებისათვის არც თუ ისე კარგადაა ცნობილი საქართველო და მისი უძველესი კულტურა⁵⁵. თუ რამდენად ბუნდოვანია ზოგჯერ წარმოდგენები ჩვენი ქვეყნის შესახებ არგონავტების ასე საყოველთაოდ ცნობილ თქმულებებთან დაკავშირებითაც კი, საკმარისია დავასახელოთ საკმაროდ პოპულარული ინგლისური ენციკლოპედიური გამოცემის ერთერთი სერია „ვინ არის ვინ ანტიკურ სამყაროში“, სადაც იასონის შესახებ „განმარტებულთა“, რომ მან „იმგზავრა კოლხეთში (ყირიმში)“,

ასევე ყირიმშია მოთავსებული კოლხეთი წიგნის გეოგრაფიულ და საკუთარ სახელთა „საძიებელშიც“ („ინდექსში“) ⁵⁶. ეჭვი არაა, რომ ტიმ სევერინის მომავალი წიგნის მეტად მრავალრიცხოვან მკითხველებს უფრო ნათელი და სწორი წარმოდგენა ექნებათ ძველი კოლხეთისა და ახალი საქართველოს გეოგრაფიული მდებარეობის, ისტორიისა და კულტურის შესახებ.

ეს პატარა წიგნიც ტიმ სევერინის მოგზაურობის და მასთან დაკავშირებული შთაბეჭდილებების შედეგადაა დაწერილი. ამ მოგზაურობამ კიდევ ერთხელ მიაქცია ჩემი ყურადღება ძველი ბერძნული სამყაროსა და კოლხეთის ურთიერთობის პრობლემებს. ბევრი რამ ამჯერად მე სხვაგვარად (ვიდრე ადრე მეჩვენებოდა) დავინახე, ზოგი კი — თითქოს უფრო ღრმად. სწორედ ამის გადმოცემა დავისახე ამჯერად მიზნად.

უ ნ ი უ ვ ე ბ ი

„წინათქმა“

1. ს ტ რ ა ბ ო ნ ი — ცნობილი ბერძენი გეოგრაფოსი და ისტორიკოსი დაიბადა ძვ. წ. 64/63 წლებში ქ. ამასიაში (მცირე აზია), გარდაიცვალა ახ. წ. 23/24 წლებამდე. სტრაბონის დედის ბიძა მამის მხრიდან — მოაფერნე ერთხანს პონტოს მეფე მითრიდატე VI ეგპატორის მიერ კოლხეთის მმართველადაც კი იყო დანიშნული. სტრაბონი ავტორია 17 წიგნისაგან შემდგარი „გეოგრაფიისა“, სადაც იმდროინდელი ევროპის, აზიისა და აფრიკის სხვა ქვეყნებთან ერთად აღწერილია იგრეთვე დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიაზე მამინ მდებარე ორი ქართული სახელმწიფო — კოლხეთი და იბერია. წმინდა გეოგრაფიული ხასიათის აღწერილობებთან ერთად, სტრაბონის „გეოგრაფიაში“ დიდი ადგილი აქვს დათმობილი არგონავტების კოლხეთში ლაშქრობის საკითხს, მოცემულია ცნობები იბერიისა და კოლხეთის ეთნიკური შედგენილობის, ჯალაქების, საეპკრო გზების, პოლიტიკური ისტორიის ცალკეული მომენტებისა და სხვათა შესახებ. ფიქრობენ, რომ სტრაბონი თვით იყო კოლხეთში ნაშუაფი. ამასთან მან ფართოდ და კრიტიკულად გამოაყენა მის დროს არსებული საისტორიო და ლიტერატურული წყაროები, მათ შორის პომპეუსის ამიერკავკასიაში ლაშქრობის მონაწილეთა აღწერილობანი. ამიტომ სტრაბონის „გეოგრაფია“ საქართველოს ძველი ისტორიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს და სანდო წყაროდაა მიჩნეული. დაწერ. იხ. თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია (ცნობები საქართველოს შესახებ), თბილისი, 1957 წ. ამ წიგნს გამოკვლევასთან ერთად თან ახლავს საქართველოს შესახებ სტრაბონის ყველა ცნობა (ბერძნული ტექსტი და ქართული თარგმანი) კომენტარებითურთ.

2. ო დ ი ს ე ვ ს ი ს — ითაკის მითიური მეფის ხანგრძლივი მოგზაურობა ჰომეროსის მიერაა აღწერილი პოემაში „ოდისეა“, რომლის ქართული პროზაული თარგმანი ეკუთვნით ზურაბ კიკნაძესა და თამაზ ჩხენკელს (თბილისი, 1975, გამოშვებლობა „ნაკადული), ხოლო პოეტური თარგმანი პანტელეიმონ ბერაძეს (თბილისი, 1979, გამოშვებლობა „საბჭოთა საქართველო“ — სერიიდან „მსოფლიო ლიტერატურის ბიბლიოთეკა“). მენელაოსი კი ბერძნული მითოლოგიით — სპარტის მეფე, ატრევსის ძე და აგამემნონის უმცროსი ძმაა. მას მოსტაცა ბარისმა მეუღლე ელენე, რაც ტროის ომის მიზეზი გახდა. ტროის აღების შემდეგ იგი ვლენესთან ერთად ბრუნდება სპარტაში, სხვა ვერსიით კი ტროის ომის დამთავრების შემდეგ მენელაოსს მ წელი უმოგზაურია და მშვიდობით დაბრუნებულა თავის სატახტო ქალაქში.

3. დ ე ლ ფ ო — საბერძნეთის ერთ-ერთი უძველესი სატაძრო ქალაქია ღვთაება აპოლონის სახელზე აგებული. ის საერთო ბერძნული ხალოცავი იყო და მას დიდ-

ბალ ოქრო-ვერცხლს, ძვირფას ნივთებსა თუ სხვა ფასეულობას უხვად სწირავდნენ. ამ განმეულის შესანახად და მის დასაცავად სხვადასხვა ბერძნული ქალაქები დღელ-ფოში აგებდნენ საგანგებო ნაგებობებს, რომელთაც ძველ ბერძნულად „თესავროსი“ ანუ საგანძირი ეწოდებოდათ. ერთ-ერთი მათგანი ეკუთვნოდა კორინთოს. ყურეში მდებარე ქალაქ სიკიონს და თარიღდება ძვ. წ. V ს-ით. მისი ნანგრევების არქეოლოგიური გათხრებისას დადგინდა, რომ სიკიონელთა საგანძურის კვლავი ამოყვანილია უფრო ძველი (ძვ. წ. VI ს-ის მეორე ნახევრის) ნაგებობის ნანგრევებზე. ეს უკანასკნელიც საგანძურის როლს ასრულებდა (ზოგიერთი მკვლევარი მას სირაკუზელთა აშენებულად თვლის, სხვები კი — ნეგარელებისად). ჩვენთვის კი ისაა საინტერესო, რომ არქეოლოგიური გათხრებისას აღმოჩნდა რამდენიმე ფრაგმენტი ბარელიეფებისა, რომელნიც, არქეოლოგთა ერთი ნაწილის აზრით, სიკიონელთა საგანძურს ამკობდნენ, ხოლო უმრავლესობა მიაკუთვნებს უფრო ძველ ნაგებობას (სირაკუზელებს თუ მეგარელებს რომ მიაწერდნენ). ამ ბარელიეფებს შორის ერთ-ერთზე, რომელიც ახლა დელფოს მუზეუმშია დაცული, გამოსახული არიან ფრიქსე, მისი და ჰელე, და ოქროსმატყლიანი ვერძი. ბარელიეფი მიჩნეულია არქაული ხანის ბერძნული ხელოვნების ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშად და ასახავს იმ საწყის მომენტს, როდესაც ბეოტიის მეფისწული ფრიქსე და მისი და ჰელე ოქროსსაწმისიანი ვერძით გაემშურენ კოლხეთისაკენ...

4. „ე ლ ი ნ ის ტ უ რ ი“ პირობითი სახელწოდებაა ერთი დიდი ეპოქისა ხმელთაშუაზღვისპირეთისა და ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნების ისტორიაში, რომელიც მოიცავს პერიოდს ზოგადად ძვ. წ. IV ს-ის უკანასკნელი მეოთხედიდან ძვ. წ. I ს-ის 30-იან წლებამდე: ტრადიციული დათარიღებით ძვ. წ. 323 წლიდან (ალექსანდრე მაკედონელის გარდაცვალება) ძვ. წ. 31 წლამდე (ავგუსტუსის მიერ რომის იმპერიის შექმნა). ზოგიერთი ისტორიკოსი „ელინისტურ“ ხანას ალექსანდრე მაკედონელის გამეფებიდან (ძვ. წ. 336 წ.) იწყებს და ამთავრებს ძვ. წ. 30 წ. (რომის მიერ უკანასკნელი ელინისტური სახელმწიფოს — ეგვიპტის დაპყრობა).

5. დაწვრ. იხ. „შესავალი“ აკაკი ურუშაძის წიგნში — აპოლონიოს როდოსელი, არგონავტიკა, თბილისი, 1970, გვ. 32—33.

6. ძველი კოლხეთის ისტორიისა და კულტურის შესახებ დაწვრ. იხ. გ. მელიქი-შვილის ნაშრომები წიგნში „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, ტ. 1, თბილისი, 1970, გვ. 358—421, 468—482; თთ. ლორთქიფანიძე, ძველი კოლხეთის კულტურა, თბილისი, 1972; ო. დ. ჟორდკიპანიძე, Древняя Колхида, Тбилиси, 1979 (იქვე დასახ. ლიტ.).

7. ამ საკითხებზე დაწერილია სპეციალური გამოკვლევა — საკანდიდატო დისერტაცია, რომლის ავტორედგრატია გამოკვეყნებული: Е. В. Амашукели, Миф об аргонавах в грузинской литературе, Тбилиси, 1954 (იხ. მაგ. დასახ. ნაშრომის გვ. 8 — 13).

8. ვ ა ხ უ შ ტ ი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა (თ. ლომოურისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით), თბილისი, 1941, გვ. 165; „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV: ბატონიშვილი ვახუშტი — აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბილისი, 1973, გვ. 775 — 776.

ვახუშტი ბატონიშვილის თხზულებაში საწმისის „რუნი“-დ მოხსენიებას იმის მოწმობად მიიჩნევენ, რომ ვახუშტი არგონავტების შესახებ თქმულებას თითქოს

მხოლოდ რუსული წყაროებით იცნობდაო (იხ. მაგ. ე. ამაშუელის დასახ ნაშტ., გვ. 9). მაგრამ იმ მცირე ფრაგმენტისა თვალნათლივ ჩანს სახელოვანი შედეგის მიერ ჩატარებული ღრმა კვლევის შედეგი. „პალაის“ (ე. ი. იმ ადგილის, სადაც მითის თანახმად კოლხეთში ოქროს საწმისი ინახებოდა) მოხსენიება გვიჩვენებს, რომ ვახუშტის თქმულება საკმაოდ კარგად ჰქონდა შესწავლილი, ამასთან მისი კვალი ქართულ წყაროებშიც უძებნია, რის შედეგად მართებულად ასკენის: „არცა მატნიან ჩუენი მოიხსენიებს მას“. ვახუშტის მსჯელობაში ისიცაა ძალზე საყურადღებო, რომ გვიანდელ „ეგრი“ ქვეყანას ის უყრყმანოდ და სრულიად სწორად ევროპული (ე. ი. ბერძნულ-რომაული და ბიზანტიური) წყაროების „კოლხონ-დასთან“ აიგივებს.

9. იოანე ბატონიშვილი. კალმასობა, „ქართული პროზა“, VI, თბილისი, 1984, გვ. 134—136.

10. თეიმურაზ ბატონიშვილი. ისტორია დაწყებითგან ივერისა..., სანკტ-პეტერბურგი, 1848, გვ. 85—98.

11. ა. წერეთელი. მედია, „თხზულებათა სრული კრებული“, ტ. VI, თბილისი, 1956, გვ. 175—247; იხ. აგრეთვე (გვ. 389 და შმდ.) ტომის რედაქტორის იოსებ გრიშაშვილის „შენიშვნები“.

12. დაწვრ. იხ. აქ. ურუშაძე. აკაკი და მემკვიდრეობა, „საბჭოთა ხელოვნება“, თბილისი, 1962, № 1, გვ. 45; შდრ. ლ. სანიციძე, „პრომეთეიდა“ და „არგონავტიკა“ აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში, „მნათობი“, 1960, № 9.

13. იხ. ა. წერეთელი. თხზულებათა სრული კრებული, VI, გვ. 402—406.

14. პროფ. ეთ. არჩევანიძის აზრით ზოგიერთ აქ დასახელებულ საკითხზე, კერძოდ, ამარანტოსა და ამირან-მთის იგივეობის შესახებ მსჯელობისას აკაკის ისტორიკოს სულხან ბარათაშვილის ჟურნალ „კავკაზში“ (1894 წ. № 33) გამოქვეყნებული წერილით უსარგებლია — იხ. ე. არჩევანიძე, აკაკი წერეთელი და ხალხური სიტყვიერება, თბილისი, 1982, გვ. 23.

15. დაწვრ. იხ. თ. ყაუხჩიშვილი. საქართველოს ისტორიის ბერძნული წყაროები, თბილისი, 1976 (იქვე დასახ. ლიტ.).

16. ამ წერილის მთლიანი ტექსტი ასეთია:

15 მარტი, 1984 წელი
ლონდონი

ძვირფასო პროფესორო ლორთქიფანიძე,

თქვენი მისამართი მომცა დუბლინის უნივერსიტეტის პროფესორმა ჯორჯ ჰექსლიმ, როდესაც მას ვთხოვე საქართველოს ძველი ისტორიისადმი მიძღვნილი თქვენი სტატია, ინგლისურ ენაზე დაბეჭდილი პოლონეთის ჟურნალ „არქეოლოგიას“ მე-19 ტომში, 1968 წელს. ეს სტატია ჩემთვის მეტად მნიშვნელოვანი იყო, რამდენადაც მე ვხელმძღვანელობ პრაქტიკულ ექსპერიმენტს იასონისა და ოქროს საწმისის შესახებ ლეგენდის წარმოშობის გამოსაკვლევიად.

ამასთან გიგზავნით პატარა წიგნაკს, სადაც მოცემულია ექსპერიმენტის გეგმის დეტალები. დაგეგმილია 20-ნიჩბიანი იალქნიანი ვალერის აგება და შემდეგ ამ გალერით გამგზავრება არგონავტების ლოგიკურ ნაკვალევზე, რომ დავადგინოთ, თუ რამდენად რეალური იყო აღრეული მოგზაურობანი შავ ზღვაზე და მოვახდინოთ

ბასონის შესახებ ლეგენდასთან დაკავშირებული ადგილების იდენტიფიცირება. ჩვენი ძირითადი მიზანია დაეადგინოთ მიყენურ ხანაში ამგვარი მოგზაურობების შესაძლებლობა და შეეჯამოთ მათ შესახებ არსებული მონაცემები. შესაძლოა თქვენ უკვე ინფორმირებული ბრძანდებით საბჭოთა ტრევეიზიის მეშვეობით, რომელიც დაინტერესდა ჩვენი ექსპერიმენტით, თვალყურს გაადევნებს მის მსვლელობას და ხელს შეგვეწყობს საქართველოში სტუმრობის დროს. ისე ჩანს, რომ ექსპერიმენტს დიდი გამოხმაურება აქვს.

მე დიდი იმედი მაქვს, რომ საქართველოში ჩამოსვლისას შესაძლებლობა მექნება შეგხვდეთ თქვენ, ძველი კოლხეთის ისტორიის, და განსაკუთრებით ბერძნულ სამყაროსთან მისი კონტაქტების ისტორიის. წამყვან სპეციალისტს და გთხოვთ დახმარებას შევ ზღვაზე ბერძენთა ადრეული მოგზაურობების შესახებ ჩვენს ხელთ არსებული მონაცემების შეჯამებაში. ექსპერიმენტის ამ ადრეულ ეტაპზე კი მინდობდა მეკითხა ხომ არ გვეულებათ რაიმე ნივთები საბერძნეთისა ან თურქეთის მუზეუმების კოლექციებში, ან ადგილები თურქეთის სანაპიროზე, რომლებიც, თქვენი აზრით, უნდა ენახოს ახალი „არგო“-თი საქართველოსკენ ნაპირ-ნაპირ ცურვის დროს და რომლებიც მიუთითებდნენ საქართველოსთან მიყენური კონტაქტების შესაძლებლობაზე.

როდესაც „არგო“ მოაღწევს ბოლოს და ბოლოს საქართველოს, რაც ივარაუდება 1984 წლის ივლისის უკანასკნელ დეკადაში, ვიმედოვნებ, რომ მექნება არქეოლოგიური ძეგლების ნახვის შესაძლებლობა. თქვენ მიხედვით, თუ როგორ გულდასმით შევისწავლეთ თქვენი ნაშრომი ამ სიშორიდან ასეთი ტრანსპორტით ჩამოსულებმა. რასაკვირველია, თუკი ჩვენ ჩვენი მოგზაურობის დროს შეგვიძლია თქვენთვის საინტერესო ამა თუ იმ საკითხის გამოკვლევა, გთხოვთ ნუ მოგერიდებთ, რომ მიცნობთ. ჩემს ეკიპაჟში შევა ანტიკური ფილოლოგიის სპეციალისტი ოქსფორდის უნივერსიტეტიდან და ახალგაზრდა თურქი არქეოლოგი (მხოლოდ თურქეთის მონაკვეთისათვის), რომლის სადისერტაციო ნაშრომი ეხება წყალქვეშა არქეოლოგიას. მე თვითონ მიმუშავებია ისტორიაში, ისტორიულ გეოგრაფიაში, წყალქვეშა არქეოლოგიის საკითხებზე.

ამჟამად ვიმყოფები კუნძულ სპეცისზე ათენის სამხრეთით, სადაც უკანასკნელ ფიცრებს აქედმენ „არგოს“ პაზებისა და ხის სამაგრების მეშვეობით. აქ ჩაუშვებთ წყალში ხომალდს, როგორც ვიმედოვნებთ, 24 მარტს, შაბათს. ამას მოყვება ხომალდის ორკვირიანი გამოცდა. მერმე გავემართებით ვოლოსისკენ, საიდანაც დაიწყებთ ჩვენს მოგზაურობას მაისის დასაწყისში. მანამდე კი მთელ ჩემს კორესპონდენციას დაუყოვნებლივ გადმოგიგზავნიან ლონდონიდან.

ველოდები თქვენს პასუხს,

გულწრფელად თქვენი

ტიმ სევერინი.

17. გვ. მანია. ოქროს საწმისის ქვეყანა (ცნობარი), თბილისი, 1984.

18. იბ. В. Бабенко. В Колхиду на новом «Арго». «Вокруг света», 1984, № 1.

19. გაზ. „ნელო“, 1984 წ. 2 ივნისი (№ 105), გვ. 4.

1. ბერძნული თქმულება არგონავტების შესახებ

1. იხ. აკ. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულებაში, თბილისი, 1964.

2. პინდარე ბერძნული საგუნდო პოეზიის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენელია (იხ. ს. ყაუხჩიშვილი, ბერძნული ლიტერატურის ისტორია, 1, თბილისი, 1950, გვ. 226 და შმდ.). იგი თხზავდა ღმერთებისა და ადამიანების სადიდებელ სიმღერებს, რომელთა შორისაა ოდები საერთო-ელნიურ ღმერთსაწაულებზე გამარჯვებულ გმირთა შესახებ. პითიური ოდები მიძღვნა იყო აპოლონის მიერ საზარელი პითონის დამარცხების ზემისადმი, რომელიც იმართებოდა ყოველ 4 წელწადში ერთხელ, ქ. დელფოში გამართულ ღმერთსაწაულებზე გამარჯვებულთათვის. პინდარეს IV პითიური ოდა, რომელშიც არგონავტების შესახებ თქმულების ძირითადი მომენტებია გადმოცემული, შეთხზულია ძვ. წ. V ს-ის 60 წლებში (დაახლ. 466 წ.) ჩირითში გამარჯვებულ მეფე არკესილავს სადიდებლად. არგონავტთა თქმულებიდან პინდარე მედვასა და ხომალდ არგოს იხსენიებს XIII ოლიმპიურ ოდაშიც (ე. ი. ერთ-ერთ ოლიმპიურ ასპარეზობაზე გამარჯვებულის სადიდებელ სიმღერაში) — დაწვრ. იხ. აკ. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი..., გვ. 27 და შმდ. იხ. აგრეთვე გვ. 203—224 (პინდარეს ცნობები და მათი სქოლიოები).

3. აპოლონიოს როდოსელი (დაახლ. ძვ. წ. 295—215 წწ.) ალექსანდრიაში (ეგვიპტის ტერიტორიაზე დაჩრდებულ ბერძნულ ქალაქში) დაიბადა, ალიზარდა და კარგა ხანს იქვე მოღვაწეობდა, სადაც ალექსანდრიის ბიბლიოთეკასაც კი განაგებდა; შემდეგ თავის მასწავლებელთან კალიმაქესთან კონფლიქტის გამო კუნძულ როდოსზე გადასახლებულა (სმიტომაცაა როდოსელად წოდებული), თუმც შემდეგ კვლავ მშობლიურ ქალაქში დაბრუნებულა. მისი ნაწარმოებებიდან სრულად შემონახული მხოლოდ პოემა „არგონავტიკაა“, რომელიც დაქტილური ჰეკაამეტრითაა გამართული და 4 წიგნისაგან (სიმღერისაგან) შედგება. პოემაში გადმოცემულია არგონავტთა მთელი მოგზაურობის ამბავი პირველსაწყისი პუნქტიდან — იოლკოსიდან აიგტის საბრძანებლამდე და უკან დაბრუნება. მეცნიერ-ფილოლოგთა უმრავლესობა აპოლონიოს როდოსელის პოემის მხატვრული ღირსების შესახებ მაინც და მაინც მაღალი აზრის არ არის. თუმც პროფ. გრიგოლ წერეთელს მიაჩნია, რომ დიდი მხატვრული ძალითაა აღწერილი არგონავტების მიერ მოხეტიალე კლდეების ანუ დღევანდელი შავი ზღვის სრუტეების გაცურვა (როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ერთ-ერთი არსებითი მომენტი არგონავტების მოგზაურობაში) და განსაკუთრებით კი — მედვას სულიერი განწყობა და სასიყვარულო ვენებათაღელვა. ჩვენი თემისთვის კი ისაა ამჯერად მნიშვნელოვანი, რომ აპოლონიოს როდოსელს, როგორც გამორჩეულია, ფართოდ უსარგებლია არგონავტების შესახებ არსებული ლიტერატურული წყაროებით, რაზედაც მას ადვილად მიუწვდებოდა ხელი ალექსანდრიის ბიბლიოთეკაში. ეს გარემოება კი გარკვეულ ღირსებას ანიჭებს აპოლონიოს როდოსელის თხზულებას, როგორც საისტორიო წყაროს. ქართულ ენაზე „არგონავტიკის“ რამდენიმე თარგმანია უკვე, მათ შორის ორი პროზაული — აკაკი ურუშაძისა, ხოლო ერთი პოეტური — ა. გველოვანისა. ბრწყინვალე რუსული თარგმანი ეკუთვნის გრიგოლ წერეთელს. იხ. აპოლონიოს როდოსელი, არგონავტიკა (ბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და განმარტება დაურთო აკაკი ურუშაძემ), თბილისი,

1948; აპოლონიოს როდოსელი, არგონავტიკა (ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა, შესავალი, კომენტარები და საძიებელი დაურთო აკაკი ურუშაძემ), თბილისი, 1970; აპოლონიოს როდოსელი, არგონავტიკა (თარგმანი და შესავალი წერილი აკაკი გელოვანისა; რედაქცია, ნარკვევი, შენიშვნები და საძიებელი აკაკი ურუშაძისა), თბილისი, 1975; Аполлоний Родосский, Аргонавтика (Перевод, введение и примечание Григория Филимоновича Церетели), Тбилиси, 1964; აქ დასახელებულ წიგნებში დაინტერესებული მკითხველი ნახავს არა მხოლოდ თვის პოემის ტექსტსა და მის თარგმანებს, არამედ ცნობებს აპოლონიოს როდოსელის ბიოგრაფიის, მისი თხზულების მხატვრული და მეცნიერული ღირსების, წყაროების თაობაზე, საქართველოს შესახებ ცნობების ანალიზსა და სხვ. იქვეა დასახელებული აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკის“ ძირითადი გამოცემებიც. დაეუმატებთ მხოლოდ შედარებით ახალ ფრანგულ გამოცემას: Apollonios de Rhodé, Argonautiques (Texte établi et commenté par Francis Vian, traduit par Emil delage), Paris, T. I (Chants I—II), 1976; T. II (Ch. III), 1980; T. III (Ch. IV), 1981; ამ გამოცემაში აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკის“ ტექსტი წარმოდგენილია ყველა დღეს არსებული ხელნაწერის კითხვა-სხვაობით (ისინი სქოლიოებშია მოცემული), პირველ ტომს წინ უძღვს ვრცელი გამოკვლევა არგონავტიკის თქმულების უძველესი ლიტერატურული ვერსიებისა და წყაროების შესახებ, ტექსტის ისტორია. ვრცელი ისტორიული და ისტორიულ-გეოგრაფიული კომენტარები უმდიდრესი ბიბლიოგრაფიით ერთვის თითოეულ ტომს, რომელთაგან საქართველოს ისტორიის მკვლევართათვის განსაკუთრებით საინტერესოა მეორე ტომი (III სიმღერა), არგონავტთა კოლხეთში ყოფნას რომ ეხება.

4. აპოლოლორეს ცნობები არგონავტების კოლხეთში ლაშრობასთან დაკავშირებით იხ. ა. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი..., გვ. 348—369.

5. დანჯრ. იხ. „ორთიკული არგონავტიკა“ (ძველბერძნულიდან თარგმნა და გამოკვლევა დაურთო ნათელა მელაშვილმა; რედაქცია, შენიშვნები და საძიებელი ა. ურუშაძისა), თბილისი, 1977; ა. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი..., გვ. 64—67.

6. მედეას თავგადასავალი საბერძნეთში აღარაა არგონავტიკის ლოგიკური ნაწილი, ამიტომაც არაა იგი შესული ამ ბერძენი გმირების ოქროს საწმისისათვის კოლხეთში ლაშქრობის შესახებ თქმულების თემაზე შექმნილ ძირითად ლიტერატურულ ნაწარმოებებში, მათ შორის არც პინდარესთან, არც აპოლონიოს როდოსელთან და არც სხვა ავტორებთან: არგონავტიკა ჩვეულებრივ მთავრდება ბერძენთა მიერ ოქროს საწმისისა და მედეას გატაცებით. არგონავტების უკან საბერძნეთში დაბრუნების მარშრუტიც კი არაა ზუსტად აღწერილი და იგი სხვადასხვა ავტორს სხვადასხვა სახით აქვს წარმოდგენილი.

მედეას სახე ბერძნულ ლიტერატურაში უკვე სულ სხვა თემაა და იგი უკავშირდება ბერძენთა რწმენა-წარმოდგენებს „ბარბაროსი“ (ასე უწოდებდნენ ბერძენები ყველა არაბერძენს) ქალის შესახებ. ძველ ბერძენთა წარმოდგენით „ელინი“ ყოველივე სიკეთის განსახიერებაა, „ბარბაროსი“ კი — ყოველგვარი ბოროტებისა. ჩვენამდე შემონახულ ნაწარმოებთაგან პირველად ეს მკვეთრი დაპირისპირება ჩანს ევრიპიდეს ტრაგედიაში „მედეა“, სადაც ავტორი მედეას მისამართით იასონს ათქმევინებს: „ო, საძაველო, ო, უსაზიზღრესო დედაკაციო, სიკვდილი შენი მე ეხლა

მიეზვი, — მაშინ უგუნური ვიყავ, — რომ შენი სახით ბარბაროსული სახლიდან და ქვეყნიდან ელინურ სახლში დიდი ბოროტება მოვიყვანე — მამისა და მიწის, რომელმაც შენ გაგზარდა, გამყიდველი. შენი სახით ბოროტმოქმედი ვანმიზადეს. შენ შენი ძმა მოჰკალ ღვიძლი და ლამაზცხვირიან „არგის“ ზომალღზე ამოსველ“.

აღსანიშნავია, რომ ბერძნულ ლიტერატურაში აგრე ფართოდ ასახული ამბავი ვითომდა მედეას მიერ საკუთარი შვილების დახოცვისა, ძველეს ლიტერატურულ ძეგლებში არ გვხვდება. ასე მაგ., პოემაში „ექალიის აღება“, რომლის ავტორად მეცნიერთა უმრავლესობა ძვ. წ. VIII—VII სს-ის მწერალ კრეოფილე სამოსელს მიიჩნევს, ნათქვამია: „...კორინთში მედეამ ქალაქის მაშინდელი გამგებელი კრეონტი საწამლავით მოკლა. მაგრამ რაკი მისი მეგობრებისა და ნათესავების შეეშინდა, ათენში გაიქცა; ვაჟები კი, ვინაიდან ბალები იყვნენ და გაყოლა ვერ შეძლეს, აკრეალი პერას საკურთხეველთან გააგზავნა იმ ვარაუდით, რომ მამა მათ ხსნაზე იზრუნებდა, მაგრამ კრეონტის შინაურებმა ისინი დახოცეს და ხმა გააფრცვლეს, რომ მედეამ არა მარტო კრეონტი, არამედ საკუთარი შვილებიც დახოცა“ (იხ. ო. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი..., გვ. 19, 185).

მედეას მიერ საკუთარი შვილების დახოცვის ამბავი პირველად ევრიპიდესთანა წარმოდგენილი. ძვ. წ. III ს-ის ბერძენი კომენტატორი ბარმენისკე ირწმუნება: „ფილოსოფოსებში მეტად გავრცელებულია ერთი ამბავი: ევრიპიდემ თითქოს ხუთი ტალანტი აიღო და ბავშვების დაკვლა მედეას გადააბრალა. მედეას ბავშვები კი მოკლეს კორინთელებმა, რომლებიც აღშფოთდნენ იმით, რომ მედეას მეფობა უნდოდა, ვინაიდან კორინთო მისი მამისეული ხვედრი იყო...“ ამ ვერსიას სხვა ავტორებში იხსენიებენ (დაწერ. იხ. ო. ურუშაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 40 და იქ დასახ. ლიტ.). ასე რომ, ბერძნულ კლასიკურ ლიტერატურაში წარმოდგენილი ამბავი მედეას შესახებ (ელეგისი დალუჟა, ოასონის მეორე მეუღლის — კორინთოს მეფის ასულის გლაკეს ცოცხლად დაწვა, საკუთარი შვილების დახოცვა და სხვ.) გვიანდელი შენათხზია და მას არაერთი კავშირი არგონავტიკის ძირითად და უძველეს ვერსიასთან არა აქვს. ყველა ცნობა მედეას შესახებ და მისი ასახვა სახვითი ხელოვნების ძეგლებზე დაინტერესებულმა მკითხველმა, გარდა ზემოთ დასახელებული ქართული ნაშრომებისა, შეიძლება ნახოს: D. L. Page, *Medea*, Oxford, 1938, Seeliger, *Medea in den Kunstdarstellung* n (W. H. Roscher, *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, I. სვ. 525—529); F. Dürnbach, *Medea* (Ch. Daremberg et E. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, 32, გვ. 1663—1669), M. Voiatz, *Fzühne Argonautenbil her Würzburg*, 1982.

2. როდის შეიქმნა თქმულება არგონავტების შესახებ?

1. ო. ურუშაძე. ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულებაში, თბილისი, 1964, გვ. 14 და შპდ.

2. ბერძნული მითოლოგიის თანახმად, სკილა და ქარიზბა 6-თავიანი და 12-თავიანი საშინელი ურჩხულებია, რომელნიც იტალიისა და სიცილიის შორის სრუტის ნაპირებზე ერთმანეთის პირდაპირ გამოქვაბულებში ბნადრობდნენ და დიდ საშიშროებას უქმნიდნენ მოგზაურებს.

3. სირინოზები (სირენები) — ზღაპრული არსებანია, რომელთაც ქალის თავი და

ფრინველის ტანი აქვთ. ისინი თავისი სიმღერით აჯადოებდნენ მოგზაურთ, იტყუებდნენ მათ და ღუპავდნენ.

4. კოლხთა მეფის აიეტის და, კუნძულ აიას გრძნეული გამგებელი, რომელსაც შეეძლო ჯადოსნური კვერთხის ერთი შეხებით ადამიანები ცხოველებად ექცია.

5. პლანქტები ბერძნულ მითებში მოხეტიალე კლდეებია, რომელნიც ერთმანეთს ეჯახებიან და ხელს უშლიან მათ შორის ნავებს გასვლას.

6. ლესტრიგონები მითიური ტომია კაციქამიებისა.

7. დაწერ. იხ. K. Meuli, *Odysee und Argonautica*, Berlin, 1921

სხვა მკვლევართა აზრით, მითოლოგიური ხასიათის მოთხრობები კირკესა და სირინოზების შესახებ წარმოშობით არგონავტთა თქმულებას მიეკუთვნება და აქედანაა ჰომეროსის ეპოსში გადატანილი, სხვა (მაგ., სკილა და ქარობდისა) კი, პირიქით, არგონავტების შესახებ თქმულებაში ჰომეროსის გავლენითაა უფრო გვიან ჩართული. იხ. C. Robert, *Die griechischen Heldensage*; L. Preker, *Griechische Mythologie*, III, 1, Berlin, 1929, გვ. 809.

8. დაწერ. იხ. რ. გორდუზიანი. ჰომეროსი და მისი „ოდისეა“ (წინასიტყვაობა წიგნისა: ჰომეროსი, „ოდისეა“, თბილისი, 1979), გვ. 35—38; P. B. Гордрузиани, *Проблемы Гомеровского эпоса*, Тбилиси, 1978, გვ. 213—227 (იქვეა დასახ. ლიტ.).

9. ს. ი. მ. ყაუხჩიშვილი. ბერძნული ლიტერატურის ისტორია, I, თბილისი, 1950, გვ. 94 და შმდ.

10. ა. ურუშაძე. ძველი კოლხეთი..., გვ. 18—19.

11. ფრაგმენტები ჰესიოდეს ნაწარმოებებიდან იხ. ა. ურუშაძე. დასახ. ნაშრ., გვ. 186 და შმდ.

12. იხ. ა. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი..., გვ. 20 და შმდ.

13. იმის შესახებ, თუ როდის მოხდა ჰომეროსის ეპოსის წერილობით გაფორმება, სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა და ამ საკითხს ვრცლად განიხილავს რ. გორდუზიანი. მისი საკმაოდ დამაჯერებელი არგუმენტაციით, პირველ ბერძენ ეპიკოსთა ნაწარმოებების ჩაწერა უნდა დაწყებულიყო უკვე ძვ. წ. VIII ს-დან და რომ პირველ ბერძენ ეპიკოსებში უნდა დაეინახოთ „დამწერლობის პირველი დამაჯერებელი ეპიკურ შემოქმედებასთან, პირველ ფიქსირებულ ტექსტთა ავტორები, რომელთაგანაც სამართლიანად ეწყება ბერძნული ლიტერატურის ისტორია“ — იხ. რ. გორდუზიანი, ჰომეროსი და მისი „ოდისეა“ (წინასიტყვაობა წიგნისა — ჰომეროსი, „ოდისეა“, თბილისი, 1979, გვ. 53—60). იხ. აგრეთვე, И. М. Тронский, *Вопросы языкового развития в античном обществе*, Ленинград, 1973, с. 149 и сл.

14. არგონავტების ოქროს საწმისისათვის ლაშქრობის ამბავს ჩვეულებრივ მითს უწოდებენ ან თქმულებას. სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ჩერ კიდევ არაა მოცემული მითის ზუსტი და საერთოდ აღიარებული დეფინიცია (შდრ. Б. И. Путилов, *Типология фольклорного историзма*, «Типология народного эпоса», М., 1975, გვ. 164—181.

სიტყვა „მითი“ („მითოსი“) ძველი ბერძნულია და მას მრავალი მნიშვნელობა აქვს: „თქმულება“, „ამბავი“, „გადმოცემა“, „ზღაპარი“, „ოგავი“, „მოთხრობა“, „თხრობა“, „ცნობა“, „ანდაზა“, „სიტყვა“ და სხვ. საკითხი იმის შესახებ, თუ ზალ-

ხორი მხატვრული შემოქმედების რომელ ქანოს უნდა მივაკუთვნოთ „ამზავი“ არგონავტების ლაშქრობის შესახებ, საკმაოდ რთულია და იგი სპეციალისტების (ფილოლოგების, მითოლოგების, ფოლკლორისტების) განსჯის საგანია. თუ ამოვალთ ფოლკლორული ისტორიზმის პრინციპებიდან (შდრ. Б. Н. Путилов. Типология фольклорного историзма, «Типология народного эпоса», М., 1975, გვ. 164—181). იქნებ მართებული იქნეს არგონავტიკის მიჩნევა ისტორიული ფოლკლორის ერთერთ ქანორად — ისტორიულ თქმულებად.

15. იხ. კრებულში «Типология народного эпоса», М., 1975 (...из лекций А. Н. Веселовского), 290—301. იხ. А. Хойслер, Германский героический эпос и сказание о Нибелунгах, Москва, 1960; А. Я. Гуревич, История и сага, Москва, 1972.

16. ა. ვესელოვსკის ზემოთ დასახ. „ლექციები“, გვ. 299.

17. აქედრი საბერძნეთის ტერიტორიაზე უკვე მრავლადაა ნაოენი დამწერლობის ძეგლებიც, რომელნიც ე. წ. ხაზოვანი В სისტემითაა შესრულებული. ამ დამწერლობის ნიმუშები თავდაპირველად ენოსოში აღმოჩნდა ჭერ კიდეე XIX ს. დასასრულს, ხოლო შემდეგ პილოსსა და მიკენში. ამჟამად არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ხაზოვანი წარწერების რიცხვი განუწყვეტლად იზრდება (სადღეისოდ 3000-ზე მეტი დოკუმენტი აღმოჩენილა). თუმც ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ეს წარწერები ზემოდასახელებულ ცენტრებს გარდა ჭერ სხვაგან აღმოჩენილი არაა (თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ტირინთოში, ელევსინში, თებესა და ორქომენში ნაოენ თინის კურკლებს, რომელთა ყურზე ცალკეული ნიშნებია ამოკაწრული).

ხაზოვანი დამწერლობის ამოშიდვრას საკმაოდ ხანგრძლივი ისტორია აქვს. არტურ ევანსით დამყვებული გამოჩენილ მეცნიერთა რამდენიმე თაობა გულმოდგინედ მუშაობდა ხაზოვანი წარწერების ნიშნების კლასიფიცირებასა და სისტემატიზაციაზე, წარწერების პუბლიკაციაზე, მაგრამ მათი ამოკითხვა შეუძლებელი იყო. ამის უმთავრესი მიზეზი ის იყო, რომ ლინგვისტების უმრავლესობა საბერძნეთის უძველეს მოსახლეობას (პ. კრემერის ცნობილ თეორიაზე დაყრდნობით) და შესაბამისად მონოსურთ და მიკენური წარწერების ენას არაინდოევროპულად მიიჩნევდა. მხოლოდ XX ს. 40-იან წლებში დასვა საკითხი „მინოსური ენების“ ინდოევროპულობის შესახებ (ბ. პროზნი, ვ. გეორგიევი). ეს თეორიები შეიცავდა ჭეშმარიტების მარცვალს.

В — ხაზოვანი დამწერლობის ამოკითხვა შესაძლებელი გახდა მხოლოდ XX ს. 50-იან წლებში. ანტიკური კულტურის შესწავლის დარგში XX საუკუნის ეს ყველაზე დიდი აღმოჩენა შესანიშნავი ინგლისელი მეცნიერის მაიკლ ვენტრისის (1922—1956) სახელთანაა დაკავშირებული. 1953 წელს მაიკლ ვენტრისმა ინგლისელ ლინგვისტთან ჯ. ჩედვიკთან ერთად გამოაქვეყნა თავისი კვლევის ძირითადი შედეგები: В — ხაზოვანი წარწერების ენა ძველი ბერძნული ენის კვიპროსულ-არკადული დიალექტია. მაიკლ ვენტრისმა დაადგინა В — ხაზოვანი ნიშნების უღიღესი ნაწილის ფონეტიკური მნიშვნელობა, რაც მკვლევართა უმრავლესობის მიერ თითქმის ერთხმადაა გაზიარებული. ამჟამად მთელი მსოფლიოს სამეცნიერო ცენტრებში წარმატებით იკვლევენ В — ხაზოვანი წარწერების ლექსიკისა და გრამატიკის საკითხებს, საფუძველი ჩაეყარა მეცნიერების ახალ დარგს — „მიკენოლოგიას“. მიუხედავად იმისა, რომ ვენტრისის ზოგიერთი დასკვნა და ლინგვისტების ცალკეული

დებულებები ჭერ კიდევ საკამათოა, მაინც თითქმის ერთხმადაა აღიარებული მაიკლ ვენტრისის უმთავრესი აღმოჩენა — აქეური წარწერების ენა ბერძნულია. მით კიდევ ერთხელ და საბოლოოდ ბრწყინვალედ დადასტურდა, რომ აქეური ხანის საბერძნეთის კულტურა ბერძნული ტრადიციის მიერაა შექმნილი.

Б—ხაზოვანი წარწერები ძვ. წ. XVI—XIV საუკუნეებით თარიღდება. მათი უმრავლესობა წარმოადგენს სამეურნეო ხასიათის ანგარიშებს, საგადასახადო აღწერილობას და ა. შ. ეს წარწერები წარმოადგენენ ფასდაუდებელ წყაროს აქეური საბერძნეთის სოციალური ისტორიის, აგრეთვე ნივთიერი და სულიერი კულტურის შესასწავლად. ასე მაგ., პილოსში აღმოჩენილი წარწერების ამოკითხვის შემდეგ ცნობილი გახდა XIII ს. პილოსის სამეფოს ადმინისტრაციული და ეკონომიკური სტრუქტურა, აგრეთვე ტერმინები, რომლებიც აღნიშნავდნენ მეფეს („ვანაქტ“), მთავარსარდალს („ლავაგეტ“), სოციალურად დაბალ საფეხურზე მდგომ მწარმოებლებს („დოერო“) და ა. შ. ხაზოვანი წარწერები შეიცავენ საინტერესო ცნობებს შესაქონლეობის, მიწათმოქმედებისა და ხელოსნობის სხვადასხვა დარგების შესახებ, აგრეთვე სამხედრო და საზღვაო საქმის შესახებ. დიდმნიშვნელოვანია აგრეთვე ეს წარწერები აქეველთა რელიგიისა და კულტების შესასწავლად და სხვ. ეს წარწერები ხორცს ასხამენ არქეოლოგიურ მონაცემებს და მათთან ერთად წარმოადგენენ აქეური საბერძნეთის კულტურის მაღალი დონის თვალსაჩინო ილუსტრაციას. მიკენური დამწერლობის გამოყენების ისტორია საინტერესოდაა გადმოცემული მ. ტრონსკის უკვე დასახ. ნაშრომში: «Вопросы языкового развития в античном обществе», გვ. 64 და შმდ. (იქვეა დასახ. ლიტ.).

18. „აქეური“ თუ „მიკენური“ პირობითი ტერმინებია გვიანბრინჯაოს ხანის საბერძნეთის ისტორიის გარკვეული პერიოდის აღსანიშნავად. ზოგადად ბრინჯაოს ხანის საბერძნეთის კულტურას „ელადურ კულტურას“ უწოდებენ და მის განვითარებაში სამ მთავარ ეტაპს გამოყოფენ: აღრეულადურს, შუალედურსა და გვიანელადურს. ამ თითოეული ეტაპის შიგნით ცალკეული საფეხურების აბსოლუტური თარიღების შესახებ სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა (იხ. რ. გორდეზიანი, ეგეოსური კულტურა ბრინჯაოს ხანაში, „მიმოხილველი“, № 4—5, 1968, გვ. 163—226). ამჟამად ჩვენთვის საინტერესოა „გვიანელადური პერიოდი“, რომელსაც ჩვეულებრივ დაახლოებით XVI—XII სს. ათარიღებენ. ამ ეპოქის ყველაზე უფრო მრავალრიცხოვანი და უმნიშვნელოვანესი ძეგლები ჭერ კიდევ XIX საუკუნის 70-იან წლებში პირველად ჰაინრიხ შლიმანმა აღმოაჩინა მიკენში. რამდენადაც ჰომეროსის პოემებისა და არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით მიკენის როლი იმდროინდელი საბერძნეთის პოლიტიკურ ცხოვრებასა და კულტურაში საკმაოდ დიდმნიშვნელოვანი ჩანდა, სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში შლიმანის შეიძლება თანდათანობით დამკვიდრდა ტერმინები „მიკენური ეპოქა“ და „მიკენური კულტურა“, რომელიც გულისხმობს ძვ. წ. XVI—XII საუკუნეებს. მაგრამ სპეციალისტების უმრავლესობა სამართლიანად შენ-შნავდა, რომ ტერმინი „ნიკენური“ ზუსტად ვერ გამოხატავს თავის შინაარსს. ამიტომ, რამდენადაც ძველი ბერძნული ტრადიცია ძვ. წ. II ათასწლეულის ბერძნული ისტორიის უმნიშვნელოვანეს მომენტებს (მაგ. ტროის ომს) უკავშირებს ბერძნული წარმოშობის ტომებს „აქეველებს“, ამჟამად უპირატესობას აძლევენ ტერმინებს „აქეური პერიოდი“, „აქეური კულტურა“. ასე რომ, ტერმინები „აქეური“ და „მიკენური“

ფაქტობრივად სინონიმური ცნებებია, რომლითაც აღინიშნება საბერძნეთის ისტორიაში ძვ. წ. XVI—XII საუკუნეები, ზოგად ქრონოლოგიურ სისტემაში რომ „გვიანელადურ ეპოქაში“ აქცევა.

19. ო. თ. ლორთქიფანიძე. ანტიკური არქეოლოგია (ძველი საბერძნეთი), თბილისი, 1971, გვ. 98—99.

20. იხ. მაგ., Т. В. Блаватская, Ахейская Греция, М., 1966, გვ. 11—13; Н. А. Сидорова. Искусство Эгейского мира, М., 1972, გვ. 165.

21. ამ საკითხთან დაკავშირებული ვრცელი სამეცნიერო ლიტერატურა იხ. Р. В. Гордзiani, Гомеровский эпос, გვ. 159; Ю. В. Андреев, Раннегреческий полис, Ленинград, 1976, გვ. 5—12.

22. M. P. Nilsson, The Mycenaean Origin of Greek Mythology, Homer and Mycenae, London, 1933; The Minoan-Mycenaean Religion and its Survival in Greek Religion, London, 1950.

23. დაწვრ. აქ დასახელებული მიკენური, ე. ი. აქური ხანის ცენტრების შესახებ იხ. ო. თ. ლორთქიფანიძე, ანტიკური არქეოლოგია, გვ. 87—115; რ. გორდეზიანი, ეგეოსური კულტურა ბრინჯაოს ხანაში, „მომომხილველი“ (სამეცნიერო-ბიბლიოგრაფიული კრებული), № 4—5, თბილისი, 1968, გვ. 163—226; Т. В. Блаватская, Ахейская Греция, გვ. 115; Т. В. Блаватская, Греческое общество II тысячелетия до н. э., М., 1976; Н. А. Сидорова. Искусство..., გვ. 146—220; А. Л. Монгайт. Археология западной Европы (Бронзовый и железный века), 1974, გვ. 28—50; «Античная Греция», 1, М., 1983, გვ. 37; J. Chadwick, The Mycenaean World, Cambridge, 1976; E. Vermeule, Greece in the Bronze Age, Chicago, 1964; Hope Simpson, R. A. Gazette and Atlas of Mycenaean Sites, Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London, Suppl. 16, 1965; J. G. Hooker, Ilios and the Iliad, „Wiener Studien“, 13, 1979, გვ. 5—21.

24. И. М. Тронский. Вопросы языкового развития в античном обществе, Ленинград, 1973, გვ. 71—72.

25. И. М. Тронский, დასახ. ნაშრ., გვ. 72; შდრ. რ. გორდეზიანი, ჰომეროსი და მისი „ოდისეა“, გვ. 65—61.

26. И. М. Тронский, დასახ. ნაშრ., გვ. 138 და შდრ.

27. იქვე, გვ. 104.

28. სრული ბიბლიოგრაფია მ. პარრის ნაშრომებისა იხ. A. Lord, Homer, Parry and Huxo, „American Journal of Archeology“, 52/1, 1943, p. 34—44.

29. იხ. И. М. Тронский, დასახ. ნაშრ., გვ. 138—150; რ. გორდეზიანი, ჰომეროსი..., გვ. 53—54.

30. Ю. А. Андреев, დასახ. ნაშრ., გვ. 9—10.

31. Н. И. Толстой, Аэды. Античные творцы и носители древнего эпоса, М., 1958; მ. ნილსონმა უტრადღება მიაქცია, რომ აედები ძველ საბერძნეთში იწოდებოდნენ „დემიურგებლად“, ე. ი. „ხალხის მსახურად“ (N. Nilsson, Homer..., p. 208).

32. American Journal of Archaeology, 60/1956, გვ. 41.

33. C. M. Vauria. Homeric epithets for Troy, „Journal of Hellenic Studies“, 80, 1960, p. 21.

34. ბელასგებთან დაკავშირებით იხ. რ. გორდუზიანი, „ილიადა“ და ეგეოსური მოსახლეობის ისტორიისა და ეთნოგენეზის საკითხები, თბილისი, 1970, გვ. 164—166; Т. В. Блаватская, Греческое общество II тысячелетия до н. э., М., 1976, გვ. 26.

35. უთუოდ საყურადღებოა, რომ დღეს ბევრი მეცნიერი ცდილობს ბერძნულ მითოლოგიაში შემონახული ცნობები ცალკეული მოვლენების შესახებ დაუკავშიროს არქეოლოგიური გათხრებით დაღვნილ რეალურ სურათს. ასე მაგ., ერთ-ერთი მძლავრი აქვეური ცენტრის — პილოსის გათხრებისას აღმოჩენილია ნაშთები სასახლისა, რომელიც ძვ. წ. XIV ს-ის ბოლოსა აგებულა, მაგრამ ძვ. წ. XIII ს-ში დანგრეული და გადამწვარი. ვარაუდობენ, რომ ეს მოვლენები უკავშირდება აქ ახალი დინასტიის დამკვიდრებას. რომელიც მითოლოგიური ტრადიციით მიეწერება ეოლკოსიდან დევნილ ნელექსს (იხ. C. Blegen, M. Rawson, The Palace at Pylos, Princeton 1966, გვ. 423). ასევე, თებში აღმოჩენილი XV—XIV სს-ის სასახლეების დანგრევას და ამ ქალაქის დამცრობის ანარეკლს ხედავენ ფართოდ ცნობილ მითში „შეიძინა თებეს წინააღმდეგ“ (იხ. C. Thomas, Mycenaean Hegemony? Journal of Hellenic Studies, 1970, N 90, p. 185). მეფე კადმოსთან დაკავშირებული მითოლოგიური ტრადიციებისა და საერთოდ ბერძნული ლეგენდების მიკენურ ეპოქასთან რეალური საფუძვლების პრობლემასთან დაკავშირებით იხ. P. B. Edwards, Kadmos the Phoenician. A Study in Greek Legends and the Mycenaean Age, Amsterdam, 1979 (იქვეა უმდიდრესი ბიბლიოგრაფია ამ საკითხებზე).

36. შტრ. თ. მიქელაძე. ქართული ტომებისა და ბერძნული სამყაროს ურთიერთობის გენეზისისათვის, საქართველოს სსრ მეცნ. აკად. საზოგად. მეცნ. განყ. „მომამბე“, № 2, 1960, გვ. 172.

37. პეროდოტეს ცნობები (ბერძნული ტექსტი და ქართული თარგმანი), იხ. თ. ყაუხჩიშვილი, პეროდოტეს ცნობები საქართველოს შესახებ, თბილისი, 1960.

38. ტროის ომის დათარიღების საკითხთან დაკავშირებით დაწერ. იხ. თ. მიქელაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 169—170; რ. გორდუზიანი. „ილიადა“ და..., გვ. 144 და შმდ.; მისივე Проблемы, გვ. 191 და შმდ.

39. შტრ. პინდარე, IV პით., ტ. 253; პეროდოტე. IV, 145; აპოლონიოს როდოსელი, I, 229—230, 709, 1055; II, 97; III, 578, 1093 და სხვ.; სტრაბონი, VIII, 3, 19; „ორჯიკული არკონატიკის“ იუვენალის, პინდარეს, ლიკოფრონ ქალიკელისა და აპოლონიოს როდოსელის სქოლისტთა ცნობები იხ. ა. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი..., გვ. 99—101, 219, 263, 303.

40. ასეგობბს ამ ნაწარმოების სრული რუსული თარგმანი: Павсаний, Описание Эллады, т. I—II, М. — Л., 1938—1940.

41. ა. უ რ უ შ ა ძ ე. ძველი კოლხეთი..., გვ. 15.

42. ამ ლეგენდარული ტომის გამოჩენას უკავშირებენ მეტად თავისებურ თიხის ჭურჭელს, რომელიც, როგორც წესი, ნაცრისფრადაა გამოშწვარი და კერამიკულ ჩარხზე დამზადებული. ამ ტიპის კერამიკა ბირველად ბეოტიის ქალაქ ორქომენში აღმოჩნდა და მას, გადმოცემის თანახმად, აქ მოსახლე ტომების — მინიების სახელის მიხედვით „მინიური კერამიკა“ უწოდეს. ამჟამად სპეციალისტთა უმრავლესობა ფიქრობს, რომ ეს კერამიკა ანატოლიური წარმოშობისაა. ამ კერამიკის მატარებელმა ტომებმა, შესაძლოა, დაახლოებით XI საუკუნის დასაწყისში დაიპყ-

რეს ტროა და შექმნეს იქ ახალი სამოსახლო ტროა VI წოდებული. ამავე ტომებს უკავშირებენ მატერიკული საბერძნეთის დაპყრობას და იქ ბერძნული ენის მატარებელი ტომების გავრცელებას — იხ. А. Л. Монгайт. Археология Западной Европы (Бронзовый и железный века), М., 1974, გვ. 40 დ შმდ. (იქვეა დასახ. ლიტ.). შდრ. აგრეთვე თ. მიქელაძე, ძიებანი კოლხეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთი შავიზღვისპირეთის უძველესი მოსახლეობის ისტორიიდან, თბილისი, 1974, გვ. 92.

43. არგონავტიკას ჩვეულებრივ თესალიურ-ბეოტიურ თქმულებას უწოდებენ და ამის მოწმობად მიიჩნევენ არგონავტთა თესალიურ წარმოშობას (დაწვრ. იხ. Jessen. Argonautai, „Realenzyklopädie der klassischen Wissenschaft“, II, p. 765—766). მაგრამ ასეთი განსაზღვრა სწორი არ უნდა იყოს, რამდენადაც თესალიელებიც და ბეოტიელებიც იმ ტერიტორიაზე, სადაც ისინი ძვ. წ. VIII—VII საუკუნეების შემდგომ არიან ცნობილი, როგორც ფიქრობენ, ჩნდებიან მხოლოდ ე. წ. მიგრაციების პერიოდის შემდგომ (ე. ი. არა უადრეს ძვ. წ. XI—X საუკუნეებისა). უძველეს ხანაში კი ეს ტერიტორია პელაზგებით იყო დასახლებული, ხოლო შემდეგ აქველთა პოლიტიკური და კულტურული გავლენის ქვეშ მოექცა. ასე რომ, არგონავტიკაც, რომელიც აქედრი ელადის ერთ-ერთი უდიდესი ცენტრიდან — იოლიკოსიდან იწყება, აქედრი ეპოსის ორგანული შემადგენელი ნაწილია. უნდა ითქვას, რომ გვიანდელ ბერძნულ მითოლოგიაში ბევრი რამ დაუკავშირდა თესალიას (აქაა ოლიმპო, აქედრებია აქილესი და მისი აღმზრდელი ბერძენი ქირონი, აქ მიმდინარეობს კენტავრებისა და ლაპითების ბრძოლა და სხვ.). ამ ფაქტს საინტერესო ახსნა შეიძლება მოეძებნოს, კერძოდ, თესალიის უძველესი მოსახლეობის (პელაზგების) როლის შესახებ აქედრი მითოლოგიის ჩამოყალიბებაში, მაგრამ ამჟერად ეს არ წარმოადგენს ჩვენი განსჯის საგანს და არც ჩემს კომპეტენციას.

44. იხ. მაგ., H. Eulle, F. Kunz, Orchomenos, I—III, München, 1931—1934, G. Daux, Chronique des feuilles et decouvertes archéologiques en Crée „Bulletin de Correspondance Hellénique“, 85/II, 1961, p. 751.

45. ამ ახალი აღმოჩენების შესახებ ინფორმაცია მოგვაწოდა ტიმ სევერინმა. 1984 წლის დამლევს საბერძნეთში იმყოფებოდა პროფ. ალ. ალექსიძე, რომელმაც პირადად მოინახულა ეს გათხრები, გადაიღო კინოფირზე, ჩაიწერა ბერძენ არქეოლოგთა კომენტარები და ყოველივე ამის შესახებ ქართველ საზოგადოებას მოახსენა საქართველოს ტელევიზიით.

46. დაწვრ. იხ. Ю. В. Андреев, Раннегреческий полис, Ленинград, 1976, გვ. 5—12 (იქვეა დასახ. ლიტერატურაც).

47. იხ. ოთ. ლორთქიფანიძე. ანტიკური არქეოლოგია (ძველი საბერძნეთი), თბილისი, 1971, გვ. 89—115; Н. А. Сидорова, Искусство Эгейского мира, М., 1972.

48. აქედრი ცენტრების განადგურება საბერძნეთში ჩრდილოეთიდან შემოჭრილ ტომებს — დორიელებს მიეწერებოდათ. ამჟამად ეს საკითხი სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ცხოველი დისკუსიის საგანდაა ქცეული. დაწვრ. იხ. Ю. В. Андреев, დასახ. ნაშრ., გვ. 13 და შმდ. «Античная Греция», I, М., 1983, გვ. 89 და შმდ.

49. არქეოლოგიური კვლევა-ძიება მოწმობს, რომ ძვ. წ. XII—XI საუკუნეებში ფაქტობრივად ყველა მიკენური ქალაქები და იქ განლაგებული სასახლეები თუ სხვა

ნაგებობანი დანგრეულია და იქ იმ დროს არაიან ცხოვრობს. შდრ. V. R. Desdourough, დასახ. ნაშრ.

50. არქეოლოგიური მონაცემების საფუძველზე ვარაუდობენ, რომ იოლკოსი გააღებოდა იმ დიდსა და ერთდროულ კატასტროფას, რომელიც განიცადეს მიკენურის სამყაროს დიდმა ცენტრებმა. მაგრამ მაიხც ძვ. წ. X II ს-ის დასასრულს იოლკოსი მმართველთა სასახლეც დაიხვრა. იხ. V. R. Desdourough, დასახ. ნაშრ., გვ. 128 და შდრ.

51. იხ. Ю. В. Андреев. დასახ. ნაშრ., გვ. 18 (და იქ დამოწმებული ლიტერატურა).

მ. სად მდებარეობდა აია?

1. მიმწერამე ძვ. წ. VII—VI სს. ბერძნული ეროტიკული ლირიკის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენელია (იხ. ს. ყაუხჩიშვილი, ბერძნული ლიტერატურის ისტორია, 1, 1953, გვ. 149 და შდრ.). მას ეკუთვნის ელეგიების კრებული „ნახო“, რომელიც ჩვენამდე ფრაგმენტების სახითაა მოღწეული. ერთ-ერთ ფრაგმენტში ნათქვამია: „თვით იასობიც ევოსადროს ვერ წაშლილებდა დიდ საწმისს აიადან თუმც ტვართშიმე გზა განვლო ზვიად პელასის უძველესი დაეალების შესასრულებლად...“ (იხ. ა. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი, გვ. 201).

2. იხ. სიმ. ყაუხჩიშვილი, ბიზანტიელ მწერალთა ცნობები საქართველოს შესახებ („გეო გიკა“), 111, თბილისი, 1930, გვ. 274. ა. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი..., გვ. 230.

3. ა. ურუშაძე. ძველი კოლხეთი..., გვ. 259.

4. ა. ურუშაძე. ძველი კოლხეთი..., გვ. 93, შენიშვნა 6.

5. Plin., NH, VI, 11.

6. ა. ურუშაძე. ძველი კოლხეთი..., გვ. 183.

7. თ. ყაუხჩიშვილი. პეროდორტეს ცნობები საქართველოს შესახებ, თბილისი, 1960, გვ. 48.

8. შდრ. მაგ., აპოლონიოს როდოსელთან — აია: 11, 422, 1094, 1141, 1185; 111, 306, 1061; IV, 25; კოლხეთი: 1, 174; 11, 1277; 111, 313; IV, 33; აია-კოლხეთი: 11, 417.

საყურადღებოა კლასიკური ფილოლოგიის სპეციალისტთა შორის დამკვიდრებული აზრი: ძველ ბერძნულში აიას პარალელურ ფორმად მჩინეულია „აია“ („მიწა“, „დედამიწა“), რომელიც ზოგი სპეციალისტის აზრით, ბერძნულ ნიადაგზე არ იხსნება ცხოხილია იგი ყაუხჩიშვილის მოსაზრება, რომლის თანახმადაც ძველბერძნული აია // გე უკავშირდება ქართულ „დედას“. ამ სიტყვის დაუდგენელ ეტიმოლოგიას რომ თავი დაეხებოთ, მნიშვნელოვანი ის ჩანს, რომ „აია“ არის „მიწა“, „ქვეყანა“. რომელ მხარეს შეიძლება ეწოდოს „მხარე“, „ქვეყანა“ და ეს გასაგებია იუოს ეველასათვის? იმ მხარეს, რომელსაც ეველასათვის ციობილია, მნიშვნელოვანია შდრ. „ურბს“ ეწოდება რომს, სტამბოლი წარმოდგენილია ბერძნული პოლის-იდან, ქართველები „ქალაქს“ ჰქველდებიან თბილისს ეწოდებენ). ამგვარად, ძველი ბერძნებისათვის „აია“ ნიშნავს „ქვეყანას“, „მხარეს“ და საკუთარ სახელად დაუდგვიდრდა ის ქვეყნის კიდებზე მდებარე ფიდარ, მნიშვნელოვან ქვეყანას, რომ

მელსაც მერე „კოლხიდა“ დაერქვა (თ. ყაუხჩიშვილი, საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები, თბილისი, 1976, გვ. 18—19, იქვეა დასახ. ლიტ.).

9. ჩვენამდე მოღწეულ ავტორთაგან, ვინც აიეტსა და კოლხეთს ერთმანეთს უყავშირებს, უძველესია ევმელოს კორინთელი — ძვ. წ. VIII ს-ის ისტორიკოსი. მისი ნაწარმოები შემონახული არაა, მაგრამ ცალკეული ფრაგმენტები დაცულია გვიანდელ ავტორებთან (იხ. ა. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი..., გვ. 145).

10. შდრ. მაგ., ევმელოს კორინთელი. „კორინთიკა“, ფრ. 2; პინდარე, I/პით., 210—215; სოფოკლე. „კოლხი ქალები“, ფრ. 419; ქსენოფონტი. ანაბასისი, V, 6, 36—37; ფსევდოარისტოტელე. „პეპლოსი“, 43; თეოპომპე ქიოსელი, ფრ. I. 356; აპოლონიოს როდოსელი, I, 175 (და სხვ.); აპოლოდორე, I, 23, 3—4; დიოდორე სიცილიელი, IV, 47; სტრაბონი, I, 2, 39 და სხვა მრავალი.

11. Р. Хеннинг, Неведомые земли, I, Москва, გვ. 37—39.

12. Л. А. Ельницкий, Знания древних о северных странах, М., 1961, გვ. 12 და შმდ. დასახ. ნაშრომში წამოყენებული დებულებების კრიტიკა დაწვრი. იხ. ოთ. ლორთქიფანიძე, ანტიკური სამყარო და ძველი კოლხეთი, თბილისი, 1966, გვ. 13—15.

13. A. Lesky. Aia (Gesammelte Schriften), München, 1966, p. 26.

14. А. И. Болтунова, Аргонавты и Колхида, „მაცნე“, ისტორიის... სერიის, 1976, № 3, გვ. 37—44.

15. V. Haas. Magie und Mythen in Reich der Hethiter, I. Vegetation-skulte und Pflanzmagie, Hamburg, 1977.

ამ ნაშრომს ვიცნობ მხოლოდ ქართველი ხეთოლოგის ვრ. გიორგაძის რეცენზიით. იხ. გ. გიორგაძე, „საწმისი“ ხეთურ წყაროებში და მისი ანტიკური პარალელები: ფ. ჰაასის მოსაზრებანი „ოქროს საწმისის“ თქმულების გენეზისთან დაკავშირებით, „თბილისის უნივერსიტეტის შრომები (ისტორია, ხელოვნებათმცოდნეობა, ეთნოგრაფია)“, № 227, თბილისი, 1982, გვ. 287—293. მე ვიცნობ ფ. ჰაასის სხვა სპეციალურ ნარკვევს, რომელიც ამავე საკითხთა რიგს განიხილავს: იხ. V. Haas, Menes und Jason im Lichte hethitischer Quellen, „Acta Antiqua“ (Academia scientiarum Hungaricae). XXVI, 3—4, Budapest, 1978, q. 241—243.

16. ხეთური მითის თანახმად ურჩხული ილუიანქა ამარცხებს ამინდის ღვთაებას, რომელიც შემწვობას თხოვს ღმერთებს. ამასთან დაკავშირებით ქალღმერთი ინარა სასმელებით ათრობს ილუიანქას.

17. იხ. თ. მიქელაძე. ძიებანი..., გვ. 88, შენიშვნები 74—75 (და იქ დასახ. ლიტ.).

18. იხ. თ. გამყრელიძე, ინდოევროპელები, ქართველები, სემიტები, „მნათობი“, 1984, № 6, გვ. 142—153. უფრო დაწვრი. იხ. Т. В. Гамкрелидзе, Вяч. В. Иванов, Древняя Передняя Азия и индоевропейские миграции, «Породы Азии и Африки», Москва, 1980, № 1, გვ. 64—71; იხ. აგრეთვე დასახელებულ ავტორთა ნაშრომები და დისკუსია ეურნალში «Вестник древней истории», 1980, № 3, გვ. 3—27; 1981, № 2, გვ. 11—33; 1982, № 3, გვ. 3—37; №. 4, გვ. 11—25; 1984, № 2, გვ. 107—122.

19. თ. გამყრელიძე და ვიან. ივანოვი თვლიან, რომ „არგონავტების შესახებ მითის უძველეს ფენაში ასახულია ბერძნულენოვან (შესაძლოა თავისი ენით დორი-

ელებს) ტომთა ერთი ნაწილის ყველაზე ადრეული მიგრაციები მცირე აზიისა და ამიერკავკასიის საზღვრებთან (ამ მიგრაციების ლინგვისტური მოწმობაა ძველბერძნულში გამოვლენილი ფენა ადრეული ნახესობებისა ქართველურიდან). თვით ძველბერძნულში სახელწოდება საწმისისა, რომელიც აგრე დიდ როლს ასრულებს მითში ოქროს საწმისისა და არგონავტების შესახებ, ამჟღავნებს ძველ წინა აზიასთან კავშირის კვალს; ამასთან ანალოგიური საკულტო წარმოდგენები საწმისზე, რომელსაც წმინდა ხეზე ჰქვიადნენ, ცნობილია ქართველურ წეს-ჩვეულებებშიც — T. V. Гамкрелидзе. Вяч. В. Иванов, Древняя Передняя Азия, გვ. 69—70, შენიშვნა 18 (შდრ. იქვე დასახ. ლიტ.).

20. V. Haas, Medea und Jason..., p. 253.

21. პელოპის შესახებ საინტერესო გადმოცემა შემონახული ძვ. წ. V საუკუნის ბერძენი ისტორიკოსის თუციდიდეს „ისტორიაში“ (I, 9): „...ის ადამიანები, რომელთაც წინაპართაგან უადრესად სარწმუნო გადმოცემები მიიღეს პელოპონესის ისტორიული მოვლენების შესახებ, გვიამბობენ, რომ პელოპსა ძალაუფლება დაამკვიდრა იმ აურაცხელი სიმდიდრის წყალობით, თან რომ მოიტანა აზიიდან ღარიბთა ქვეყანაში. თუმც შორი ქვეყნიდან იყო მოსული, იმასაც კი მიაღწია, რომ მისი სახელი შეერქვა ქვეყანას, ხოლო შთამომავლობამ უდიდეს ძლიერებას მიაღწია“.

22. F. Pfuhl. Malerei und Zeichnung der Griechen. I, München, 1923, §§ 511, 517, № 467. ამავე ლარნაკის გამოსახულება იხ. აგრეთვე ოთ. ლორთქიფანიძე, ანტიკური სამყარო და ძველი კოლხეთი, თბილისი, 1966, ტაბ. XXVIIII. გველეშაპის მიერ იასონის გადაყლაპვის ზოგიერთი მკვლევარი უკავშირებს ძველ ქართულ თქმულებას გველეშაპის მიერ ამირანის გადაყლაპვის შესახებ და მათ შორის ხედავს გარკვეულ ტიპოლოგიურ პარალელს. იხ. მაგ., გვ. 25; შდრ. P. A. Цанавა. Мотивы и образы сказания об аргонавтах в грузинском фольклоре, Автореферат, Тбилиси, 1983, გვ. 20.

23. „ბლანქტები“, ანუ „მონეტარულ კლდეები“ სხვა ავტორებთან იხსენიებიან „კიანეების“ ან „სიმბლეგადების“ სახელით. უკვე ძველი ავტორების უმრავლესობა მათ შავი ზღვის სრუტეების დასაწყისთან ათავსებდა. შდრ. მაგ. სტრაბონი, I, 2, 10; პლინიუსი, IV, 13 და სხვ. იხ. აგრეთვე, «Вестник древней истории», 1948, № 2, გვ. 304.

24. არგონავტების არაჩვეულებრივი პოპულარობის მოწმობაა ისიც, რომ გვიანდელი ბერძნული ტრადიცია ამ ლაშქრობის ზოგიერთ მონაწილეს მიაწერს უკან დაბრუნებისას მთელი რიგი ქალაქების დაარსებას, ან კიდევ ზოგიერთ მათგანს უკავშირებს ამა თუ იმ ხალხის სახელის წარმომავლობას. ასე მაგ., ჭერ კიდევ პეროდოტეს (VII, 62) ცნობით მიდიელები თავისი ქვეყნის სახელწოდებას მედეას უკავშირებენ, ხოლო სტრაბონის ცნობით (XI, 13, 10) კი მიდიელებმა ეს სახელი მედეას ვაჟის (მეფე ევგეოსთან შეუღლების შემდეგ რომ გაჩნდა თითქოს) მედოსისაგან მიიღეს. სტრაბონი არმენიელთა სახელსაც იასონის თანამგზავრს — არმენეს მიაწერს (XI, 14, 12), ხოლო სინოპელთა ემპორიონ (საეპკრო დასახლება) კიტორონს თითქოს „სახელი ეწოდა კიტოროსისაგან, ფრიკსეს შეილისაგან“ (XI, 3, 10). ასევე სტრაბონის ცნობით არგონავტ ავტოლიკეს მიერაა თითქოს

დაარსებული შვიზღვისპირეთის ერთ-ერთი უდიდესი ქალაქი სინოპეც (XII, 3, 11). სტრაბონს სხვა მრავალი ცნობაც მოეპოვება არგონავტების პოპულარობაზე და მცირე აზიაში მათ სახელზე აგებული ძეგლების შესახებ. მაგრამ ეს ცნობები ყველა გვიანდელ ხანას განეკუთვნება და მათ, ბუნებრივად, არგონავტების პირვანდელ ლაშქრობასთან და თვით მითის უძველეს ვერსიებთან კავშირი არა აქვთ — შდრ. თ. მიქელაიე, თეზანიკა..., გვ. 87—88; ნ. ზაზარაძე, საქართველოს ძველი ისტორიის ეთნო-პოლიტიკური პრობლემები, თბილისი, 1984, გვ. 66—68.

25. იხ. მაგ. В. П. Невская. Византий в классическую и эллинистическую эпохи, М., 1953, გვ. 14; М. И. Максимова. Античные города юго-восточного Причерноморья, М.—Л., 1956, გვ. 36; J. Boardman, The Greeks Overseas. London, 1980, p. 238.

26. ჯერ კიდევ სტრაბონი წერდა: „მაშინ (ე. ი. პომეროსის დროს — ო. ლ.) ამ ზღვაზე ცურვა არ შეიძლებოდა და ის იწოდებოდა არასტუმართმოყვარედ, მისი მღელვარებისა და ირგვლივ მცხოვრები ტომების ველურობის გამო... ზოლო შემდეგ მას სტუმართმოყვარე ეწოდა, რადგანაც იონელებმა სანაპიროზე ქალაქები ააგეს“. ზოგიერთი ბეცნიერი ფიქრობს, რომ ბერძნებმა სახელწოდება „აქსენოს“ დაუკავშირეს ადგილობრივ სახელს, ძველ ირანულ სიტყვას „ახშენი“, რომელიც ზღვის მუქ ფერს შეესატყვისებო (შდრ. თანამედროვე სახელწოდება „შავი ზღვა“). რამდენადაც ეს ადგილობრივი სახელწოდება „ახშენი“ ბერძენისათვის გაუგებარი იყო, იგი აღიქვეს როგორც ბერძნული „აქსენოს“, ე. ი. „არასტუმართმოყვარე“ — დაწერ. იხ. Л. Ельницкий. Северочерноморские заметки, «Вестник древней истории», № 1, 1950, გვ. 194—196; შდრ. Хр. М. Данов. Древна Тракия, София, 1969, გვ. 268—269; J. Boardman, The Greeks..., p. 238, n. 72.

27. დაწერ. ამ საკითხებისა და მათ შესახებ სამეცნიერო ლიტ.: იხ. ოთ. ლორთქიფანიძე, ანტიკური სამყარო..., გვ. 12; О. Д. Джорджианидзе. Древняя Колхида, Тбилиси, 1979, გვ. 44, შენიშვნები 42—45; უკანასკნელ წლებში გამოიცა კიდევ რამდენიმე ნაშრომი, რომელთაგან დაეახსებლებ: L. Vagnetti, I Micenei in Occidente, "Forme di contatto e processi di trasformazione nelle società Antiche", Roma 1983, გვ. 165—185. (იქვე დასახ. ლიტ.)

28. Р. В. Гордезиани. Проблемы..., გვ. 204—205.

29. Т. В. Блавагская. Греческое общество II тысячелетия до н. э., М., გვ. 32—33, 102—104.

30. რ. გორდეზიანი. პომეროსი..., გვ. 52; მისივე Проблемы..., გვ. 205—207.

31. აქ იგულისხმება ძვ. წ. III—II სს-ის ბერძენი ისტორიკოსი დემეტრიოს სკეპსისელი, რომლის ცნობებმაც პომეროსისა და ტროის შესახებ იმოწმებს და ეკამათება კიდევ სტრაბონი. იხ. თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის „გეოგრაფია“, გვ. 238.

32. იხ. მაგ., ს. ყაუხჩიშვილი. რას გვიამბობენ ძველი ბერძენები საქართველოს შესახებ, თბილისი, 1964, გვ. 9—11; ა. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი..., გვ. 7; თ. ყაუხჩიშვილი. საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები, თბილისი, 1976, გვ. 12 და შმდ.

33. ოთ. ლორთქიფანიძე, თ. მიქელაძე, მასალები ბათუმის რაიონის

არქეოლოგიისათვის, „საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე“, XXIV, № 6, 1960, გვ. 761.

34. თ. მიქელაძე. ძიებანი კოლხეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის უძველესი მოსახლეობის ისტორიიდან, თბილისი, 1974, გვ. 79—85, 164—168.

35. იხ. გ. მელიქიშვილი, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის უძველესი გაერთიანებები, „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, I, თბილისი, 1970 გვ. 386 და შმდ.

36. თ. მიქელაძე. დასახ. ნაშრ., გვ. 167.

37. გ. მელიქიშვილი. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს..., გვ. 364 და შმდ.

38. შდრ. გ. მელიქიშვილი. დასახ. ნაშრ., გვ. 372, შენიშვნა 3.

39. გ. მელიქიშვილი. დასახ. ნაშრ., გვ. 369—370.

40. ო. თ. ლორთქიფანიძე. ანტიკური სამყარო და ძველი კოლხეთი, გვ. 10, შენიშვნა 6; მისივე, ბერძნული მითოლოგიური ტრადიცია კოლხეთის შესახებ და არქეოლოგია, „განთიადი“, 1976, № 4, გვ. 166—167.

41. გ. მელიქიშვილი. დასახ. ნაშრ., გვ. 371.

42. იხ. სიმ. ყაუხჩიშვილი. ბიზანტიელ მწერალთა ცნობები („გეორგია“), III, გვ. 63 და შმდ. საინტერესოა თ. მიქელაძის შენიშვნა (დასახ. ნაშრ., გვ. 80): „ბერძნულის გავლენით ამ სახელის (ე. ი. აიეტის — ო. ლ.) კოლხეთში დამკვიდრება ძნელი წარმოსადგენია, მით უმეტეს იგი ბერძნულში ფეხმოკიდებული არ ჩანს“. გამოთქმულია ასეთი მოსაზრებაც: „ლეონტი მროველისეული ჰაოსი (პირველი კავკასიელი „მეფე“) ან თარგამოსი (?) პირველი ქართველი „მეფის“ აიეტის გვიანდელი ეკვივალენტი? უკვე საკვებით „გააღმოსავლურებული“, „გაქრისტიანებული“, საშუალო საუკუნეებში საყოველთაოდ სავალდებულო ბიბლიურ გენეალოგიურ ქარაგზე გადაყვანილი, მისი ბუნდოვანი ხსოვნის გამოძახილი“ — გ. გაბუნია, ქუთაისის ისტორიული წარსულიდან, „ძველი და ახალი ქუთაისი“, თბილისი, 1973, გვ. 14—15.

43. თ. მიქელაძე. ქსენოფონტის „ანაბასისი“, გვ. 113 („ანაბასისი“, V, 6, 36).

44. Plin., ! H XXXIII, 52: „კოლხეთში მეფობდა აიეტის შთამომავალი სავლაკი, რომელმაც სამფლობელოდ უხვი ქვეყანა მიიღო. ამბობენ სენანების ქვეყანაში და საერთოდ თავის სახელმწიფოში, ოქროს მადნით სახელგანთქმულში, მან მიწაში უპარავი რაოდენობის ოქრო და ვერცხლი მოიპოვა. მოგვიტხრობენ აგრეთვე მის ოქროს სასახლეებზე, ვერცხლის ნივთებზე, იმავე ლითონისაგან დამზადებულ სვეტებსა და პილასტრებზე, რომლებიც მოიპოვა მას შემდეგ, როდესაც დაამარცხა ეგვიპტის მეფე სესოსტრისი“. ამ ცნობაში (გარდა კოლხეთის აურაცხელი სიმდიდრისა) ყურადღებას იქცევს, ერთის მხრივ, ის გარემოება, რომ აქ მოხსენიებული სავლაკი თითქოს ეგვიპტის მეფის სესოსტრისის (ძვ. წ. XIV—XIII სს.) თანამედროვეა, ხოლო მეორეს მხრივ ის, რომ სახელი სავლაკი კოლხეთში დინასტიური სახელი ჩანს, რაც მისი სახელით მოქრალი მონეტების აღმოჩენითაც დასტურდება. შდრ. თ. მიქელაძე, გვ. 164 და იქ დასახ. ლიტ.

45. შდრ. თ. მიქელაძე. ძიებანი..., გვ. 164; О. Д. Лордкипанидзе. Древняя Колхида, გვ. 55—56.

46. ტერმინი „ზანური“ მეგრულ-ქანურის აღსანიშნავად პირობითია და იხმარება იმ მოტივირებით, რომ სენებში მეგრელებს ზანებს (ზანარ) უწოდებენ, ხოლო ქანები ძველ ბერძნულ წყაროებში „სანებ“-ად არიან მოხსენებული. იხ. А. И. Кизирия, Занский язык, «Языки народов СССР», 4, М., 1967.

47. იხ. ა. შანიძე. ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, თბილისი, 1973, გვ. 631.

48. იხ. გ. მელიქიშვილი. ქართველები, მათი წარმოშობის საკითხები, „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, I, თბილისი, 1970, გვ. 338; თ. გამყრელიძე. ინდოევროპელები..., გვ. 152.

49. თ. გამყრელიძე, გ. შიქავარიანი, სონანტთა სისტემა და აბლაუტო ქართველურ ენებში, თბილისი, 1965; Г. И. Мачавариани, К типологической характеристике общекартвельского языка-основы, «Вопросы языкознания», 1966, № 1; Т. В. Гамкрелидзе, Современная диахронистическая лингвистика и кавтвельские языки, «Вопросы языкознания», 1971, №№ 2—3.

50. იხ. მაგ., Г. А. Климов, Этимологический словарь кавтвельских языков, М., 1964, გვ. 37.

51. შდრ. გ. მელიქიშვილი. ქართველები..., გვ. 338 და შმდ.

52. იხ. თ. მიქელაძე. ძიებანი..., გვ. 9 და შმდ.

53. თ. გამყრელიძე. ინდოევროპელები..., გვ. 152. იხ. აგრეთვე შენიშვნა 18 და იქ დასახ. ლიტ.

54. ამ საკითხების შესწავლის ისტორია იხ. შ შიქავარიანი, ქართული ენის თავგადასავალი, თბილისი, 1969, გვ. 53; Ш. В. Дзидзигури, Грузинский язык, Тбилиси, 1968, გვ. 32.

55. გ. ბერგსლანდი. ჰ. ფოგტი, გლოტოპრონოლოგიის საფუძვლიანობისათვის, „მიმოხილველი“, 6—9, 1972; კ. ლერნერი, გლოტოპრონოლოგიის მეთოდი და ლექსიკო-სტატისტიკის ამოცანები, „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1971, № 2, გვ. 155—156.

56. იხ. მაგ., Г. А. Климов, О Глоттохронологическом методе датировки распада праязыка, «Вопросы языкознания», 1952, № 2, გვ. 119 და შმდ.; შდრ. თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, დასახ. ნაშრ., გვ. 17.

57. შდრ. მაგ. ს. ჯანაშია, ჩერქეზული (ადიღეური) ელემენტი საქართველოს ტოპონიმიკაში, „შრომები“, III, გვ. 117—123.

58. დაწვრ. იხ. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 9—20; გ. მელიქიშვილი, ქართველები..., გვ. 341 და შმდ.

59. თ. მიქელაძე. ძიებანი..., გვ. 72.

60. თ. მიქელაძე. ძიებანი..., გვ. 26 და შმდ.

61. ხალიბების ქვეყნის პირველ მოხსენიებას „ელიბეს“ სახელწოდებით ვხვდებით უკვე ე. წ. „ზომალდა კატალოგში“, რომელიც ჰომეროსის „ილიადაშია“ ჩართული (შდრ. სიმ. ვაუხნიშვილი, პეროდოტეს „ისტორიის“ I, 2—3 და ჰომეროსის ზომალდა კატალოგი, „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები“, XXIV, 6—8, 1948). ჯერ კიდევ სტრაბონმა (XII, 3, 19—24) მიუთითა, რომ ალიბებს უწინ უნდა რქმეოდათ ხალიბები, რომელსაც მის დროს იწოდებოდნენ ქალღებად ანუ ხალღებად. ეს უკანასკნელი კი ქანებთან არიან გაიგივებული. დაწვრ. ხალიბ-

ბის — სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ქანალი მოსახლეობის შესახებ. Г. А. Меликишвили. К истории древней Грузии, Тбилиси, 1959, გვ. 70—72; თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 114—148 (იქვეა დასახ. წყაროები და ლიტ.).

62. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 20, 72. რამდენადმე განსხვავებული აზრისაა გ. მელიქიშვილი, რომელსაც „კოლხური კულტურა“ ქართულ-ზანური ერთობის კულტურად მიაჩნია. ამ შემთხვევაში გ. მელიქიშვილი ემყარება გ. კლიმოვის ლინგვისტური კვლევის შედეგებს, რომლის თანახმად საერთო ქართველურ ფუძუნებას სვანური დაახლოებით ძვ. წ. XIX საუკუნიდან გამოეყო, ხოლო ზანურ-ქართული ერთობა დაიშალა ძვ. წ. VIII ს-ში (იხ. გ. მელიქიშვილი, საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი მოსახლეობის საკითხისათვის, თბილისი, 1965, გვ. 70 და შმდ. შტრ. მისივე, ქართველები..., გვ. 341, 356, 389).

63. კოლხური ბრინჯაოს კულტურის შესახებ უკვე საკმაოდ ვრცელი ლიტერატურა არსებობს. ნაწილობრივ ეს ნაშრომები დასახელებულია ჩვენს წიგნში „ანტიკური სამყარო და ძველი კოლხეთი“, გვ. 18, შენიშვნა 3. უკანასკნელ ხანებში გამოცემული ნაშრომებიდან აღსანიშნავია: დ. ქორიძე, კოლხური კულტურის ისტორიისათვის, თბილისი, 1965; გ. გობეჯიშვილი, გვიანი ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის ხანა საქართველოში, „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, I, გვ. 225—294; თ. მიქელაძე, ძიებანი კოლხეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ისტორიისათვის, თბილისი, 1974; ალ. რამიშვილი, კოლხეთის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, ბათუმი, 1974; ლ. სახაროვა, ბრინჯაოს განძები ლეჩხუმიდან, თბილისი, 1976; შ. ჩართოლანი, სვანეთის ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური ძეგლები, თბილისი, 1977; ო. ჯაფარიძე, დასავლეთ საქართველო გვიანბრინჯაოს ხანაში, „მაცნე“, ისტორიის... სერია, 1982, № 1, გვ. 61—88; № 2, გვ. 41—62; Л. Н. Панцхава, К истории художественного ремесла колхидской и кобанской культур, Автореферат кандидатской диссертации, Тбилиси, 1975.

64. შტრ. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 36.

65. გ. მელიქიშვილი. კავკასიის..., გვ. 77—78; დ. ქორიძე, კოლხური კულტურის..., გვ. 154—155; თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 60; ალ. რამიშვილი, კოლხეთის..., გვ. 45 და შმდ.

66. დ. ქორიძე, კოლხური კულტურის..., გვ. 59; შტრ. ალ. რამიშვილი, კოლხეთის..., გვ. 86 და შმდ.

67. დაწვრ. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 31 და შმდ.; გ. გობეჯიშვილი, გვიანი ბრინჯაოს..., გვ. 255 და შმდ.; ო. ჯაფარიძე, დასავლეთ საქართველო..., გვ. 72.

68. დაწვრ. იხ. დ. ქორიძის, ალ. რამიშვილის, ლ. სახაროვასა და შ. ჩართოლანის დასახ. ნაშრ. (შტრ. შენიშვნა 63).

69. გ. გობეჯიშვილი. ძველი ქართული სამთამადრო და მეტალურგიული წარმოება სოფ. ლებთან, „საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე“, XIII, 3, 1952; გ. გობეჯიშვილი, თ. მუჯირი, გ. ინანიშვილი, ბ. მაისურაძე, მთიანი რაჭის უძველესი ბრინჯაოს წარმოების ისტორიისათვის, „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე“, III, № 2, 1983.

70. ძველი კოლხეთის ნამოსახლართა შესწავლის ისტორიის შესახებ ლიტერატურა დასახელებულია ჩვენს ნაშრომში «Древняя Колхида», გვ. 128 და შმდ., შე-

ნიშნა 109. მას შემდეგ გამოცემული ნაშრომები დამოწმებულია ქვემოთ (იხ. შენიშვნები 96—106).

71. ჩვენთვის საინტერესო პერიოდის სამაროვნები კოლხეთში ჯერ კიდევ არაა გამოვლენილი. ერთადერთი გამოჩაღისი თითქოს რაქაა, სადაც ბრილის სამაროვანზე აღმოჩენილია წყება სამარხებისა, თუმცა გ. გომბეჯიშვილი მათ შუა ბრინჯაოს ხანას მიაკუთვნებს—გ. გომბეჯიშვილი, შუა ბრინჯაოს ხანა..., გვ. 111 და შმდ.

72. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 158.

73. ც. აბესაძე, რ. ბახტაძე, ნ. დვალი, თ. ჯაფარიძე. სპილენძ-ბრინჯაოს მეტალურგიის ისტორიისათვის საქართველოში, თბილისი, 1958, გვ. 46 და შმდ.; ფ. თავაძე, თ. საკვარელიძე, Бронзы древней Грузии, Тбилиси, 1959, გვ. 20—25.

74. შდრ. თ. ლორთქიფანიძე, ანტიკური სამყარო..., გვ. 18—22 (იქვეა დასახ. ლიტ.).

75. იხ. А. А. Иессен, О древнейшей металлургии меди на Кавказе, «Известия Гос. Акад. материальной культуры» 120, М.—Л., 1935, გვ. 128; Б. А. Куфтин, Материалы к археологии Колхиды, I, Тбилиси, 1950, გვ. 233; გ. მელიქიშვილი, საქართველოს..., გვ. 78; მისივე სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს..., გვ. 389; თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 41.

76. შდრ. გ. გომბეჯიშვილი, თ. ჯაფარიძე, გვიანბრინჯაოს ხანის ძეგლები დასავლეთ საქართველოში, «საქართველოს არქეოლოგია», გვ. 141; დ. ქორიძე, კოლხური კულტურის..., გვ. 122; ალ. რამიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 103—104.

77. Т. Микеладзе, Д. Мусхелишвили, Д. Хажугаишвили. Колхидская археологическая экспедиция, «Полевые археологические исследования в 1978 г.» Тбилиси, 1981, გვ. 44, ტაბ. XXI, 2.

78. ელ. გოგაძე, კოლხეთის ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის ხანის ნამოსახლარების კულტურა, თბილისი, 1982, გვ. 75.

79. აღსანიშნავია, რომ წარმოების ნაშთები გვხვდება აგრეთვე რამდენადმე გვიანდელ — ძვ. წ. I ათასწლეულით დათარიღებულ ისეთ ნამოსახლარებზე, როგორცაა, მაგ., ქვემო ქალაქი (თ. მიქელაძე, არქეოლოგიური კვლევა-ძიება რიონის ქვემო წელზე, თბილისი, 1978, გვ. 37, ტაბ. X), დაბლაგომის «ნასაყდრები» (ც. თოლორაძე, არქეოლოგიური გათხრები დაბლაგომში 1973—1974 წწ., «იანი III», თბილისი, 1977, გვ. 79), ითხვისი (რ. აბრამიშვილი, ითხვისის არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობის ანგარიში, სამეცნიერო სესია, მიძღვნილი 1962 წ. საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიებისადმი. მოხსენებათა ანოტაციები, თბილისი, 1963, გვ. 5), სოხუმის შთა (ალ. კლანდაძე, სოხუმის მთის არქეოლოგიური ძეგლები, სოხუმი, 1953, გვ. 60—65).

80. დ. ქორიძე, კოლხური კულტურის..., გვ. 123.

81 კოლხური ცულის გენეზისის საკითხთან დაკავშირებით დაწვრ. იხ. დ. ქორიძე, კოლხური კულტურის..., გვ. 50 და შმდ.; თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 31 და შმდ.; თ. ჯაფარიძე, დასავლეთ საქართველო..., გვ. 63.

82. დ. ქორიძე, კოლხური კულტურის..., გვ. 99 და შმდ.; თ. მიქელაძე, ძიებანი., გვ. 36—38; ალ. რამიშვილი, კოლხეთის..., გვ. 93—95.

83. დაწერ. იხ. ალ. რამიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 45 და შმდ. (იქვეა დასახ. ლიტ.).

84. კოლხური ცულის ტიპოლოგიის შესახებ დაწერ. იხ. დ. ქორიძე, კოლხური კულტურის..., გვ. 64—74; ალ. რამიშვილი, კოლხეთის..., გვ. 55—58 (იქვე დასახ. ლიტ.).

85. დ. ქორიძე, კოლხური კულტურის..., გვ. 58—59, 60—66, 81, 85, და სხვ. შდრ. კვემოთ — შენიშვნები 102 და 119.

86. იმისათვის, რომ უფრო თვალსაჩინო და დამაჯერებელი გახდეს ის დიდი ტექნიკური პროგრესი და კულტურის განვითარების საკმაოდ მაღალი დონე ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხანების შემდგომ, განსაკუთრებით კი ჩვენთვის ამჯერად საინტერესო პერიოდისათვის — ე. ი. ძვ. წ. XIV—XII საუკუნეებში რომ მიიღწია იდგილობრივმა მოსახლეობამ, ალბათ აუცილებელი იქნება მოკლედ მაინც თვალი გავადევნოთ ბრინჯაოს კულტურის განვითარებას დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე წინამორბედ ხანაშიც.

უკვე ძვ. წ. III ათასწლეულში დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე დასტურდება ბრინჯაოს მეტალურგიისა და, საერთოდ, ბრინჯაოს კულტურის განვითარების მაღალი დონე, რომელიც უკვე საკმაოდ მკაფიოდ იჩენს თავს ე. წ. იდრებრინჯაოს ეპოქის ძეგლებზე, განსაკუთრებით საჩხერეს ყორანებში. საგანგებოადაა ხაზგასმით აღსანიშნავი ლითონის იარაღ-საჭურველისა და სამკაულის არაჩვეულებრივი მრავალფეროვნება: ყუამილიანი და ყუადაქანებული ცულები (გენეტრად ძველ შემერულ ცულებს რომ უკავშირდებიან, მაგრამ ქმნიან ადგილობრივ თავისებულ ვარიანტს, შემდგომ უფრო გვიან აქედან რომ ღართოდ გაერთელებიან წარმოიქმნება კავკასიაში, აღმოსავლეთ ევროპასა და დუნაისპირა ქვეყნებში); მრავალფეროვანი სატევრები (რომელთაგან ზოგიერთი წახული ორნამენტითაა შემკული და წარმოადგენს მხატვრული ხელოსნობის შესანიშნავ ნიმუშებს), საკინძეები და სამაჯურები, სხვადასხვა ფორმის საკიდები და მრავალი სხვა. მათ დასამზადებლად უკვე გამოყენებულა საკმაოდ რთული ტექნიკური წესები: ცივად ჰედვა და ჩამოსხმა, ცვილის მოდელი. საჩხერეს ძვ. წ. III ათასწლეულით დათარიღებულ სამარხებში ნაპოვნი აგრეთვე უძველესი ოქროს ნივთებიც: სპირალისებური ოქროს რგოლები... (დაწერ. იხ. ო. ჯაფარიძე, ქართველი ტომების ისტორიისათვის ლითონის წარმოების ადრეულ საფეხურზე, თბილისი, 1961, გვ. 122 და შმდ.)

საქართველოს არქეოლოგიის ბრინჯაოს ხანის მკვლევარები უკვე საჩხერეში გამოკვლევნილ იდრებრინჯაოს ხანის კულტურაში ხედივენ ჩანასახის სახით ზოგიერთ ელემენტს, რომლებიც სულ მალე სწრაფად გაერთელებიან მთელს დასავლეთ საქართველოში და შექმნიან ბრინჯაოს კულტურის განვითარების ახალ ეტაპს — შუა ბრინჯაოს სახელით რომაა ცნობილი, ხოლო ქრონოლოგიურად ძვ. წ. II ათასწლეულის პირველ ნახევარს მოიცავს. ამ ეპოქის ბრინჯაოს კულტურის მკვლევარებმა ძეგლები შემოგვიჩინა საქართველოს მთიანეთში. ამ მხრივ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია რაჭის არქეოლოგიური მონაპოვარი. არქეოლოგ გ. გობეჯიშვილის მიერ მდინარე რიონისა და მისი შენაკადების სათავეებში მდებარეობაში მრავალადაა უკვე დადასტურებული ბრინჯაოს მეტალურგიული წარმოების ნაშთები: მადნის მოსანგრევი ქვის უროები, მადნის დასახნაოდ განკუთვნილი გრანიტის გობები, ქვის სხვადასხვა იარაღები, ლითონის ნალეხთიანი თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები

და სხვ. ესაა, როგორც ფიქრობენ, ჩვენამდე შემორჩენილი ნაშთები იმ რთული პროცესისა, როდესაც ხდება მადნის გამოწვა (გოგირდის მინარევეების მოსაცილებლა), დაფხვნა-გასუფთავება და შემდგომ დაწურვა. საგანგებო შესწავლამ ცხადყო, რომ რაჭის მეტალურგიულ ცენტრში დამზადებული შუა ბრინჯაოს ხანის ლითონის ნივთები ნაკეთებია დარიშხანიანი ან ანტიმონიანი ბრინჯაოსაგან. ამასთან თვალსაზრისით ზემოთ განხილული უფრო ადრეული ხანის საჩხერულ ნივთებთან შედარებით კიდევ უფრო მაღალი ტექნიკური დონე, ფართოდაა გამოყენებული რთული ხელოვნური შენადნობი და სხმულები. შუა ბრინჯაოს ხანის ლითონის მრავალრიცხოვანი და გასაოცრად მრავალფეროვანი იარაღ-საქურველო და სამკაულო შემოგვინახა არქეოლოგიურ ლიტერატურაში კარგად ცნობილმა ბრილის სამართავანმა — დაწვრ. იხ. გ. გობეჯიშვილი, შუა ბრინჯაოს ხანა, „საქართველოს არქეოლოგია“, თბილისი, 1959, გვ. 109 და შმდ.

87. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა, მაგ., ჯერ კიდევ ბ. კუფტინის მიერ შემჩნეული და აღნიშნული ფაქტი, რომ ერთ-ერთ ე. წ. ხირო-ხეთურ საბუდედავზე გამოსახულ ქურუმს კოლხური ტიპის ცული უკავია ხელთ (Б. А. Куфтин, Материалы к археологии Колхиды, I, Тбилиси, 1949, გვ. 143—144, სურ. 26). თ. ჯაფარიძის აზრით, „კოლხური ცულის პროტოტიპი წინა აზიაში ერაყსა და ირანში, ანატოლიაში და სხვ. გავრცელებულ ცულებთან პოულობს გარკვეულ მსგავსებას...“ ასევე კოლხურ კულტურისათვის დამახასიათებელი ე. წ. ბრტყელი ცული „მოგვავგონებს მცირე აზიაში ხეთურ პერიოდში კარგად ცნობილ ბრტყელ ცულს“ (იხ. თ. ჯაფარიძე, დასაბუთო საქართველო..., I, გვ. 63; შდრ. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 43 და შმდ.).

88. მკვლევარი ერთხმად აღნიშნავენ, რომ დიხა გუძუბა I, აგრეთვე ისპანის კერამიკას არ გააჩნია ტიპოლოგიური კავშირი შემდეგი ხანის კოლხურ კერამიკასთან (თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 72; ელ. გოგაძე, კოლხეთის ბრინჯაოს..., გვ. 61, 97, შენიშვნა 24—26, იქვე დასახ. ლიტ.).

89. Б. А. Куфтин, Материалы к археологии Колхиды, II, Тбилиси, 1955, გვ. 151—157.

90. თ. მიქელაძე, არქეოლოგიური კვლევა-ძიება..., გვ. 24 და შმდ.

91. ელ. გოგაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 47—70, 94.

92. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 49—56.

93. ელ. გოგაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 67.

94. ელ. გოგაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 94.

95. შდრ. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 72: „კოლხები — ზანურენოვანი ტომები რიონის ქვემო წალზე ეყვე ძვ. წ. III ათასწლეულის მიწერულსა და II ათასწლეულის დასაწყისში უნდა ვივარაუდოთ“.

96. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 67—68.

97. რამდენადმე რთულად დგას ამ ტიპის კერამიკის ზღვისპირა ზოლში უფრო ჩრდილოეთით გაერთელების საკითხი. ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრით დათარიღებული კერამიკა დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე ჯერ კიდევ სუსტადაა გამოვლენილი (შდრ. А. Н. Габелия, Поселения колхидской культуры по материалам Абхазии, Автореферат, Москва, 1984, გვ. 5—8)

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის აფ-

ხაზეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელის მ. ბარამიძის ცნობით „ადრეული კოლხური კერამიკის (ე. წ. პროტოკოლხური) ფრაგმენტები გალის რაიონის სოფ. ფიქორში გამოვლენილ ნასახლარზეა, ხოლო ე. წ. ძველი კოლხური I პერიოდისა გუმისთა II ნამოსახლარზე“ (მასალები წილ გამოუქვეყნებელია). მაინც კერამიკის მიხედვით (ისევე როგორც გარკვეულ ჯილდ ლითონის ინვენტარის მიხედვითაც) ჩვენთვის საინტერესო ხანაში ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთში, როგორც ეს სამართლიანადაა სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ხაზგასმული, მატერიალური კულტურა კოლხური კულტურის ლოკალურ ვარიანტს ქმნის, რაც ამ რეგიონის ეთნიკური თავისებურებებითაც არის ამ დროს განპირობებული.

98. თ. შიქელაძე. არქეოლოგიური კვლევა-ძიება..., გვ. 24—32, 40.

99. Б. А. Куфтин. Материалы..., II, გვ. 151 და შმდ.

100. ვ. თოლორაძე. დასახ. ნაშრ., გვ. 75—77; შდრ. ელ. გოგაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 68.

101. В. М. Джапаридзе. Археологические разведки и раскопки в зоне строительства Варшикской ГЭС, «Полевые арх. исслед. в 1977 г.». Тбилиси, 1980, გვ. 261, ტაბ. СУ.

102. შემთხვევით მონაპოვარი მასალა ინახება ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში. საინვენტარო № 7448—556 (ამჟამად გამოფენაზეა). ზემოდასახელებული აღმოჩენები ადრეული კოლხური კერამიკისა (შენიშვნები 100—101) განსაკუთრებითაა ხაზგასმული, რამდენადაც მეგრულ-ჭანური მოსახლეობის დამკვიდრებას უკვე ძვ. წ. XV—XII სს-ში მოწმობენ რიონის შუა წელზეც (შდრ. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 71—72). საინტერესოა, რომ ამ ტერიტორიაზე ამ დროს ვრცელდება კოლხური ფიანბრინჯაოს ადრეული ერთპის ძეგლები, რასაც მოწმობს განძების აღმოჩენა გვიანდანიანევიში, დიშსა და გორაში, აგრეთვე კოლხური ცულის I და II სახობებისა — დიშში, საქარაში, გოდოგანში (დ. ქორიძე, კოლხური კულტურის..., გვ. 14—15, 62—64).

103. ბალურში ე. წ. ძველი კოლხური I კერამიკის აღმოჩენის შესახებ აღნიშნულია თ. მიქელაძის ნაშრომში „ძიებანი...“, გვ. 67.

104. ელ. გოგაძე. დასახ., ნაშრ., გვ. 59 და შმდ., 94.

105. გ. ფხაკაძე. მასალები აზედათის დიხა გუძებიდან, „მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის“, VI, 1974, გვ. 137—144; შდრ. ელ. გოგაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 66—67.

106. Т. К. Микеладзе, М. В. Барамидзе. О некоторых итогах... «Арх. исслед. на новостройках Грузинской ССР», Тбилиси, 1976, გვ. 99, ტაბ. XLVII, 2.

107. დაწვრ. იხ. ელ. გოგაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 72—75, 98—99, შენიშვნები 62—66 (იქვე დასახ. ლიტ.).

108. ელ. გოგაძე. დასახ. ნაშრ., გვ. 71.

109. იქვე, გვ. 74.

110. «Ресурсы поверхностных вод СССР», т. 9. вып. 1, გვ. 138 და შმდ.

111. იხ. მ. გეგეშიძე, სარწყავი მიწათმოქმედება საქართველოში, თბილისი, 1961, გვ. 102—103 (იქვე დასახ. ლიტ.).

112. მ. გეგეშიძე. დასახ. ნაშრ., გვ. 101—112.

113 გ. გ რ ი გ ო ლ ი ა. დასავლეთ საქართველოს საძიებო-არქეოლოგიური ექსპედიციის 1969 წლის მუშაობის შედეგები, „არქეოლოგიური ცვლევები-ძიება საქართველოში 1969 წელს“, თბილისი, 1971, გვ. 19; შდრ. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 160, შენიშვნა 42.

114. თუ რამდენად შრომატევადი იყო ასეთი სამუშაო ძველ სამყაროში, ჩანს თუნდაც ეგვიპტის ერთ-ერთი ოლქის — სიუტის მმართველის ხეტი II (ძვ. წ. 21—25 წ.) წარწერიდან, რომელშიც იგი დიდ დამსახურებად მითთვის არხების მშენებლობას და საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ მან „... ამოსწია მიწა ჭაობიდან...“ (ეს წარწერა იხ. ბ. ვ. ანდრიანოვ, Древние оросительные системы Приаралья, М., 1969, გვ. 71.

115. დასახლებული სასოფლო-სამეურნეო იარაღების ფუნქციის შესახებ დაწვრ. იხ. № 63 შენიშვნაში დასახ. ლიტ., აგრეთვე — გ. ჩიტაია, თოხის კულტურა დასავლეთ საქართველოში (კოლხეთში), „ისტორიის ინსტიტუტის შრომები“, IV, 2, თბილისი, 1959.

აქვე უნდა შევნიშნო, რომ ქართულ სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ჭერ კიდევ არაა საგანგებოდ შესწავლილი ის იარაღები, რომელთა მეშვეობითაც ხდებოდა მიწის ღრმად თხრა, კერძოდ, სადრენაჟო თუ თავდაცვითი თხრილების გაყვება. ცნობილია, რომ ამ სამუშაოებისას ფართოდ გამოიყენებოდა ხის ბარი და მიწის გასატანი წნული კალათები, ხოლო განსაკუთრებით დიდ როლს კი თოხი ასრულებდა... ცნობილია მაგ., ძვ. წ. III ათასწლეულით დათარიღებული შემერკული ლიტერატურული ძეგლი „თოხისა და სახნისის პაექრობა“, სადაც უპირატესობა თოხს ენიჭება (დაწვრ. იხ. ბ. ვ. ანდრიანოვ, დასახ. ნაშრ., გვ. 76—77). ამ თვალსაზრისითაცაა საყურადღებო სპილენძისა და ბრინჯაოს თოხების არაჩვეულებრივი სიმრავლე, კოლხეთში რომაა დადასტურებული.

116. ასე მაგ., ეთნოგრაფი გ. ჭალაბაძე არ გამორიცხავს კოლხური ბრინჯაოს კულტურის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი კომპონენტის — ე წ. სეგმენტისებური იარაღის სახნისად გამოყენების შესაძლებლობას (გ. ჭალაბაძე, მიწათმოქმედება სამეგრელოში, „სამეგრელო“, თბილისი, 1979, გვ. 19—20). ამ თვალსაზრისით უაღრესად სინტერესო დაკვირვებები და მოსაზრებანი აქვს ახალგაზრდა მეცლევარს ლ. ძიძიგურს ნაშრომში „სეგმენტური იარაღის ფუნქციის შესახებ“ (იბეჭდება).

117. დაწვრ. იხ. დ. ქორიძე, კოლხური კულტურის ისტორიისათვის, გვ. 11—20, აგრეთვე ცხრილი 166-ე გვერდზე.

118. შდრ. ალ. რამიშვილი, კოლხეთის..., გვ. 104.

119. ასე მაგ., ძვ. წ. XVI—XIV და XIII ს-ის დასაწყისით დათარიღებული ჯანძები აღმოჩენილია ურეკში, ბილენკოვოში, ვაგრაში, ბიჭვინტაში, ლიხნში, სოხუშში, ერგეში, ჭორახში, ქობულეთში, მელეჟღურში, ფარცხანაყანევი, დომში, გორაში. იხ. დ. ქორიძე, კოლხური კულტურის..., გვ. 11—20; შდრ. შენიშვნა 102.

120. დაწვრ. იხ. დ. ქორიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 121 — 152 (იქვე დასახ. ლიტ.).

121. თუ კერამიკის ვაგრცელების მიხედვით ვიმსჯელებთ, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში მეგრულ-ქანური მოსახლეობა დამკვიდრებული იყო ძირითადად მდ. რიონის ალღში, ხოლო დღევანდელი დასავლეთ საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში ამ დროს სახლობდა სვანურენოვანი

და ძველი აფხაზურ-ადიღური მოსახლეობა (შდრ. გ. მელიქიშვილი, საქართველო..., გვ. 79).

122. მე, რა თქმა უნდა, შორს ვარ იმ აზრისაგან, რომ მდ. რიონის ველს ისეთვე მნიშვნელობა მივანიჭოთ, როგორც პირენდელი ცივილიზაციების წარმოქმნა-განვითარებაში შესარულეს ძველი სამყაროს დიდმა მდინარეებმა (ნილოსი, ტიგროსი, ევფრატე). ამ საკითხებზე უკვე შექმნილია საკმაოდ საინტერესო სამეცნიერო ლიტერატურა, რომელთაგან დავასახელებ მხოლოდ რამდენიმე: *Л. И. Мещников, Цивилизация и великие исторические реки, М., 1924*; *Б. В. Андрианов, Древние оросительные системы Приаралья, М. 1969*; *R. J. Braidwood, Near East and Foundations for Civilization, Oregon, 1952*; *M. S. Drower, Watersupply: Irrigation and Agriculture, „A History of Technology“, I, Oxford, 1954*;

შდრ. *И. М. Дьяконов, Возникновение земледелия, скотоводства и ремесла. Общие черты первого периода истории древнего мира и проблема путей развития, «История древнего мира (Ранняя древность)», М., 1983, гв. 27—48.*

123. იხ. მაგ., გ. გრიგოლია, დასახ. ნაშრ., გვ. 19. აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ ჭრატობით ნაადრევია მტკიცება იმისა, რომ ავტორის მიერ დადასტურებული უაღრესად საინტერესო სურათი ძველ კოლხურ სამოსახლოთა ტოპოგრაფიისა შეიძლება უყოყმანოდ გავრცელდეს გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადრეულ ეტაპზეც, რადგან ბორცვებზე ზედაპირულად ანაკოფეი მასალა ძირითადად ბრინჯაო-ადრე რკინის ხანას განეკუთვნება.

124. ამ პროცესის ნიშნები მთიან კოლხეთში უკვე ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხანებიდან შეინიშნება. ასე მაგ., ბრილის სამაროვანზე (რაჭაში, სოფ. ლებთან, მდ. ზოფხითურას მარჯვენა ნაპირზე, ზღვის დონიდან 1600 მეტრის სიმაღლეზე) ყურადღებას იქცევს გ. გობეჯიშვილის მიერ შუა ბრინჯაოს ხანით დათარიღებულ ზოგიერთ სამარხში ლითონის ნივთების თვალში საცემი სიმრავლე (ასე მაგ., ერთ-ერთ სამარხში ნაპოვნია 7 ცული, 8 სატყეარი, 14 შუბის პირი, 12 სამაჭური, 26 საკინძი, 12 საკიდი), ხოლო სხვა სამარხების შედარებითი სიღარიბე (მაგ. არ გვხვდება საპარადო იარაღ-სამკაული). ეს გარემოება სამართლიანად იქნა მიჩნეული საზოგადოების ცალკეულ წევრთა ქონებრივი დიფერენციის უტყუარ მოწმობად (იხ. გ. გობეჯიშვილი, შუა ბრინჯაოს ხანა, გვ. 113—115). ბრილის სამარხები ჩვენთვის ამკერად სხვა მხრივაცაა ძალზე საინტერესო. კერძოდ, ყურადღებას იქცევს ბრინჯაოს ცულები, რომელთა უმრავლესობა ქმნის ე. წ. ყუამილიან და ყუადაშეებულ ცულთა სხვადასხვა ვარიანტს და მით კიდევ ერთხელ დასტურდება გენეტიური კავშირი წინამორბედ კულტურასთან, საჩხერაში რომ გამოვლინდა აგრე თვალსაჩინოდ. ამავე დროს ჩნდება სრულიად ახალი ფორმაც ყუამილიანი ცულისა: მისი ტანი ნახევრადმთვარისებური მოყვანილობისაა და გორდაპირიანი, ხოლო ტარი კი ორმხრივ ყუამილიანი. ეს ძალზე მოხდენილი ცულები, გ. გობეჯიშვილის მიერ სამართლიანად საზეიმო-სარიტუალო საგნებად მიჩნეული, ხშირად შემკულია გეომეტრიული ორნამენტით ან პლასტიკური სახეებით. პლასტიკურ გამოსახულებიანი ყუით შემკული ცულები, როგორც ცნობილია, ფართოდ იყო გავრცელებული ძველ წინა აზიაში, სადაც იგი ხელისუფლების ნიშნად და მისი მფლობელის ღვთაებრივი წარმომავლობის მათუწყებლად განიხილებოდა, ხოლო რამდენიმე გვიანი ხანისათვის ზოგიერთ ქვეყანაში ორნამენტირებული ყუიანი ცულ-

ბი მეფე-ქურუმის ინსიგნიბადაც იქნა შიწნული. უთუოდ იგივე ფუნქცია ჰქონდათ ბრილის სამაროვანზე აღმოჩენილ შუა ბრინჯაოს ხანის ცულებს, მით უფრო, რომ ისინი დადასტურებულია მხოლოდ მდიდრულ სამარხებში, სადაც, გ. გომეზ-ვილიის ვარაუდით, იმარხებოდნენ „გვიარის მეთაურები, იმავე დროს უძველესი ქურუმის მოვალეობასაც რომ ასრულებდნენ“. ასე რომ, აქ ჩვენს წინაშეა არქეოლოგიურად ფიქსირებული და, მასწავლადაც, უტყუარი დოკუმენტი პოლიტიკური და სოციალური ინსტიტუტების განვითარების საკმაოდ საყურადღებო სტადია: უკვე არსებობს გარკვეული ლოკალური ერთობის (თემის) პოლიტიკური ლიდერი, რომელიც ამ კოლექტივის ერთიანობის სიმბოლოა — თავისებური „სოციალურ-ორგანიზაციული ცენტრი“. ამ ეტაპზე მისი თანამდებობა ალბათ მაინც არჩევითია (უხუცესობისა და ავტორიტეტობის საფუძველზე აღმოცენებული), მაგრამ შესაძლოა უკვე ამჟღავნებს გარკვეული მემკვიდრეობითობის ტენდენციას. ლიდერის ფუნქცია საზოგადოების განვითარების ამ ეტაპზე საკმაოდ მრავალმხრივია. პირველ რიგში იგი წარმოების ორგანიზატორია, საბოლოო გადაწყვეტილებათა მიმღები. აქ უკვე თვალნათლივ ისახება რანგობრივი სტრუქტურა, რომელიც ამჟღავნებს ტენდენციას გარკვეული უფლებრივი დიფერენციაციისაკენ — პოლიტიკური პრესტიჟისა და ავტორიტეტის გავლენიანი უმცირესობის ხელთ მოქცევისა და შესაბამისად უკვე ზვეთრი ქონებრივი დიფერენციაციისათვის (შდრ. Л. С. Васильев, Стапование политической администрации, «Народы Азии и Африки», 1980, № 1, გვ. 174 და შმდ.). საზოგადოება, რომელსაც ზემოხსენებული სამაროვანი ეკუთვნის, ჭერ კიდევ არაა მოქცეული ერთ მთლიან პოლიტიკურ სისტემაში. იგი დამოუკიდებელი ერთეულია, მაგრამ გვაძლევს საინტერესო სურათს სოციალური და პოლიტიკური ინსტიტუტების განვითარების ტენდენციისა და საელეთ საქართველოს მთიანეთის ერთ გარკვეულ რეგიონში.

125. ერთადერთია ჭერჭერობით ბრილის სამაროვანი. შდრ. შენიშვნა 124.

126. შდრ. ოთ. ლორთქიფანიძე, ვანის ნაქალაქარი, „ვანი 111“, გვ. 14—19; უკანასკნელ წლებში ძვ. წ. V—IV სს-ის მდიდრული სამარხები ს. საირხეში (საირხერის რაიონი) აღმოაჩინა საქართველოს სახელმწიფო ხელოვნების მუზეუმის ექსპედიციამ ჯ. ნადირაძის ხელმძღვანელობით.

127. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 156; შდრ. ო. ლამბაშიძე, თხმორის ვანძი, თბილისი, 1963, გვ. 83; ალ. რამიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 113—114; ლ. სახაროვა, ბრინჯაოს ვანძები..., გვ. 40—41.

128. ობ. მაგ., P. Einzig, Primitive Man in its Ethnological, Historical and Economical Aspects, Oxford, 1966; შდრ. ო. დ. ლორაქიანიძე, Древняя Колхида, გვ. 172; Г. А. Лордкипанидзе, Колхида в VI—II вв. до н. э., Тбилиси, 1978, გვ. 107 და შმდ.

129. Л. С. Васильев, დასახ. ნაშრ., გვ. 179—180.

130. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 47—48; ელ. გოგაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 75 და შმდ.

131. შენიშვნა, რომ ყველგან, სადაც ფიქსირებულია გვიანი ბრინჯაოს ადრეული ეტაპის ნაშთსახარები, იქვე დასტურდება მოგვცემო პერიოდის, ე. ო. გვიანბრინჯაო — ადრე რკინის ხანის ძეგლებიც. ამასთან ამ უკანასკნელთა რაოდენ-

ნობა სულ უფრო და უფრო მრავლდება უკანასკნელ წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური თხრებით და დახვერვებით.

132. Г. А. Меликшвили, К истории древней Грузии, გვ. 62 და შმდ.

133. გ. მელიქიშვილი. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს..., გვ. 389.

134. იქვე, გვ. 386—387.

135. იქვე, გვ. 371.

136. იქვე, გვ. 388.

137. შტრ. აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკა“, II, 399, 403, 1094, 1267; III, 228; IV, 511.

138. მ. ინაძე. პირველი ცნობები ქალაქ კურთაის შესახებ, „კავკასიურ-აზიოლოგიური კრებული“, VII, თბილისი, 1984, გვ. 152—162 (იქვეა დასახ. ლიტ.).

139. თ. ყაუხჩიშვილი. პეროდოტეს ცნობები..., გვ. 34—35.

140. დაწვრ. იხ. ო. ლანჩავა, ქუთაისის ძველი ისტორიისათვის, თბილისი, 1975, გვ. 4—15, 19 (შენიშვნები 18—20 და იქვე დასახ. ლიტ.).

141. თ. მიქელაძე. ძიებანი..., გვ. 86—87.

142. Ал. Ониани, З. Сарджвеладзе. Против извращения вопросов грузинской топонимики, „მაცნე“ (ენისა და ლიტერატურის სერია), № 3, 1971, გვ. 173—174.

143. რ. გორდენიანი, წინაბერძნული და ქართველური, თბილისი, 1985, გვ. 117—118.

144. ქუთაისის სახელწოდების წარმომავლობის საკითხი და მის შესახებ გამოთქმული მოსაზრებანი განხილული აქვს პროფ. გ. ყორღანიას, რომელსაც ტოპონიმი „ქუთაისი“ ადამიანის ხურიტული სახელიდან თუ გეარ-სახელიდან მომდინარედ მიაჩნია (დაწვრ. იხ. გ. ყორღანია, მეხუტრენი, თბილისი, 1956, გვ. 168—174). ნ. ბალანჩივაძის აზრით კი „ქუთაისი საკუთარი სახელის ქუთათი-ს ელინიზირებული ფორმა უნდა იყოს“ (იხ. გაზ. „ქუთაისი“, 1984 წ. II. XI). საინტერესოა გ. გაბუნია მოსაზრება, რომ სახელწოდება ორი სხვადასხვა სახელის („ქუთ-აია“) შერწყმის შედეგი იყოს (გ. გაბუნია, დასახ. ნაშრ., გვ. 15, 23).

145. ქუთაისისა და მისი ქვეყნის არქეოლოგიური ძეგლების შესახებ იხ. ოთ. ლორთქიფანიძე, ანტიკური სამყარო და ძველი კოლხეთი, გვ. 41—44; ო. ლანჩავა, დასახ. ნაშრ., გვ. 5 და შმდ.; II. Джикия, Археологические памятники Кутаиси и его округи, Автореферат, Тб., 1979. ძველი ქუთაისის ანუ ბერძნული წყაროების „კურთაის“ ადგილმდებარეობის შესახებ საკითხი საქაზოდ რთულია. პროკოპი კესარიელის ციტირებული ცნობიდან ნათლად ჩანს, რომ ძველი ტრადიციის თანხმად აიეტის ქალაქი დაბლობში — ვაკე ადგილას იყო გაშენებული. ასევე აპოლონიოს როდოსელის მიხედვითაც იგი ძველი ფასისის (მდ. რიონის) გაყოლებაზე ვაკეზეა საგულგულად. უაღრესად საინტერესოა აზრი აქვს გამოთქმული ავდ. ნ. ბერძენიშვილის თავის „ისტორიულ-გეოგრაფიულ დღიურებში“ („საქართველოს ისტორიის საკითხები“, VII, თბილისი, 1975, გვ. 448): „ხოვ არ არის ადგილი — „გეგუთი“ — ძველ კოლხ მეფეთა ადგილსამყოფელი?.. საინტერესოა გეგუთი სოფლის და პატრიკეთის „გორიკები“... სამწუხაროდ, განსვენებული მეცნიერის გამოქვეყნებული ნაშრომებიდან არ ჩანს, თუ რას ემყარებოდა ეს მეტად საინტერესო

სო მოსაზრება, რომელსაც უთუოდ აქვს გარკვეული საფუძველი. ამ მხრივ საყუარადღებოა მოსაზრება ნოე ბალანჩივაძისა, რომელიც პროკოპი კესარიელის ცნობების საფუძველზე ვარაუდობს, რომ ძველი ქუთაისის ციხე გეგუთის ტერიტორიაზე მდებარეობდა (გაზ. „ქუთაისი“, 1979 წ. 22. XII).

ძველი ქუთაისის ადგილმდებარეობის დადგენა მხოლოდ არქეოლოგიური კვლევა-ძიებითაა შესაძლებელი. ყოველ შემთხვევაში, პატრიკეთ-გეგუთისა და მათი მიმდებარე ტერიტორიის ამ თვალსაზრისით შესწავლა ჩვენ პერსპექტიულად გვესახება. ამის საწინდარია პატრიკეთში ვ. მ. ჭაფარიძის ხელმძღვანელობით განხორციელებული სამუსოვებისას აღმოჩენილი ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრით დათარიღებული კერამიკული ფრაგმენტები, ასევე — უფრო გვიანდელი ხანის, ე. ო. ძვ. წ. I ათასწლეულის არქეოლოგიური ძეგლები და საშუალო საუკუნეების აბანოს ნაშთები (იხ. კრებული «Полевые археологические исследования в 1976 г.», გვ. 216—223; в 1977 г., გვ. 251—262). ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე კიდევ უფრო თვალსაჩინოა დიდი მნიშვნელობა 1984 წლიდან ქუთაისისა და მის შემოგარენში განახლებული არქეოლოგიური კვლევა-ძიებისა, რომელიც ქალაქის ხელმძღვანელობის მხარდაჭერისა და ადგილობრივი მოსახლეობის უაღრესად ფართო მონაწილეობით სულ უფრო და უფრო გრანდიოზულ მასშტაბებს იღებს (იხ. მაგ. გაზეთი „კომუნისტი“, 1985 წ.).

146. თ. მიქელაძემ აპოლონიოს როდოსელის პოემის „არგონავტიკის“ ცნობების ანალიზის საფუძველზე წარმოადგინა კოლხეთის საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური წყობის საინტერესო სურათი (დაწვრ. „ძიებანი...“, გვ. 160 და შმდ.). მაგრამ რამდენადმე საკამათოა აპოლონიოს როდოსელთან შემონახული რეალიზების თუნდაც ძვ. წ. II ათასწლეულით დათარიღება (შმდრ. О. Д. Лордкипанидзе, Древняя Колхида, გვ. 67 და შმდ., შენიშვნები 116—117). ძნელი წარმოსადგენია, რომ წყაროებში, რომლითაც სარგებლობდა აპოლონიოს როდოსელი, შემონახული ყოფილიყო ძვ. წ. II ათასწლეულის ვითარება. დღეს უკვე დადგენილია, რომ ჰომეროსთანაც კი აღწერილია მისი თანადროული თუ მასთან ახლო ხანის საბერძნეთის რეალური გარემო (დაწვრ. იხ. Ю. В. Андреев, Раннегреческий эпос, Ленинград, 1976, გვ. 5—12, იქვე დასახ. ლიტ.). ცნობილია, რომ ამ შორეული ეპოქის დასახასიათებლად ჰომეროსიც და მისი შემდგომი ხანის მწერლებიც შეგნებულად ცდილობდნენ საზოგადოებისა და გეოგრაფიული გარემოს არქაიზაციას. ეს ცდა ნათლად ჩანს აპოლონიოს როდოსელთანაც, რომელიც ბრინჯაოსა და სპილენძის იარაღებს ანიჭებს უპირატესობას, ხმარობს ძველ გეოგრაფიულ ნომენკლატურას — კეკროპიას — ატიკისა და ათენის ნაცვლად (თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 159), სრულებით არ იხსენიებს ძვ. წ. VII—VI სს-ის ბერძნული კოლონიზაციის შედეგად დაარსებულ ქალაქებს არა მხოლოდ კოლხეთში (მაგ. ფსისის), არამედ საერთოდ შავიზღვისპირეთში (ნიშანდობლივია, მაგ., რომ აპოლონიოს როდოსელი არსად არ ახსენებს შავიზღვისპირეთის ერთ-ერთ უძველეს ბერძნულ ქალაქს სინოპეს, თუმცა იხსენიებს ნიმფას, რომელსაც სინოპე ქვია).

147. დაწვრ. იხ. В. В. Бардавелидзе, Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских племен, Тбилиси, 1957, გვ. 11—12; შმდრ. Р. А. Цанава, Мотивы..., გვ. 18—20.

148. ივ. ჭავჭავაძის შვილი. ქართველი ერის ისტორია, I, თბილისი, 1951, გვ. 125—131; შდრ. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 69—70.

149. О. Д. Лордкипанидзе. Древняя Колхида, გვ. 56 (შენიშვნა 61), 93—94 (შენიშვნა 131).

150. Л. С. Васильев, Протогосударство-чифдом как политическая структура, «Народы Азии и Африки», № 6, 1981, გვ. 157—175.

4. არგონავტიკის გვიანდელი ვერსიები და კოლხეთი

1. დაწვრ. იხ. О. Д. Лордкипанидзе, Древняя Колхида, გვ. 106—153 (იქვე დასახ. ლიტ.). შდრ. მ. ინაძე, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაცია, თბ., 1982; იხ. აგრეთვე წყალტუბოში 1977 — 79 წწ. ჩატარებულ შავი ზღვისპირეთის ძველი ისტორიისადმი მიძღვნილი სიმპოზიუმების მასალები კრებულებში: «Проблемы греческой колонизации Северного и Восточного Причерноморья», Тбилиси, 1979; «Демографическая ситуация в Причерноморье в период Великой греческой колонизации», Тбилиси, 1981.

2. დაწვრ. О. Д. Лордкипанидзе, დასახ. ნაშრ., გვ. 154—179 (იქვე დასახ. ლიტ.).

3. ა. უ რ უ შ ა ძ ე. ძველი კოლხეთი..., გვ. 14 და შმდ.

4. ლიტერატურა ამ საკითხთან დაკავშირებით იხ. ოთ. ლორთქიფანიძე, ანტიკური სამყარო და ძველი კოლხეთი. გვ. 113—114.

5. Г. А. Меликишвили, Наир-Урарту, Тбилиси, 1954, გვ. 415; О. Д. Лордкипанидзе, დასახ. ნაშრ., გვ. 52—53; შდრ. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 172.

6. ძვ. წ. VI—IV სს-ის კოლხეთის სახელმწიფოს შესახებ დაწვრ. იხ. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 168 და შმდ.; გ. მელიქიშვილი, კოლხეთი ძვ. წ. VI—IV საუკუნეებში, «საქართველოს ისტორიის ნარკვევები», I, გვ. 400 და შმდ.; Г. А. Лордкипанидзе, Колхида..., გვ. 7. შდრ.; О. Д. Лордкипанидзе, Древняя Колхида, გვ. 48—102.

7. თ. მიქელაძე. ძიებანი..., გვ. 157.

8. Т. К. Микеладзе, М. В. Барамидзе. Колхский могильник VII—VI вв. до н. э. в с. Нигвзвани, «Краткие сообщения Института археологии АН СССР», 151, 1977, გვ. 33; იხ. აგრეთვე კოლხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციების „ანგარიშები“ ყოველწლიურ კრებულებში «Полевые археологические исследования в Грузии». სასოფლო-სამეურნეო იარაღები უფრო ადრე აღმოჩნდა პალურის სამაროვანზე (ენგურის ხეობაში) — იხ. ნ. ოქროპირიძე, მ. ბარამიძე, პალურის საძვლე, «მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის», VI, 1974, გვ. 96—123.

9. Г. Чайльд, Прогресс и археология, М., 1949, გვ. 148.

10. სასოფლო-სამეურნეო იარაღები გვხვდება არა მხოლოდ ძვ. წ. VIII—VI სს-ით დათარიღებულ კოლექტიურ სამაროვნებზე (იხ. შენიშვნა 8), არამედ უფრო გვიანდელ ინდივიდუალურ რიგით სამარებშიც, მაგ, ქუთაისში (შდრ. М. М. Ивашенко, Материалы к изучению культуры колхов, «მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის», II, 1941, გვ. 52 და შმდ.), აგრეთვე სოფ. საზანოში ზესტაფონის მახლობლად (იხ. ო. ლამბაშიძე, შემთხვევით აღმოჩენილი არქეოლოგიური ძეგლები სოფ. საზანოდან, სამეცნიერო სესია, მიძღვნილი 1962 წ. სავლეთ-

არქეოლოგიური კვლევა-ძიებისადმი. მოხსენებათა ანოტაციები, თბილისი, 1963, გვ. 45—46).

11. Т. К. Микеладзе, О некоторых результатах..., «Арх. исслед. на востройках ГССР», 1982, гв. 83—85, ტაბ. XXII.

12. ბავშვიანი ქალის (ოლონდ მდგომარე პოზაში) ქანდაკება ასევე ცხოველთა და ფრინველთა გამოსახულებებთან ერთად ნაპოვნია აგრეთვე გუდაუთის მახლობლად (ე. წ. ბომბორის განძი) და მიჩნეულია „დიდი დედის“ განსახიერებად (დაწვრ. იხ. Б. А. Куфтин, Материалы..., I, გვ. 238—240, 247 და შმდ.).

13. დაწვრ. იხ. Б. А. Рыбаков, Древние элементы в русском народном творчестве, «Советская этнография», 1948, № 1, გვ. 90.

აღსანიშნავია, რომ მხედრის გამოსახულებიანი ბრინჯაოს სარიტუალო ნივთი, რომელიც ცხვრის თავების სკულპტურებითა და ზანზალაკებითაა მორთული, ნაპოვნია გუდაუთის მახლობლად (Б. А. Куфтин, Материалы..., I, გვ. 243—244, სურ. 55). ამავე თვალსაზრისით საინტერესოა ეშერის ნაქალაქარზე აღრეველინისტური ხანით დათარიღებულ სამარხში ასევე ცხვრის თავებითა და ზანზალაკებით გაწყობილი ბრინჯაოს ნივთი მხედრისა და ძაღლის გამოსახულებით (შდრ. Г. К. Шамба, Об одном раннеэллинистическом захоронении представителя древнеабхазской этнической группы из с. Эшера, «Известия Абхазского Инст. яз., лит. и истории», № 1, Тбилиси, 1972, გვ. 105; ტაბ. I, 33; III, I).

14. ო. თ. ლორთქიფანიძე, ძველი კოლხეთის კულტურა, თბილისი, 1972, გვ. 101 (შენიშვნა 57). აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ ძალიან ზშირად დიდი ქალღმერთის შესატყვისად სამკაულებზე წარმოდგენილია მზის დისკოს გამოსახულება. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა, რომ კოლხური ოქროს საყურეების ერთ-ერთი დამახასიათებელი ელემენტია ვარდული, რომელიც აგრეთვე მზის სიმბოლოდაა მიჩნეული. ასევე „დიდი დედის“ კულტს უკავშირებენ ფრინველთა გამოსახულებებს ვანისა და კლდეეთის ოქროს სამკაულებზე (შდრ. ა. ჭყონია, ადრეანტიკური ხანის ოქროს საყურეები, «ვანი III», გვ. 87, შენიშვნა 38). იგივე მოტივი გვხვდება გონიოს განძის (II—III სს.) ოქროს ნივთებზეც — იხ. ო. თ. ლორთქიფანიძე, თ. შიქელაძე, დ. ხახუტაიშვილი, გონიოს განძი, თბილისი, 1980, გვ. 23

15. ვანის ნაქალაქარის არქეოლოგიური კვლევის შედეგები რეგულარულად ქვეყნდება კრებულებში «ვანი. არქეოლოგიური გათხრები». უკვე გამოცემულია 8 ტომი. იხ. აგრეთვე მეცნიერულ-პოპულარული ნარკვევები: ო. თ. ლორთქიფანიძე, ვანის ნაქალაქარი, თბილისი, 1972; მისივე, რა საიდუმლოს ინახავს ვანი, ქუთაისი, 1984; მისივე, Город-храм Колхиды, М., 1978, 1984 (второе дополненное издание).

16. დაწვრ. იხ. თ. შიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 114 და შმდ.

17. И. А. Гзелишвили. Железоплавильное дело в древней Грузии, Тбилиси, 1964; Д. А. Хакутайшвили, К хронологии колхидско-халибского центра древнежелезной металлургии, «Вопросы древней истории (Кавказско-ближневосточный сборник) V», Тбилиси. 1977. გვ. 119—145 (იქვე ბიბლიოგრაფია); ი. რამიშვილი, კოლხეთის..., გვ. 108—109; დ. ხახუტაიშვილი, მხალეები რკინის წარმოების ადრეული საფეხურის ისტორიისათვის ჩრდილო კოლხეთში, „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები“, IX, თბილისი, 1980, გვ. 3 და შმდ.; მისივე

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს არქეოლოგიური ექსპედიციის 1979 წ. მუშაობის შედეგები, „სამხრეთ-დასავლეთ...“, XI, 1982, გვ. 10 და შმდ.

18. ეს ცნობა შემონახულია ნაწრონში „საოცარ ამბავთა შესახებ“ (§ 833), რომელიც არისტოტელეს მიეწერებოდა, მაგრამ ამჟამად დადგენილია, რომ იგი უფრო გვიანაა შექმნილი.

19. ნ. რეხვია შვილი. ქართული ხალხური მეტალოგია. რკინა-მკვდლობა, თბილისი, 1964, გვ. 22 და შმდ.

20. ა. ურუშაძე. ძველი კოლხეთი..., გვ. 151.

21. სტრაბონის „გეოგრაფია“, XI, 2, 19.

22. აპიანე. მითრიდატეს ომები, 103.

23. იხ. ოთ. ლორთქიფანიძე. ანტიკური სამყარო და ძველი კოლხეთი, გვ. 115 (შენიშვნა I).

24. ლ. ბოჭორიშვილი. ოქრომკვდლობა სვანეთში, „საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე“, VII, 5, 1946, გვ. 285.

25. ა. ურუშაძე. ძველი კოლხეთი, გვ. 294.

26. ო. ჯაფარიძე. ქართველი ტომების ისტორიისათვის ლითონის წარმოების ადრეულ საფეხურზე, თბილისი, 1961, გვ. 176; Б. А. Куфтин, Археологическая маршрутная экспедиция..., Тбилиси. 1949, გვ. 74.

27. А. А. Иессен, Т. Н. Пассек, Золото Кавказа. «Известия Госуд. Акад. материальной культуры», 110, 1935, გვ. 173—174.

28. ა. კახიძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ანტიკური ძეგლები, ბათუმი, 1975, გვ. 25, 60, 78, ტაბ. XXI; მისივე, Восточное Причерноморье в античную эпоху, Тбилиси, 1981, გვ. 49—50; ტაბ. IX, 4; XIII, 2.

29. ოთ. ლორთქიფანიძე, თ. მიქელაძე, დ. ხახუტაიშვილი, გონიოს განძი, თბილისი, 1964.

30. თ. მიქელაძე. არქეოლოგიური კვლევა-ძიება რიონის..., გვ. 61—62, სურ. 3.

31. Б. А. Куфтин, Материалы..., II, გვ. 272, ტაბ. 73/4.

32. ა. ჭყონია. ადრეანტიკური ხანის..., გვ. 85, შენიშვნა 8.

33. ი. გაგოშიძე, მასალები ქართული ოქრომკვდლობის ისტორიისათვის, „საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე“, XXXII—B, თბილისი, 1976, გვ. 5—38.

34. ქ. ნადირაძე. ყვირილის ხეობის არქეოლოგიური ძეგლები, თბილისი, 1975, გვ. 27, 30—31 და სხვ.

35. ე. თაყაიშვილი. არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნები, ტფილისი, 1907.

36. ვანში აღმოჩენილი ოქროს სამკაულების სრული კატალოგი. გამოკვეყნებულია: ა. ჭყონია, ოქროს სამკაულები ვანის ნაქალაქარიდან, „ვანი VI“, თბილისი, 1981; იხ. აგრეთვე ოთ. ლორთქიფანიძე, ძველი კოლხეთის კულტურა, გვ. 25—41 და № 15. შენიშვნა.

კოლხეთში აღმოჩენილი ოქრომკვდლობის ძეგლების შესახებ სრულ ინფორმაციას დაინტერესებული მკითხველი ნახავს ამ თავის №№ 27—36 შენიშვნებში და მოწმებულ ლიტერატურაში.

ბ. ტიმ სევერინის ექსპერიმენტი

1. Тим Северин. Путешествие на «Брендане», М., 1983.

შდრ. J. Boardman, The Greeks Overseas, London, 1980, გვ. 239, შენიშვნა 73 (იქვე დასახ. ლიტ.).

3. შავი ზღვის სრუტეებში დინებათა და ზღვის დონის მერყეობის შესახებ გამოკვლევათა შორის საუკეთესოადა მიჩნეული გამოჩენილი რუსი ოკეანოგრაფისა და აღმირალის ს. მაკაროვის ნაშრომი — «Об обмене вод Черного и Средиземного морей» — С. О. Макаров, Океанографические работы, М., 1950, გვ. 29—94.

4. L. M. Brion, The Ship Procession in the Miniature Fresco Ihera and the Aegean World, I, Papers Presented at she 2. International Scientific Congress, Santorini, 1978, London, 1978, p. 629—644.

დიდ ინტერესს იწვევს ცნობა იმის შესახებ, რომ ახლახან თურქეთის სანაპიროებთან ხმელთაშუა ზღვაში აღმოჩნდა თითქმის მთლიანად გადაჩენილი ძვ. წ. XIV ს-ის ხომალდი. ამჟამად მიმდინარეობს სამუშაოები მისი ზღვის ფსკერიდან ამოღებისა და კონსერვაციისათვის (იხ. ვაზ. „იზვესტია“, 24. XII, 1984; 21. I. 1985).

5. ეს ტექნიკური მონაცემები აღებულია იმ ბროშურიდან, რომელიც ახლად ტიმ სევერინის წერილს 1984 წლის 15 მარტს რომ გამომიგზავნა. აქედანაა აგრეთვე ჩვენ წიგნში გამოქვეყნებული გრაფიკული ნახაზი „ახალი არგოსი“ და მისი მოგზაურობის მარშრუტი.

6. იხ. 1984 წლის რესპუბლიკური და ცენტრალური გაზეთები: „კომუნისტი“, 22—23, VIII; „ზარია ვოსტოკა“, 24. VII, 1. VIII; „თბილისი“, 25. VII; „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 24, 26. VII; „მოლოდიოუ გრუზიი“, 24. VII; „ლიტერატურული საქართველო“, 27, VII; „ლელო“, 24. VII; 29. VIII—6. IX;

ცენტრალური პრესა: „პრავდა“, 24. VII; 15. VIII; „იზვესტია“, 15. 26. VII; „სოვეტსკაია კულტურა“, 24. VII; 2. VIII.

ქურნალები: „ოგონიოკი“, № 34, გვ. 32—33; „ვოკრუგ სეცტა“, № 11, გვ. 44—50; „ნაუკი ი რელიგია“, 1985, № 1, გვ. 37—44. ამას გარდა, იმავე დღეებში ინფორმაციები ახალი „არგოსი“ მოგზაურობის შესახებ იბეჭდებოდა მოკავშირე რესპუბლიკებისა და აგრეთვე საზღვარგარეთულ პრესაში.

7. დაწვრ. იხ. პ. ნაცვლიშვილი, მოგზაურობა „არგოთი“, ვაზ. „ლელო“, №№ 165—171, 29. VIII—6. IX, 1984; მისივე, გაცოცხლებული მითი, „მართვე“, № 2, 1984.

8. იხ. თ. მიქელაძე, არქეოლოგიური კვლევა-ძიება რიონის ხეობაში, გვ. 21—42.

9. N. Hummond, Vani: Inspiration for the Golden Fleece? „The Times“, 9—IX, 1978.

10. წინასწარულად ტიმ სევერინის ექსპერიმენტის მეცნიერული ასპექტის შესახებ იხ. ჩვენს წერილში „მითიდან რეალობამდე“ — გაზეთი „კომუნისტი“, 14. X. 1984.

11. ს. ჭანაშვილი. „შრომები“, 11, თბილისი, 1952, გვ. 276.

12. იქვე, გვ. 276, 280 (შენიშვნა 44).

13. დაწვრ. თ. ბერაძე, ზღვაოსნობა ძველ საქართველოში, თბილისი, 1981, გვ. 133—145.

და **Прометეა** вошел в цикл **Прометея** из Кавказского фольклора или принял свою окончательную форму под влиянием народной традиции Закавказья. Следом взаимодействия этих циклов можно, вероятно, считать мотивы пещеры и похищения богини **Прометесем**. Но точно так же не исключается и влияние сказаний о **Промтее** на эпос об **Амираи**»...

30. აპიანე. მითრიდატეს ომები, 103.

31. იხ. ა. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი..., გვ. 343.

32. ნ. მათიაშვილი, ლიონის კურკელი, „ვანი III“, გვ. 111 და შემდ. სურ. 109—110.

33. ა. ჭყონია. ოქროს სამკაულები..., „ვანი VI“, გვ. 81—82, სურ. 57.

34. ნ. მათიაშვილი. დასახ. ნაშრ., გვ. 113, სურ. 112; იხ. აგრეთვე, „ვანი IV“, გვ. 45, № 35, სურ. 5.

35. ვ. ლიჩელი. პერაკლეს გამოსახულების დასამზადებელი ყალიბი, „ძეგლის მეგობარი“, № 53, თბილისი, 1980, გვ. 50—53.

36. ბერძენ ავტორთა ცნობები იხ. ა. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი, გვ. 218, 275, 351, 378, 393—394.

37. აპოლონიოს როდოსელი. „არგონავტიკა“, II, 1268; III, 409.

38. ასეთი ცნობა აქვს დიოდორე სიცილიელს (ა. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი, გვ. 390).

39. შდრ. თ. მიქელაძე, ძიებანი..., გვ. 145—146.

40. დაწვრ. არესის შესახებ იხ. W. Roscher-ის დასახ. ლექსიკონში.

41. ა. ურუშაძე. ძველი კოლხეთი..., გვ. 456—457.

42. ამ მხრივ ნიშანდობლივია მაგ. პეროდოტეს (IV, 59) ცნობა სკვითების ღვთაებათა შესახებ: „სკვითები თაყვანს სცემენ შემდეგ ღვთაებებს: ყველაზე მეტად პესტიას, შემდეგ ზევსსა და გეას... შემდეგ აპოლონს, აფროდიტე-ურანიას, არესს და პერაკლეს... პესტიას სკვითურად ეწოდება ტაბიტი, ზევსს — პაპე, გეას — აპი, აპოლონს — პოიტოსორი...“ და ა. შ.

43. ივ. ჭავჭავაძის შვილი. ქართველი ერის ისტორია, I, თბილისი, 1951, გვ. 134—138.

44. ივ. ჭავჭავაძის შვილი, ქართველი ერის ისტორია, I, გვ. 92; შდრ. P. A. Шанова, დასახ. ნაშრ., გვ. 21.

45. გ. გობეჯიშვილი. შუაბრინჯაოს ხანი..., გვ. 114, ტაბ. XII.

46. შ. ჩართოლანი. მასალები სვანეთის არქეოლოგიისათვის, თბილისი, 1976, ტაბ. II, I.

47. იხ. ე. არჯევანიძე, ანოტირებული ბიბლიოგრაფია გაზეთ „კავკაზში“ გამოქვეყნებული ქართული ხალხური სიტყვიერების მასალისა, თბილისი, 1965, გვ. 76.

48. იხ. მაგ., Б. А. Куфтин, Материалы..., II. საკუთარ სახელთა საძიებელი 327-ე გვერდზე.

49. ეს უაღრესად საინტერესო ციკლი ზღაპრებისა თუ თქმულებებისა ჭერ გამოუქვეყნებელია. ისინი გამოცნო განსვენებულ აკაკი ჭანტურიას ვაჟმა არიანე ჭანტურიაშვილმა, რომელსაც, ესარგებლომ შემთხვევით და, უდიდეს მადლობას მოვხსენებ. აკაკი ჭანტურიას მიერ შეკრებილ თქმულებათა გამოქვეყნება კი, ჩემის

ღრმა რწმენით, ძალზე საშური საქმეა და იგი უთუოდ გამოიწვევს სპეციალისტთა ფართო ინტერესს.

50. შტრ. P. A. Цанавა, დასახ. ნაშრ., გვ. 21.

51. დაწვრ; იხ. ნ. რეხვიაშვილი, სალოცავი „მზიერი“ (გიუნე), „საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე“, XXIV—B, თბილისი, 1964, გვ. 207 და შმდ.

52. აწ განსვენებული ეთნოგრაფის ნ. რეხვიაშვილის ცნობით (დასახ. ნაშრ., გვ. 214, შენიშვნა 48): ძველი ქართული გადმოცემების თანახმად, გველ-ვეშაპნი „იტავენ და ფლობენ არა მარტო წყალს, არამედ მიწის წიაღში მოქცეულ განძეულობასა და ძვირფას საუნჯეს. საქართველოს ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში უკლებლივ გვხვდება სხვადასხვა გადმოცემა და თქმულება იმის შესახებ, რომ ამბა და ამ იდგილას დაფლულია დიდი ვანძი, რომელსაც დარაჯობს ხოლმე გველი“.

53. არგონავტიკაში ოქროს საწმისის მოდარაჯე გველშაპის მოტივს რამდენადმე სხვა ასპექტში განიხილავს ფოლკლორისტი რ. ცანავა (რამდენადაც შემოძლია ვიმსჯელო სადისერტაციო ნაშრომის ავტორეფერატის მიხედვით). მისი აზრით (დასახ. ნაშრ., გვ. 22): „ტრიადაში — საწმისი, მუხა და დრაკონი განასახიერებენ ერთი მხრივ უძველეს წარმოდგენებს სამყაროს აგებულებისა და სხვადასხვა სამყაროთა შორის ურთიერთობას, მეორე მხრივ — კოსმოსს, ღვთაებრივ ძალთა ურთიერთობას; ადამიანურ ურთიერთობათა დონეზე — ძლიერ, მდიდარ სახელმწიფოს. ერთ-ერთი ელემენტის დაკარგვა ამ ტრიადიდან იწვევს ქაოსს და დაცემას“.

54. აპოლონოს როდოსელის „არგონავტიკის“ რუსულ თარგმანში პროფ. გრ. წერეთელი ზუსტად გადმოგვცემს ამ ტერმინს და თარგმნის მას, როგორც „გველი“.

55. ამ ხარვეზს რამდენადმე შეავსებს 1984 წლის ნოემბერში საფრანგეთში გამოცემული მეცნიერულ-პოპულარული ჟურნალი „არქეოლოგია და ისტორია“ (№ 88), რომელიც მთლიანად ეძღვნება საქართველოს არქეოლოგიას. ამ ჟურნალში, რომელიც გამოქვეყნდა სათაურით „ოქროს საწმისის ქვეყანაში“, ცალკეული ეპოქების არქეოლოგიურ ძეგლთა ავტორები ქართველი არქეოლოგები არიან „Histoire et Archeologie. Les dossiers, N 88: Au pays de la toison d'or“).

56. B. Radice, Who's Who in the Ancient World (A Handbook to the Survivors of the Greek and Roman Classics), London (penguin Books), 1980, p. 145, 278.

Отар Давидович Лордкипანიძე
АРГОНАВТИКА И ДРЕВНЯЯ КОЛХИДА

(На грузинском языке)

Издательство «Сабчота Сакартველო»
Тбилиси, Марджанишвили, 5
1986

რედაქტორი მ. ერიხთაფი
მხატვარი ლ. ღვინჯილია
მხატვრული რედაქტორი დ. დუნდუა
ტექნიკური რედაქტორი ე. ციხელაშვილი
კორექტორი ე. შვანია
გამომშვები ნ. მანაგაძე

ს. ბ. № 157

გადაეცა წარმოებას 18.10.85. ხელმოწერილია დასაბუქდად 08.05.86.
უფ 01613. საბეჭდო ქაღალდი № 1. 60×84¹/₈. გარნიტური ვენა. ბუკ-
დვის ხერხი მაღალი. პირობითი ნაბეჭდო თაბახი 8.84 + ჩაკერა
1.86. პირ. სალ.-გატ. 11.05. საალრ.-საგამომც. თაბახი 10.91.
ტირაჟი 20.000. შუკვ. № 618.
ფახი 70 კაპ.

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“
თბილისი მარჯანიშვილის 5.

საქართველოს სსრ გამომცემლობათა, პოლიგრაფიისა და წიგნის
გავრცობის საქმეთა სახელმწიფო კომიტეტის ბეჭდვითი სიტყვის
კომბინატი, თბილისი, მარჯანიშვილის ქ. № 5.

Комбинат печати Государственного комитета Грузинской ССР
по делам издательства, полиграфии и книжной торговли, Тби-
лиси, ул. Марджанишвили, 5.